

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการ รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ
กรณีศึกษาชุมชนผู้นำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า
จังหวัดเชียงราย

โดย นางมาลี ไพรสน
และคณะ

กรกฎาคม 2549

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย

รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ
กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

โดย

นางมาลี ไพรสน

และคณะ

สัญญาเลขที่ ROG 47N0049

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สำนักงานภาค (เหนือ)

กรกฎาคม 2549

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อ ท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมใน กระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็น รูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มี ความก้าวหน้าในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถนำกระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ใน ท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัย มีส่วนในการแก้ปัญหของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พุดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิก อบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่ เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้แล้วอาจจะทำใหม่ให้ ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้ กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็น งานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวตน ท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและ วิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่ กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าว มาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการ บอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้แก่ นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาใน รูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมาย

สำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยมีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าวได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบคังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

บทคัดย่อ

การวิจัยรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาชุมชน
ลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นโครงการวิจัยหลัก ที่มุ่งศึกษาถึงปัจจัยที่
เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา แนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชน และ
รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชน ด้วยระเบียบวิธีการวิจัย
และพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมใน 3 พื้นที่ โดยแต่ละพื้นที่ต่างก็ใช้กระบวนการวิจัยเป็น
เครื่องมือพัฒนาแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อตอบโจทย์วิจัยเฉพาะพื้นที่และตอบโจทย์วิจัย
หลักดังกล่าว

ผลการศึกษาพบว่าในด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนมี 3
ประเด็น ได้แก่ สภาพปัญหา สาเหตุและความต้องการด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน
ชุมชนดงป่าสาบมีปัญหาเกี่ยวกับคุณธรรมในด้านความประพฤติละเมิดศีล 5 อบายมุขและ
มารยาท ซึ่งชุมชนมองว่าเป็นประเด็นที่เชื่อมโยงกับสภาพปัญหาระบบการจัดการศึกษา ปัญหา
ครอบครัว ความอ่อนแอของวัดในหมู่บ้าน เศรษฐกิจและองค์ประกอบของส่วนท้องถิ่น ชุมชนจึง
ต้องการพัฒนาให้นักเรียนมีคุณธรรมด้านเบญจธรรม การประหยัด ขยัน รับผิดชอบ รักชาติ
ศาสนา พระมหากษัตริย์ ชุมชนแม่ชะจานมีปัญหาด้านวินัยนักเรียน ซึ่งชุมชนมองว่าเป็นประเด็นที่
เชื่อมโยงกับปัญหาจากตัวนักเรียนเอง สิ่งแวดล้อมทั้งวัดและบุคคล สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่และ
ปัญหาครอบครัว ชุมชนจึงต้องการแก้ไขโดยพัฒนาให้เด็กมีสัมมาทิฐิ มีเมตตา มีสัมมาคารวะ
และมีวินัยในตนเอง ส่วนชุมชนสันมะเค็ดมีปัญหาเกี่ยวกับพฤติกรรม ความขาดระเบียบวินัย การ
ใช้กิริยา วาจาไม่เหมาะสม ซึ่งชุมชนมองว่าเชื่อมโยงกับตัวเด็กเองที่มีจิตใจโลภ โกรธ หลง
สิ่งแวดล้อม ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชน ผู้ปกครองไม่รู้หลักธรรม ขาดการอบรมสั่งสอน สังคมและ
วัฒนธรรมชุมชนเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระบบบริโภคนิยม และครอบครัวแตกแยก วัดไม่ทำหน้าที่อบรม
สั่งสอนหลักธรรมแก่เยาวชน ชุมชนจึงต้องการให้นักเรียนมีความประพฤติดี ประพฤติชอบทางกาย
วาจา ใจ

จากสถานการณ์ปัญหาดังกล่าวชุมชนทั้ง 3 พื้นที่จึงได้เลือกวิธีแก้ปัญหาด้วยการพัฒนา
รูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนสอดคล้องกับ
ความต้องการของชุมชน โดยมีขั้นตอนทั้งหมด 4 ขั้นตอน ได้แก่ การพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของ
บุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ การพัฒนาองค์ความรู้วิถีพุทธและเทคนิคการจัดการ
เรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ การพัฒนาแนวคิดการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธ การพัฒนารูปแบบ
นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ โดยการสร้างสรรค์รูปแบบนวัตกรรมแล้วนำไปทดลองใช้ จาก
การศึกษาพบว่าชุมชนดงป่าสาบสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธได้ 7 นวัตกรรม ชุมชน

แม้จะงานสร้างนวัตกรรมการพัฒนาวินัยได้ 12 นวัตกรรมหลัก และชุมชนสันมะเค็ด สร้างนวัตกรรมได้ 8 นวัตกรรม จำแนกนวัตกรรมทั้งหมดตามวิธีการเรียนรู้ได้ 6 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบวิถีห้องเรียน รูปแบบวิถีโรงเรียน รูปแบบวิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น รูปแบบวิถีค่ายคุณธรรม รูปแบบวิถีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและรูปแบบวิถีวัด ในด้านหลักธรรมวิถีพุทธที่ชุมชนเลือกใช้เป็นสาระการเรียนรู้เด่น ๆ มี 8 หลักธรรม ได้แก่ ศรัทธา 4 อริยสัจ 4 ไตรสิกขา วุฑฒิ 4 สัมปรัสนธรรม 7 สัมปรัสนบัญญัติ 3 อริยทรัพย์ 7 และบุญกิริยาวัตถุ 10 ส่วนแนวคิดการจัดกระบวนการเรียนรู้มี 7 หลักการ ได้แก่ การพัฒนาศรัทธาอย่างถูกต้องในทางพุทธศาสนา การบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิต การปฏิบัติจริง การมีความต่อเนื่อง การมีกัลยาณมิตร การสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่นและ การให้ผู้เรียนได้รู้จุดมุ่งหมายสูงสุดและจุดมุ่งหมายระหว่างทาง (ระดับวิถี) ในการเรียนรู้

ทั้งนี้มีปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อกระบวนการปฏิรูปการศึกษา ทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ส่วนเงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัด ได้แก่ ระบบโรงเรียนและกลไกราชการ

การดำเนินงานของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้ก่อให้เกิดบทเรียนแก่ชุมชน 5 ด้าน ได้แก่ การเรียนรู้และการปรับตัวในด้านคุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญา ทักษะชีวิตที่มีต่อการปฏิรูปการเรียนรู้จากการใช้ความรุนแรงสู่เมตตาธรรม การพัฒนากลไกการมีส่วนร่วม การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านสาธารณะ และแนวทางการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับแต่ละพื้นที่ของชุมชน

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนดังกล่าวยังมีส่วนที่ควรจะต้องพัฒนาเพิ่มเติมเพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น จึงควรมีรูปแบบที่เหมาะสม 4 ขั้นตอน ได้แก่ การศึกษาสถานการณ์ปัญหา การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตรที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาคนเข้าสู่สันติสุข และมุ่งพัฒนาทั้งระดับบุคคลและชุมชน การพัฒนารูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย 10 รูปแบบ ได้แก่ วิถีห้องเรียน วิถีโรงเรียน วิถีรายวิชา วิถีครอบครัว วิถีปัจเจกภาวะ วิถีวัด วิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วิถีค่ายคุณธรรม และวิถีการทำงานอาชีพ ทั้งนี้เน้นความสำคัญต่อวิถีปัจเจกภาวะ ส่วนหลักธรรมวิถีพุทธที่เป็นสาระการเรียนรู้มี 4 ประเภท ได้แก่ หลักธรรมอันบุคคลควรทำความเห็นแจ้ง หลักธรรมอันบุคคลควรยึดถือเป็นเครื่องมือฝึกฝนเรียนรู้ หลักธรรมอันบุคคลพึงกระทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนและผู้อื่น และหลักธรรมอันบุคคลพึงครองไว้เป็นคุณสมบัติ

การวิจัยครั้งนี้มีข้อเสนอแนะ 3 ระดับ ได้แก่ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติสำหรับชุมชน

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ:กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ครั้งนี้สำเร็จลงได้ด้วยความร่วมมือร่วมใจและความอนุเคราะห์ตลอดจนได้รับการสนับสนุนจากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ซึ่งทำให้ข้าพเจ้าได้เรียนรู้และค้นพบคุณค่ามหาศาลจาก "ชาวบ้าน" ปฏิรูปการศึกษาของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทุกท่าน ที่ข้าพเจ้าถือว่าเป็นครูของข้าพเจ้าทั้งหมด โดยเฉพาะเป็น "ชาวบ้าน" และ "กระบวนกร" วิจัยที่ก่อให้เกิดผลเป็นความปิติยินดีและความสงบสุขที่สัมผัสได้ชัดเจนแก่ผู้เกี่ยวข้องทั้งระดับปัจเจกบุคคลและชุมชนโดยทั่วกัน

ข้าพเจ้าขอถือโอกาสนี้ กราบขอบพระคุณคณะสงฆ์ นักบวชและญาติธรรมจากค่ายคุณธรรม ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกานหลงที่อนุเคราะห์และเป็นต้นแบบให้การอบรมบุคลากรในทีมวิจัยและเป็นวิทยากรอำนวยความสะดวกการอบรมในค่ายครอบครัวยุทธให้แก่ชุมชนแม่ชะจานและชุมชนดงป่าล้าน คณะพระธรรมทูตอำเภอเวียงป่าเป้า ที่ให้การอบรมนักเรียนในโครงการวิจัยทั้ง 3 พื้นที่ คณะวิทยากรที่ให้การอบรมแนวทางการพัฒนาหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้ คณะผู้บริหาร ครูและนักเรียนโรงเรียนฝั่งต้น ปูแก พระสุธรรมยานเถระ และสัตยาไส ที่เป็นต้นแบบวิถีพุทธให้ทีมวิจัยได้ศึกษา

ขอขอบคุณบุคลากรทางการศึกษาท้องถิ่นจากดงป่าล้าน แม่ชะจาน และสันมะเค็ด รวมทั้งนักเรียนทุกคน คุณพ่อ คุณแม่ ผู้ปกครองนักเรียน ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้านที่ได้ร่วมกันพิสูจน์ความเชื่อมั่นของข้าพเจ้าที่มีต่อศักยภาพ ศักดิ์ศรีและภูมิปัญญาท้องถิ่น เหนืออื่นใดที่ท่านทั้งหลายได้ร่วมกันพิสูจน์ถึงบทบาทของพระพุทธศาสนาในการเป็นส่วนสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาของชาติเพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชนไปสู่สันติสุขได้ แม้จะเป็นเพียงการเริ่มต้นก็ตาม นอกจากนี้การวิจัยครั้งนี้ยังได้สนับสนุนศรัทธาอันสูงส่งที่ข้าพเจ้ามีต่อพระพุทธศาสนาและพระบรมศาสดา ตลอดจนพ่อแม่ครูบาอาจารย์ที่มีอายุเอยนามในที่นี้มากยิ่งขึ้นอีกด้วย

ขอขอบพระคุณ รศ.ดร. พิมพ์รัฐ และ รศ.พีระพล อยู่สวัสดิ์ ที่ให้กำลังใจ กำลังความคิด และมอบภาระให้ใช้ตลอดเวลา 2 ปีที่ข้าพเจ้าทำการวิจัยโดยมิได้หวังสิ่งตอบแทน นอกจากความปรารถนาจะได้เห็นการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธสามารถเกิดขึ้นได้จริงในระบบโรงเรียน

ขออนุโมทนากับลูกกอล์ฟ ณัฐณีย์ และปัท พนมศักดิ์ มีมนต์ ในฐานะผู้ช่วยงานวิจัย โดยเฉพาะในขณะที่กำลังเผชิญปัญหาที่หนักหน่วงในบรรยากาศภาคสนาม แต่ด้วยความเมตตาของลูกกอล์ฟจึงเป็นทั้งผู้ให้แนวทางและผู้ร่วมงานที่ให้กำลังใจที่ตามมาโดยตลอด

ขออนุโมทนา อาจารย์ประเสริฐ ลูกขวัญ ภูมิพิงค์ ลูกพรตตะวัน ไพธนา ที่มีส่วนอย่างสำคัญต่อการทำงานครั้งนี้

ขอขอบคุณน้องเอ่ กรรณิกา สมรักษา ที่ช่วยเก็บบันทึกข้อมูล น้องวูธ ศราวุธ ใจแก้ว น้องแคท แคทริยา ผสม ร้านทริปปี้ลิตี้ ที่ช่วยพิมพ์งาน และแ่งงานพิมพ์ครั้งแล้วครั้งเล่าด้วยความอดทน

ขอขอบพระคุณผู้ประสานงาน สกว.ภาค(ภาคเหนือ)ทุกท่าน ที่ให้การส่งเสริมสนับสนุน การวิจัยท้องถิ่นโครงการนี้ด้วยดีมาโดยตลอด

ผศ. สมพงษ์ บุญเลิศ ที่ช่วยสร้างความมั่นใจในระยะต้น ช่วยส่งทางในระยะกลาง และ ช่วยส่งเคราะห์ให้เห็นความเชื่อมโยงของเส้นทางการดำเนินงานการปฏิรูปการศึกษาคั้งนี้้อย่าง เป็นภาพรวม

ดร.พระมหาบุญช่วย ชุตินธโร ที่กรุณาสังเคราะห์ภาพรวมของการวิจัยที่ช่วยให้เห็น กระบวนการขับเคลื่อนของงานปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นครั้งนี้

ดร.อวรณ์ โอภาสพัฒนกิจ ที่ช่วยเปลี่ยนวิธีคิดในเรื่องการวิจัย ที่ทำให้ข้าพเจ้าค้นพบว่า “การทำงานวิจัยท้องถิ่น เป็นงานที่ปลอดจากการครอบงำทางทฤษฎี นักวิจัยต้องกล้าหาญและ เชื่อมั่นในศักยภาพชุมชน แล้วเราก็จะพบคำตอบในนั้น ทฤษฎีต่าง ๆ ของผู้ค้นพบก่อนหน้านี้เรา เอาไว้มาสนับสนุนหรือโต้แย้งภายหลัง”

ดร. สมคิด แก้วทิพย์ ที่กรุณาช่วยเปิดประตูความคิดและให้แนวทางที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งในห้วงสุดท้ายที่เป็นระยะวิกฤติของการวิจัย

และขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานงาน สกว. ทุกคนที่อำนวยความสะดวกในเวที รายงานความก้าวหน้า

ที่สำคัญที่สุด การวิจัยทั้ง 4 โครงการครั้งนี้คงไม่อาจเกิดขึ้นได้หากไม่ได้รับการสนับสนุน ทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค ข้าพเจ้าและคณะวิจัย ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

และสุดท้ายขอขอบพระคุณผู้บริหารมหาวิทยาลัยพายัพที่ให้การสนับสนุนโดยอนุญาตให้ ข้าพเจ้าใช้เวลาทำการปกติในช่วงที่ไม่มีชั่วโมงสอนไปพัฒนางานวิจัยครั้งนี้

ขอกราบคุณพระรัตนไตรทั้งปวง ความรู้ของข้าพเจ้าจักเป็นการไต่บันไดสู่ภพภูมิ ที่สูงขึ้นในอนาคต ความผิดพลาดทั้งหมดในงานนี้จักเป็นบทเรียนทางปัญญาของข้าพเจ้าให้ มุ่งมั่นทำงานต่อไป บุญกุศลใดๆอันจักเกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้าในครั้งนี้ขอถวายเป็นอาจาริยาบูชาและ บิฑามารดาผู้เลิศคุณ รวมทั้งผู้มีอุปการะแก่ข้าพเจ้าทุกท่าน

มาลี ไพรสน

กรกฎาคม 2549

สารบัญเรื่อง

บทที่	ชื่อเรื่อง	หน้า
	บทคัดย่อ	ก
	กิตติกรรมประกาศ	ค
	สารบัญเรื่อง	จ
	บัญชีตารางและแผนภูมิประกอบ	ข
1	บทนำ	1
	ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย	1
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
	วิธีดำเนินการวิจัย	5
	ขอบเขตการวิจัย	11
	นิยามศัพท์เฉพาะ	13
	ระยะเวลา	14
	สถานที่	14
	ผลและประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย	14
	กรอบแนวคิดการวิจัย	15
2	แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
	แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา	16
	แนวคิดเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้	20
	หลักธรรมในพุทธศาสนา	26
	งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	35
3	วิธีดำเนินการ	37
	แบบแผนการวิจัย	37
	วัตถุประสงค์ของการวิจัย	37
	ขั้นตอนการดำเนินงาน	38
	การดำเนินงานระยะที่ 1	38
	การดำเนินงานระยะที่ 2	57
4	ผลการวิจัย	127
	ตอนที่ 1 บริบทชุมชน	127
	ตอนที่ 2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น	134

บทที่	ชื่อเรื่อง	หน้า
	ตอนที่ 3 แนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชน	147
	ตอนที่ 4 ผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาตามแนว วิถีพุทธของชุมชน	187
	ตอนที่ 5 ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อกระบวนการปฏิรูปการศึกษาตามแนว วิถีพุทธของชุมชน	206
5	สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	210
	สรุปผลการวิจัย	210
	อภิปรายผลการวิจัย	218
	รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชน	240
	ปัญหาและอุปสรรคในการวิจัย	250
	ข้อเสนอแนะ	251
	บทเรียนของนักวิจัย	255
	บรรณานุกรม	260
	ภาคผนวก	263

บัญชีตารางและแผนภูมิประกอบ

ลำดับ	บทที่	ชื่อตารางและภาพประกอบ	หน้า
1	1	กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนดงป่าสัก	7
2		กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนแม่ชะจาน	8
3		กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนสันมะเค็ด	9
4		กรอบแนวคิดการวิจัย	15
5	2	สาระของการปฏิรูปการเรียนรู้ หมวด 4	17
6		แนวการจัดการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542	18
7		คุณลักษณะของผู้เรียนและกระบวนการเรียนรู้ที่พึงประสงค์	20
8		การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ	21
9		มโนทัศน์แบบประสบการณ์	22
10		ประเด็นที่สำคัญในรอบปี	133
11	4/2	สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน	134
12		สาเหตุของสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน	143
13		คุณลักษณะของเยาวชนที่ชุมชนต้องการ	145
14	4/3	กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลาการทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ	147
15		คุณลักษณะของบุคลาการทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ	150
16		องค์ความรู้วิถีพุทธ	153
17		องค์ความรู้ด้านเทคนิคการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ	154
18		แนวคิดเกี่ยวกับหลักการสำคัญของวิถีพุทธ	156
19		แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท / ความเข้มแข็งของสถาบันพุทธศาสนา	158
20		แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในชุมชน	159
21		แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางการจัดการเรียนรู้	160
22		แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	161
23		แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพความเป็นมนุษย์	162
24		รูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธของชุมชน	163
25		วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ	169
26	4/4	การเรียนรู้และการปรับตัวด้านคุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญาในมิติวิถีพุทธ	187
27		การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบในระดับสาธารณะ	194

ลำดับ	บทที่	ชื่อตารางและภาพประกอบ	หน้า
28		รูปแบบกลไกการมีส่วนร่วมของหน่วยที่เกี่ยวข้อง	198
29		ข้อค้นพบทางวิชาการด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ของชุมชน	200
30	5	อริยสัจ 4	228
31		มรรค 4 ผล 4	232
32		รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น	249
33		ภาพกระบวนการพัฒนานุเคราะห์ทางการศึกษา	264
34		ภาพบรรยากาศการปฏิรูปการเรียนรู้ของโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน	266
35		ภาพบรรยากาศการปฏิรูปการเรียนรู้วิถีพุทธของโรงเรียนสันมะเค็ด	268
36		ภาพบรรยากาศการปฏิรูปการเรียนรู้วิถีพุทธของโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน	270

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย

โลกกำลังเผชิญวิกฤตการณ์ทางอารยธรรม โดยเฉพาะในด้านความรุนแรงที่มนุษย์กระทำต่อมนุษย์ และมนุษย์กระทำต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดวิกฤตทางอารยธรรมคือการขาดฐานคิดที่ถูกต้องต่อเป้าหมายการดำรงชีวิต การพัฒนาใดๆจึงมุ่งตอบสนองแต่ด้านกายและวัตถุแต่ขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ผลของการพัฒนาจึงนำไปสู่ภาวะล่มสลาย พุทธศาสนิกฯได้ให้โอวาทธรรมเตือนชาวโลกไว้นานหลายทศวรรษแล้วว่า “ถ้าศีลธรรมไม่กลับมา โลกจะวินาศ” ระบบคิดทางพุทธศาสนาดังกล่าวชี้ให้เห็นแนวทางการพัฒนาอย่างน้อย 3 ด้าน ได้แก่ การใช้ศาสนธรรมเป็นเครื่องมือการพัฒนา การกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่จิตใจ และผลของการพัฒนานั้นคือสุขภาวะอันเกิดแต่การแก้ปัญหาในทางที่ถูกต้องเป็นสิ่งที่นำทางการกระทำทั้งหมด กระบวนทัศน์เช่นนี้รวมอยู่ในอริยมรรค 8 ประการ ซึ่งเป็นองค์ธรรมหนึ่งในอริยสัจ 4 ด้วยการปฏิบัติตามหลักแห่งพุทธธรรมดังกล่าว มนุษย์จึงจะสามารถสร้างสรรค์และดำรงสันติภาพยั่งยืนแก่โลกและชีวิตได้ (พุทธศาสนิกฯ : 2531)

สังคมไทยภายใต้การครอบงำของกระแสอารยธรรมใหม่ ได้ก่อให้เกิดภาวะที่เรียกว่า “วิกฤตแห่งการทำลายตัวเอง” (ประเวศ วะสี , 2544 : น.26) ทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยได้ชื่อว่าเป็น “เมืองพุทธ” มีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจนเรียกได้ว่าเป็น “วิถีไทย” ที่เต็มแน่นด้วยพลังภูมิปัญญาอันสั่งสมมายาวนาน โดยเฉพาะเป็นภูมิปัญญาที่เป็นรากฐานสำคัญแห่งอารยธรรมสันติภาพ แต่กลับถูกกระทำให้เห็นว่า “วิถีพุทธ” และ “วิถีไทย” เป็นเพียงเศษเสี้ยวอารยธรรมที่ล้าหลัง ไร้ความหมายจนจนจะขาดตอนออกจากวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ สังคมไทยจึงถูกคุกคามความสงบสุขอยู่ด้วยสภาวะความรุนแรงนานาประการ ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณลักษณะของคนไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องใช้การจัดการศึกษาที่ถูกต้องทำหน้าที่หล่อหลอมกล่อมเกลาย่างถูกทางรัฐบาลไทยโดยกระทรวงศึกษาธิการ (2546) ได้มุ่งเน้นการนำ “วิถีพุทธ” นี้เป็นนโยบายการปฏิรูปการศึกษาที่สำคัญเพื่อตอบสนองเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 โดยเฉพาะในด้านลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ ตามมาตรา 6 กล่าวว่า “ลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ : เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” ทางปฏิบัติให้เกิดผลได้จริงนั้น จำเป็นที่จะต้องมีส่วนร่วมปัจจัย หรือองค์ประกอบที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามแนวนโยบายดังกล่าว นับตั้งแต่ความเข้าใจอย่างจริงเกี่ยวกับสภาพ

ปัญหา ความต้องการและบริบทของชุมชน คุณภาพและคุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาที่รับผิดชอบในหน่วยการศึกษานั้นๆ สารและกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชนให้เข้มแข็งพอที่จะร่วมกันเกื้อหนุนให้กระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้ของผู้เรียนสามารถดำเนินไปได้อย่างมีทิศทางชัดเจนและเป็นระบบ เป็นต้น

พื้นที่ลุ่มแม่น้ำลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นเขตเศรษฐกิจและวัฒนธรรมที่เคยคงความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศ แต่ปัจจุบันกลับกลายเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากกระแสการยอมรับใหม่ และการพัฒนาเทคโนโลยีอุตสาหกรรมของโลกเช่นเดียวกับพื้นที่อื่น ๆ ในประเทศไทย โดยเฉพาะในด้านสิ่งแวดล้อม สภาพการดำรงชีพและระบบคุณค่าทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ หน่วยถูกกระทบกระเทือนเหล่านี้เป็นเงื่อนไขสำคัญของสภาพการดำรงอยู่ของผู้คนในเขตนี้ และแน่นอนว่าผู้ที่ต้องรับผลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือเยาวชนผู้อยู่ในความคุ้มครองดูแลของครอบครัวและชุมชนนั่นเอง

อย่างไรก็ตามในอีกด้านหนึ่ง พื้นที่นี้บางส่วนก็ยังคงสามารถดำรงรักษาและสืบทอดระบบคุณค่าสำคัญทางวัฒนธรรมของตนไว้ได้อย่างเข้มแข็ง นั่นคือการมีสถาบันพุทธศาสนาเป็นพลังขับเคลื่อนทางวัฒนธรรมที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดวิถีพุทธอยู่อย่างต่อเนื่องทั้งระดับปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ ไม่ว่าจะเป็นวัดพระธาตุแม่เจดีย์ ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง วัดแก้วธรรมาราม วัดสันมะเค็ดและที่อื่น ๆ ซึ่งไม่เพียงแต่จะเป็นแหล่งเรียนรู้ ฝึกฝนอบรมจิต-ปัญญาแก่ศาสนิกชนในวัยผู้ใหญ่เท่านั้น แต่ยังสามารถจัดระบบการถ่ายทอดการศึกษาวิถีพุทธรูปแบบต่าง ๆ แก่เยาวชนอีกด้วย องค์ประกอบของชุมชนลักษณะนี้นับว่าหาได้ยากในพื้นที่ทั่วไป จึงกล่าวได้ว่าท่ามกลางวิกฤตทางศีลธรรมเช่นนี้ ชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า ยังคงมีสถาบันคำจูนสังคมที่เข้มแข็ง ชุมชนเองก็ตระหนักในสถานะปัญหาความรุนแรงต่าง ๆ และพยายามที่จะฝ่าวิกฤติด้วยตนเอง โดยเฉพาะคณะครูผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนบางแห่งที่ตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญได้พานักเรียนเข้าไปเรียนรู้วิถีพุทธตามแหล่งเรียนรู้ดังกล่าวบ่อยครั้งขึ้น

ด้วยสภาพปัญหาและเงื่อนไขปัจจัยของชุมชนในลักษณะดังกล่าวนี้ ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาว่าหากชุมชนอันประกอบด้วย โรงเรียน บ้าน และวัดหรือ สถาบันพุทธศาสนา นำเอาวิถีพุทธเข้าไปบูรณาการการเรียนรู้ของนักเรียนหรือบุตรหลานของตนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องจะทำให้ชุมชนสามารถคิดค้นกระบวนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นที่สอดคล้องกับความเป็นจริง และเอื้อต่อการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนได้หรือไม่ อย่างไร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้หารือและขอความร่วมมือกับผู้บริหารโรงเรียนไทยรัฐวิทยา 32 ให้ประสานกับพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียน ตลอดจนผู้นำชุมชนและพระสงฆ์ตัวแทนสถาบันพุทธศาสนา ในท้องถิ่นเพื่อประชุมหาวิธีการแก้ปัญหาาร่วมกันเมื่อเดือนมีนาคม 2546 ก็ปรากฏว่ามีโรงเรียนและ

ชุมชนต่าง ๆ สนใจเข้าร่วมประชุมถึง 5 กลุ่ม โดยมีผู้บริหารและคณะทำงานจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยภาคเหนือเข้าร่วมสังเกตการณ์ด้วย

ผลการประชุมในครั้งนั้นทำให้ผู้วิจัยและที่ประชุมได้ตระหนักว่าชุมชนกำลังเผชิญปัญหาที่เป็นประเด็นทางวัฒนธรรมคล้ายกัน นั่นคือปัญหาด้านพฤติกรรมของผู้เรียนที่สร้างความเป็นทุกข์กังวลใจ ห่วงโยแก่คณะครูและชุมชนเป็นอันมาก หากไม่ได้รับการเยียวยาแก้ไขและป้องกันจะเป็นปัญหาสังคมที่รุนแรงได้ในอนาคต พระสงฆ์จากวัดภูแก้วธรรมารามและวัดพระเจ้าหลวงที่เข้าร่วมประชุมด้วย ต่างพิจารณาเห็นว่าปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาด้านศีลธรรมซึ่งต้องแก้ไขหรือพัฒนาที่ “ใจ” ด้วยหลักธรรมทางพุทธศาสนา แต่การพัฒนาเด็กให้ได้ผลนั้น ผู้ใหญ่ต้องสามารถกระทำตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีให้ได้ก่อน ในที่สุดผู้บริหารและคณะครูรวมทั้งตัวแทนผู้ปกครองในที่ประชุม ก็สนใจที่จะแก้ปัญหาร่วมกันด้วยกระบวนการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม บนฐานคิดทางพุทธศาสนา และ โดยการหนุนช่วยของ สกว. ภาคเหนือ

หลังจากนั้นผู้วิจัยและชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาโจทย์จนแต่ละชุมชนสามารถชี้ชัดในประเด็นปัญหาของตน ๆ ได้ชัดเจน และร่วมกันคิดค้นกระบวนการวิจัยในรูปแบบคล้ายชุดโครงการ (โดยการหนุนเสริมของ สกว. ราชภัฏโพธิ์สัตยา) ประกอบด้วยโครงการแกนกลางของผู้วิจัยและโครงการเครือข่ายของชุมชน 3 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีโจทย์เฉพาะของตนเองตามลักษณะเฉพาะของปัญหาที่แตกต่างกัน กระบวนการวิจัยของทุกโครงการจะตอบโจทย์ปัญหาทั้งของพื้นที่ของตนและโจทย์ปัญหาหลักของโครงการแกนกลางด้วยดังนี้

1. โครงการแกนกลางโดยผู้วิจัยและคณะวิจัย : รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2. โครงการวิจัยของชุมชนแม่ชะจาน : การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

3. โครงการวิจัยของชุมชนสันมะเค็ด : การศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ดสันชีเหลือกหัวฝายพัฒนาตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

4. โครงการวิจัยของชุมชนบ้านดงป่าสัก : รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อนักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าสัก ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

จากการศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของงานวิจัยรวมทั้งประเด็นปัญหาของโครงการวิจัยทั้ง 3 โครงการ สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนกำลังเผชิญปัญหาวิกฤตทางวัฒนธรรม จึงเกิดความตระหนักถึงความจำเป็นในการแก้ปัญหาร่วมกัน และมีความต้องการที่จะแก้ปัญหของตนด้วยการขุดค้นต่อยอดภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่น เพื่ออนุรักษ์ความสงบสุขของชุมชนของตน ดังนี้

1. ชุมชนพิจารณาเห็นว่า เริ่มมีหน่ออ่อนของความรุนแรงเกิดขึ้นในจิตใจของเยาวชนในท้องถิ่นที่ควรได้รับการเยียวยาและสร้างภูมิคุ้มกันด้วยวิธีที่ถูกต้องสอดคล้องกับบริบทและความต้องการของชุมชน

2. ชุมชนเกิดความตระหนักถึงความจำเป็นของการปฏิรูปการศึกษาในฐานะที่เป็นเครื่องมือหล่อหลอมกล่อมเกลาความเป็นมนุษย์และเป็นเครื่องมือสำคัญในการสืบทอดและสร้างสรรค์

อารยธรรมของตน

3. พุทธศาสนาเป็นชุมพลังทางปัญญาที่ชุมชนคาดหวังว่าจะสามารถทั้งเยียวยาและป้องกันความวิบัติล่มสลายของชุมชน ทั้งเป็นกระบวนการฟื้นฟูสันติภาพให้เกิดขึ้นในชุมชนอย่างยั่งยืนได้

4. ชุมชนยังมีความเชื่อมั่นในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตน และพร้อมที่จะร่วมกันขุดค้นต่อยอด และสืบทอดให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีศักดิ์ศรีต่อไป

ดังนั้นเพื่อให้สามารถมองเห็นพลังขับเคลื่อนของชุมชนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น โครงการวิจัยแกนกลางของผู้วิจัยจึงจะทำหน้าที่ศึกษากระบวนการวิจัยเพื่อการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน เครื่องช่วยนี้เพื่อให้ทราบว่าจะอะไรคือปัญหาที่แท้จริงของชุมชน ชุมชนมีวิธีมองปัญหานั้นอย่างไร ชุมชนมีภาพอุดมคติที่ปรารถนาอย่างไรต่อการสร้างสรรค์ปมเพาะอนุชนของตน องค์ความรู้ที่ชุมชนสังเคราะห์ขึ้นมาใช้แก้ปัญหาที่มีลักษณะอย่างไร มีกระบวนการนำไปใช้อย่างไร ใช้แล้วได้ผลอย่างไร ท้ายที่สุด ผู้วิจัยเชื่อว่าด้วยกระบวนการทัศน์การแก้ปัญหาจากภายในด้วยฐานคิดจากภูมิปัญญาท้องถิ่นระดับต่าง ๆ ตลอดจนวิธีวิทยาการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมรูปแบบนี้ จะนำไปสู่การค้นพบองค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นซึ่งก็คือการพัฒนาคุณภาพและคุณลักษณะประชากรที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทและความต้องการที่แท้จริงของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของชุมชนวิถีพุทธให้เข้มแข็ง สามารถดำรงอยู่ได้ในท่ามกลางการคุกคามของกระแสอารยธรรมใหม่ที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสันติภาพของชุมชนและโลกมนุษย์

วัตถุประสงค์การวิจัย

5.1 วัตถุประสงค์ทั่วไป

เพื่อศึกษารูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

5.2 วัตถุประสงค์เฉพาะ

1. เพื่อศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในลักษณะชุดโครงการแยกเป็นโครงการหลัก 1 โครงการและโครงการย่อยอีก 3 โครงการ มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

1. ขั้นพัฒนาโจทย์และวางแผนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ซึ่งกระทำในรูปของการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีวิธีการดังนี้

1.1 การสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชนในพื้นที่วิจัย

หลังจากสำรวจแหล่งข้อมูลได้แล้ว เนื่องจากผู้วิจัยเป็นบุคคลภายนอกชุมชน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลที่เห็นว่าเกี่ยวข้องกับการวิจัยก่อนเพื่อให้เกิดความคุ้นเคยและไว้วางใจ โดยเริ่มจากการเข้าพบผู้บริหารโรงเรียนในพื้นที่เพื่อแนะนำตัวเองและแจ้งวัตถุประสงค์ของการขอพบ หลังจากนั้นจึงได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาเยาวชนและความจำเป็นในการแก้ไขหรือป้องกันปัญหา แล้วเชิญชวนเข้าร่วมประชุมหารือกันระหว่างบุคลากรทางการศึกษาและผู้เกี่ยวข้องจากสถานศึกษาและชุมชนต่าง ๆ โดยให้ผู้บริหารสถานศึกษาในท้องถิ่นเป็นผู้ประสานงาน โดยกำหนดวันประชุมไว้ล่วงหน้า

1.2 การสร้างความตระหนักในปัญหา

ในการประชุมประกอบด้วยบุคลากรทางการศึกษาและผู้เกี่ยวข้องจากท้องถิ่นทั้งหมด 3 ฝ่าย ได้แก่

- 1) ตัวแทนฝ่ายโรงเรียน ได้แก่ ผู้บริหาร และครู
- 2) ตัวแทนฝ่ายชุมชน ได้แก่ ผู้ปกครองนักเรียนและผู้นำชุมชน
- 3) ตัวแทนฝ่ายสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่น ได้แก่ พระสงฆ์
- 4) ผู้ประสานจากแหล่งทุนวิจัย (สกว. สำนักงานภาค)

ผู้วิจัยใช้วิธีปรารภถึงสภาพปัญหาที่ตนเองเผชิญอยู่ในฐานะผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาเยาวชนเช่นเดียวกับทุกคนเพื่อชี้ให้เห็นว่าทุกคนต่างเผชิญปัญหาร่วมกัน และกำลังพยายามหาทางออก หลังจากนั้นจึงให้ที่ประชุมแสดงทัศนะต่อประเด็นปัญหาที่ตนกำลังเผชิญอยู่ในที่สุดที่ประชุมก็ตระหนักเห็นความสำคัญของปัญหาในด้านคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนและเห็นความจำเป็นและต้องการแก้ไขโดยการพัฒนาประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาท้องถิ่น โดยเฉพาะบุคลากรฝ่ายโรงเรียนและชุมชนได้ตัดสินใจที่จะทำการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาการศึกษาาร่วมกัน

1.3 การสร้างพันธกิจ – พันธมิตรวิจัย เพื่อจัดทำโครงการวิจัยเพื่อการปฏิรูปการศึกษาาร่วมกัน

ในระหว่างการอภิปรายสภาพปัญหาต่าง ๆ นั้นปรากฏว่าตัวแทนแต่ละชุมชนมีมุมมองประเด็นปัญหาและสาเหตุแตกต่างกัน เพราะอยู่ในบริบทที่ต่างกัน กลุ่มเป้าหมายก็แตกต่างกัน ทำให้ไม่สามารถทำการวิจัยร่วมกันในโครงการเดียวกันได้ ดังนั้นผู้ประสานงานจากแหล่งทุนสนับสนุนการวิจัย คือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สำนักงานภาค) จึงเสนอแนะให้ทำการวิจัยในรูปชุดโครงการประกอบด้วยโครงการวิจัยหลักและโครงการวิจัยย่อยของแต่ละชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยและชุมชนจึงได้กำหนดโครงการขึ้นดังนี้

1) โครงการวิจัยหลัก : รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นโครงการวิจัยเชิงสังเคราะห์กระบวนการและเนื้อหาสาระของโครงการวิจัยย่อยเพื่อหาคำตอบในขอบเขตลุ่มน้ำให้โครงการวิจัยย่อยสามารถดำเนินการไปจนบรรลุวัตถุประสงค์ รวมทั้งทำหน้าที่สังเคราะห์องค์ความรู้ที่เป็นผลของการวิจัยของแต่ละชุมชน

2) โครงการวิจัยย่อย 1 : รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อการพัฒนา นักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

3) โครงการวิจัยย่อย 2 : การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน

4) โครงการวิจัยย่อย 3 : การศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ด, สันชีเหล็ก, หัวฝายพัฒนา

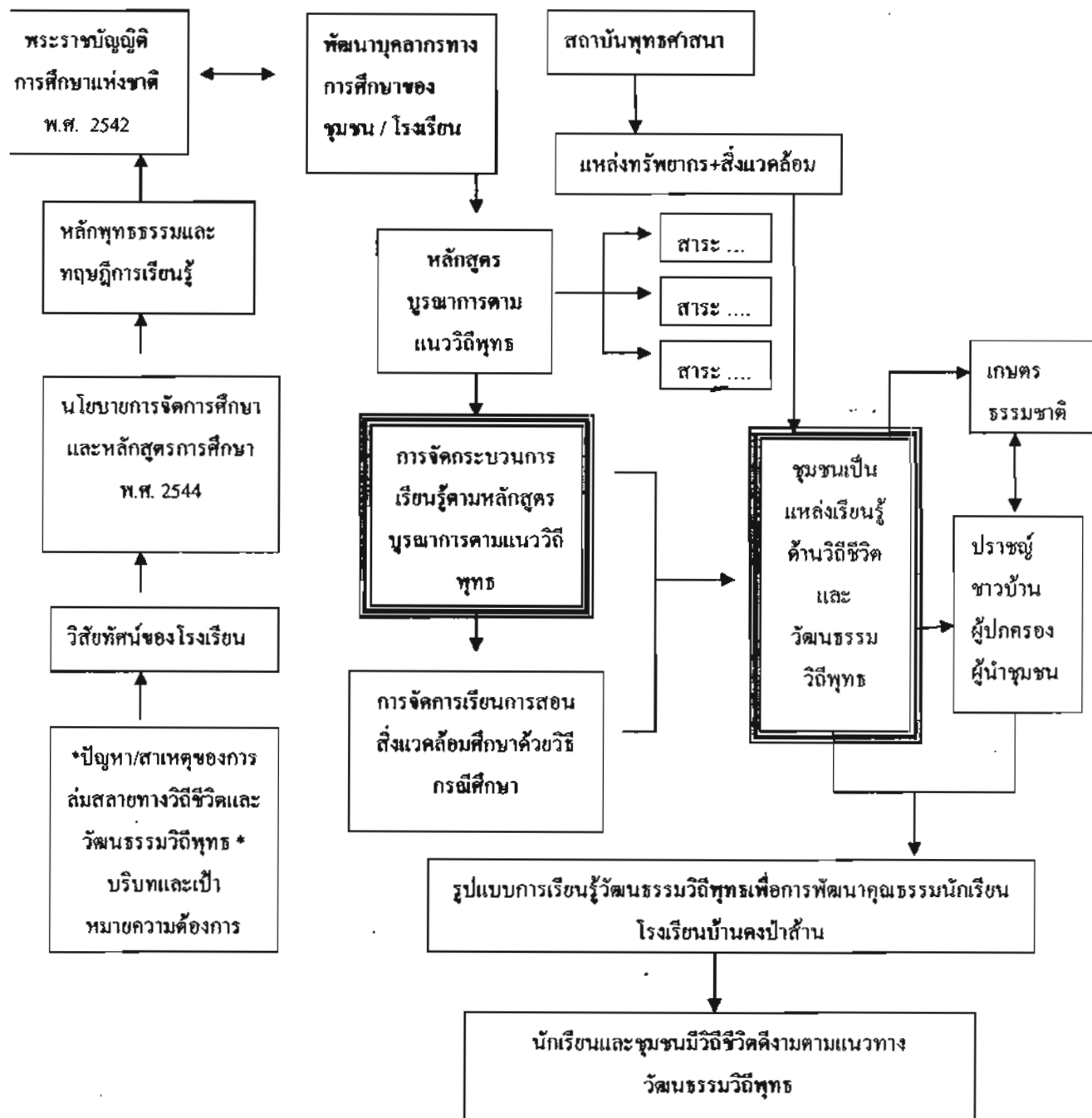
โครงการวิจัยย่อยเหล่านี้มีพันธกิจร่วมกับโครงการวิจัยหลักในการรักษาเอกภาพในการดำเนินการวิจัยบนฐานคิดตามแนว "วิถีพุทธ" อันมาจากข้อตกลงร่วมกันในที่ประชุม ส่วนในด้านการบริหารจัดการโครงการทุกขั้นตอนให้เป็นเอกสิทธิ์ของแต่ละโครงการยกเว้นแต่จะมี

ข้อตกลงร่วมกัน นอกจากนี้แต่ละทีมวิจัยจะทำหน้าที่พันธมิตรวิจัยในการช่วยหนุนเสริมซึ่งกันและกันเพื่อให้งานวิจัยมีประสิทธิภาพและสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้อย่างดี

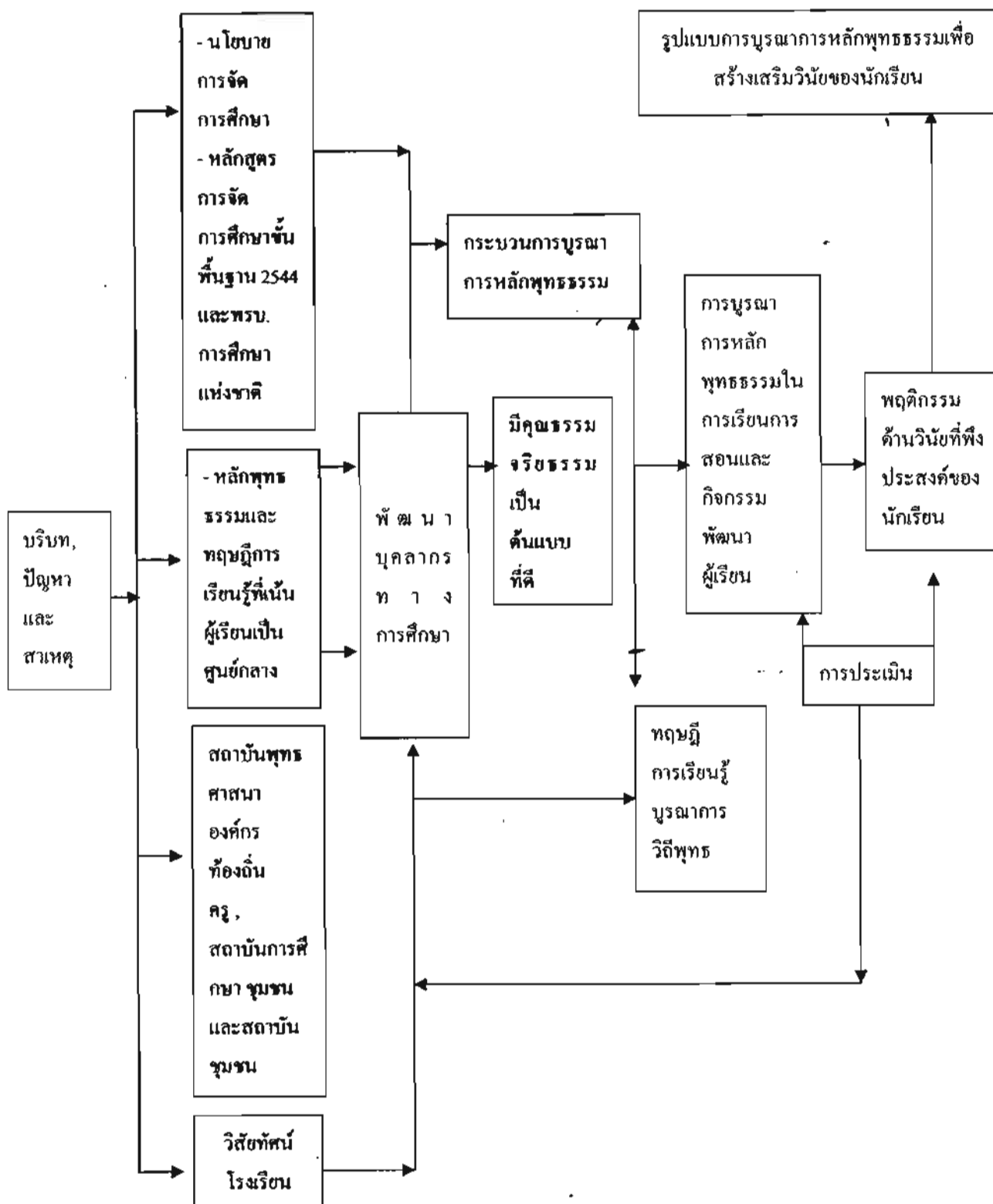
1.4 กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นของชุมชน

ผลจากการพัฒนาโจทย์และวางแผนการปฏิรูปการศึกษาร่วมกันดังกล่าว ทำให้ชุมชนมีการรวมตัวกันจัดตั้งทีมวิจัย หรือคณะทำงานปฏิรูปการศึกษาขึ้น ชุมชนละ 1 ทีม มีขั้นตอนการดำเนินงาน 2 ระยะ คือ ระยะเตรียมการและระยะปฏิบัติการทดลองฯ และมีการกำหนดกรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนที่มาจากข้อสมมุติฐานเบื้องต้น และจะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ผลการวิจัยต่อไป ดังนี้

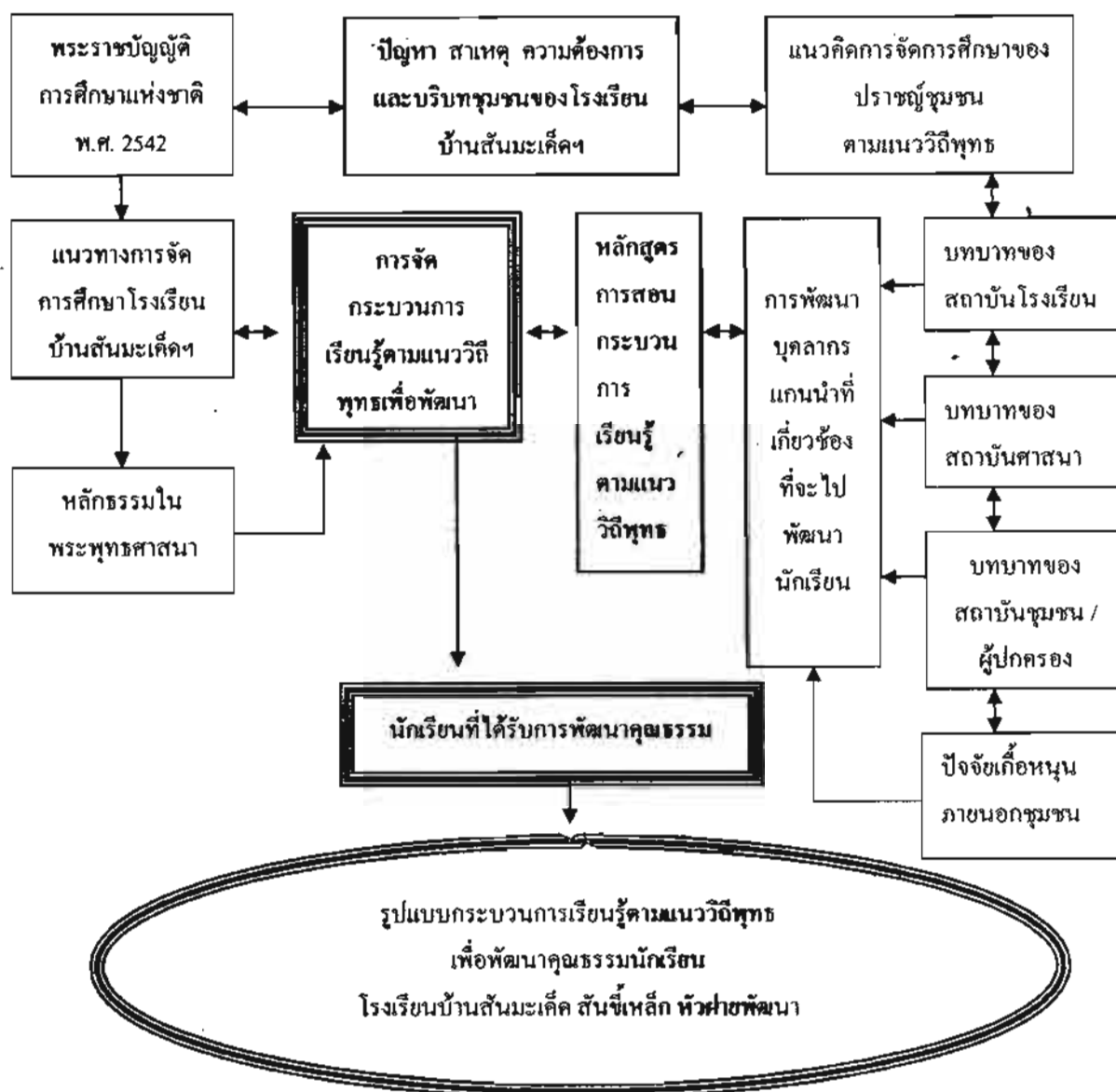
1.4.1 กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนดงป่าฝ้าย มีลักษณะดังนี้

1.5 กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนแม่ะจาน

1.6 กรอบทิศทางการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนล้านมะเค็ด มีลักษณะดังนี้

ระยะเวลาในการพัฒนาจิตวิทยวิจัย 12 เดือน ตั้งแต่ มีนาคม 2546 – พฤษภาคม 2547

2. ขั้นเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลระยะที่ 1 : ขั้นเตรียมการ

ในระยะเตรียมการเป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนทั้ง 3 แห่ง ดังนี้

2.1.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านบริบทที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษามี 3 ประเด็น ได้แก่ บริบทชุมชน สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน ใช้วิธีการสังเกต สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์ร่วมในเวทีชุมชน และศึกษาจากเอกสารข้อมูลชุมชน

2.1.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านแนวทางการปฏิรูปการศึกษา ได้แบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ได้แก่ การพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนาองค์ความรู้ และการพัฒนาหลักสูตร และกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้วิธีการร่วมคิดร่วมวางแผนกับชุมชนในการกำหนดลักษณะกิจกรรมเพื่อให้สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชน ติดตามสังเกตและสังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรมของชุมชนทุกกิจกรรม

2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลระยะที่ 2 : ขั้นปฏิบัติการ

การเก็บรวบรวมข้อมูลระยะปฏิบัติการทดลองการจัดกิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลในด้านรูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรมการเรียนรู้ และในด้านผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้วิธีสังเกตการณ์และสังเกตการณ์ร่วมการสัมภาษณ์เป็นกรณี การสนทนากลุ่มและการจัดเวทีเครือข่าย

3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นหลัก และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณประกอบ โดยถือเอาผลการวิจัยจากสถานการณ์จริงเป็นพื้นฐาน ประกอบด้วยหัวข้อศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ได้แก่ บริบทที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาและแนวทางการปฏิรูปการศึกษา โดยเน้นการวิเคราะห์จากรายละเอียดสู่ข้อสรุปทุกประเด็นศึกษา ดังนี้

3.1 การศึกษาข้อมูลด้านบริบทที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา

เป็นการวิเคราะห์จากผลการจัดกิจกรรมในระยะเตรียมการในด้านบริบทชุมชน ด้านสภาพปัญหาของชุมชน และด้านความต้องการของชุมชน เพื่อให้เห็นถึงสภาพเงื่อนไขที่สนับสนุนให้เกิดการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ ได้แก่ ศักยภาพของชุมชน ลักษณะของปัญหาและความต้องการในการแก้ปัญหาซึ่งจะมีผลต่อการเลือกวิธีแก้ปัญหาต่อไป

3.2 การศึกษาข้อมูลด้านแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ

เป็นการวิเคราะห์จากผลของการจัดกิจกรรมทั้งในระยะเตรียมการและระยะปฏิบัติการ ในด้านการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนาองค์ความรู้วิทยุชุมชน และการพัฒนาหลักสูตร และกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน มีขั้นตอนดังนี้

3.2.1 การศึกษาข้อมูลด้านการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา โดยวิเคราะห์จากผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิทยุชุมชน เพื่อศึกษาถึงผลการเรียนรู้ที่ได้รับในเชิงประจักษ์จากประสบการณ์ตรง และศึกษาว่าชุมชนได้แนวคิดเกี่ยวกับคุณลักษณะของบุคลากรการจัดการศึกษาตามแนววิทยุชุมชนอย่างไร แล้วนำข้อค้นพบนั้นมาจัดประเภทเป็นชุดความรู้ที่ได้รับในประเด็นนี้

3.2.2 การศึกษาข้อมูลด้านการพัฒนาองค์ความรู้วิทยุชุมชน โดยวิเคราะห์จากผลของการจัดกิจกรรมการพัฒนาองค์ความรู้วิทยุชุมชนระยะเตรียมการ เพื่อศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้ และลักษณะเนื้อหาสาระที่ชุมชนได้รับ รวมทั้งการสรุปแนวคิดการจัดการศึกษาตามแนววิทยุชุมชนที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้

3.2.3 การศึกษาข้อมูลด้านการพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนววิทยุชุมชน โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ทุกกิจกรรมที่ชุมชนนำไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียนของแต่ละโรงเรียน ในด้านรูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรมและในด้านผลของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้แนวคิดตามหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางการพิจารณา และเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของข้อมูลจากทั้ง 3 แหล่งข้อมูล

3.3 การศึกษารูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิทยุชุมชนที่เหมาะสมกับชุมชนลุ่มแม่น้ำลาว

เป็นการประมวลผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลทุกประเด็นศึกษา แล้วนำมาจัดลำดับขั้นตอน บนฐานข้อเท็จจริงและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งวิเคราะห์เงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อผลสำเร็จ และข้อจำกัดในการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน หลังจากนั้นจึงนำเสนอผลในเวทีเครือข่ายเพื่อร่วมกันปรับปรุงรูปแบบที่เหมาะสมกับแต่ละชุมชนต่อไป

4. ขึ้นนำเสนอผลการวิจัย

นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีบรรยายสรุป

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

1.1 เกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่วิจัย

ผู้วิจัยได้สำรวจแหล่งข้อมูลที่เกี่ยวข้องการศึกษาวิจัยครั้งนี้ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ทั้งนี้เพราะพื้นที่ดังกล่าวมีคุณสมบัติที่เอื้อต่อการวิจัยอย่างน้อย 5 ประการ ดังนี้

- 1.1.1 เป็นพื้นที่ที่มีสถานศึกษาอยู่ในชุมชน
- 1.1.2 เป็นพื้นที่ที่สถาบันหรือองค์กรทางพุทธศาสนาที่เข้มแข็ง เช่น มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน มีบุคลากรทางพุทธศาสนาที่มีแนวปฏิบัติตามหลักพุทธ ทั้งปริยัติและปฏิบัติ และมีการบริหารจัดการฝึกอบรมการปฏิบัติธรรมกับมีฐานอยู่เป็นปกติ
- 1.1.3 เป็นพื้นที่ที่มีสถานที่เอื้อต่อการเรียนรู้หลักธรรมในพุทธศาสนา
- 1.1.4 เป็นพื้นที่ที่มีบุคลากรทางการศึกษาทั้งในและนอกสถานศึกษาที่มีหน้าที่บทบาทหรือความสนใจในการจัดการศึกษาท้องถิ่นหรือชุมชนที่มีสถานศึกษานั้น ๆ อยู่ ตลอดจนมีความสนใจและพร้อมที่จะใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา
- 1.2 ขอบเขตพื้นที่เป้าหมายการวิจัย
 - 1.2.1 พื้นที่ภายในโรงเรียนบ้านดงป่าสักและเขตบริการการศึกษาของโรงเรียน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านดง ป่าสัก และบ้านใหม่เจริญ ตำบลเวียงกาหลง อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
 - 1.2.2 พื้นที่ภายในโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานและเขตบริการการศึกษาโรงเรียน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านแม่ชะจาน บ้านหนองบัว และบ้านสันมะนะ ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
 - 1.2.3 พื้นที่ภายในโรงเรียนสันมะเค็ด สันชีเหล็ก หัวฝายพัฒนาและพื้นที่บริการการศึกษา 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านสันมะเค็ด บ้านสันชีเหล็ก และบ้านหัวฝาย ตำบลเวียงกาหลง อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ลักษณะกลุ่มประชากรเป้าหมายการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ทีมวิจัยโครงข่ายวิจัยย่อย ทั้ง 3 โครงการรวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีความแตกต่างหลากหลาย ดังนี้

1. ผู้บริหารสถานศึกษา
2. คณะครูผู้สอน
3. นักเรียน
4. ผู้ปกครองนักเรียน
5. ผู้นำชุมชน

6. ปราชญ์ชาวบ้าน

7. พระสงฆ์ในท้องถิ่น

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

1. แบบสอบถาม / สัมภาษณ์
2. แบบบันทึกภาคสนาม
3. ตัวผู้วิจัย

นิยามศัพท์เฉพาะ

การปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น หมายถึง กระบวนการจัดการศึกษาด้านต่าง ๆ ได้แก่ แนวคิด หลักสูตร การจัดกระบวนการเรียนรู้ การบริหารจัดการ ตลอดจนคุณภาพและคุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพและคุณลักษณะของผู้เรียน ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นโดยชุมชน

ชุมชน หมายถึง บุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน ที่กระทำกิจกรรมใด ๆ ร่วมกันทั้งในหน่วยปกครอง หน่วยวัฒนธรรมประเพณี และหน่วยการศึกษาในพื้นที่โครงการวิจัยเครือข่ายกลุ่มน้ำแม่ลาว 3 พื้นที่โครงการ ได้แก่

1. ชุมชนแม่ชะจาน หมายถึง ชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัย เรื่อง การบูรณาการหลักสูตรธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2. ชุมชนสันมะเค็ด หมายถึง ชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ดสันขี้เหล็กหัวฝายพัฒนา ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

3. ชุมชนดงป่าล้าน หมายถึง ชุมชนในพื้นที่โครงการวิจัยเครือข่าย เรื่อง รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธ นักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

วิถีพุทธ หมายถึง แนวทางการปฏิบัติที่ทำให้บุคคลสามารถเข้าถึงอริยสัจหรือความจริงสูงสุดอันจะนำไปสู่อิสรภาพจากการครอบงำของกิเลสสู่ความพ้นทุกข์ได้สิ้นเชิง ได้แก่การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา และปัญญาสิกขา

การปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ หมายถึง กระบวนการบูรณาการวิถีพุทธให้เป็นส่วนสำคัญของการจัดการศึกษาทั้งด้านแนวคิดทางการศึกษา บุคลากรทางการศึกษา การเรียนรู้ของผู้เรียน การจัดสิ่งแวดล้อม และแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนให้เป็นผู้มีคุณธรรมตามหลักพุทธศาสนา สามารถสร้างความสุขสงบหรือพ้นทุกข์ได้ด้วย

ตนเอง ตลอดจนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่น สิ่งอื่นได้อย่างมีคุณภาพโดยการจัดการศึกษานั้นเกิดจากการมีส่วนร่วมรับผิดชอบของชุมชน อันประกอบด้วยโรงเรียน สถาบันชุมชน และสถาบันพุทธศาสนาเป็นหลัก

ระยะเวลา : 15 เดือน ตั้งแต่เดือนกรกฎาคม 2547 – กันยายน 2548

สถานที่ :

1. โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานและชุมชนในเขตบริการการศึกษา ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัยเครือข่ายเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน เพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียน โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2. โรงเรียนบ้านสันมะเค็ดและชุมชนในเขตบริการการศึกษา ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัยเครือข่ายเรื่อง การศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียน โรงเรียนสันมะเค็ดสันขี้เหล็กหัวฝายพัฒนา ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

3. โรงเรียนบ้านดงป่าล้านและชุมชนในเขตบริการการศึกษา ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัยเครือข่ายเรื่อง รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียนดงป่าล้าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

ผลและประโยชน์ที่จะได้รับการวิจัย

1. ได้ทราบบริบทที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มแม่น้ำลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

2. ได้ทราบแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มแม่น้ำลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

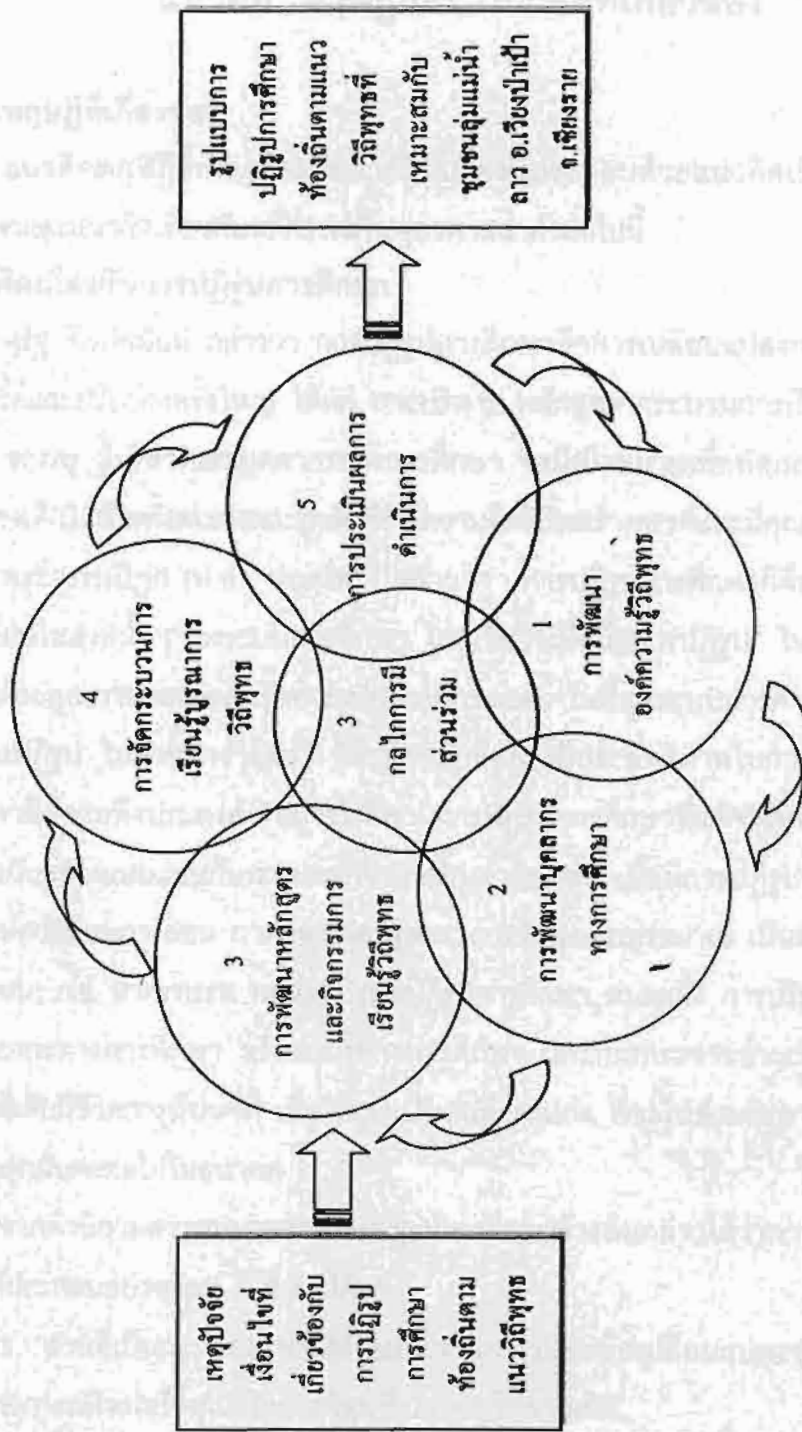
3. ได้รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับบริบทและความต้องการของชุมชน อันจะเป็นแนวทางการพัฒนาด้านการจัดการศึกษาของประเทศต่อไป

4. ได้ประมวลหลักสูตรและชุดความรู้ด้านนวัตกรรมการเรียนรู้บูรณาการวิถีพุทธที่เป็นต้นแบบกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาเด็กด้านวินัยและคุณธรรม

5. ได้เครือข่ายนักวิจัยทางการศึกษาทั้งระดับโรงเรียนและระดับชุมชนที่จะสามารถพัฒนาการจัดการศึกษาร่วมกับชุมชนต่อไป

6. ได้แนวทางการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้สู่สภาวะตามแนววิถีพุทธที่ยั่งยืน

กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่องนี้ประกอบด้วยแนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษาและแนวคิดเกี่ยวกับหลักธรรมในพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิรูปการศึกษา

สุรัฐ ศิลปอนันต์ กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษาคือการเปลี่ยนแปลงการศึกษาทั้งระบบ เป็นการรื้อและปรับปรุงครั้งใหญ่ ได้แก่ การบริหาร หลักสูตร กระบวนการเรียนการสอน และวิชาชีพ ของครู ผู้บริหารและบุคลากรทางการศึกษา ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาคุณภาพทางการเรียนรู้ของเด็กให้เป็นทั้งคนเก่งและคนดี คือ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์และมีคุณธรรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษาก็คือการปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนในส่วนนั้นๆ ของระบบการศึกษา โดยเชื่อว่าเมื่อมี "การปฏิรูป" ในส่วนที่เป็นสาเหตุของการด้อยคุณภาพของผลลัพธ์ของระบบการศึกษาแล้ว ในที่สุดระบบการศึกษาทั้งหมด (หลังการ "การปฏิรูป" ในส่วนต่างๆ แล้ว) ก็จะทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพในการสร้างผลลัพธ์ของการศึกษาที่สังคมพึงประสงค์ อย่างไรก็ตามการปฏิรูปการศึกษาที่แท้จริงนั้นมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่นกับระบบการศึกษาส่วนต่างๆ เช่น เมื่อมีการปฏิรูปหลักสูตร ก็ต้องมี การปฏิรูปการเรียนการสอน การพัฒนาครูผู้สอน การจัดสรรงบประมาณ เป็นต้น

อมรวิทย์ นาครทรรพ กล่าวว่า การปฏิรูปการศึกษา หมายถึง การปรับสภาพในเรื่องครู และบุคลากรทางการศึกษา ทรัพยากรทางการศึกษา และการกระจายอำนาจการศึกษา เพื่อพัฒนาให้เด็กมีชีวิตการเรียนรู้ที่ดี เพื่อให้เขาเป็นคนดี คนเก่ง ที่จะไปช่วยรักษาประเทศชาติของเราให้ผาสุกมั่นคงต่อไปในอนาคต

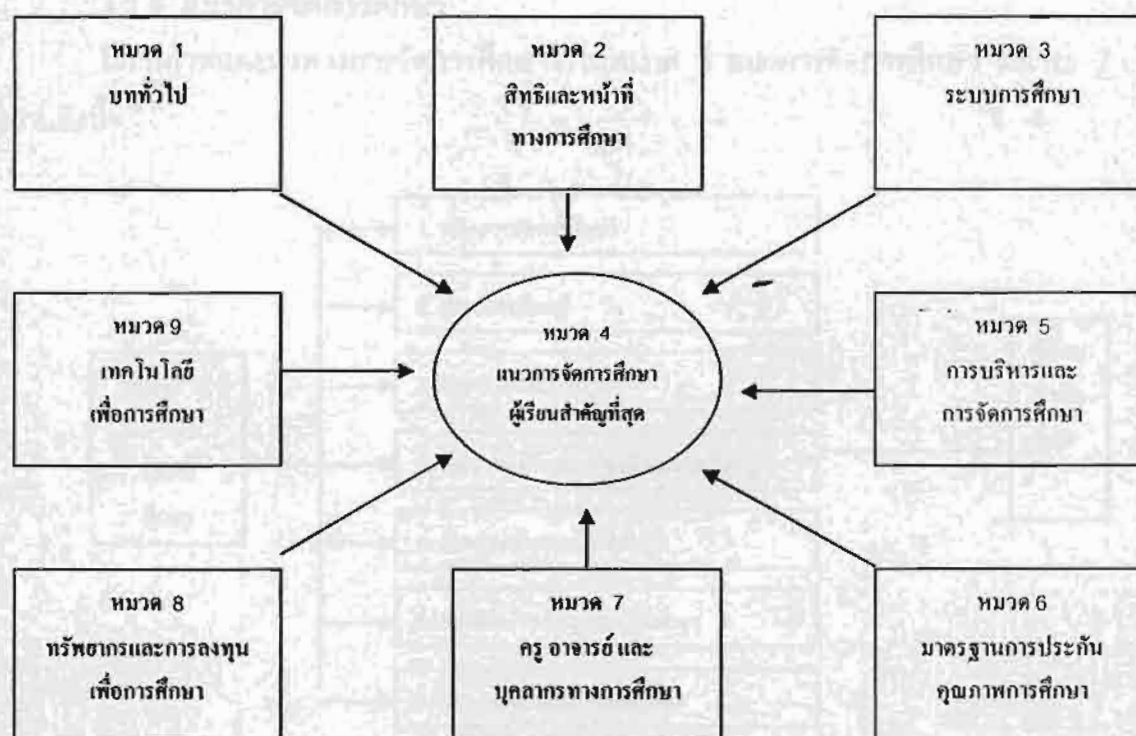
จากคำนิยามความหมายของการปฏิรูปการศึกษาข้างต้นกล่าวได้ว่าการปฏิรูปการศึกษานั้นมีองค์ประกอบอย่างน้อย 3 ส่วน ได้แก่

1. ส่วนที่เป็นการบวนการที่มีลักษณะของการปรับหรือเปลี่ยนแปลงจากที่เคยมีอยู่เดิมเข้าสู่สภาวะการณ์ใหม่หรือคุณลักษณะใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิม
2. ส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระที่ต้องมีการปรับหรือเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของ การจัดการศึกษา ได้แก่ ระบบการบริหาร บุคลากรทางการศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้ หรือการเรียนการสอน และทรัพยากรทางการศึกษา
3. ส่วนที่เป็นเป้าหมาย ได้แก่ ตัวผู้เรียนในระดับต่างๆ

4. ส่วนที่เป็นผลลัพธ์ของการปฏิรูปการศึกษา ได้แก่ คุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมายของการจัดการศึกษา ซึ่งประกอบด้วยคุณสมบัติ 2 ส่วนคือ ส่วนที่เป็นความสามารถและคุณธรรมอันเชื่อมโยงถึงความมีเจตนารมณ์ที่จะรักษาประเทศชาติให้มีความผาสุกมั่นคงในอนาคต

โดยนัยดังกล่าวข้างต้น การปฏิรูปการศึกษาซึ่งเป็นกระบวนการสำคัญในการพัฒนาคุณภาพและคุณลักษณะของประชากรที่พึงประสงค์ซึ่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดประเด็นสำคัญไว้ 6 ประเด็น (คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้) ได้แก่ สารของการปฏิรูปการเรียนรู้ ลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์เป้าหมายกระบวนการเรียนรู้ แนวการจัดการศึกษา สารการเรียนรู้และกระบวนการเรียนรู้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 สารของการปฏิรูปการเรียนรู้ ได้แก่ หมวด 4 แนวการจัดการศึกษา ผู้เรียนสำคัญที่สุด ถือเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษาซึ่งทุกหมวดมุ่งประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียน มีทั้งหมด 9 หมวด ดังแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 : สารทุกหมวดในพระราชบัญญัติการศึกษามุ่งสู่แนวทางการจัดการศึกษาที่ "ผู้เรียนสำคัญที่สุด"

1.2.2 ลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของการปฏิรูปการเรียนรู้ครั้งนี้
นี้ดังนี้

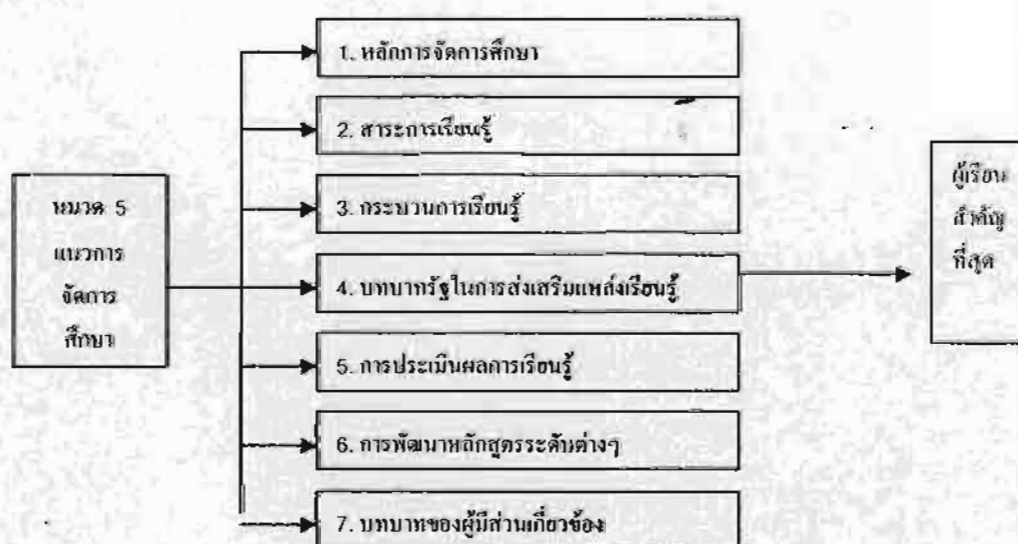
มาตรา 6 : ลักษณะคนไทยที่พึงประสงค์ : เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

1.2.3 เป้าหมายกระบวนการเรียนรู้

มาตรา 7 : เป้าหมายกระบวนการเรียนรู้ มุ่งปลูกจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริม สิทธิหน้าที่ เสรีภาพ เคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ภาคภูมิใจ ในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ของส่วนรวมและประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปวัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากล อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ไม่และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

1.2.4 แนวการจัดการศึกษา

มีการกำหนดแนวทางการจัดการศึกษาไว้ในหมวด 8 แนวการจัดการศึกษา มีสาระ 7 ด้านดังนี้

แผนภูมิที่ 3 : แนวการจัดการศึกษาตาม พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

1.2.5 สารการเรียนรู้

มีการกำหนดสาระการเรียนรู้ไว้ในมาตรา 23 เน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา

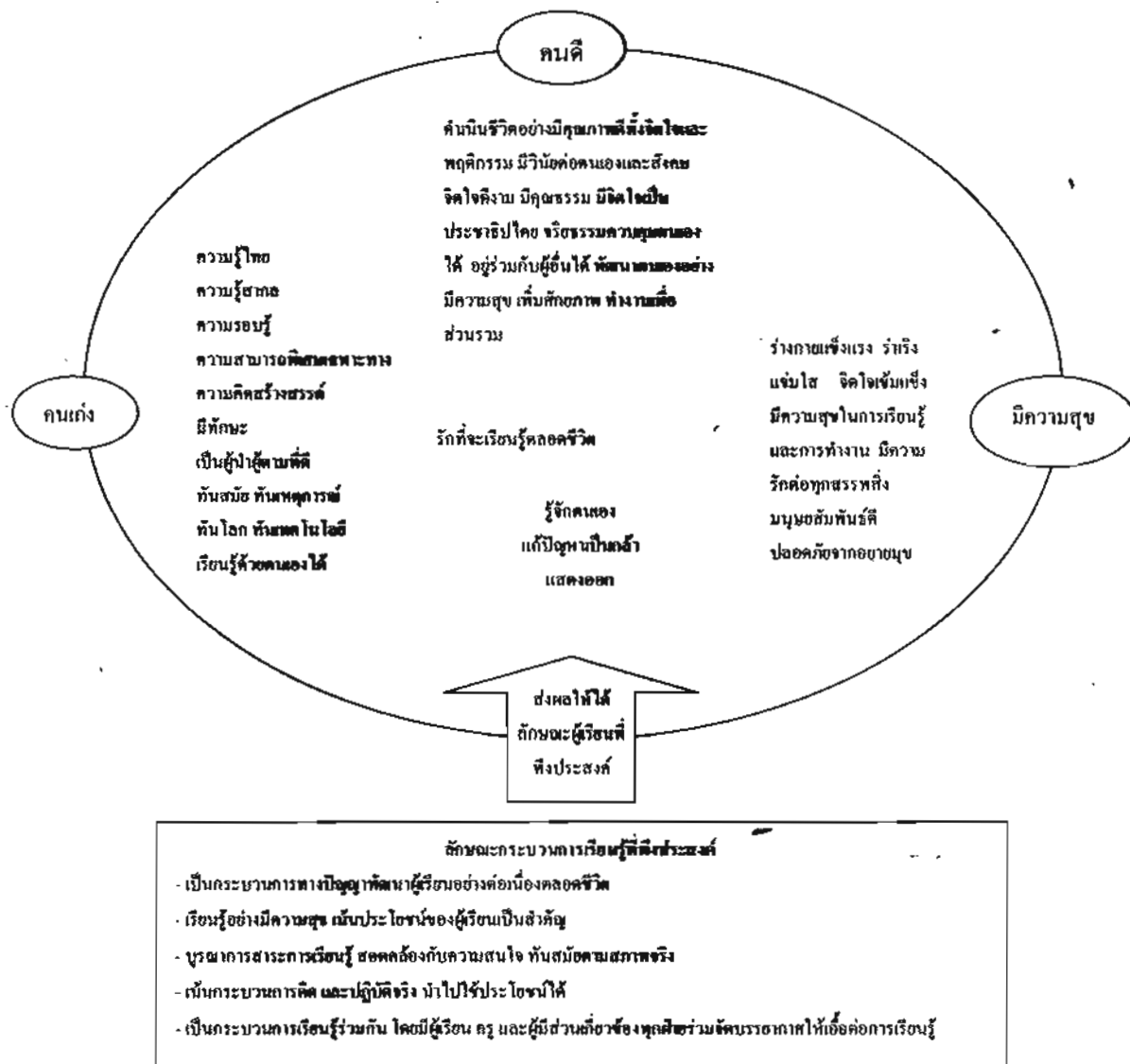
1.2.6 กระบวนการเรียนรู้

มีการกำหนดลักษณะและขอบเขตของการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุดไว้ในมาตรา 24 ดังนี้

"ต้องจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจ ความถนัด และความแตกต่างของผู้เรียน ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์และประยุกต์ใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาให้ผู้เรียนเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง ผสมผสานสาระความรู้ด้านต่างๆ อย่างสมดุลรวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้และใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ พ่อ แม่ ผู้ปกครอง และชุมชน มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ในทุกเวลาทุกสถานที่"

สรุปลักษณะของผู้เรียน และกระบวนการเรียนรู้ที่พึงประสงค์ ตามพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ มีดังแผนภูมิต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 4 : คุณลักษณะของผู้เรียนและกระบวนการเรียนรู้ที่พึงประสงค์

2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการ

การสอนแบบบูรณาการ คือ การจัดหน่วยการเรียนรู้การสอนที่มีลักษณะของการ ผสมผสานประสบการณ์เรียนรู้ และเนื้อหาวิชาต่างๆ รวมทั้งกระบวนการเรียนรู้แบบต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้ผู้เรียนบรรลุผลการเรียนรู้ได้อย่างสูงสุด การเรียนรู้แบบบูรณาการจะเน้นองค์รวม

ของเนื้อหามากกว่าองค์ความรู้ของแต่ละรายวิชา (หรือแต่ละศาสตร์) และเน้นที่การสร้างความรู้ของผู้เรียนมากกว่าการให้เนื้อหาโดยครู

ลักษณะสำคัญของการบูรณาการ (อ้าง บัวศรี, อ้างในอรทัย มูลคำ 2542 : 12 – 15)

- 1) เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และกระบวนการเรียนรู้
- 2) เป็นการบูรณาการระหว่างพัฒนาการทางความรู้และพัฒนาการทางจิตใจ
- 3) เป็นการบูรณาการระหว่างความรู้และการกระทำ
- 4) เป็นการบูรณาการระหว่างสิ่งที่เรียนในโรงเรียนกับสิ่งที่ป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้เรียน
- 5) เป็นการบูรณาการระหว่างวิชาต่างๆ

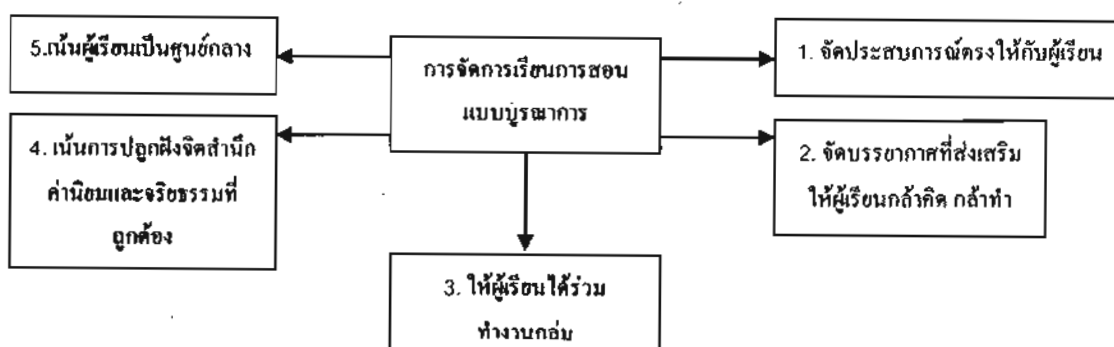
การบูรณาการการเรียนการสอน สามารถทำได้ 2 ลักษณะ คือ

- 1) แบบสหวิทยาการ (Interdisciplinary) ทำได้โดยกำหนดหัวข้อ (theme) แล้วนำความรู้

จากวิชาต่างๆ มาเชื่อมโยงให้สัมพันธ์กับหัวเรื่อนั้น บางครั้งเรียกการบูรณาการแบบนี้ว่า สหวิทยาการแบบมีหัวข้อ (Thematic Interdisciplinary Studies) หรือสหวิทยาการแบบเน้นการประยุกต์ใช้ (Application – First Approach)

2) แบบพหุวิทยาการ (Multidisciplinary) เป็นการนำเรื่องที่ต้องการจะบูรณาการไป สอดแทรกในวิชาต่างๆ บางครั้งก็เรียกวธีบูรณาการ แบบนี้เรียกว่า การบูรณาการแบบเน้นเนื้อหา (Discipline – First Approach)

หลักการสำคัญที่จะต้องคำนึงถึงในการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการมี 5 ประการ ดังนี้

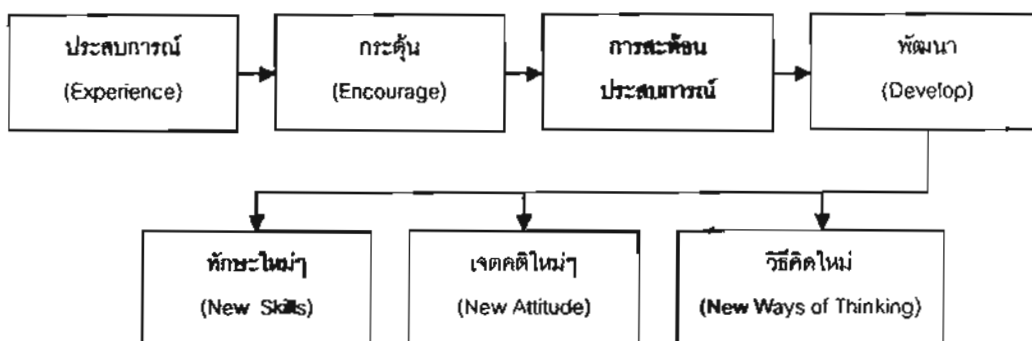

แผนภูมิที่ 5 : แสดงการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ (วัฒนาพร ระเบียบทุกข์, 2542 : 47)

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการสอนแบบการเน้นประสบการณ์

สมศักดิ์ ภูวาทวารวรรณ์ (2544) ได้เสนอแนวทางการจัดการเรียนการสอนแบบเน้นประสบการณ์ ดังนี้

การเรียนรู้แบบประสบการณ์ หมายถึง การเรียนรู้จากประสบการณ์หรือการเรียนรู้จากการได้ลงมือปฏิบัติจริง โดยผู้เรียนได้มีโอกาสรับประสบการณ์ แล้วได้รับการกระตุ้นให้สะท้อนสิ่งต่างๆ (Reflection) ที่ได้จากประสบการณ์ออกมาเพื่อพัฒนาทักษะใหม่ ๆ เจตคติใหม่ ๆ หรือวิธีการคิดใหม่ ๆ ดังรูปต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 6 : มโนทัศน์แบบประสบการณ์

แหล่งทรัพยากรสำคัญของการเรียนรู้แบบประสบการณ์ 4 ด้าน มีดังนี้

1. เวลา (Time) การใช้เวลานั้น ผู้สอนต้องไม่กำหนดเวลาตายตัวแบบเดิมแต่ต้องมีการยืดหยุ่น เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้มีเวลาเพียงพอสำหรับการเรียนรู้หรือค้นพบสิ่งใหม่ๆ
2. สถานที่ (Space) การใช้สถานที่ที่ไม่จำเป็นต้องเรียนในชั้นเรียนหรือห้องเรียนเท่านั้น แต่อาจเปลี่ยนไปสู่บริเวณต่างๆ ในสถานศึกษา ในชุมชนหมู่บ้าน หรือสถานที่ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ เพื่อเชื่อมโยงผู้เรียนสู่โลกรอบตัว
3. ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) มีการสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วมกับท้องถิ่นโดยการส่งเสริมให้สมาชิกในชุมชน สมาชิกในครอบครัวของผู้เรียน ผู้รู้ หรือผู้ชำนาญในท้องถิ่น พระภิกษุ ศิลปินท้องถิ่น หรือบุคลากรของรัฐ เป็นผู้ให้ความรู้แก่ผู้เรียน
4. สื่อการสอน (Teaching Materials) การใช้สื่อที่หลากหลายและเพียงพอทั้งประเภททั่วไปและประเภทสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ตลอดจนอินเทอร์เน็ต

ทรัพยากรทั้ง 4 ด้านดังกล่าวนี้ เป็นอุปกรณ์สำคัญที่จะช่วยเชื่อมโยงประสบการณ์ผู้เรียนให้ก้าวสู่การเรียนรู้โลกรอบตัวได้เป็นอย่างดี ช่วยให้ผู้เรียนมีความรู้อย่างกว้างขวาง ได้สัมผัสกับสิ่งที่มีอยู่จริง สถานการณ์จริง ได้พัฒนาทักษะกระบวนการกลุ่ม รวมถึงการพัฒนาเจตคติที่ดีต่อการเรียนรู้ในลักษณะของการใฝ่รู้สิ่งที่ยาก

ขั้นตอนการเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์

การเรียนรู้แบบเน้นประสบการณ์ประกอบด้วยขั้นตอน 5 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นประสบการณ์ (Experience) เป็นขั้นลงมือทำกิจกรรมจากสภาพจริง เช่น การสัมภาษณ์หรือปฏิบัติการต่างๆ
2. ขั้นนำเสนอและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ (Publishing) เป็นขั้นของการพูด-การเขียน เช่น นำข้อมูลที่ได้จากประสบการณ์มานำเสนอ อาจทำในรูปของการพูดและการเขียน อาจเขียนลงแผนภูมิหรือตาราง พร้อมเสนอตัวอย่างด้วยปากเปล่า เป็นต้น
3. ขั้นอภิปรายผล (Discussing) เป็นขั้นของการอภิปรายซักถามเพื่อความเข้าใจที่แจ่มชัด และเพื่อให้ได้แนวคิดต่อการประยุกต์ใช้
4. ขั้นสรุปพาดพิง (Generalization) เป็นขั้นของการสรุปผลการเรียนรู้จากทั้ง 3 ขั้น ข้างต้นโดยสรุปพาดพิงสู่หลักการ หรือสู่มุมมองหรือแบบแผนที่ยากขวางขึ้น นับเป็นการสร้างองค์ความรู้ได้ด้วยตนเอง โดยผ่านประสบการณ์การลงมือปฏิบัติจริง
5. ขั้นประยุกต์ใช้ (Applying) เป็นขั้นการนำสิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันหรือการทำโครงการศึกษาวิจัยต่อไป

2.3 พุทธวิธีการสอน

การจัดการศึกษาแนวพุทธ เป็นการจัดการศึกษาให้รู้เข้าใจถึงความจริงของธรรมชาติ แล้วจัดกระบวนการของการศึกษาให้ได้ผลตามธรรมชาติของความจริงนั้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546 : 4) ส่วนหลักการสำคัญของการจัดการศึกษาแนวพุทธ ได้แก่ ระบบไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจะต้องมีการนำไปปฏิบัติให้ประสานกันทั้ง 3 ส่วนอย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้เพราะสภาพธรรมชาติของธรรมชาตินั้นมีชีวิตของเรามี 3 แดน คือ แดนที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม แดนที่เป็นเจตจำนงหรือความตั้งใจ และแดนที่เป็นความรู้ ดังที่พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) (ลด. หน้า 10-) กล่าวว่า แท้ที่จริงแล้ว 3 แดนของชีวิตดังกล่าวก็คือ 3 ด้านของการศึกษา ดังนี้

1. แดนการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยการรับรู้ ดู ฟัง ฯลฯ ทางอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นทวาร คือ ประตูฝ่ายเปิดรับ 6 และโดยการแสดงออกสื่อสารสัมพันธ์ทำการต่าง ๆ ทางกาย วาจา ใจ ที่เรียกว่า กรรมเป็นทวาร คือ ประตูฝ่ายเปิดออก กล่าวอย่างสรุปคือ คนเรามีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกทางการรับรู้ และการกระทำนี้คือ แดนของศีลทั้งหมด
2. แดนที่เป็นเจตจำนงหรือด้านความตั้งใจ มีแรงจูงใจและคุณสมบัติต่าง ๆ ในจิตใจ ทั้งฝ่ายดี ฝ่ายร้าย เช่น ความรัก ความโกรธ ความเชื่อ ฯลฯ เป็นตัวปรุงแต่งให้แสดงออกที่พฤติกรรม ตลอดจนการรับรู้ทางอินทรีย์ต่าง ๆ ส่วนนี้เป็นแดนของจิตใจ

3. แดนที่เป็นความรู้ ความรู้จะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจต่อการกระทำและคุณสมบัติของจิต จะทำให้มนุษย์สื่อสาร มีพฤติกรรมสัมพันธ์กับโลกภายนอกได้มากขึ้น หรือซับซ้อน มีจิตยึดอัด หรือโปร่งเบาแคบกว้างเพียงใด หรือจะรู้สึกได้แค่ไหน มีสภาพจิตเป็นอย่างไร ความรู้จึงเป็นตัวการที่ทำให้สภาพจิตเปลี่ยนแปลงไป และเป็นทั้งตัวจำกัดและขยายขอบเขตของพฤติกรรม ดังนั้น เราจะทำอะไรต่ออะไรได้แค่ไหน จึงอยู่ที่แดนปัญญา

ดังนั้นหลักการจัดการศึกษาแนวพุทธจึงควรตั้งอยู่บนฐานความจริงตามธรรมชาติ ธรรมดาข้างต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. ศิล เป็นการศึกษปฏิบัติให้เกิดความสำรวม ระวังใน 4 ด้าน ดังนี้

1.1 อินทริยสังวร คือ การรู้จักใช้อินทริย เช่น ตาหู ใจ ฟัง ให้ดูเป็น ฟังเป็น ดูให้ได้รู้มีสติ ไม่ไหลไปตามความยินดียินร้าย ชอบชังเท่านั้น

1.2 ปัจจยสันนิสิตศีล คือการรู้จักเลอบริโภคปัจจัยและเครื่องใช้ไม่สอยต่าง ๆ อย่างมีสติและรู้คุณค่า เช่น การบริโภคอาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องใช้สอยต่าง ๆ รวมทั้งเทคโนโลยีทั้งหลาย ซึ่งจะมาสัมพันธ์กับปัญญา

1.3 สัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพชอบ เป็นสัมมาอาชีวะในมรรคมีองค์ 8 อาชีวะที่ถูกต้อง คือต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนเองให้เหมาะสมกับสถานะและบทบาทของตน และอยู่บนหลักการไม่เบียดเบียนผู้อื่น

1.4 ปาฏิโมกข์ คือ ระบบระเบียบในการเป็นอยู่ มีหลักการ มีกฎ มีกติกากฎ และศีลที่เป็นหลักกำกับชุมชน ได้แก่ ชาวบ้านมีศีล 5 พระมีศีล 227

ศีล 4 หมวดนี้ เป็นการศึกษาที่เริ่มตั้งแต่ในบ้าน ในระดับครอบครัว และในการดำเนินชีวิตทุกขณะ

2. สมาธิ คือ ด้านจิตใจ สมาธิเป็นตัวแทนคุณสมบัติทางจิตทั้งหมด เป็นเรื่องของคุณงามความดี เรื่องของสมรรถภาพและประสิทธิภาพของจิตใจ เช่น ความเข้มแข็ง หนักแน่น เพียรพยายาม สติ สมาธิ และความสุข ความร่าเริงเบิกบานแจ่มใส ฯลฯ อันเป็นคุณสมบัติสำคัญของจิต การฝึกสมาธิสำหรับเด็กอาจทำได้หลายวิธีให้เหมาะสมกับเด็ก เช่น การสวดมนต์ การนั่งสงบ อย่างไรก็ตามสมาธิจะเกิดผลจริงต้องเชื่อมประสานกับปัญญา เพราะปัญญาเป็นตัวปรับเปลี่ยนสภาพจิต และได้ศีลมาเป็นตัวคอยค้ำจุนไม่ให้ย่ำแย่โดยลำพังจึงจะถือเป็นสมาธิในไตรสิกขาตามหลักพุทธศาสนา เพราะสมาธิเป็นเรื่องของการพัฒนาชีวิตให้ก้าวไปในมรรค ซึ่งประสานกับองค์ประกอบทุกด้านในมรรคนั้น

สภาพจิตที่เป็นสมาธิ จะมีคุณสมบัติ 5 ประการดังนี้

1. ปราโมทย์ ความร่าเริงเบิกบานแจ่มใส
2. ปีติ ความอิ่มใจ ปลาบปลื้มใจ

3. บัณฑิต ความสงบเย็นผ่อนคลาย
4. สุข ความจำชื่นรื่นใจ คล่องใจไม่มีอะไรบีบคั้น
5. สมาน ความมีใจมั่นแน่ว ไม่ฟุ้งซ่าน

2.4 การเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์

สุมน อมรวิวัฒน์ (2542) นำเสนอผลงานค้นคว้าเกี่ยวกับแนวทางการประยุกต์หลักพุทธธรรมไม่ใช้ในการพัฒนาทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์ โดยความหมายของการเรียนรู้ ดังนี้

การเรียนรู้คือกระบวนการที่ผู้สละทั้ง 6 ของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า เกิดธาตุรู้ (รู้สึก, รู้คิด, รู้แจ้ง) และมีการกระทำโต้ตอบ ผูกฝนอบรมตนเองหรือโดยกัลยาณมิตร จนประจักษ์ผล เกิดภาวะ (ความรู้และความดี) สมรรถภาวะ (ความสามารถ) สุขภาวะ (ความผาสุกพอเหมาะพอควร) และอิสรภาวะ (พ้นจากทุกข์) และความเป็น ทาส

และเสนอหลักของการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ 6 ประการ ประมวลได้ดังนี้

หลักที่หนึ่ง พระพุทธศาสนามองมนุษย์ในฐานะที่เป็นเอกัตบุคคล (as and individual) และในฐานะเป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น (กัลยาณมิตร) ที่ต่างเป็นเพื่อนร่วมกฎ ธรรมชาติเสมอเหมือนกัน รักผูกเกลียดทุกข์กลัวตายเหมือนกัน ดังนั้น การจัดกระบวนการเรียนรู้ ตามหลักดังกล่าว จึงต้องสร้างฉันทะแก่ผู้เรียนแต่ละคน ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมได้ทำงานเป็นกลุ่ม และ ศึกษาทักษะทางสังคมเพื่อความเป็นสมาชิกที่ดีของกลุ่ม

หลักที่สอง มนุษย์เป็นเวไนยสัตว์ หรือเวไนยบุคคล สามารถได้รับการสั่งสอน ผูกฝน และ อบรมบ่มนิสัยได้ ดังนั้นกระบวนการพัฒนามนุษย์จึงควรมุ่งเน้นที่ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มุ่งทำความเข้าใจในธรรมชาติ และความเจริญเติบโตของมนุษย์ทั้งทางกายและทางจิต โดยใช้ศีล สมาธิ ปัญญา และมุ่งสู่จุดหมายปลายทางการเรียนรู้ ที่ความมีอิสรภาพทั้งทางกายและจิตของบุคคลนั้น รวมถึงเพื่อเกื้อกูลแก่สังคมโลกทั้งมวล

หลักที่สาม มนุษย์มีภาวะทางสติปัญญาแต่กำเนิด (สติปัญญา) และแม้ว่ามนุษย์ จะมีความแตกต่างกัน ก็จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ (โยคปัญญา) และให้ ความหมาย "ปัญญา" ตามนัยพุทธศาสนา ดังนี้

"ปัญญา" ในพระพุทธศาสนา หมายถึง "ความรู้ทั่ว, ปรึกษาหยั่งรู้ เหตุผล, ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณ โทษ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความ รอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นตามเป็นจริง"

ดังนั้นกระบวนการเรียนรู้ให้เกิดปัญญานั้น จึงเน้นการฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่องยาวนาน และผู้เรียนรู้ฝึกฝนต้องมีอิทธิบาท 4 เพื่อให้การเรียนรู้เกิดผลสัมฤทธิ์

หลักที่ดี พระพุทธศาสนอธิบายหลักการเรียนรู้ของมนุษย์ว่าเกิดขึ้นในวิถีชีวิตทั้งชีวิต มีลักษณะเป็นองค์รวมของรูป (กายภาพ : กาย วาจา) กับนาม (จิตภาวะ) ซึ่งเป็นการเรียนรู้ไปตามความเจริญเติบโต (พัฒนาการ) ของชีวิต ในหลักการนี้ควรทำความเข้าใจในเรื่องเบญจขันธ์ หรือขันธ์ 5 อันเป็นองค์ประกอบของมนุษย์ เพราะความรู้สึกละสำคัญในพระพุทธศาสนานั้นคือ

1. ความรู้ชัดซึ่งขันธ์ 5 เหตุให้เกิดขันธ์ 5 ความดับของขันธ์ 5 และปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งขันธ์ 5

2. ความรู้ชัด ซึ่งความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา และความเสื่อมไปเป็นธรรมดาของขันธ์ 5

3. ความรู้ชัดซึ่งคุณโทษ และอุปายเครื่องสลัดออกแห่งขันธ์ 5

หลักที่ห้า การเรียนรู้ของมนุษย์มีแกนหลัก 3 แกน คือ

1. การฝึกตนเองเรื่องศีล (self-training in morality)

2. การฝึกตนเองเรื่องสมาธิ (self-training in mentality or concentration)

3. การฝึกฝนตนเองเรื่องปัญญา (self-training in wisdom)

และกล่าวว่าหลักการข้างต้นนี้มีลักษณะแนวปฏิบัติที่บูรณาการ พัฒนามนุษย์ ในพระไตรปิฎกเรียกว่า ไตรสิกขา

ไตรสิกขา คือ การฝึกหัดอบรมกาย วาจา และจิต ของมนุษย์ ให้สามารถค้นพบและควบคุมตนเอง เรียนรู้ และพัฒนาตนเองโดยใช้ปัญญาเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและเกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น ตามหลักการศึกษาศาสตร์ 3 ประการ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

หลักที่หก การพัฒนาปัญญา

จุดมุ่งหมายของการเรียนรู้ที่สำคัญ คือ การเกิดปัญญา ซึ่งต้องพัฒนาโดยการแสวงหาความรู้ (สุตามยปัญญา) การฝึกฝนค้นคิด (จินตามยปัญญา) และการฝึกฝนตนเอง (ภาวนามยปัญญา)

3. หลักธรรมในพุทธศาสนา

หลักธรรมในพุทธศาสนาเน้นให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับแนวทางในการทำความเข้าใจโลก และชีวิตจิตใจตามความเป็นจริงและแนวทางในการกำหนดท่าทีหรือกระบวนการจัดการกับโลก และชีวิตจิตใจอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง ซึ่งพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้และมุ่งนำมาสั่งสอนเพื่อให้คนหันทุกข์ ดังจะประมวลมาเฉพาะที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อการวิจัยครั้งนี้ ดังนี้

3.1 อริยสัจ 4

อริยสัจ 4 หมายถึง ความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ผู้

เข้าถึงกลายเป็นอริยะ หรือผู้อยู่เหนือทุกข์ มีดังนี้ (พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), น.155)

3.1.1 ทุกข์ คือ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะบีบคั้น ขัดแย้งบกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริง ได้แก่ ชาติ ชรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวัง โดยย่อว่า อุปาทานชั้น 5 เป็นทุกข์,

3.3.2 สมุทัย คือ เหตุเกิดแห่งทุกข์, สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา 3 คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

3.3.3 ทุกขนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัด อวิชชาข้าสํารอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกยึดอม ไม่ติดข้องหลุดพ้น สงบ ปลอดภัย เป็นอิสระ คือ นิพพาน

3.3.4 ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า "ทางสายกลาง" มรรคมรรค 8 นี้ สรุปลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

อริยสัจ 4 นี้ เรียกกันสั้น ๆ ว่า ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงเห็นด้วยพระสยัมภูญาณ (ตรัสรู้เอง) ไม่สาธุการณะแก่ผู้อื่น

3.2 ธรรม 4

ธรรม 4 หมายถึง ธรรมทั้งปวง จัดประเภทตามลักษณะความสัมพันธ์ที่มนุษย์พึงปฏิบัติ หรือเกี่ยวข้องเป็น 4 จำพวก อันสอดคล้องกับอริยสัจ 4 และกิจในอริยสัจ 4 (ปริยญา ปหานะ สัจฉิกิริยา และภาวนา) มีดังนี้ (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), ลด. หน้า 156)

3.2.1 ปริยญาธรรม ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจ ข้อที่ 1 คือ ปริยญา หมายถึง ธรรมอันพึงกำหนดรู้, สิ่งที่ควรรอบรู้ หรือรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ได้แก่ อุปาทานชั้น 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) กล่าวคือ ทุกข์และสิ่งทั้งหลาย ที่อยู่ในจำพวกที่เป็นที่ตั้งแห่งปัญหา

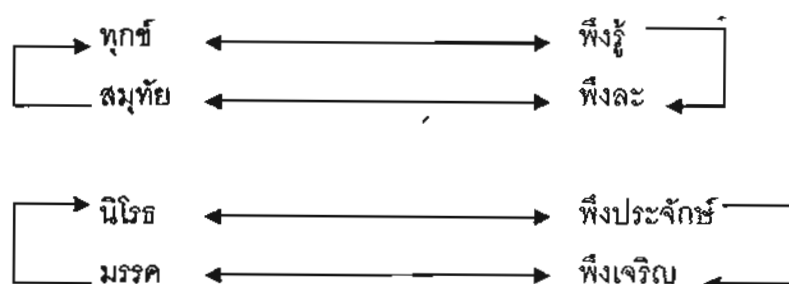
3.2.2 ปหานัตถธรรม ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจ ข้อที่ 2 คือ ปหานะ หมายถึง ธรรมอันพึงละ, สิ่งที่จะต้องแก้ไขกำจัดทำให้หมดไป ว่าโดยต้นตอรากเหง้า ได้แก่ อวิชชา และภวตัณหา กล่าวคือ ธรรมจำพวกสมุทัย ที่ก่อให้เกิดปัญหาเป็นสาเหตุของทุกข์ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่า อกุศลทั้งปวง

3.2.3 สัจฉิกาทถธรรม ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจข้อที่ 3 คือ สัจฉิกิริยา หมายถึง ธรรมอันพึงประจักษ์แจ้ง, สิ่งที่ควรได้ควรถึงหรือ ควรบรรลุ ได้แก่ วิชชาและวิมุตติ เมื่อกล่าวโดย

รวบยอด คือ นิโรธ หรือนิพพาน หมายถึง ธรรมจำพวกที่เป็นจุดหมาย หรือเป็นที่ดับหายสิ้นไปแห่งทุกข์ หรือปัญหา

3.2.4 ภาวศัพท์ธรรม ธรรมที่เข้ากับกิจในอริยสัจข้อที่ 4 คือ ภาวนา หมายถึง ธรรมอันพึงเจริญหรือพึงปฏิบัติบำเพ็ญ สิ่งที่จะต้องปฏิบัติหรือลงมือทำ ได้แก่ ธรรมที่เป็นมรรค โดยเฉพาะสมณะและวิปัสสนา กล่าวคือ ประดาธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติ หรือเป็นวิธีการที่จะทำหรือดำเนินการเพื่อให้บรรลุจุดหมายแห่งการสลายทุกข์หรือดับปัญหา

ธรรม 4 ดังกล่าวเป็นการย้ำให้เห็นความสำคัญของคู่เป้าหมายและท่าทีพึงปฏิบัติให้แจ่มชัดขึ้นดังนี้

3.3 อวิชชา

อวิชชา คือ ความไม่รู้ ความรู้ไปไม่ถึงที่สุด แยกเป็น อวิชชา 4 และอวิชชา 8 ดังนี้

อวิชชา 4 คือ ไม่รู้แจ้งในอริยสัจ 4 ได้แก่

- 1.) ไม่รู้จักทุกข์
- 2.) ไม่รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์
- 3.) ไม่รู้จักความดับทุกข์
- 4.) ไม่รู้จักทางถึงความดับทุกข์

อวิชชา 8 คือ

- 1.) ไม่รู้จักทุกข์
- 2.) ไม่รู้จักเหตุให้เกิดทุกข์
- 3.) ไม่รู้จักความดับทุกข์
- 4.) ไม่รู้จักทางถึงความดับทุกข์
- 5.) ไม่รู้จักอดีต คือ ไม่รู้จักสาวหลังเมื่อพบเห็นปัจจุบัน ไม่รู้จักสาวหาต้นเค้าว่า

อะไรเป็นเหตุให้มีขึ้น

6.) ไม่รู้จักอนาคต คือ ไม่รู้จักคาดหน้า ไม่อาจปรารภการที่ทำการหรือเหตุอันเกิดขึ้นในปัจจุบันแล้วคาดหน้าว่าจักมีผลเป็นอย่างนั้น ๆ

7.) ไม่รู้จักหังอศีต อนาคต คือ ไม่รู้จักโยงเหตุในอดีตและผลในอนาคตให้เนื่องถึงกัน

8.) ไม่รู้จักปัจจุสมุปบาท คือ ไม่รู้จักกำหนดสภาวะนั้น ๆ โดยความเป็นเหตุเป็นผลแห่งกันและกันเนื่องกันไป คุชลูกโศภะเกี่ยวกับเป็นสายจะนั้น

3.4 วิชา

วิชา (พุทธทาสภิกขุ, ตามรอยพระอรหันต์, หน้า 78-83) แปลว่า ความรู้ หรือญาณ หรือปัญญา ได้แก่ วิชา 3 วิชา 4 และวิชา 8 ดังนี้

วิชา 3 คือ

1) บุพเพนิวาสานุสสติญาณ ได้แก่ ความรู้เป็นเหตุให้ระลึกได้ถึงความเป็นอยู่ชาติก่อนๆ ของตน ญาณนี้ทำให้ผู้บรรลุหายตื่น หายงงหายทะเยอทะยานในการเวียนเกิดแก่ – ตาย สำหรับ พระบรมศาสดาเองได้บรรลุญาณนี้ในตอนปฐมยามแห่งคืนตรัสรู้

2) จุตูปปาตญาณ ความรู้เป็นเหตุให้เห็นการเกิดและการตายของสัตว์เหล่าอื่นได้จุตชาติพิภพ ญาณนี้ทำให้หายหลงติดมัวเมาในสิ่งภายนอกด้วยความสังเวช บางแห่งเรียกทิพพจักขุ ญาณก็มี พระศาสดาเองได้บรรลุเมื่อตอนมัชฌิมยามแห่งคืนตรัสรู้

3) อาสวักขยญาณ ความรู้ทำอาสวะหรือความชั่วอันละเอียดลึกซึ้งที่หมักคองอยู่ในใจให้หมดสิ้นไป เป็นผู้ไม่ต้อง อยาก – โกรธ – รัก – กลัว – หลง อีกต่อไป เป็นสุขถึงที่สุด คือ นิพพานสุข พระศาสดาเองได้บรรลุเมื่อตอนปัจจุฉิมยาม แห่งคืนตรัสรู้ การได้บรรลุอาสวักขยญาณนี้เองเรียกว่า ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

วิชา 4 (ตรงข้ามจากอวิชา 4) คือ

1) รู้จักทุกข์ซึ่งมีประจำอยู่ในสังขารทั่วไปโดยชัดเจนแจ่มแจ้ง

2) รู้จักสมุทัยคือ เหตุให้เกิดทุกข์เหล่านั้น ได้แก่ ความอยากทะเยอทะยานอันเกิดขึ้นเพราะ

ความโง่หลง

3) รู้จักนิโรธ คือ ความดับทุกข์ ได้แก่ การดับความอยากอันเป็นต้นเหตุที่เสียได้ด้วย

ปัญญา

4) รู้จักมรรค คือหนทางที่จะทำตนเองให้ถึงความดับทุกข์นั้น ทั้ง 4 ข้อนี้ ก็คือ อาสวักขยญาณอันเป็นข้อสุดท้ายในวิชา 3 นั่นเอง

วิชา 8 คือ

- 1) วิปัสสนาญาณ ความรู้อันนับเนื่องเข้าในการเห็นแจ้งในความเป็นไปตามธรรมดาของสิ่งต่างๆ เช่น กาย เป็นต้น ได้ชัดเจน
- 2) มโนมยิทธิ นิรมิตรูปกายอื่นด้วยใจของตนได้
- 3) อิทธิวิธี แสดงฤทธิ์ได้ต่างๆ
- 4) ทิพโศต นูตัพย์ ฟังเสียงได้ทุกชนิด
- 5) เจโตปริยญาณ ล่วงรู้ภายในใจของผู้อื่นว่ากำลังเป็นอยู่อย่างไร
- 6) – 7) – 8) ก็คือ วิชา 3 ที่กล่าวข้างต้นนั่นเองเป็นแต่เพิ่มการแสดงฤทธิ์ทางใจ อันจัดเป็นวิชาฝ่ายฤทธิ์อีกพวกหนึ่งไม่เกี่ยวกับอริยสัจ

วิชา 8 อีกหมวดหนึ่ง ได้แก่ วิชา 4 ข้างต้นที่กล่าวมาแล้ว และเพิ่มเข้าอีก 4 อย่าง คือ

- 1) รู้จักอดีต ได้แก่ รู้สาเหตุ เหตุ เช่น เหตุแห่งทุกข์
- 2) รู้จักอนาคต ได้แก่ รู้จักผลข้างหน้า เช่น มรรค 8 จะให้เกิดนิโรธได้
- 3) รู้จักทั้งอดีตและอนาคต คือ รู้จักโยงเหตุและผลให้ถึงกัน เช่น รู้ว่านิโรธเกิดแต่ มรรค

มรรคเป็นเหตุให้เกิดนิโรธ เป็นต้น

4) รู้จักปัจจัยสมุปบาท ได้แก่ รู้อาการที่สิ่งหนึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งหนึ่ง แล้วสิ่งนั้น กลับเป็นปัจจัยให้เกิดสิ่งอื่นต่อไปหลายชั้น เช่น ทุกข์เกิดมาจากชาติ ชาติเกิดมาจากภพ ภพเกิดมาจากอุปาทาน..... ฯลฯ..... สังขารเกิดมาจากอวิชชา โดยนัยนี้พอจะเห็นได้ว่า วิชา 4 ข้างต้น คือ การรู้ริยสัจ อีก 4 ข้าง ปลายก็คือรู้อาการของการรู้ริยสัจ นั่นเอง

เมื่อจะกล่าวให้สั้นที่สุดแล้ว วิชาทุกประเภทก็คือการรู้ริยสัจ 4 หรือสั้นที่สุด คือ รู้จักการดับทุกข์ให้หมดไปจากตนเท่านั้น

3.5 ปฏิจจสมุทปบาท

ปฏิจจสมุทปบาท คือ ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นเป็นหลักธรรมอันสำคัญยิ่งในพระพุทธศาสนาเป็นกระบวนการสอนให้เข้าใจถึง การเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แดกดับ สืบต่อ ตลอดจนถึงความสิ้นไปจากการเวียนว่ายตายเกิดของชีวิตทั้งหลาย ในสังขารวัฏอันหาที่สิ้นสุดได้ยากนี้ (พระสมมติ ฎริปัญโญ, สมุทตธรรม หน้า 77)

ปฏิจจสมุทปบาท มี 2 สายคือ สายมิจจาปฏิปทา และ สายสัมมาปฏิทาเรียกว่าเป็นสายเกิด (ทุกข์) และเป็นสายดับ (ทุกข์) ดังพระบาลี แสดงดังนี้ (สนิ. 16/5 ข้อ 19-20 ใน ลต. หน้า 79)

"ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงมิจฉาปฏิบัติ และ สัมมาปฏิบัติแก่เราทั้งหลาย ขอจงตั้งใจ ฟัง... เพราะอริชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมีเพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี ฯลฯ กองทุกข์ทั้งมวลเกิดขึ้นด้วยอาการอย่างนี้ นี่แหละเราเรียกว่า มิจฉาปฏิบัติ"

"ภิกษุทั้งหลาย เพราะอริชาดับ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ ญาณจึงดับ ฯลฯ กองทุกข์ทั้งมวลดับลงด้วยอาการอย่างนี้ นี่แหละเราเรียกว่า สัมมาปฏิบัติ"

หลักปฏิจจนุปบาทสายมิจฉาปฏิบัติ (เกิดทุกข์) มีดังนี้

1.) เพราะอริชาเป็นปัจจัย	สังขารจึงมี
2.) เพราะสังขารเป็นปัจจัย	วิญญาณจึงมี
3.) เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย	นามรูปจึงมี
4.) เพราะนามรูปเป็นปัจจัย	อายตนะ 6 จึงมี
5.) เพราะอายตนะ 6 เป็นปัจจัย	ผัสสะจึงมี
6.) เพราะผัสสะเป็นปัจจัย	เวทนาจึงมี
7.) เพราะเวทนาเป็นปัจจัย	ตัณหาจึงมี
8.) เพราะตัณหาเป็นปัจจัย	อุปทานจึงมี
9.) เพราะอุปทานเป็นปัจจัย	ภพจึงมี
10.) เพราะภพเป็นปัจจัย	ชาติ (ความเกิด) จึงมี
11.) เพราะชาติเป็นปัจจัย	ชรา มรณะจึงมี
12.) ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส คับแค้นใจ จึงมีขึ้นพร้อม กองทุกข์	

ทั้งมวลจึงเกิดขึ้นด้วยประการฉะนี้

หลักปฏิจจนุปบาทสายสัมมาปฏิบัติ (ดับทุกข์) มีดังนี้

1.) เพราะอริชาสํารอกออกไปโดยไม่เหลือ	สังขารจึงดับ
2.) เพราะสังขารดับ	วิญญาณจึงดับ
3.) เพราะวิญญาณดับ	นามรูปจึงดับ
4.) เพราะนามรูปดับ	อายตนะ 6 จึงดับ
5.) เพราะอายตนะ 6 ดับ	ผัสสะจึงดับ
6.) เพราะผัสสะดับ	เวทนาจึงดับ
7.) เพราะเวทนาดับ	ตัณหาจึงดับ
8.) เพราะตัณหาดับ	อุปาทานจึงดับ
9.) เพราะอุปาทานดับ	ภพจึงดับ
10.) เพราะภพดับ	ชาติจึงดับ
11.) เพราะชาติดับ	ชรา มรณะจึงดับ

12.) ความโศก ความเศร้าครวญรำพัน ทุกข์ โทมนัส คับแค้นใจ ก็ดับ ความทุกข์ทั้งหมดก็ดับลงด้วยประการฉะนี้

ในบาลีสสูตรที่หนึ่ง มาหวรรคคติกนิบาต อังคุตรนิกาย; มีข้อความตรัสไว้ชัดเจนระบุว่า : อริยสัจ 4 ที่ตรัสไว้ในรูปปัจจุสมุปบาททั้งฝ่ายสมุทยวาร (เกิดทุกข์) และฝ่ายนิโรธวาร (ดับทุกข์) นั้น เป็นธรรมที่แสดงแล้ว ในลักษณะที่

- ใครชมเชยไม่ได้ : อนิคนินิโต
- ใครทำให้เศร้าหมองไม่ได้ : อสงกิลิฏฐ
- ใครตำหนิไม่ได้ : อนุปวโร
- ใครคัดค้านให้หกละเมนไม่ได้ : อปปฏิฏฏฐ

ข้อนี้หมายความว่า อริยสัจเป็นสิ่งที่ไม่ใคร่ค้านไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่อธิบายได้หลักแห่งอิทัปปัจจยตานั้นเอง

กล่าวได้ว่าหลักปัจจุสมุปบาทดังกล่าว ก็คือ หลักอริยสัจ 4 นั้นเอง ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า อริยสัจ 4 เป็นต้นกำหนดของทุกข์ทั้งหมด จะดับทุกข์ได้จึงต้องดับอริยสัจเป็นที่สุด ในพุทธศาสนา กำหนดให้อริยสัจเป็นสังโยชน์ชั้นละเอียดสูงสุดที่ผู้ปฏิบัติศึกษาจะสามารถชำระให้สิ้นไปได้ดังจะกล่าวถึงสังโยชน์ต่อไปนี้

3.6 สังโยชน์ 10

สังโยชน์ 10 หมายถึง กิเลสอันผูกใจสัตว์, ธรรมที่มัดสัตว์ไว้กับอภิปุญทุกขหรือผูกกรรมไว้กับผล แยกเป็นสังโยชน์เบื้องต่ำกับสังโยชน์เบื้องสูงดังนี้

โอรัมภาคียสังโยชน์ 5 คือ สังโยชน์เบื้องต่ำ เป็นอย่างหยาบ เป็นไปในภพอันต่ำ ดังนี้

1. สักกายทิฏฐิ : ความเห็นว่าเป็นตัวของตน เช่น เห็นรูป เห็นเวทนา เห็นวิญญาณเป็นตน

เป็นต้น

2. วิจิกิจฉา : ความสงสัย ความลังเลไม่แน่ใจ (ในพระพุทธ พระธรรม พรอริยสัจ - ผู้วิชัย)

3. สีลัพตปรามาส ความถือเป็นศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไป อย่างงมงายเห็นจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยเพียงศีลและวัตร

4. กามราคะ : ความกำหนัดในกาม, ความติดใจในกามคุณ

5. ปฏิฆะ : ความกระทบกระทั่งในใจ, ความหงุดหงิดขัดเคือง

อุทรมภาคียสังโยชน์ 5 คือ สังโยชน์เบื้องสูง เป็นอย่างละเอียด เป็นไป แม้ในภพอันสูง

ดังนี้

6. รูปราคะ : ความติดใจในอารมณ์แห่งรูปฌาน หรือในรูปธรรมอันประณีต, ความปรารถนาในรูปภพ

7. อรูปราคะ : ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน หรือในอรูปธรรม, ความปรารถนาในอรูปภพ

8. มานะ : ความสำคัญตน คือ ถือตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่

9. อุทธัจจะ : ความฟุ้งซ่าน

10. อวิชา : ความไม่รู้, ความหลง

บุคคลผู้สามารถละสังโยชนได้จะเข้าสู่ผล (ปฏิเวธ) อันนำไปสู่ความหลุดพ้นหรือวิมุตติและนิพพาน 4 ชั้น ดังนี้

1. พระโสดาบัน : ละสังโยชนได้ 3 ข้อ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพตปรามาส

2. พระสกิทาคามี : ละสังโยชนได้ 3 ข้อ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพตปรามาส

3. พระอนาคามี : ละสังโยชนได้ 5 ข้อ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพตปรามาส

กามราคะ ปฏิฆะ

4. พระอรหันต์ : ละสังโยชนได้ 10 ข้อ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพตปรามาส

กามราคะ ปฏิฆะ รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชา

ส่วนแนวทางปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงอริยสัจจ์ หรือ ปฏิจ্ঞาสุมุปบาท หรือ กฏอิทัปปัจจยตา หรือ การละสังโยชน 10 ได้นั้น ก็คือ บารมี 10 อริยอภิสัมมรรคซึ่งรวมลงในไตรสิกขา ดังจะได้กล่าวต่อไป

3.7 มรรคมืองค์ 8

มรรคมืองค์ 8 หรืออภิสัมมรรค เรียกเต็มว่า อริยอภิสัมมรรค แปลว่า "ทางมืองค์แปดประการอันประเสริฐ" เป็นทางปฏิบัติไปสู่ความพ้นทุกข์ มีดังนี้

1. สัมมาทิฏฐิ : เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้อริยสัจจ์ 4 หรือเห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้กุศลและอกุศลมูล หรือเห็นปฏิจ্ঞาสุมุปบาท
2. สัมมาสังกัปปะ : ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปปิ อพยาบาทสังกัปปิ อวิหิงสาสังกัปปิ
3. สัมมวาจา : เจรจาชอบ ได้แก่ วสุจิริต 4
4. สัมมากัมมันตะ : กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจิริต 3
5. สัมมาอาชีวะ : เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิชฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ
6. สัมมาวายาม : พยายามชอบ ได้แก่ สัมมปปธาน 4
7. สัมมาสติ : ระลึกรู้ชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน 4
8. สัมมาสมาธิ : ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน 4

องค์ 8 ของมรรค จัดเข้าในธรรมชั้น 3 ข้อ ต้น คือ ข้อ 3,4,5 เป็นศีล ข้อ 6,7,8 เป็นสมาธิข้อ 1,2 เป็นปัญญา

มรรคมองค์ 8 นี้ เป็นอริยสัจ ข้อที่ 4 และได้ชื่อว่ามัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดปัญหา ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตakilมณานุโยค

3.8 ไตรสิกขา

ไตรสิกขา หรือสิกขา 3 คือ ข้อปฏิบัติอันเป็นหนทางแห่งการดับทุกข์ ได้แก่

1. อธิศีลสิกขา คือ ความประพฤติดีทางกายและวาจา อันได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ในมรรคมองค์ 8

สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ อันเป็นวาจาที่เว้นจากวจีทุจริต 4 ได้แก่ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ

สัมมากัมมันตะ คือ ทำการชอบ หรือการงานชอบ ได้แก่ การกระทำที่เว้นจากกายทุจริต 3 คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือ เว้นจากการเลี้ยงชีพ อันเป็นมิจฉาวนิชชา ได้แก่ คำอาวธ คำมนุษย์ คำสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร คำของเมา คำยาเสพติด

2. อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกจิตให้เป็นสมาธิ ฝึกจิตให้มีความตั้งมั่น ฝึกจิตให้มีความสะอาด บริสุทธิ์ชั่วขณะ ตามกัมมัฏฐาน 40 อันได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ในมรรคมองค์ 8

สัมมาวายามะ ความเพียรชอบ คือ เพียรในที่ 4 สถาน ได้แก่ สังวรปธาน เพียรสร้างไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น ปหานปธาน เพียรละความชั่วที่มีอยู่ ภavanaปธาน เพียรทำความดี ให้เกิดขึ้น อนุรักษนาปธาน เพียรรักษาความดีที่เกิดขึ้นแล้ว และทำให้เจริญขึ้น

สัมมาสติ ระลึกรับชอบ คือ ระลึกในสติปัฏฐาน 4 อัน ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนา นุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน

สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ คือ สมาธิที่เจริญตามแนวของ ฌาน 4 หรือ สมถกัมมัฏฐาน 40 ได้แก่ กสิณ 10 อสุภ 10 อนุสติ 10 อัปปมัญญา 4 อาหาเรปฏิกูลสัญญา จตุธาตุววัฏฐานและอรุพ 4

3. อธิปัญญาสิกขา คือ ปัญญา ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้เข้าใจเหตุผล รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์ และไม่เป็นประโยชน์ ตลอดจนรู้แจ้งสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง อันได้แก่ สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ ในมรรคมองค์ 8

สัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบ คือ เห็นอริยสัจ 4 เห็นชอบตามคลองธรรมว่า ทำดีมีผลดี ทำชั่วมีผลชั่ว ตามกัมมัตสกตาปัญญา 10 ประการ

สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ คือ 1. เนกขัมมสังกัปปะ คำริจะออกจากกามหรือปลอดจากโลกะ 2. อภัยปาทสังกัปปะ คำริในอันไม่พยานาพ 3. อวิหิงสาสังกัปปะ คำริในอันไม่เบียดเบียน

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเหล่านี้จะเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากกิจกรรมการวิจัย ในด้านการพัฒนาองค์ประกอบพื้นฐานได้แก่ การพัฒนานุเคราะห์ทางการศึกษา การพัฒนาองค์ความรู้ดีพุทธ ตลอดจนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ชัยวุฒิ คมประดิษฐ์ (2539) ศึกษารูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วมเพื่อใช้ในการสร้างเสริมวินัยของนักเรียน โรงเรียนลองวิทยา จังหวัดแพร่ โดยมีวิธีดำเนินการ 3 ขั้นตอน คือการสร้างรูปแบบการวิจัย การปรับรูปแบบการวิจัย และการทดลองและทดสอบ ความเที่ยงตรงของรูปแบบการวิจัยที่สร้างขึ้น ผลการวิจัยทำให้ได้รูปแบบเป็นโครงสร้างของการศึกษาวิจัย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นสร้างความตระหนักและศึกษาปัญหาขั้นวางแผนแก้ปัญหา ขั้นดำเนินการแก้ปัญหา และขั้นประเมินและสรุปผลรวม มีกิจกรรมการวิจัย 7 กิจกรรม มีการปรับโครงสร้างของรูปแบบการวิจัยโดยการปรับกิจกรรมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ ส่วนผลการทดลองนำรูปแบบการวิจัยไปใช้ในสถานการณ์จริงในโรงเรียน พบว่าเป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพ สามารถระดมการมีส่วนร่วมของครูและนักเรียน ได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนดำเนินงานสร้างเสริมวินัยการรักษาความสะอาดเรียบร้อยของนักเรียนและสามารถนำแผนดังกล่าวไปปฏิบัติได้

ประภาภัทร นิยม และคณะ (2545) ได้ทำการวิจัยและพัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ตามนัยพุทธธรรม (ไตรสิกขา) ของคณะครูและนักเรียนโรงเรียนรุ่งอรุณ โดยเน้นหลัก "ปฏิบัติงานให้เป็นการปฏิบัติธรรม" คณะวิจัยของโรงเรียนได้กำหนดเป้าหมายการวิจัยไว้ 4 กลุ่ม ได้แก่ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ครู นักเรียน และฐานข้อมูลด้านวิชาการที่เอื้อต่อการเรียนรู้ มีการตั้งโจทย์และออกแบบการวิจัยอย่างอิสระและหลากหลายในการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้ากับการเรียนรู้สาระทางวิชาการผสมผสานกับ "ชีวิตด้านใน" ของผู้ "ถูกวิจัย" และผู้วิจัย ดังนั้นผลของการวิจัยนี้คือการเน้นการสร้าง "เหตุ" ที่มีประสิทธิภาพโดย "ผู้ใหญ่" เป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเด็ก ส่วนผลจึงเป็นเรื่องต้องเกิดขึ้นตามลักษณะแห่ง "เหตุ" นั้นๆ

พระจิตติชัย มาตย์วงศ์ (2547) ศึกษาการพัฒนากระบวนการฝึกอบรมตามโครงการพัฒนาจริยธรรมเยาวชน ในจังหวัดเชียงใหม่โดยใช้การวิจัยเชิงปริมาณสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่มีต่อกระบวนการและ ผลของการฝึกอบรม และสอบถามความคิดเห็นของผู้ปกครองนักเรียนผู้เข้ารับการ ฝึกอบรมที่มีต่อพฤติกรรมก่อนและหลังการเข้ารับการฝึกอบรม ผลการวิจัยพบว่าด้านกระบวนการและผลของการฝึกอบรมนั้น นักเรียนมี

ระดับความพึงพอใจสูง ส่วนด้านความพึงพอใจของผู้ปกครองที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนนั้นอยู่ในระดับสูง ทั้งด้านระเบียบวินัย ความกตัญญูกตเวที การละเว้นการพนัน การพึ่งพาตนเอง ความร่วมมือร่วมใจและความซื่อ

ผลงานการวิจัยทั้งสามเรื่องช่วยให้พอประมวลได้ว่าปัจจัยสำคัญของการปฏิรูปการศึกษาหรือการแก้ปัญหาเพื่อพัฒนาพฤติกรรมทางวินัย จริยธรรม และการยกระดับจิตใจผู้เรียนนั้น ควรคำนึงถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู ผู้ปกครอง พระสงฆ์ จากสถาบันพุทธศาสนา และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตัวผู้เรียนเองในฐานะผู้รับผลการพัฒนา นอกจากนี้หลักคิดสำคัญของการแก้ปัญหาคือการเชื่อในกฎความเป็นเหตุเป็นผล เมื่อสร้างเหตุได้ดีและสอดคล้องก็ย่อมเกิดผลที่พึงประสงค์ตามมา เหนืออื่นใดปัจจัยหรือเหตุสำคัญของการแก้ปัญหาก็คือ บุคลากรทางการศึกษา หรือ “ผู้ใหญ่” ที่รับผิดชอบต่อ “เด็ก” นั้นเอง

บทที่ 3

วิธีดำเนินการ

แบบแผนการวิจัย

รูปแบบการปฏิบัติการศึกษาต้องอิงตามการศึกษาแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในลักษณะชุดโครงการ ประกอบด้วยโครงการวิจัยหลัก 1 โครงการและโครงการวิจัยย่อยของชุมชน 3 โครงการ โดยโครงการวิจัยหลักสนับสนุนให้โครงการวิจัยย่อยตอบโจทย์ปัญหาเฉพาะของชุมชนซึ่งอยู่ภายใต้กรอบของโจทย์วิจัยหลัก ขณะที่โจทย์วิจัยหลักก็มุ่งหาคำตอบที่เป็นภาพรวมจากโจทย์วิจัยย่อย ซึ่งแยกเป็น 3 ประเด็นวิจัย โดยมี “วิถีพุทธ” เป็นแกนร่วมทั้ง 3 ประเด็น ดังนี้

1. รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อพัฒนานักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
2. การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน ตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
3. การศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ดสันจี้เหล็กห้วยผาพัฒนา ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการปฏิบัติการศึกษาต้องอิงตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว 3 ประเด็น ดังนี้

1. เพื่อศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการศึกษาต้องอิงตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว
2. เพื่อศึกษาแนวทางการปฏิบัติการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว
3. เพื่อพัฒนารูปแบบการปฏิบัติการศึกษาต้องอิงตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว

ขั้นตอนการดำเนินการ

หลังจากผู้วิจัยและแหล่งทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว. สำนักงานภาค) ได้จัดเวทีสร้างความตระหนัก และร่วมกันพัฒนาแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธให้เป็นไปอย่างสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนในเบื้องต้นโดยแต่ละชุมชนสามารถกำหนดกรอบแนวคิดทิศทางและแผนการดำเนินการของตนได้ชัดเจนแล้ว ผู้วิจัยจึงกำหนดรูปแบบกิจกรรมการวิจัยตลอดจนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในลักษณะเป็นการติดตามศึกษาและสนับสนุนกระบวนการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ เช่นเดียวกับกิจกรรมของชุมชนดังนี้

ระยะที่ 1 ขั้นเตรียมการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ

ระยะที่ 2 ขั้นปฏิบัติการทดลองกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธดังรายละเอียดต่อไปนี้

การดำเนินการระยะที่ 1 : ขั้นเตรียมการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ

การดำเนินการในขั้นเตรียมการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ประกอบพื้นฐานของการปฏิรูปการศึกษา ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา และแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ

กิจกรรมที่ 1.1 : การศึกษาบริบทชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจและวัฒนธรรมลุ่มแม่น้ำลาว
2. เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลด้านระบบเศรษฐกิจชุมชน ระบบสังคมและวัฒนธรรม และระบบการเมืองการปกครองในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว
3. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับโรงเรียนในชุมชนพื้นที่วิจัย

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. สังเกตสภาพทั่วไปสอบถามจากผู้ให้ข้อมูลในท้องถิ่น
2. ศึกษาจากเอกสารทางราชการ / สถาบันชุมชน / ผลการวิจัยของโครงการย่อย
3. บันทึกข้อมูลด้วยเครื่องบันทึกเสียง / ภาพ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ร่วมวิจัย
3. ชาวบ้านในพื้นที่วิจัยลุ่มน้ำแม่ลาว

สถานที่ / เวลา

กรกฎาคม - สิงหาคม

1. พื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาวอำเภอเวียงป่าเป้า
2. พื้นที่โครงการวิจัยย่อย

ผลที่เกิดจากกิจกรรม : การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นฯ

1. ได้ข้อมูลด้านลักษณะทางกายภาพทั่วไปของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว
2. ได้ข้อมูลด้านสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และระบบการเมืองการปกครองของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว
3. ได้บริบทโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน โรงเรียนบ้านสันมะเค็ด

กิจกรรมที่ 1.2 : การศึกษาปัญหา และความต้องการของชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหา และความต้องการของชุมชนผ่านมุมมองของชุมชนเอง
2. เพื่อศึกษาแผนปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชน

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. เข้าร่วมสังเกตการณ์ในเวทีชุมชนทั้ง 3 แห่ง
2. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึกที่กำหนด
3. ให้ข้อมูลเสริมหรือกระตุ้น ชี้แนะแนวทางตามความจำเป็น
4. สังเกตบทบาทการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัยและคณะ
2. ทีมวิจัยโครงการย่อย
3. ผู้ปกครอง
4. ผู้นำชุมชน

สถานที่ / เวลา : เวทีละ 2 ครั้ง ดังนี้

1. เวทีดงป่าล้าน กรกฎาคม, ตุลาคม 2547
2. เวทีแม่ชะจาน กรกฎาคม, ตุลาคม 2547
3. เวทีสันมะเค็ด กรกฎาคม, พฤศจิกายน 2547

ผลที่เกิดจากกิจกรรมเวทีวิเคราะห์ปัญหา บริบทและความต้องการของชุมชน

1. ได้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องด้านบริบทชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาวในพื้นที่โครงการวิจัย 3 พื้นที่ ได้แก่ บริบทชุมชนในพื้นที่บริการศึกษาโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน บริบทชุมชนในพื้นที่บริการการศึกษาโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน และบริบทชุมชนในพื้นที่บริการการศึกษาโรงเรียนบ้านสันมะเค็ด
2. ได้ปัจจัยที่เกี่ยวข้องด้านสภาพปัญหา สาเหตุและความต้องการของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่โครงการวิจัย

กิจกรรมที่ 2 : การศึกษาแนวทางการปฏิรูปการศึกษา

กิจกรรมที่ 2.1 : การอบรมเชิงปฏิบัติการวิถีพุทธของ تیمวิจัย 3 โครงการ

วัตถุประสงค์ : เพื่อศึกษาสาระและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และเนื้อหาสาระวิถีพุทธ
2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธของชุมชน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธที่ชุมชนค้นพบ

วิธีดำเนินกิจกรรม :

1. ร่วมวางแผนการจัดกิจกรรมกับทีมวิจัยย่อย 3 โครงการ และติดต่อประสานงานกับทีมวิทยากรร่วมกัน
2. สังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรม
3. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึกและถ่ายภาพนิ่ง – วิดีโอ

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม :

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยทั้ง 3 โครงการ รวมทั้งตัวแทนนักเรียน
3. ทีมพระวิทยากรและคณะจากมหาวิทยาลัย
4. เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย

สถานที่ : วัดพระธาตุแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ตั้งแต่วันที่ 26 – 28 กรกฎาคม 2547

กิจกรรม 2.2 : การอบรมเชิงปฏิบัติการวิถีพุทธของผู้ปกครองนักเรียนโดยโครงการวิจัยย่อย 3 ชุมชน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธ
2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธที่ผู้ปกครองนักเรียนได้รับการพัฒนา

วิธีดำเนินกิจกรรม :

1. สังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรม
2. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม :

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัย 3 โครงการ
3. ผู้ปกครองในพื้นที่วิจัย 3 โครงการ

4. วิทยากรผู้ให้การอบรมจากฝ่ายบริการวิชาการชุมชน วิทยาเขตเชียงใหม่ มหาวิทยาลัย
ราชวิทยาลัย

สถานที่/เวลา : 1 วัน / วัดพระธาตุแม่เจดีย์ / กรกฎาคม 2547

ผลที่เกิดจากกิจกรรม 2.1 และ 2.2 : การอบรมเชิงปฏิบัติการวิถีพุทธ

กิจกรรมที่ 3.1 กล่าวคือ การอบรม 3 วันแรกเป็นกิจกรรมสำหรับตัวแทนชุมชนในทีมวิจัย และวันที่ 4 ของการอบรมเป็นของตัวแทนผู้ปกครองและผู้นำชุมชน ดังนั้น ผลของกิจกรรมนี้ผู้วิจัย ได้ประมวลไว้ทั้ง 2 กิจกรรมดังนี้

1. ได้ร่วมเรียนรู้ลักษณะกระบวนการเรียนรู้และเนื้อหาสาระวิถีพุทธในกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการในค่ายคุณธรรมที่จัดให้โดยคณะวิทยากรสงฆ์จากศูนย์บริการวิชาการชุมชน มหาวิทยาลัยราชวิทยาลัย และโอวาทธรรมจากเจ้าอาวาสวัดพระธาตุแม่เจดีย์ ตลอดจนได้ชมสถานที่และวัดซึ่งเชื่อต่อการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา ได้ทราบคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธของชุมชนบางลักษณะ

2. ได้ทราบแนวทางการจัดการเรียนการสอนวิถีพุทธในโรงเรียนที่ชุมชนได้รับจากการอบรม

3. ได้เห็นกระบวนการทำงานเชื่อมโยงกันระหว่างชุมชนกับแหล่งทรัพยากรนอกชุมชนและภายในท้องถิ่น นอกจากนี้ยังเกิดโอกาสการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ด้วย

4. ผู้วิจัยและชุมชนมีโอกาสคุ้นเคยกันมากขึ้นจากกระบวนการต่าง ๆ ในกิจกรรมตลอดจนการได้พักอาศัยร่วมกันในตอนกลางคืนในกุฏิวัดด้วย นอกจากการสร้างควมคุ้นเคยแล้วจากการได้เห็นความสนุกสนานเบิกบานของสมาชิกชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ที่มีการอบรมในค่ายคุณธรรมครั้งนี้ ชาวบ้านบางคนถึงกับบอกว่าประสบการณ์ครั้งนี้มีคุณค่าอย่างมากต่อชีวิตที่หาซื้อที่ไหนไม่ได้และยังขอกลับบ้านไปรับเอาแม่และลูกมาขอร่วมกิจกรรมด้วย และบางคนก็บอกว่าถ้าไม่ได้มาร่วมคงจะเสียดายอย่างยิ่ง

แต่อย่างไรก็ตามมีตัวแทนชุมชนบางพื้นที่ที่กลับบ้านกลางคืนเพราะรู้สึกปรับตัวไม่ได้กับการแสดงออกของพระวิทยากรบางรูปที่มีการทำท่า "รำ" ประกอบการฝึกกิจกรรม เพราะเห็นว่าไม่เหมาะสม และกรณีนี้ผู้วิจัยเองก็มีความกังวลใจอยู่ไม่น้อยจึงได้หาโอกาสเข้าไปเรียนถามเชิงทั่วถึงพระวิทยากรดังกล่าว (ซึ่งไม่ทราบว่ามีมาจากวัดใด) ในเรื่องความเหมาะสมและวินัยสงฆ์ (ทั้ง ๆ ที่ได้ขอแจ้งงดการแสดงออกลักษณะนี้แล้ว)

5. ในด้านสภาพแวดล้อมของสถานที่ภายในวัดพระธาตุแม่เจดีย์ระหว่างการเข้าค่ายฯ เป็นบรรยากาศในฤดูฝน มีความชุ่มชื้น เย็นสบาย บริเวณวัดตั้งอยู่บนเนินเขามีป่าล้อมรอบ มีปูชนียสถานสำคัญ ได้แก่ พระธาตุเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งครูบาศรีวิชัยเคยมาทำการบูรณปฏิสังขรณ์ ทางวัดได้ร่วมมือกับกรมป่าไม้ในการอนุรักษ์ป่าจึงมีการปรับพื้นที่แหล่งน้ำ

ธรรมชาติให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจในบริเวณด้านหลังของวัดซึ่งเป็นพื้นที่กว้างขวาง เรียกว่า “วังมัจฉา” ซึ่งเดิมชาวบ้านเรียก “ห้วยย่ำค้ำมา”

6. ผู้วิจัยพบว่า “ความพร้อม” ในการเตรียมเครื่องมือวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลโครงการวิจัยไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วยทำให้มีผลต่อการควบคุมวินัยในค่าย” และกระบวนการอบรมที่ไม่สามารถทำให้เป็นไปตามที่กำหนดไว้ต้องปรับเปลี่ยนทุกวัน

7. การมีความแตกต่างกันอย่างมากของผู้เข้ารับการอบรม คือมีทั้งเด็กนักเรียน ครู ผู้บริหาร ผู้ปกครอง และผู้นำชุมชน ซึ่งต่างทั้งคุณวุฒิ วิทยุฒิ ก็เป็นสาเหตุที่กระทบต่อรูปแบบการอบรมที่อยู่ในวัยเดียวกัน โดยเฉพาะวัยรุ่นเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นจึงมีผู้วิจัย/ผู้ร่วมวิจัยบางส่วน เห็นว่ากระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธครั้งนี้ยังไม่เพียงพอต่อการช่วยให้เข้าใจและเข้าถึงวิถีพุทธระดับลึกซึ้งแก่นธรรม

อย่างไรก็ตาม มีเสียงสะท้อนจากชุมชนว่า การมีโอกาสเข้าค่ายคุณธรรมแบบนี้ช่วยให้มีทัศนคติที่ดีต่อการ “เข้าวัด” มากขึ้น เพราะรูปแบบการจัดอบรมชวนให้สนุกสนาน ไม่น่าเบื่อ มีกิจกรรมที่หลากหลาย ได้เคลื่อนไหวอริยาบถ และไม่มีการเทศน์ด้วยภาษาที่ไม่คุ้นเคย

กิจกรรมที่ 2.3 : การศึกษาวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลาการทางการศึกษาของทีมวิจัย
2. เพื่อศึกษาคุณลักษณะบุคลาการทางการศึกษาที่เป็นผลมาจากการทำกิจกรรม

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. เข้าร่วมกิจกรรมและสังเกตการณ์ร่วม
2. สัมภาษณ์ / สทนากลุ่ม
3. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก
4. ศึกษาจากเอกสารการบันทึกประสบการณ์ของทีมวิจัย

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยจาก 3 โครงการ
3. วิทยากรจากแหล่งเรียนรู้
4. ผู้เกี่ยวข้อง

สถานที่ / เวลา : วัดสันมะเค็ด และศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง / 3 เดือน / 3 ครั้ง ๆ ละ 1 วัน

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการศึกษาวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง

กิจกรรมการศึกษาวิถีพุทธอย่างต่อเนื่องนี้มีกำหนดไว้ในแผนการดำเนินกิจกรรมของทุกโครงการ แต่มีเพียงโครงการวิจัยของสันมะเค็ดเท่านั้นที่ดำเนินกิจกรรมตามแผน กล่าวคือ ทีมวิจัยสันมะเค็ดได้ไปร่วมปฏิบัติธรรมและศึกษารวมกับพระสงฆ์สัปปาฬะ 2 ในช่วงเข้าพรรษา ดังนี้

- ทุกคืนวันพระ ณ วัดสันมะเค็ด
- ทุกคืนวันพุธ (ที่ไม่ตรงกับวันพระ) ณ ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง ผลที่เกิดจากกิจกรรมมีดังนี้

1. กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลาการการศึกษาวิถีพุทธของทีมสันมะเค็ด ได้แก่ การเข้าร่วมสวดมนต์และทำสมาธิภาวนากับชุมชนท้องถิ่นในวัดและสถานปฏิบัติธรรมซึ่งทำเป็นปกติ รวมทั้งสนทนาธรรมในลักษณะธรรมสากัจฉากับพระสงฆ์

2. คุณลักษณะของความเป็นบุคลาการการศึกษาวิถีพุทธบางลักษณะ (ซึ่งผู้วิจัยได้จากการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม)

เนื่องจากการเข้าร่วมสังเกตการณ์ผู้วิจัยพบว่าที่วัดสันมะเค็ดจะมีกิจกรรมสวดมนต์ภาวนาเฉพาะช่วงเข้าพรรษาเท่านั้น และไม่มีการเปิดสอนผู้ปฏิบัติธรรมเพราะไม่มีพระสงฆ์ผู้มีความเชี่ยวชาญด้านวิปัสสนาโดยตรง ส่วนที่ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลงมีการปฏิบัติธรรมอยู่เป็นปกติทั้งกลางวันและภาคค่ำ ไม่มีวันหยุดและไม่ถือปฏิบัติเฉพาะเทศกาลหรือวันสำคัญเท่านั้น เฉพาะกรณีที่เป็นเทศกาลก็จะมีกิจกรรมเพิ่มขึ้นตามวัตถุประสงค์ของการจัดเฉพาะเทศกาลหรือวันสำคัญนั้น ๆ

3. ได้เรียนรู้สภาพแวดล้อมภายในบริเวณสถานที่ดังกล่าว

กิจกรรมที่ 2.4 : การศึกษาดูงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ วัดอุปประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการในจังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ที่ชุมชนได้รับจากกิจกรรม

วิธีดำเนินการกิจกรรม

1. เดินทางไปศึกษาดูงานร่วมกับชุมชน เฉพาะการสัมมนาโรงเรียนวิถีพุทธเชียงราย)
2. สังเกตสภาพทั่วไปและรูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการจากวิดีโอและการนำเสนอผลการศึกษาของทีมวิจัยโครงการย่อย
3. ติดตามศึกษากระบวนการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ที่ชุมชนได้รับ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยโครงการย่อย 3 โครงการ
3. ผู้เกี่ยวข้องจากแหล่งศึกษาดูงาน

สถานที่ / เวลา : กันยายน 2547

1. ห้องประชุมสำนักงานเขตการศึกษา 2 จ. เชียงราย
2. โรงเรียนบ้านฝางต้น จ. เชียงราย

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการศึกษาดูงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการ

1. ด้านรูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดกระทรวงศึกษาธิการเขต 2 เชียงราย

ผู้วิจัยได้เดินทางร่วมกับตัวแทนทีมวิจัยโครงการวิจัยย่อยไปร่วมสัมมนากับกลุ่มโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการซึ่งจัดโดยเขตการศึกษา 2 เชียงราย พบว่าในงานสัมมนา มีการนำเสนอแนวทางการดำเนินงานพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธมีการจัดนิทรรศการผลงานโรงเรียนวิถีพุทธบางแห่งประกอบการสัมมนา จากการไปร่วมสัมมนารั้งนี้ทำให้ชุมชนตัดสินใจไปขอดูงานที่โรงเรียนฝางต้น จังหวัดเชียงราย

หลักการของโรงเรียนวิถีพุทธเชียงรายที่กำลังเริ่มดำเนินการมาประมาณ 2 ปี ได้แก่การเน้นวิถีการใช้ชีวิตที่ถือหลัก “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” ด้วยกระบวนการเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ การจัดค่ายอบรมคุณธรรมในโรงเรียนการสวดมนต์ การฝึกสติในการควบคุมระเบียบวินัย การจัดระเบียบทางโภชนาการ เป็นต้น

2. กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนในกิจกรรมนี้ เป็นลักษณะการศึกษาดูงานที่มีการสังเกต สัมภาษณ์ การบันทึกข้อมูลด้วยกล้องถ่ายภาพ – วีดีโอ และการนำวีดีโอของแหล่งดูงานมาศึกษา

อนึ่ง หลังจากศึกษาดูงานมาแล้วทางโรงเรียนทั้ง 3 แห่ง ได้นำแนวทางบางลักษณะมาปรับใช้ในโรงเรียนทันที ได้แก่ การจัดระเบียบทางโภชนาการ โดยไม่มีการกำหนดขั้นตอนการศึกษาวิจัยอย่างรอบด้าน แต่ก็ถือว่าเท่ากับเป็นการทดลองใช้เพื่อสร้างแบบแผนที่เหมาะสมต่อไป นอกจากนี้ก็ได้แก่วินัยในการบริโภค มีการคำนึงถึงระเบียบแถว มารยาทการรับประทานอาหาร และการรักษาความสะอาด เช่น ถือหลัก “ไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ” และมีการพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหาร เป็นต้น

อย่างไรก็ตามในระหว่างการดำเนินการยังไม่ถึงระยะทดลองปฏิบัติการตามกระบวนการวิจัย เพราะยังอยู่ในระยะที่ 1 เท่านั้น

กิจกรรมที่ 2.5 : การศึกษาดูงานแหล่งเรียนรู้ต้นแบบวิถีพุทธภาคเอกชน วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชน
2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ด้านการจัดการศึกษาแนวพุทธที่ชุมชนได้รับ

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. คัดสรรและประสานงานกับแหล่งเรียนรู้ร่วมกับชุมชน
2. ร่วมเดินทางและสังเกตการณ์ร่วมการศึกษาดูงานของชุมชน
3. บันทึกข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
4. รวบรวมความรู้ที่ชุมชนได้รับโดยการสัมภาษณ์และศึกษาจากเอกสาร

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยโครงการย่อย 3 โครงการ
3. วิทยากรและผู้เกี่ยวข้องจากแหล่งดูงาน

สถานที่ / เวลา

1. โรงเรียนพระสุธรรมยานเถระ วัดท่าซุง อุทัยธานี วันที่ 9 – 10 พฤศจิกายน 2547
2. โรงเรียนสัตยาไสย ลพบุรี วันที่ 11 พฤศจิกายน 2547
3. โรงเรียนรุ่งอรุณและสัมมาสิกขา ยกลีเก้ เพราะมีข้อจำกัดด้านระยะเวลาดูงาน

ผลที่เกิดจากกิจกรรม การศึกษาดูงานแหล่งเรียนรู้ต้นแบบวิถีพุทธภาคเอกชน

การจัดกิจกรรมครั้งนี้ เป็นการร่วมเดินทางไปศึกษาดูงานกับทีมวิจัย โครงการย่อยทั้ง 3 โครงการ ผลที่เกิดจากกิจกรรมมีดังนี้

1. กระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ของชุมชน

ชุมชน (ทีมวิจัย) มีการเตรียมเครื่องมือวิจัย เช่น แบบบันทึกข้อมูล กล้องถ่ายภาพ กล้องวิดีโอ และมีการมอบหมายแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน วิธีการเก็บข้อมูลใช้การฟังการบรรยาย จากวิทยากรประจำแหล่งข้อมูล การสังเกตสภาพทั่วไปและกิจกรรมการจัดการเรียนการสอน รูปแบบต่าง ๆ การสัมภาษณ์ครู – นักเรียน และผู้บริหารโรงเรียน การสวดมนต์ภาวนาในวัดท่าซุง ซึ่งเป็นวัดที่จัดการศึกษาเอง การร่วมรับประทานอาหารพร้อมกับสังเกตเรียนรู้กระบวนการจัดระเบียบทางโภชนาการของโรงเรียนสัตยาไสยด้วย

2. องค์ความรู้ด้านการจัดการศึกษาแนวพุทธที่ชุมชนได้รับ

จากการรวบรวมข้อมูลจากทีมวิจัยทั้ง 3 ทีม พบว่าเนื้อหาสาระที่แต่ละทีมเก็บรวบรวมได้มีความแตกต่างกัน แต่ส่วนใหญ่จะสนใจข้อมูลด้านกิจกรรมและผลการจัดกิจกรรมที่ทางโรงเรียนดำเนินการ

กิจกรรมที่ 2.6 : การอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษา วิถีพุทธ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการประสานงานระหว่างทีมวิจัยโครงการย่อยกับสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธของชุมชน
3. เพื่อศึกษาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธเป็นผลจากการอบรม 2 ลักษณะ ได้แก่ คุณลักษณะที่ควรจะเป็นและคุณลักษณะที่ทีมวิจัยได้เรียนรู้เชิงประจักษ์ด้วยตนเอง

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. สังเกตการณ์ร่วมในกระบวนการร่วมคิดร่วมหาหรือในการวางแผนกำหนดหลักสูตรการอบรมระหว่างทีมวิจัยโครงการย่อย กับคณะสงฆ์สถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่น
2. บันทึกผลจากข้อ 1
3. เข้าสังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการตลอดโครงการ ร่วมปฏิบัติทุกกิจกรรมเท่าที่จะสามารถทำได้
4. บันทึกผลจากข้อ 3
5. สัมภาษณ์ผลการเรียนรู้เชิงประจักษ์ของทีมวิจัยโครงการย่อย

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย และผู้ช่วยวิจัย
2. ทีมวิจัยโครงการย่อย 3 โครงการ
3. คณะสงฆ์จากสถาบันราชภัฏเชียงใหม่ จำนวน 40 กว่ารูป (มาสังเกตการณ์)
4. พระวิทยากร

สถานที่เวลา : ค่ายคุณธรรมพระยอดขุนพลเวียงกาหลง ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง 11 - 15 ตุลาคม 2547

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษา วิถีพุทธ

1. เกิดกระบวนการประสานงานและความร่วมมือระหว่างทีมวิจัย ซึ่งเป็นหน่วยการจัดการศึกษาท้องถิ่นกับสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่น

กิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธ ครั้งนี้เป็นกิจกรรมที่ชุมชนทั้ง 3 แห่ง ได้จัดขึ้นเพิ่มเติมนอกแผนการดำเนินงานวิจัยขึ้นมา เนื่องจากได้ประชุมหารือกันแล้วพิจารณาเห็นว่าบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธ (ซึ่งก็คือทีมวิจัย) ยังเห็นว่างค้ความรู้และประสบการณ์การเรียนรู้วิถีพุทธเท่าที่ได้จัดกิจกรรมมายังไม่เพียงพอ และได้จัดประชุมหารือกับคณะสงฆ์ในค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอดขุนพลเวียงกาหลง (ในความอุปถัมภ์ดูแลของรอง

สมเด็จพระพุทธพจนวราภรณ์ เจ้าอาวาสวัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ และพระอาจารย์ธรรมสาธิต ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง) ซึ่งมีพระครูสมุทรเดชา รัฐเดโช เป็นประธานคณะสงฆ์ หลังจากนั้นทีมวิจัยจึงได้จัดประชุมขึ้นอีกเป็นครั้งที่ 2 ร่วมกับคณะสงฆ์ดังกล่าว เพื่อร่วมกันออกแบบหลักสูตรการอบรมเพื่อให้มีเนื้อหาสาระที่ตอบสนองความจำเป็นในการเรียนรู้วิถีพุทธระดับลึกของทีมวิจัยขึ้นมา มีกำหนดเวลา 5 วัน ตั้งแต่วันที่ 11 – 15 ตุลาคม 2547 โดยคณะสงฆ์จากค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอดขุนพลรับเป็นวิทยากรให้การฝึกอบรม และมีคณะสงฆ์จากค่ายฯ เข้ารับการอบรมร่วมกับทีมวิจัยด้วย

2. กระบวนการศึกษาอบรมวิถีพุทธแบบ “ไตรสิกขา” ที่ชุมชนได้เรียนรู้ ได้แก่ การรักษาศีล 5 และศีล 8 เจริญสมาธิภาวนาด้วยวิธีการต่าง ๆ โดยเฉพาะการฝึกสติปัฏฐาน 4 การสดับพระสัทธรรม การฟังบรรยายธรรม การสะท้อนคิดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การสนทนาตอบ – ถาม ปัญหาธรรม การปฏิบัติกิจวัตรด้วยสติ การศึกษาสัปปายะ 4 และแนวทางการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตลอดจนสัมมาอาชีพที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่สำคัญเป็นการเรียนรู้ร่วมกับคณะสงฆ์บวชใหม่ของค่ายฯ ด้วย

นอกจากนี้ลักษณะของสถานที่ฝึกอบรมและบรรยากาศตามฤดูกาลแบบปลายฝนต้นหนาว และธรรมชาติป่าเขาอันมีแหล่งน้ำซึมตามธรรมชาติในบริเวณวัดป่าอุดมธรรมลักษณะสัปปายะที่เอื้อต่อบรรยากาศการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการอบรม

3. คุณลักษณะบุคลากรวิถีพุทธที่เกิดจากกิจกรรมครั้งนี้

ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ร่วมตลอดโครงการพบว่าทีมวิจัยแต่ละคนที่เข้าร่วมกิจกรรมได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ที่พึงพอใจดังผลสำรวจเชิงปริมาณเพื่อประเมินความพึงพอใจจากกิจกรรมครั้งนี้

ส่วนในด้านคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธที่ทีมวิจัยได้รับ ได้แก่ การเป็นคนมีจิตใจเยือกเย็น หนักแน่นมีเหตุผล การมีความเมตตากรุณาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น การเป็นผู้เข้าใจโลกและชีวิตเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น เป็นผู้รู้จักละอายชั่วกลัวบาป เป็นผู้เห็นความสำคัญของการรักษาศีล 5 และตั้งใจรักษาศีล 5 ลดละเลิกอบายมุขมีความเข้าใจในอริยสัจ 4 มากขึ้น บารมีบำเพ็ญกุศลในพุทธศาสนา และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา มีทักษะเบื้องต้นในการทำสมาธิภาวนา และเห็นความสำคัญ เคารพเลื่อมใสในสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นตลอดจนภาคภูมิใจในสถาบันท้องถิ่นของตน เป็นต้น

กิจกรรมที่ 2.7 : การอบรมแนวทางการสร้างหลักสูตร และนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธ วัตถุประสงค์

1. เพื่อเสริมสร้างความรู้ด้านการพัฒนาสาระเนื้อหาของหลักสูตรบูรณาการวิถีพุทธของชุมชน

2. เพื่อให้ชุมชนได้เรียนรู้แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

วิธีดำเนินการกิจกรรม

1. ประชุมร่วมกัน 3 ฝ่าย ได้แก่ ผู้วิจัย ทีมวิจัยโครงการย่อยตัวแทนสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นเพื่อให้ได้เนื้อหาหลักสูตรการอบรมที่สอดคล้องกับความต้องการของทีมวิจัยโครงการย่อย

2. ผลิตกำหนดการอบรมตามหลักสูตรที่กำหนดร่วมกัน

3. ติดต่อประสานงานและเชิญผู้เชี่ยวชาญเป็นวิทยากรให้การอบรม

4. ผลิตรายการและสื่อประกอบการอบรม

5. จัดกิจกรรมอบรมตามกำหนดการ

6. สังเกตและสังเกตการณ์ร่วมพฤติกรรมการเรียนรู้ และเนื้อหาสาระที่ชุมชนสามารถ

รับได้

7. ให้ผู้รับการอบรมตอบแบบสอบถามประเมินผลการจัดกิจกรรม

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย

2. บุคลากรทางการศึกษาจาก 3 ชุมชน (ทีมวิจัยโครงการย่อย)

3. ตัวแทนคณะสงฆ์จากค่ายคุณธรรมฯ และพระนิสิตมหาวิทยาลัยราชภัฏ

4. ผู้สนใจและผู้เกี่ยวข้อง

5. วิทยากร

6. ผู้ช่วยผู้วิจัย

7. เจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกฝ่ายเอกสาร – ต้อนรับ

สถานที่ / เวลา : ค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอดขุนพลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จ.เชียงราย
18 - 19 ตุลาคม 2547

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการอบรมแนวทางการสร้างหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธ

1. ผลการประเมินระดับความรู้ความเข้าใจ เป็นการประเมินระดับความพึงพอใจอย่างเป็นภาพรวม เช่น ในด้านวิทยากร เนื้อหาสาระตามหัวข้อต่าง ๆ อาหาร สถานที่ เป็นต้น

2. ผลการเรียนรู้แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แนวพุทธ ประเมินจากเอกสารสรุปบทเรียนของทีมวิจัย และการนำไปใช้ในการออกแบบหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนในกิจกรรมครั้งต่อไป

กิจกรรมที่ 2.8 : การศึกษาเวทีสรุปบทเรียน 3 โครงการ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการสรุปบทเรียนของทีมวิจัยโครงการย่อย 3 แห่ง
2. เพื่อศึกษาสาระแนวคิดหรือบทเรียนวิถีพุทธที่ชุมชนสังเคราะห์ได้
3. เพื่อช่วยหนุนเสริมให้ทีมวิจัยโครงการย่อยสามารถจัดสรุปบทเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ประสิทธิภาพ

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. สังเกตการร่วมในการประชุมระดมสมองของทีมวิจัยโครงการย่อย
2. เสนอแนะแนวทางการสรุปบทเรียนและกระตุ้นให้เกิดการคิด วิเคราะห์ / สังเคราะห์ /

เชื่อมโยงตามความจำเป็น

3. บันทึกผล / ภาพของการประชุมสรุปบทเรียน

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ทีมวิจัยโครงการย่อย
2. ผู้วิจัย
3. ผู้ช่วยวิจัย

สถานที่ / เวลา : พฤศจิกายน 2547 – มกราคม 2548

1. วัดบ้านดง
2. โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน
3. โรงเรียนสันมะเค็ด

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการศึกษาเวทีสรุปบทเรียน 3 โครงการ

กิจกรรมการสรุปบทเรียนของทีมวิจัยมีขึ้นหลายครั้ง พอสรุปได้ดังนี้

ด้านกระบวนการสรุปบทเรียนของทีมวิจัยโครงการย่อย มีวิธีการสรุปบทเรียน โดยการ ทบทวนจากเอกสารบันทึกผลการดำเนินกิจกรรมของแต่ละคน ทบทวนจากประสบการณ์ที่ฝังลึก ซึ่งสามารถกระตุ้นเอาออกมาได้โดยหัวหน้าทีมวิจัย สมาชิกทีมวิจัยและผู้วิจัยร่วมกันพูดคุยในที่ประชุม (และในโอกาสสะดวกแบบไม่เป็นทางการ) บางครั้งผู้วิจัยก็ใช้วิธีพูดทวนชุดความรู้ที่ชุมชน ได้รับแล้วตั้งคำถามกระตุ้นให้คิดเชิงนามธรรม เพื่อให้ชุมชนสามารถถอดแนวคิดเชิงนามธรรม ออกมาได้ บางครั้งก็ตั้งคำถามให้ทบทวนซ้ำว่า “คำ” ที่เลือกใช้สื่อความหมายนั้น ๆ ตรงกับใจคิด หรือยัง เป็นต้น ซึ่งเป็นที่สังเกตว่าชุมชนมีท่าทีใคร่ครวญและคิดได้อย่างชาญฉลาด

ด้านสาระแนวคิดหรือองค์ความรู้วิถีพุทธที่ชุมชนสังเคราะห์ได้ มีดังต่อไปนี้

1. สาระแนวคิดวิถีพุทธของชุมชนดงป่าด้าน มีดังนี้

1.1 ความรู้ด้านหลักพุทธธรรม และวิถีพุทธ มี 5 แนวคิดคือ

1.1.1 หลักพุทธธรรมที่ถูกต้องและเอื้อต่อการนำมาปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้จริง คือ อริยมรรค (ศีล สมาธิ ปัญญา) และบุญกิริยา 10 (ทาน ศีล ภาวนา)

1.1.2 มีสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่นที่สามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธต้นแบบได้ โดยไม่ต้องไปเรียนรู้ไกล ๆ

1.1.3 ศักยภาพหรือความเข้มแข็งของวัดหรือสถาบันพุทธศาสนาในการจัดการศึกษา ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติในการเข้าถึงธรรมและวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษาตามแนวพุทธธรรมของ คณะสงฆ์และผู้เกี่ยวข้อง

1.1.4 คุณลักษณะของบุคลากรในทางพุทธศาสนา ต้องเป็นผู้อยู่ในธรรมวินัยอย่างเคร่งครัดและมีความตั้งใจปฏิบัติบำเพ็ญตนให้บรรลุตามกำลังความสามารถ

1.1.5 การเกิดขึ้นของแรงศรัทธาในพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติด้านการประพฤติ ปฏิบัติรวมถึงการถ่ายทอดความรู้ของบุคลากรในพุทธศาสนา และมีการพัฒนาสถานที่ปฏิบัติธรรมให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ

1.2 ความรู้ด้านการพัฒนาบุคลากรตามแนววิถีพุทธ มี 4 แนวคิด

1.2.1 คุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ควรเป็นผู้มีคุณสมบัติในการครองตน ครองคน และครองงาน ตามหลักพุทธธรรม

1.2.2 การเรียนรู้ของบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ควรผ่านการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงให้ได้รับผลเชิงประจักษ์ ตามระดับที่ทำได้และการปฏิบัตินั้นควรเน้นทางสายกลาง (มรรค 8)

1.2.3 เทคนิคการจัดการเรียนการสอนด้านการพัฒนาคุณธรรมให้ประสบความสำเร็จ นั้น ครูผู้สอนจะต้องรู้และเข้าใจรวมทั้งการเข้าถึงหลักธรรมของพระพุทธเจ้าอย่างถ่องแท้เสียก่อน

1.2.4 ครูผู้สอนควรสนับสนุนให้ผู้เรียนได้มีโอกาสนำผลการเรียนรู้มาบริการแก่ชุมชน

1.3 ด้านศิลปวัฒนธรรม มี 2 แนวคิด

1.3.1 ในชุมชนยังมีภูมิปัญญาของตนเองที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมหลงเหลืออยู่แต่ชุมชนมองไม่เห็นความสำคัญจึงขาดความตระหนักในคุณค่าและความภาคภูมิใจ จึงไม่มีการนำเอามรดกดังกล่าวมาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้ให้เด็ก

1.3.2 คุณค่าที่แท้จริงของศิลปะและวัฒนธรรมวิถีพุทธ เป็นการแสดงออกถึงความเคารพ ศรัทธาต่อพระรัตนตรัยและมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสมบารมีธรรม มิได้เป็นไปเพื่อปลุกเร้าอารมณ์ให้เร้าร้อนตามแรงกิเลสตัณหา

1.4 ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ มี 3 แนวคิด

1.4.1 การจัดการสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่สงบร่มเย็น มีผลอย่างสำคัญยิ่งต่อการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของผู้พบเห็นหรือผู้มาปฏิบัติธรรม

1.4.2 แนวทางในการจัดการทรัพยากรให้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและแสวงบุญนั้น ควรคำนึงถึงความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน

1.4.3 การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องใช้หลักธรรมตามแนววิถีพุทธมาพัฒนาให้มีศีล สมาธิ เสียก่อนจึงจะสำเร็จ

1.5 ด้านพุทธวิธีกับสุขภาวะทางใจ มี 2 แนวคิด

1.5.1 แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีสาระความสำคัญอยู่ที่ความพอใจและพอดีของคน

1.5.2 สุขภาวะทางใจของบุคคลจะเกิดขึ้นได้เพราะผลของการปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพุทธศาสนา จนเกิดผลเป็นผู้มีศีล สมาธิ ปัญญา ครบองค์ประกอบ

2. สาระแนวคิดวิถีพุทธของชุมชนแม่ชะจาน ได้แก่

2.1 วิถีพุทธ เป็นวิถีที่ช่วยให้ใจสะอาด สว่าง สงบ ทุกสิ่งทุกอย่าง อยู่ที่ใจและอยู่ที่การปฏิบัติ (บทเรียนจากการปฏิบัติธรรมค่ายคุณธรรมพระยอดชนพลเวียงกาหลง)

2.2 ควรจัดกิจกรรมให้เด็กมีสุขภาวะทางใจ

2.3 การจัดทำแผนการศึกษาควรให้มีการศึกษาแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับอริยประเพณี ประติมากรรม สถาปัตยกรรม และจิตรกรรม

2.4 ควรจัดกิจกรรมแบบ Service learning

2.5 คนเราสุขทุกข์ได้ทุกเรื่องในจักรวาล ดังนั้น ควรจัดระเบียบการคิดให้ถูกต้อง

2.6 สอนใจ ใจใสสอนจึงจะได้ใจมา (อาจารย์สุธีร์ สุธีร์ วัดป่าอุดมธรรม)

2.7 ครูต้องเข้าใจธรรม มีศรัทธาในธรรมก่อนนำไปสอนเด็ก การสอนนั้นจึงจะได้ผล

2.8 ครูต้องรู้พื้นฐานของเด็ก ต้องเข้าใจเด็ก เข้าใจธรรมชาติแวดล้อมของเด็ก ใช้ความรัก ความเมตตา ใช้แรงเสริม

2.9 ควรมีการใช้หลักศีลธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยครู บุคลากร นักเรียนต้องเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม

2.10 วิถีพุทธ เป็นวิถีที่ทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

2.11 วิถีพุทธ เป็นวิถีที่ช่วยขจัดทุกข์ที่เกิดในใจ ทำให้บุคคลเกิดความสงบและเบิกบาน

2.12 กระบวนการจัดการศึกษาที่มุ่งสร้างให้คนเป็นคนดีนั้น จะต้องมียุทธวิธีการฝึกให้เด็กปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) อย่างถูกต้องสม่ำเสมอ สมบูรณ์ จนเป็นนิสัย

2.13 บุคคลที่เกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาต้องเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นกัลยาณมิตร ครูผู้บริหารก็ต้องมีศีล สมาธิ ปัญญาด้วย

2.14 ถ้าพระและวัดมีคุณภาพมีคุณภาพก็จะสามารถจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพได้

2.15 ควรสอนให้เด็กมีสัมมาทิฐิ เชื้อในบาปบุญคุณโทษ

2.16 คุณธรรมจริยธรรม 11 ประการ ที่ควรนำมาใช้ในการจัดการศึกษา

- สอนใจเข้าใจสอนแล้วจะได้ใจเด็ก
- การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง
- สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เห็นให้รอด
- ครูและผู้ปกครองควรเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็ก
- การเลือกสรรคนดี
- การช่วยเหลือเกื้อกูลประสานสังคมระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน
- สภาพแวดล้อมที่ดีมีผลให้เด็กมีวินัย
- ครูต้องสร้างศรัทธาให้ความรัก เมตตาต่อเด็ก
- จิตที่ดีแล้วนำมาซึ่งความสุข
- การให้ทานย่อมนำมาซึ่งความสุข
- การปลูกฝังคุณธรรมเน้นการรับรู้ การจำ การคิดและความรู้

3. สาระแนวคิดวิถีพุทธของชุมชนสันมะเค็ด มีดังนี้

3.1 แท้จริงแล้ววิถีพุทธนั้นสามารถเชื่อมโยงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตได้อย่างกลมกลืนทุกขณะจิต

3.2 การจัดการศึกษาโดยนำเอาวิถีพุทธมาใช้ในการศึกษามีความจำเป็นที่ทุกฝ่ายจะต้องสนับสนุนให้เกิดขึ้นในทุกระดับ

3.3 มีความเชื่อว่าเด็กทุกคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้และขึ้นชมถึงหลักพุทธธรรมได้

3.4 คุณลักษณะของคนที่สมบูรณ์นั้น จะต้องมียุทธธรรมที่มีศีล มีสมาธิ ปัญญา สัมมาทิฐิและมีความสุขโดยไม่ไปยึดติดกับวัตถุเกินความจำเป็น

3.5 พลังอำนาจของวิถีในการสร้างคน/ชุมชน/โลก ให้เป็นสุขและสันติ มีความเป็นจริงและเป็นไปได้มาก

3.6 การจัดการศึกษาที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จะต้องจัดให้ผู้เรียนมีความรู้ควบคู่กับการพัฒนาให้ผู้เรียนมีจิตใจที่สะอาด สว่างสงบ และมีความสุข

3.7 คุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาควรมีลักษณะเป็นผู้มีจิตใจที่งดงาม และมีสติปัญญาที่เห็นถูก เห็นชอบ สามารถปฏิบัติได้ถูกต้องตามหลักพุทธธรรมและเป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่สังคมได้

3.8 ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมชุมชน อ่อนแอลง แต่บางส่วนยังคงมีพลังอำนาจอยู่และสามารถนำมาพัฒนาคนให้เกิดความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ กับบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายรู้จักคัดสรร และนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์

3.9 กระบวนการวิจัยอย่างมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพต่อการพัฒนาองค์ความรู้และพัฒนาบุคลากรกับการจัดการศึกษาวิถีพุทธ

3.10 องค์ประกอบและคุณสมบัติของสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่นที่ควรจะเป็นจะต้องประกอบด้วย

- คุณลักษณะของพระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ
- สถาบันพุทธศาสนาต้องมีศักยภาพในการถ่ายทอดได้ทั้งปริยัติ และปฏิบัติที่ตอบสนองกับวิถีชีวิตที่เป็นจริงของชุมชน
- สิ่งแวดล้อมของสถาบันเอื้อต่อการเข้ามาเรียนรู้และปฏิบัติจึงจะสามารถสร้างศรัทธาและเอื้อประโยชน์ต่อชุมชน/สังคมได้อย่างเต็มที่

3.11 พุทธบริษัทจะเกิดความเข้มแข็งได้มาจากการปฏิบัติตามแนวทางคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้องเคร่งครัด และจริงจัง

3.12 การส่งเสริมให้ผู้เรียนเรียนรู้และตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรจัดให้มีการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติร่วมกับชุมชนด้วยความเข้าใจอย่างถูกต้องครบถ้วนและอย่างต่อเนื่อง

3.13 ชุมชนมีความพึงพอใจ และให้การสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธที่สอดคล้องกับทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิม

3.14 ความรู้ที่ควรนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ที่เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนววิถีพุทธ ได้แก่ ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ภูมิปัญญาท้องถิ่นศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน และองค์ความรู้อื่น ๆ ที่สามารถเชื่อมโยงนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง

กิจกรรมที่ 2.9 : การศึกษาเวทีชุมชนวิพากษ์หลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธ
วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะเนื้อหาสาระของหลักสูตรของชุมชน 3 พื้นที่
2. เพื่อศึกษารูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธของนักเรียน
3. เพื่อศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมของชุมชน

วิธีดำเนินการกิจกรรม

1. สังเกตการณ์ร่วมในเวทีชุมชนวิพากษ์หลักสูตรฯ
2. หนุนเสริมชี้แนะตามความจำเป็น
3. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก

ผู้เข้าร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยโครงการวิจัยย่อย
3. ผู้นำชุมชน
4. ผู้ปกครอง
5. ตัวแทนนักเรียน

สถานที่ / เวลา : แห่งละ 1 วัน

1. เวทีชุมชนฯ โรงเรียนบ้านดงป่าสำน
2. เวทีชุมชนฯ โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน
3. เวทีชุมชนฯ โรงเรียนบ้านสันมะเค็ด

ผลที่เกิดจากกิจกรรมการศึกษาเวทีชุมชนวิพากษ์หลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้
วิถีพุทธ

1. หลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนการสอน

ทีมวิจัยได้ค้นพบว่าหลักสูตรที่จะสามารถนำหลักพุทธธรรมทางพุทธศาสนาไปแก้ไข

ปัญหาของนักเรียนและชุมชนได้ดังมีกิจกรรมต่อไปนี้

1. การเข้าค่ายพัฒนาคุณธรรมนักเรียน
2. การเรียนรู้วัฒนธรรมท้องถิ่น ประเพณีตานข้าวใหม่ (จิหลัวพระเจ้าตานข้าวจีข้าว

หลาม)

3. หักศัณศึกษา ตำนานข้าว : วิถีชีวิต วิถีสุขภาพ
4. พิธีกรรมการสืบชะตาน้ำแม่ลาว
5. วรรณกรรมพื้นบ้าน คำว จ้อย ขอ ดนตรีพื้นเมือง
6. ค่าย ครอบครัว วิถีพุทธ
7. การจัดระเบียบสังคมการเรียนรู้ในโรงเรียน

2. หลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนการสอน

คณะทำงานได้นำองค์ความรู้และแนวคิดมาจัดทำหลักสูตรบูรณาการหลักพุทธธรรม
ในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนเพื่อสร้างเสริมวินัยนักเรียน ที่จะดำเนินการในระยะ
ที่ 2 (เดือนมกราคม ถึงเดือนมีนาคม 2548) ดังนี้

1. สาระการเรียนรู้เรื่องสัมมาทิฏฐิและไตรสิกขาที่บูรณาการในกิจกรรมการเรียนการสอน

2. งานวิจัยชั้นเรียน (ปัญหาที่พบทางแก้)

- ชั้นอนุบาล 1 เรื่องการใช้นิทานพื้นบ้านส่งเสริมคุณธรรมนักเรียน
- ชั้นอนุบาล 2 เรื่องนิทานเพื่อสร้างเสริมคุณธรรม
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1/1 เรื่องดาวความดีส่งเสริมความมีวินัย
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1/2 เรื่องการใช้กิจกรรมธนาคารความดีพัฒนาความสะอาด
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2/1 เรื่องสะอาดด้วยสองมือน้อย
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2/2 เรื่องความรับผิดชอบในการทำงาน
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3/1 เรื่องส่งเสริมวินัยในชั้นเรียน
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3/2 เรื่องกระบวนการกลุ่มพัฒนาการมีวินัย
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4/1 เรื่องความรับผิดชอบในการทำงาน
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4/2 เรื่องการพัฒนาวินัยในตนเอง
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5/1 เรื่องการส่งเสริมความมีวินัยในชั้นเรียนโดยใช้กระบวนการคู่คิด
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5/2 เรื่องความรับผิดชอบในการทำงาน
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6/1 เรื่องการกำจัดขยะมูลฝอย
- ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6/2 เรื่อง Clean room

3. หลักฐานและนวัตกรรมของชุมชนสันมะเค็ด

ผลการดำเนินงานทุกฝ่ายเห็นด้วยกับหลักสูตรที่ทางทีมวิจัยเสนอไป มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปรับในส่วนรายละเอียดปลีกย่อยในบางส่วน และเห็นชอบในการดำเนินกิจกรรมทั้ง 6 กิจกรรม คือ

1. การอบรมคุณธรรมนักเรียน โดยจัดในรูปแบบค่ายคุณธรรม
2. การอบรมคุณธรรมนักเรียน ประจำวัน ทำในรูปแบบทั้งโรงเรียนและในห้องเรียน
3. กิจกรรมการร่วมบริการชุมชนในกิจกรรมวันสำคัญ
4. การบูรณาการคุณธรรมกับกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้กระบวนการวิจัยในชั้นเรียน มีดังนี้
 - กิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนสันมะเค็ด
 - กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง "การเรียนรู้คุณธรรมผ่านกิจกรรมบริการชุมชน" เช่น งานฉลองการสร้างปูชนียวัตถุของวัด งานบุญอื่น ๆ
 - กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง โรงเรียนสะอาดปราศจากขยะด้วยตัวเรา

- กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง "กระบวนการกรณีศึกษากับการปลูกฝังคุณธรรม
- กิจกรรมการพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนโดยใช้นิทานคุณธรรม
- กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง "การใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาการเข้าแถวของนักเรียนชั้นอนุบาล 1 – 2"
- กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง "ฝึกคุณธรรมประจำวันเพื่อแปรผันชีวิตให้ปฏิบัติเป็นกิจวัตร"
- กิจกรรมเรียนรู้ประเพณีพื้นบ้าน "ตามข้าวจี๋ก่องหลวงพระเจ้า"

กิจกรรมที่ 2.10 : เวทีเครือข่ายโครงการวิจัยวิถีพุทธ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาผลการดำเนินกิจกรรมระยะที่ 1 ของโครงการวิจัยย่อย 3 พื้นที่
2. เพื่อศึกษาแผนการดำเนินกิจกรรมระยะต่อไป
3. เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และหนุนเสริมซึ่งกันและกันระหว่างทีมวิจัยทุก

โครงการ

4. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและอุปสรรคการดำเนินงาน

วิธีดำเนินกิจกรรม

1. จัดเวทีสัมมนาโดยให้ตัวแทนแต่ละโครงการวิจัยย่อยนำเสนอผลการดำเนินกิจกรรม

และแผนปฏิบัติการทดลองหลักสูตร / นวัตกรรมระยะที่ 2

2. ผู้เข้าร่วมสัมมนาแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

ผู้เข้าร่วม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยโครงการวิจัยย่อย

สถานที่ / เวลา : โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน 17 มกราคม 2548 (1 วัน)

ผลที่เกิดจากกิจกรรม : เวทีเครือข่ายวิถีพุทธ

1. ได้ผลการดำเนินงานระยะที่ 1
2. ได้แผนการดำเนินกิจกรรมระยะที่ 2
3. ได้แนวทางการปรับปรุงผลงานให้สมบูรณ์ขึ้นทั้งเอกสารและ power point เตรียม

นำเสนอในเวทีรายงานความก้าวหน้า

การดำเนินการระยะที่ 2 ชั้นปฏิบัติการทดลองกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

การดำเนินการในชั้นปฏิบัติการทดลองกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธครั้งนี้เป็นการศึกษาแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนหลังจากที่มีการเตรียมความพร้อมในระยะที่ 1 แล้ว มีจำนวน 9 กิจกรรมหลักและ 28 กิจกรรมย่อย ดังนี้

1. กิจกรรมติดตามนิเทศแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2
2. กิจกรรมการศึกษากระบวนการจัดการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมของนักเรียนโรงเรียนดงป่าสักจำนวน 7 กิจกรรม ดังนี้
 - 2.1 กิจกรรมค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธ
 - 2.2 กิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีจ้ก้องหลวงพระเจ้า-ทานข้าวใหม่
 - 2.3 กิจกรรมทัศนศึกษาตำนานข้าว-วิถีสุขภาพ
 - 2.4 กิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีสืบชะตาน้ำแม่ลาว
 - 2.5 กิจกรรมการเรียนรู้วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อปลูกฝังคุณธรรม
 - 2.6 กิจกรรมการจัดระเบียบสังคมในโรงเรียน
 - 2.7 กิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธ
3. การศึกษาแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้บูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนเพื่อสร้างเสริมวินัยนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานจำนวน 12 กิจกรรม ดังนี้
 - 3.1 การศึกษากิจกรรมการวางแผนประเมินพฤติกรรมก่อน-ระหว่าง-หลังการจัดกิจกรรม
 - 3.2 กิจกรรมการเรียนรู้เรื่องไตรสิกขาและสัมมาทิฐิ
 - 3.3 กิจกรรมวิจัยชั้นเรียน
 - 3.4 กิจกรรมการเรียนรู้ประสานสัมพันธ์วัฒนธรรมท้องถิ่น
 - 3.5 กิจกรรมจิตสงบพบทางแห่งปัญญา
 - 3.6 กิจกรรมธารน้ำใจไหลหลังพลังศรัทธา
 - 3.7 กิจกรรมคนดีศรีสังคม
 - 3.8 กิจกรรมมนต์ขลังเสียงแห่งธรรม
 - 3.9 กิจกรรมงามอย่างไทยวินัยเยี่ยม
 - 3.10 กิจกรรมร้อยสายใจธรรมสัมพันธ์ผู้ปกครอง
 - 3.11 กิจกรรมค่ายคุณธรรมพฤติกรรมเปลี่ยนไป
 - 3.12 กิจกรรมแรลลี่คุณธรรม

4. การศึกษาแนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรม
นักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ดฯ จำนวน 10 กิจกรรม ดังนี้
 - 4.1 กิจกรรมแม่ลาว.....สายน้ำเส้นชีวิตของชุมชน
 - 4.2 การเรียนรู้ คุณธรรมผ่านกิจกรรมการบริการชุมชน
 - 4.3 กิจกรรมโรงเรียนสะอาดปราศจากขยะด้วยตัวเรา
 - 4.4 กิจกรรมกระบวนการกรณีศึกษาเกี่ยวกับการปลูกฝังคุณธรรม
 - 4.5 กิจกรรมการพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนโดยใช้นิทานคุณธรรม
 - 4.6 กิจกรรมการใช้หลักพุทธธรรมในการแก้ปัญหาการเข้าแถวของนักเรียน
ชั้นอนุบาล 1-2
 - 4.7 กิจกรรมฝึกคุณธรรมประจำวันเพื่อแปรผันชีวิตให้ปฏิบัติเป็นกิจวัตร
 - 4.8 กิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีพื้นบ้าน "दानข้าวจี จักองหลวงพระเจ้า"
 - 4.9 กิจกรรมค่ายกายค่ายใจ
 5. กิจกรรมเวทีเครือข่ายวิจัยวิถีพุทธ
 6. กิจกรรมเวทีประเมินผลการดำเนินงานวิจัย
 7. กิจกรรมสรุปบทเรียนทีมวิจัยท้องถิ่น
 8. กิจกรรมเวทีสังเคราะห์ผลการวิจัย
 9. กิจกรรมเวทีวิพากษ์ผลการวิจัย
- ดังรายละเอียดวิธีการดำเนินงานของแต่ละกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมติดตามนิเทศแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2

วัตถุประสงค์

1. หนุนเสริมให้ชุมชนสามารถกำหนดแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2 ได้อย่าง
สอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยและแนวคิดที่ค้นพบระยะที่ 1
2. ศึกษาบทบาทการมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ

วิธีการ/เครื่องมือ

เข้าร่วมสังเกตการณ์กระบวนการประชุมของทีมวิจัย
กระตุ้นด้วยคำถามให้พิจารณาเพิ่มเติม ในกรณีที่เห็นว่าที่ประชุมยังไม่ชัดเจน เช่น ความ
สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หลัก หรือ แนวคิดที่ค้นพบ ระยะที่ 1
เสนอแนะแนวทางการจัดทำแผนกิจกรรมตามรูปแบบ สกว. ทุกกิจกรรม
ช่วยประมวล สรุป และสะท้อนภาพรวมของแผนการจัดกิจกรรมและชื่นชมให้กำลังใจ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ทีมวิจัยดงป่าसान
4. ผู้วิจัย
5. ผู้ช่วยวิจัย
6. ทีมวิจัยแม่ชะจาน
7. ผู้วิจัย
8. ผู้ช่วยวิจัย
9. ทีมวิจัยสันมะเค็ด

สถานที่ /เวลา

ร.ร.บ้านดง ป่าसान 3 ม.ค. 48

ร.ร.แม่ชะจาน

5 ม.ค. 48

ร.ร.สันมะเค็ด

10 ม.ค. 48

ผลการติดตามนิเทศแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อหนุนเสริมให้ชุมชนสามารถกำหนดแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2 ได้อย่างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยและแนวคิดที่ค้นพบระยะที่ 1 ตลอดจนศึกษาถึงบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง

จากการติดตามโดยใช้วิธีสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม การพูดคุยสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ และการสนทนากลุ่มพบว่าแผนการดำเนินงานวิจัยระยะที่ 2 และบทบาทการมีส่วนร่วมในการวางแผนงานและตัดสินใจของคณะวิจัยทั้ง 3 ทีม มีดังนี้

1.1 ชุมชนดงป่าसान

ในด้านการวางแผนการดำเนินงานทดลองปฏิบัติการของชุมชนดงป่าसान ประกอบด้วยรูปแบบกิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมด 7 กิจกรรม ดำเนินการทดลองตลอดภาคเรียนที่ 2/2547 แต่ละกิจกรรมมีวัตถุประสงค์เฉพาะที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ใหญ่ โดยมีแนวคิดทางการศึกษาที่ทีมวิจัยค้นพบในระยะที่ 1 เป็นแกนหลักของกิจกรรม มีวัฒนธรรมชุมชนเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมปฏิบัติการทั้งในเชิงพื้นที่รูปธรรม กระบวนการและเนื้อหาสาระ ได้แก่ กิจกรรมค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธ กิจกรรมจักองหลวงหิ่งห้อยพระเจ้า-ทานข้าวใหม่ กิจกรรมศึกษาดูงานตำนานข้าว กิจกรรมสืบชะตาน้ำ(แม่ลาว)-ปลา-คน และกิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธ ส่วนกิจกรรมจัด

ระเบียบสังคมในโรงเรียนนั้นจัดภายในโรงเรียนบ้านดงป่าสำน ร่วมกับนักเรียนทั้งโรงเรียน โดยทาง ทีมวิจัยดงป่าสำนเชื่อว่ากิจกรรมเหล่านี้สอดคล้องกับแนวคิดทางการศึกษาของทีมและ วัตถุประสงค์ของการวิจัยและเห็นว่าสภาพปัญหาซึ่งมีการนำเสนออย่างเป็นรายละเอียดนั้น สามารถพัฒนาได้โดยกระบวนการและสาระเชิงบูรณาการ ซึ่งอาจจะไม่สามารถนำมาจับคู่วิธีแก้ไข กับตัวปัญหาได้เป็นคู่ ๆ แต่ต้องเรียนรู้แบบบูรณาการแล้วจึงค่อยวัดผลแบบรวม เมื่อเสร็จสิ้น กิจกรรมย่อยและกิจกรรมโครงการใหญ่

ในด้านหลักการกำหนดระยะเวลาในการประกอบกิจกรรมทดลองปฏิบัติการนั้น ชุมชนดงป่าสำนมีหลักเกณฑ์ดังนี้

1. ความสอดคล้องกับวิถีชีวิต-วัฒนธรรมชุมชน
2. ความสอดคล้องกับระยะเวลาการจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรภายใน โรงเรียน
3. ความพร้อมของผู้เกี่ยวข้อง ได้แก่ คณะสงฆ์ที่มีวิทยากร ชาวบ้าน และผู้ปกครอง ตลอดจนผู้นำท้องถิ่น เป็นต้น
4. ระยะเวลาที่ควบคุมโดยข้อกำหนดในโครงการวิจัย

1.2 ชุมชนแม่ชะจาน

1) ในด้านการวางแผนการดำเนินงานทดลองปฏิบัติการของชุมชนแม่ชะจาน ประกอบด้วยรูปแบบกิจกรรมรวมและกิจกรรมย่อย กิจกรรมรวมเป็นกิจกรรมที่มีกลุ่มเป้าหมาย ครอบคลุมเรียน มีทั้งระดับช่วงชั้นและระดับโรงเรียน ส่วนกิจกรรมย่อยเป็นกิจกรรมภายในชั้นเรียน เรียกว่า เป็น 'การวิจัยชั้นเรียน' ทุกกิจกรรมสามารถระบุระยะเวลาการดำเนินการได้ชัดเจนและ เสร็จสิ้นภายในภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2547 (ปีพ.ศ.2548) แต่ละกิจกรรมมีวัตถุประสงค์ เฉพาะที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ใหญ่ โดยมีแนวทางการศึกษาที่ทีมวิจัยค้นพบในระยะที่ 1 เป็น แกนหลักของกิจกรรม มีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการดำเนินกิจกรรมเป็นส่วนใหญ่ มีการระบุ หลักพุทธธรรมที่ชัดเจนในการนำมาแก้ปัญหาทางวินัยของผู้เรียน ได้แก่ หลักไตรสิกขา หลักสัมมาทิฎฐิ เป็นต้น เวลาในการดำเนินกิจกรรมปฏิบัติการทดลองนั้น ใช้เวลาทำการปกติเป็น หลัก และใช้วันหยุด เฉพาะกิจกรรมค่าย

2) ในด้านหลักการกำหนดระยะเวลาดำเนินงานในแผนระยะที่ 2 ทางทีม แม่ชะจานมีหลักเกณฑ์ดังนี้

1. กำหนดตามความเหมาะสมของระยะเวลาตามหลักสูตรภาคเรียนที่ 2/2547
2. กำหนดตามความพร้อมของผู้เกี่ยวข้อง เช่น คณะสงฆ์วิทยากร
3. กำหนดตามเทศกาลประเพณีท้องถิ่น เช่น ตักบาตรพระอุปคุต
4. กำหนดตามกิจกรรมของวัด เช่น ปอยหลวง

3) ในด้านบทบาทการมีส่วนร่วมในการวางแผนกิจกรรมการปฏิบัติการทดลองใน ระยะที่ 2 ทีมแม่ข่ายใช้วิธีการตัดสินใจตามทีมนำ โดยกล่าวว่า “แล้วแต่หน่วยเหนือ” “เอาเป็นว่า” ดังนั้นจึงเป็นการทำงานในลักษณะที่จะต้องให้ทีมนำ นำเสนอชุดแนวคิดหลัก ๆ พิจารณาใน รายละเอียด และเกิดเป็นข้อตกลงปฏิบัติการร่วมกัน โดยแบ่งภาระงานให้แต่ละส่วนรับผิดชอบ ดำเนินการเช่นเดียวกับระยะที่ 1 ส่วนนักเรียนไม่มีส่วนร่วมในการกำหนดแผนปฏิบัติงานรวมของ โครงการวิจัย เฉพาะผู้ปกครองจะเป็นฝ่ายรับทราบแผนการดำเนินงาน และตัดสินใจอิสระแบบ “สมัครใจ” ที่จะเข้าร่วมกิจกรรมย่อยบางกิจกรรม ผู้วิจัยจึงเสนอให้มีการประชุมร่วมกับตัวแทน ผู้ปกครองเพื่อให้มีส่วนร่วมออกแบบกิจกรรมต่อไป

1.3 ชุมชนสันมะเค็ด

ในด้านการวางแผนการดำเนินการทดลองปฏิบัติของชุมชนสันมะเค็ดประกอบด้วย รูปแบบกิจกรรมรวมและกิจกรรมย่อย กิจกรรมรวมเป็นกิจกรรมที่มีกลุ่มเป้าหมายคละชั้นทั้ง โรงเรียน กิจกรรมย่อยเป็นกิจกรรมดำเนินการเฉพาะชั้นเรียนโดยมีการวิจัยชั้นเรียนเป็นเครื่องมือ เช่นเดียวกับแม่ข่ายงาน ทุกกิจกรรมดำเนินการให้เสร็จสิ้นภายในภาคเรียนที่ 2/2547 แต่ละกิจกรรม มีวัตถุประสงค์ย่อยที่เชื่อมโยงกับวัตถุประสงค์ใหม่ แต่ยังไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่ทีมวิจัยได้ วิเคราะห์ไว้ในช่วงต้น และไม่มีการนำมาตรวจสอบเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหา รูปแบบกิจกรรม พัฒนาคุณธรรมเบื้องต้นมีลักษณะเดียวกับแม่ข่ายงานและดงป่าล้าน ได้แก่ การจัดค่ายอบรม คุณธรรม

ในด้านหลักการกำหนดระยะเวลาดำเนินงานในแผนระยะที่ 2 ทางทีมสันมะเค็ด มีหลักเกณฑ์ ดังนี้

1. กำหนดตามความเหมาะสมของระยะเวลาตามหลักสูตรภาคเรียนที่ 2/2547
2. กำหนดตามความพร้อมของผู้เกี่ยวข้อง เช่น คณะสงฆ์วิทยากร
3. กำหนดตามประเพณีท้องถิ่น เช่น งานศพและงานประเพณีฝังลูกนิมิต

ในด้านบทบาทการมีส่วนร่วม ทีมวิจัยมีบทบาทในการกำหนดแผนงานและแนวปฏิบัติ ร่วมกัน แต่นักเรียนไม่มีส่วนร่วมตัดสินใจกำหนดแผนรวมร่วมกับทีมวิจัย ในแผนงานไม่มีการ กำหนดบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองที่ชัดเจน

2. กิจกรรมการศึกษากระบวนการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธเพื่อการเรียนรู้ของนักเรียนโรงเรียนดงป่าสัก

2.1 การศึกษากิจกรรมค่ายคุณธรรม

วัตถุประสงค์

1. ศึกษาขั้นตอนการจัดกิจกรรมค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธ
2. ศึกษาลักษณะเนื้อหาสาระของกิจกรรมค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธ
3. ศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ขั้นที่ 1 : เข้าร่วมประชุมวางแผนจัดกิจกรรมกับทีมวิจัยดงป่าสักและตัวแทนชุมชน

ขั้นที่ 2 : เข้าร่วมสังเกตการณ์กิจกรรมค่ายฯ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยดงป่าสัก
3. ตัวแทนชุมชน
4. ผู้ช่วยวิจัย
5. ทีมวิจัยดงป่าสัก
6. นักเรียน
7. ชาวบ้าน
8. ปราชญ์ท้องถิ่น
9. คณะวิทยากรสงฆ์
10. ผู้นำชุมชน

สถานที่ /เวลา

วัดบ้านดง

มกราคม 2548

ผลการศึกษาการจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรม

จากการศึกษากิจกรรมค่ายคุณธรรมของชุมชนดงป่าสัก พบว่ามีวัตถุประสงค์ รูปแบบ และเนื้อหาของกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ และผลที่เกิดจากกิจกรรมดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้

ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมค่ายพัฒนาคุณธรรมนักเรียน ดังนี้

1.1 เพื่อให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา

1.2 เพื่อให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงในการพัฒนาคุณธรรมทางกาย วาจา ใจ ตามหลักปฏิบัติของพุทธศาสนา

1.3 เพื่อให้นักเรียนได้นำความรู้และประสบการณ์จากการอบรมไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน

2 รูปแบบและเนื้อหาสาระของค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธ

ค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ชุมชนเลือกนำมาใช้ในการพัฒนาคุณธรรมนักเรียน โดยการหารือและวางแผนร่วมกันระหว่างทีมตัวแทนชุมชนกับคณะสงฆ์ที่มพระ, วิทยากรประจำอำเภอเวียงป่าเป้าจาก "คณะพระธรรมทูตอำเภอเวียงป่าเป้า" ซึ่งเป็นคณะสงฆ์ที่มาจากวัดต่าง ๆ ในกลุ่มวัดสายมหานิกาย พระวิทยากรรูปหนึ่งในคณะพระธรรมทูตเป็นพระสงฆ์จากวัดบ้านดงด้วย จากการหารือและวางแผนร่วมกันดังกล่าวทำให้ได้รูปแบบและเนื้อหาของการจัดค่ายวัฒนธรรมวิถีพุทธที่สามารถดำเนินการไปจนเสร็จสิ้นกระบวนการ จำแนกองค์ประกอบได้ดังนี้

2.1 ระยะเวลา 3 วัน 2 คืน

2.2 สถานที่ ภายในวัดบ้านดงซึ่งเป็นวัดภายในชุมชนมีลักษณะโครงสร้างแบบวัดห้องถิ่นภาคเหนือทั่วไป กล่าวคือมีวิหาร โบสถ์ กุฏิที่พักสงฆ์ ศาลาเอนกประสงค์ และศาลาประชาคม เป็นต้น วัดบ้านดงตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำแม่ลาว มีน้ำแม่ลาวไหลผ่านด้านหน้าวัดเป็นวัดขนาดเล็กสอดคล้องกับขนาดหมู่บ้าน ในการจัดค่ายพักแรมครั้งนี้ ได้จัดให้นักเรียนนอนพักในวิหาร และทำกิจกรรมตามบริเวณต่าง ๆ ทั้งภายในวัดและภายในศาลาประชาคม

2.3 วิทยากร ได้แก่ คณะพระธรรมทูตอำเภอเวียงป่าเป้าในความดูแลของเจ้าคณะอำเภอเวียงป่าเป้า และครูภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.4 หลักสูตรการอบรม มีการจัดทำเป็นตารางกิจกรรมการอบรมตามเนื้อหาต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะบูรณาการระหว่างเนื้อหาทางพุทธศาสนาโดยตรง ระเบียบปฏิบัติตนในค่าย และวัฒนธรรมพื้นบ้านซึ่งทำให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมเป็นวิทยากร ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

2.4.1 ด้านระเบียบวินัย ได้แก่ การรับประทานอาหาร การนอน การอยู่ร่วมกัน และมารยาทชาวพุทธ

2.4.2 การแสดงตนเป็นพุทธมามกะ ได้แก่ การบูชาพระรัตนตรัย การอาราธนาศีล และรับศีล

2.4.3 ความรู้เกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น ผลการไม่รักษาศีลห้า (การ์ตูนภาพ) หลักเบญจศีล และเบญจธรรม องค์ประกอบของศาสนาพุทธ

2.4.4 การทำวัตร สวดมนต์ เข้า – เย็น

2.4.5 การนั่งสมาธิ – การเดินจงกรม

2.4.6 การทำบุญตักบาตรตอนเช้า

2.4.7 การเรียนรู้ตามฐาน มีเนื้อหา 4 ประเภท ได้แก่

- ฐานอธิบายมุข
- ฐานกตัญญู
- ฐานคุณค่าสิ่งแวดล้อม
- ฐานวัฒนธรรมประเพณีล้านนา

2.4.8 วรรณกรรมพื้นบ้าน คำว จ้อย ขอ

2.4.9 กิจกรรมสะท้อนคิด

2.5 กระบวนการฝึกอบรม มีหลายวิธี ได้แก่

2.5.1 การบรรยายและอธิบาย

2.5.2 การฉายวิดีโอทัศน์

2.5.3 การเล่นนิทาน

2.5.4 การเวียนตามฐาน

2.5.5 การฝึกปฏิบัติสวดมนต์ นั่งสมาธิเดินจงกรม วินัยในการลุก – นั่ง – เดิน

– รับประทานอาหาร – การนอน อย่างมีสติ

2.5.6 การระดมความคิด

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

3.1 การฟังบรรยาย – อธิบาย – เล่นนิทาน – การขับขอ จ้อย ต่อ

3.2 การซักถาม – ได้ตอบ – สนทนากับพระวิทยากร และวิทยากร ...

3.3 การชมวิดีโอทัศน์

3.4 การทำสมาธิด้วยการพักนั่งสมาธิ และเดินจงกรม และสวดมนต์

3.5 การปฏิบัติตามระเบียบวินัยค่าย และมารยาทต่าง ๆ

3.6 การท่องจำ

3.7 การจดบันทึก

3.8 ความร่วมมือร่วมใจ

3.9 การระดมสมอง สรุปบทเรียนและประเมินผล

3.10 การทำรายงานผลการเรียนรู้

4. ผลที่เกิดจากกิจกรรมค่ายคุณธรรม

การจัดกิจกรรมค่ายคุณธรรมเป็นกิจกรรมการเรียนรู้อันดับแรกของโครงการพัฒนาคุณธรรม จึงมีการประชาสัมพันธ์ และได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางจากพ่อแม่ผู้ปกครองและ

ชุมชน เมื่อพิจารณาจากกระบวนการทั้งหมด และจากการประเมินของทีมงานพบว่ากิจกรรมได้ก่อให้เกิดผลดังนี้

4.1 นักเรียนได้มีประสบการณ์การเรียนรู้ที่แปลกใหม่ แตกต่างไปจากที่เคยชินในระบบโรงเรียน จึงเกิดความรู้สึกตื่นเต้นและสนุกสนานกับการเรียนรู้ที่จะต้องกิน – อยู่ – หลับนอนในวัดและนอกบ้าน ห่างจากครอบครัว โดยเฉพาะการได้ใกล้ชิดวิทยากรพระ ซึ่งมีบุคลิกที่แตกต่างจากพระที่คุ้นเคยทั่วไป

4.2 กระบวนการเรียนรู้ที่แตกต่างไปจากที่คุ้นเคยในชั้นเรียน และเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ ทำให้เด็กตั้งใจและสนใจที่จะเรียนรู้ก่อให้เกิดความเข้าใจได้เร็ว โดยเฉพาะเนื้อหาที่ว่าด้วยระบบศีลธรรมและระเบียบวินัยการอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่น

4.3 นักเรียนสามารถปฏิบัติตามมารยาทชาวพุทธ การกราบไหว้การอาราธนาศีล วิธีการนั่งสมาธิ วิธีการเดินจงกรม การควบคุมตนเองให้ตื่นแต่เช้า การปรับปรุงกิริยาจาให้สุภาพเรียบร้อย ฯลฯ ซึ่งการปฏิบัติแนวนี้ช่วยให้เด็กเกิดปัญญาจำแนกความเหมาะสมความควรและรู้ผิดชอบชั่วดีมากขึ้น

4.4 พ่อแม่ผู้ปกครอง เกิดความตื่นตัว ตระหนักถึงความสำคัญของการนำวิธีการทางพุทธศาสนา ตลอดจนบุคลากรทางศาสนามีบทบาทในการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา พัฒนานุสรหลานของตน เพราะผู้ปกครองและชาวบ้านต่างสนใจมาร่วมสังเกตการณ์ตลอดจนจัดทำข้าวปลาอาหารมาเลี้ยงและร่วมทำบุญตักบาตรกับเด็ก ๆ ด้วยความยินดี

4.5 เป็นกิจกรรมที่ทำให้ชาวบ้านเกิดความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และเกิดความปลื้มใจ ยินดีพอใจที่เห็นลูกหลานได้ใกล้ชิดกับวัดอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน

4.6 ชุมชนเริ่มเห็นความสำคัญในการมีส่วนร่วมดูแลให้การศึกษาอบรมบุตรหลานของตนร่วมกับทางโรงเรียนและทางวัด

4.7 ระยะเวลาในการจัดกิจกรรมมีความเหมาะสม ไม่ซ้อนทับฤดูเพาะปลูก และฤดูเก็บเกี่ยวผลผลิต

2.2 กิจกรรมจี๋กองหลัวพระเจ้า – ทานข้าวใหม่

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรมการเรียนรู้การประกอบพิธีกรรมจี๋กองหลัวพระเจ้า – ทานข้าวใหม่
2. ศึกษาผลการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ขั้นที่ 1 : เข้าร่วมพิธีกรรมและสังเกตการณ์ร่วมบันทึกข้อมูลตามแบบบันทึกพิธีกรรม และแบบบันทึกการเรียนรู้ของผู้เรียน ถ่ายภาพ

ขั้นที่ 2 : รวบรวมข้อมูลจากผลงานการเรียนรู้ของเด็ก และทีมวิจัย

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยดงป่าล้าน
3. นักเรียน
4. ชาวบ้าน
5. ผู้ปกครอง นักเรียน
6. คณะสงฆ์วัดบ้านดง

สถานที่ /เวลา

วัดบ้านดง

ม.ค. 48

ผลการศึกษากิจกรรมกิจกรรมจ้ก่องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่

จากการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีจ้ก่องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่ ของชุมชนดงป่าล้าน พบว่ามีวัตถุประสงค์ รูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ของนักเรียนและผลที่เกิดจากกิจกรรมดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้

ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมจ้ก่องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่ เพื่อการพัฒนาคุณภาพของเด็ก ดังนี้

- 1.1 เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ขั้นตอนกระบวนการในประเพณีท้องถิ่น
- 1.2 เพื่อให้นักเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมและใช้กิจกรรมเป็นสื่อในการพัฒนาคุณธรรมของนักเรียน

2. รูปแบบและเนื้อหาของสาระของประเพณีจ้ก่องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่

2.1 วัตถุประสงค์ของประเพณี

ประเพณีจ้ก่องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่ที่ชุมชนเลือกเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนครั้งนี้ เป็นประเพณีประจำปีที่ชุมชนถือปฏิบัติมาช้านาน มีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาคุณพระพุทธรเจ้า และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต

2.2 วัตถุประสงค์ลักษณะในพิธีกรรม หมายถึงวัตถุประสงค์ที่สร้างขึ้นเพื่อสื่อความหมาย และแสดงเจตนารมณ์ของผู้ประกอบพิธีกรรม วัตถุประสงค์ที่ใช้ในพิธีกรรมนี้ ได้แก่ “ก่องหลวง” และ “ข้าวใหม่”

“ก่องหลวง” คือ กองพิน ที่จะได้รับการก่อสมขึ้นจากไม้ปาชนิดหนึ่งที่มีชื่อท้องถิ่นว่า “ไม้จี้” เป็นไม้ชนิดเดียวที่ชุมชนแห่งนี้นำมาทำเป็นพินสุ่มไฟ เพื่อ “ถวายความอบอุ่นแก่พระพุทธเจ้า” (นิ้งไฟพระเจ้า) เพราะมีลักษณะเป็นไม้ยืนต้นที่มีหนามแหลมขนาดใหญ่คล้ายยอดพระเกศาของ พระพุทธรูป และชาวบ้านจะไม่นำไม้ปาชนิดนี้ไปใช้ประโยชน์ใด ๆ ด้วยถือว่าเป็นของสูง

“ข้าวใหม่” คือข้าวเหนียวนึ่งสุกแล้ว นำมาตักบาตรพระในตอนเช้า เป็นข้าวที่เพิ่งเก็บเกี่ยว บรรจุงัยข้าว โดยที่ยังไม่ได้นำมาบริโภค ต้องถวายข้าวพระ หรือนำมาตักบาตรเพื่อ “ทานข้าวใหม่” หรือถวายข้าวใหม่แด่พระพุทธเจ้าก่อน เป็นการแสดงออกถึงความเคารพศรัทธาต่อพระพุทธเจ้า

จากคำบอกเล่าของท่านเจ้าอาวาสวัดบ้านดง ท่านได้กล่าวถึงที่มาของประเพณีนี้ซึ่งเกี่ยวข้องกับตำนานพุทธประวัติในท้องถิ่นที่ว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่ มีมาณพ หนึ่งมาเห็นเข้าได้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาและความสงสารที่เห็นพระวรกายซูบผอมของพระองค์ เกรงว่าจะทุกข์ทรมานด้วยความหนาวเย็น จึงได้นำไม้มาสุ่มเป็นพินเพื่อให้ความอบอุ่นส่วน “ข้าวใหม่” เป็นเหมือนข้าวมธุปายาสที่นางสุชาดานำมาถวายพระพุทธเจ้า เมื่อแรกออกจากการ บำเพ็ญทุกรกิริยา

2.3 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

2.3.1 ขั้นตอนเตรียมการ

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมจีก่องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่จะเริ่มล่วงหน้า ก่อนวันประกอบพิธีหลายวัน เพราะชาวบ้านทุกครัวเรือนจะต้องเตรียม “หลวงไม้จี้” สำหรับนำไป ถวายกองสุ่มเป็น “ก่องหลวง” โดยการเดินทางเข้าไปในป่าหาไม้จี้มาตัดเลาะเอาหนามออก และ ต้องไม่เหยียบ ไม่ทิ้งส่วนหนามที่ตัดรานออกนบนทางเดินเพราะถือเป็น “เกศา” หรือเกศาของพระ พุทธเจ้า หลังจากได้ไม้ที่เลาะหนามออกแล้วก็นำมาผึ่งแดดให้แห้งรอวันประกอบพิธีกรรม

ก่อนวันประกอบพิธี 1 วัน ชาวบ้านจะนำไม้จี้ที่แห้งแล้วไปกองสุ่มรวมกันที่หน้า พระวิหาร โดยการนำต้นกล้วยเป็นแกนตั้งอยู่ด้านในตามด้วยไม้ไผ่ลำยาวสุ่มทับด้วยฟางแห้งเป็น รูปทรงกลมมียอดแหลมคล้ายเจดีย์ แล้วนำไม้จี้ตั้งพินสุ่มลงไปให้ส่วนปลายตั้งขึ้น ประกอบต่อกัน เป็นชั้น ๆ ใช้ฟางแห้งที่เหลืออกตามช่องว่างระหว่างแท่งไม้จี้ สุดท้ายก็ผูกมัดด้วยเชือกเพื่อให้ “ก่อง หลวง” ทรงพระเจดีย์สามารถติดตั้งอยู่อย่างมั่นคงได้ตลอดพิธีกรรม

2.3.2 ขั้นตอนประกอบพิธีกรรม

ในขั้นตอนประกอบพิธีกรรมจีก่องหลวงพระเจ้า – ทานข้าวใหม่ได้แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน ใหญ่ ๆ

ชั้นแรก ถือเป็นพิธีฝ่ายสงฆ์ โดยคณะสงฆ์ภายในวัดจะเป็นผู้ประกอบพิธี "จี๋ก่องหลัว" หรือจุดไฟกองฟืน และมีการสวดมนต์เป็นเสร็จพิธีสงฆ์

ชั้นที่สอง ถือเป็นพิธีฝ่ายชาวบ้าน โดยชาวบ้านจะพากันมา "ทานข้าวใหม่" หรือถวายทานข้าวใหม่ด้วยการตักบาตรพระ ตอนเช้าประมาณ 7.00 น. เป็นต้นไป

ผ่าน 2 ชั้นตอนนี้แล้วก็ป็นอันเสร็จพิธี ชาวบ้านก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน หรือไปทำงานในไร่นา

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

นักเรียนมีวิธีการเรียนรู้ ดังนี้

3.1 ร่วมกันตั้งโจทย์คำถาม วางแผนการเรียนรู้

3.2 การแสวงหาคำตอบด้วยการค้นคว้าจากเอกสาร การสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่และพระสงฆ์ การจัดบันทึกและวาดภาพประกอบ

3.3 การลงมือปฏิบัติตามขั้นตอนการเตรียมการและขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม เช่น การเข้าป่าชุมชนของหมู่บ้านเพื่อศึกษาลักษณะไม้จันทน์ใช้ในการประกอบพิธีกรรม รวมทั้งการตัดไม้จันทน์ทำฟืนในขั้นประกอบพิธีกรรม นักเรียน (และครู) เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมการ "จี๋ก่องหลัว" พระ (พุทธ) เจ้า ในตอนเช้ามีดประมาณตี 4 ซึ่งปกติถือว่าเป็น "กิจของสงฆ์" ไม่มีชาวบ้านเข้ามาร่วมพิธีในขั้นนี้

ก่อนพระสงฆ์จะทำพิธีจุดไฟกองฟืน มีการสวดมนต์กล่าวคำบูชาพระพุทธรูปเจ้า นักเรียนฟังการเล่าตำนานพุทธประวัติที่มาของประเพณี และทำสมาธิภาวนาเป็นพุทธบูชาด้วยความสงบสำรวมกายวาจาใจ แล้วพระสงฆ์ ก็ทำพิธีจุดไฟ "จี๋ก่องหลัว" ส่องสว่างโชติชนในความมืดและให้ความอบอุ่นท่ามกลางอากาศที่หนาวเย็นในฤดูหนาว

เมื่อถึงตอนฟ้าสว่างประมาณ 7.00 นาฬิกาแล้ว ชาวบ้านก็ทยอยกันมาตักบาตร "ทานข้าวใหม่" และนักเรียนก็เข้าร่วมพิธีในขั้นตอนนี้ด้วย

3.4 ตัวแทนนักเรียนเข้าร่วมประเมินผลการจัดพิธีกรรมกับทีมนำเพื่อถอดบทเรียนร่วมกัน

4. ผลที่เกิดจากกิจกรรม

4.1 นักเรียนได้เรียนรู้วัตถุประสงค์ ความหมาย ความเป็นมา และขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมด้วยประสบการณ์ตรง ก่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจและความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของประเพณีพุทธศาสนาในท้องถิ่น

4.2 นักเรียนได้ฝึกฝนคุณธรรมในด้านความกตัญญูต่อพระพุทธรูปเจ้า ได้ฝึกสมาธิ ความอดทน ความพากเพียร และการฝึกฝนอบรมกายวาจาใจให้สงบสำรวม รู้จักอ่อนน้อมมีสัมมาคารวะ

4.3 ชุมชนมีความภาคภูมิใจ และชื่นชมยินดีที่บุตรหลานได้เรียนรู้วิถีของชุมชน และโดยเฉพาะการได้มีส่วนร่วมในการเป็นผู้ถ่ายทอดหรือให้การศึกษาแก่บุตรหลาน

4.4 บ้าน วัด โรงเรียน มีโอกาสได้กระชับความสัมพันธ์ในฐานะผู้มีส่วนร่วมให้การศึกษาแก่เยาวชนผู้เป็นบุตรหลานร่วมกันอย่างไม่เคยปรากฏชัดเจนมาก่อน

2.3 กิจกรรมทัศนศึกษาดำเนินข้าว - วิถีสุขภาพ

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม
2. ศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ขั้นที่ 1 : ติดตามทีมวิจัยและนักเรียนเดินทางไปศึกษาดูงานที่ อ.แม่จัน จ.เชียงราย บันทึกข้อมูลด้วยแบบบันทึกกิจกรรมและบันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายภาพ

ขั้นที่ 2 : เข้าร่วมกิจกรรมสรุปบทเรียนรวมในชั้นเรียน ร่วมกับอาจารย์ผู้สอน

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. นักเรียน
3. ทีมวิจัยดงป่าล้าน
4. ตัวแทนผู้นำชุมชน

สถานที่ /เวลา

อ.แม่จัน จ.เชียงราย

ผลการศึกษากิจกรรมทัศนศึกษาดำเนินข้าว - วิถีสุขภาพ

จากการศึกษากิจกรรมทัศนศึกษาดำเนินข้าว ของชุมชนดงป่าล้าน พบว่ากิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ รูปแบบและเนื้อหา กิจกรรม วิธีการเรียนรู้และผลที่เกิดจากกิจกรรม ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้

ชุมชนเลือกกิจกรรมการไปทัศนคติศึกษาดำเนินข้าวเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียน โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1.1 เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษารูปแบบวัฒนธรรมพื้นบ้านล้านนา อันดีงามเพื่อใช้เป็นแนวทางการฟื้นฟูวัฒนธรรมวิถีพุทธของชุมชน

1.2 เพื่อเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้นักเรียนและชุมชนได้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมที่สั่งงามดั้งเดิมของท้องถิ่นล้านนา

2. รูปแบบและเนื้อหาสาระของโครงการ "ดำเนินข้าว : วิถีชีวิต วิถีสุขภาพ"

โครงการ “ตำนานข้าว : วิถีชีวิต วิถีสุขภาพ” เป็นงานแสดงนิทรรศการองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตพื้นบ้านภาคเหนือในแง่มุมต่าง ๆ ซึ่งมีผลต่อการรักษาระบบสุขภาพ มีการสาธิตและการแสดงประกอบด้วย จัดขึ้นที่วัดป่าซาง อำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย ดังนี้

2.1 ข้าวและการบริโภคแบบพื้นบ้าน เช่น อาหารพื้นบ้านภาคเหนือชนิดต่าง ๆ ซึ่งเป็นพืชผักพื้นบ้าน

2.2 การรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เช่น ยาสมุนไพร การนวด การย่ำขา

2.3 การละเล่นพื้นบ้าน เช่น การฟ้อนเจิงแบบไทยลื้อ การละเล่นของเด็ก

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

นักเรียนได้มีขั้นตอน และวิธีการเรียนรู้ในกิจกรรมนี้ดังนี้

3.1 แบ่งกลุ่มผู้เรียนกลุ่มละ 10 คน

3.2 กำหนดหัวข้อศึกษาตามความสนใจ เช่น

- ลักษณะกิจกรรม / จำนวนกิจกรรม
- จุดประสงค์ของแต่ละกิจกรรม
- ขั้นตอน / วิธีการ
- วัสดุอุปกรณ์
- บุคคลที่เกี่ยวข้อง
- ประโยชน์และผลดีของกิจกรรมแต่ละประเภท
- บทบาทของกิจกรรมในการพัฒนาคุณธรรม
- การนำความรู้กลับมาใช้ในชุมชน
- ความรู้สึกที่ได้จากการไปทัศนศึกษา
- ข้อเสนอแนะและความคิดเห็นอื่น ๆ

3.3 วิธีการศึกษาก็กำหนดว่าจะใช้วิธีการสังเกต สอบถาม ทดลองปฏิบัติ ชม นิทรรศการและจดบันทึก แล้วกลับมาประชุมสรุปบทเรียน

3.4 ประชุมสรุปบทเรียนในชั้นเรียน

4. ผลที่เกิดจากกิจกรรม

4.1 เป็นการเปิดขยายพื้นที่การเรียนรู้ทั้งนักเรียนและตัวแทนชุมชนที่ไปทัศนศึกษาทำให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อวิถีดั้งเดิมของชุมชน เกิดความมั่นใจและตระหนักในคุณค่าทางวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ตนกำลังมุ่งศึกษาอยู่

4.2 นักเรียนได้รับความสนุกสนาน ตื่นตาตื่นใจ จากการได้ร่วมทดลอง เรียนรู้ บันทึกข้อมูลตามความสนใจ เป็นบรรยากาศการเรียนรู้แบบปะทะสังสรรค์กับสถานการณ์ “ตลาด

วิชา" ที่มีชีวิต ทำให้เด็กให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้ "เชิงระบบ" น้อยแต่เข้าถึงแนวคิดของแหล่งศึกษาลักษณะการซึมซับมากกว่า

4.3 นักเรียนได้เรียนรู้ระบบคุณค่าของวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่เน้นการดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย พอเพียง และเป็นวิถีที่สงบสุขและไม่ได้รู้สึกแปลกแยกกับชุดความรู้ที่ได้รับ

4.4 ตัวแทนชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคัดสรรแหล่งความรู้ และร่วมกันดูแลอำนวยความสะดวกให้ลูกหลานได้เพิ่มประสบการณ์การเรียนรู้ตามความต้องการของตนเอง ตลอดจนได้ประสบการณ์การประสานงานและการเตรียมการตลอดจนได้พัฒนาทักษะการจัดการศึกษา รวมทั้งการบริหารจัดการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์

2.4 กิจกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว สืบชะตาปลา สืบชะตาคน วัตถุประสงค์

1. ศึกษากระบวนการดำเนินงานของทีมวิจัยและชุมชน
2. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของพิธีกรรม
3. ศึกษาผลการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ขั้นที่ 1 : สังเกตการณ์ร่วมเวทีประชุมวางแผนของทีมวิจัยและผู้นำชุมชน หนุนเสริมด้านเทคนิคการวิเคราะห์แนวคิดวิถีพุทธในพิธีกรรม หลังจากประชุมออกแบบและกำหนดขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมโดยใช้กระดาษรูป / ปากกา เขียน mind mapping และบันทึกข้อความตามคำอธิบายของผู้เข้าร่วมประชุม

ขั้นที่ 2 : สังเกตการณ์ร่วมวัน "ดา" หรือวันเตรียมพิธี สัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และทัศนคติต่อการจัดพิธีกรรม สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของ นักเรียนเข้าร่วมชาวบ้านจัดเตรียมเครื่องสักการะและบันทึกภาพวัตถุประสงค์ สัญลักษณ์ด้วยกล้องถ่ายภาพและวิดีโอ

ขั้นที่ 3 : เข้าร่วมสังเกตการณ์ในวันประกอบพิธี บันทึกรูปแบบ / ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและเนื้อหาสาระ ตามแบบบันทึกพิธีกรรม สนทนากับผู้เข้าร่วมพิธีกรรม สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการผู้เข้าร่วมฯ สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียนและบทบาทการมีส่วนร่วมของทีมวิจัย

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัย
3. นักเรียน
4. ชาวบ้าน

5. ผู้ปกครอง
6. ผู้นำชุมชน
7. ผู้เข้าร่วมสังเกตการณ์ / เรียนรู้
8. ปราชญ์ชุมชน
9. คณะสงฆ์ผู้ร่วมกิจสวดเจริญพุทธมนต์
10. ผู้ช่วยวิจัย

สถานที่ / เวลา

วัดบ้านดง

กุมภาพันธ์ 2548

ผลการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีสืบชะตาน้ำแม่ลาว

จากการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธ เพื่อพัฒนาคุณภาพนักเรียนผ่านพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาวของชุมชนดงป่าล้าน โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์ร่วม พบว่ากิจกรรมการเรียนรู้ดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ รูปแบบเนื้อหา กิจกรรม วิธีการเรียนรู้ และผลที่เกิดจากกิจกรรม ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้

ชุมชนเลือกพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาวเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการพัฒนาคุณธรรมนักเรียน โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์แยกตามลักษณะกิจกรรมย่อย ซึ่งจะได้แยกกล่าวถึงต่อไป

2. รูปแบบและเนื้อหาของพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว

พิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาวที่จัดขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ครั้งนี้เป็นการปรับประยุกต์มาจากพิธีสืบชะตาโค้ง (ทุ่งนา) ซึ่งเป็นประเพณีประจำปีที่บ้านดงเคยปฏิบัติต่อเนื่องมายาวนาน แต่ขาดหายไปจากวิถีชีวิตชุมชนมาประมาณกว่าสิบปีแล้ว พิธีสืบชะตาครั้งนี้ชุมชนถือว่าเป็นการสืบชะตาน้ำ สืบชะตาปลา สืบชะตาคนรวมกัน

ก่อนการจัดพิธีกรรมที่มวิจัยชุมชนได้จัดประชุมร่วมกับผู้นำหมู่บ้านทั้ง 3 หมู่บ้าน โดยผู้วิจัยได้เข้าสังเกตการณ์ร่วมด้วย ผู้เข้าร่วมประชุมได้ร่วมกันเสนอรูปแบบและแนวทางจัดพิธีกรรม มีการวางแผนงานและมอบหมายภารกิจอย่างมีระบบ แต่เมื่อผู้วิจัยตั้งคำถามว่า "การสืบชะตาน้ำปลาคนครั้งนี้จะช่วยสืบศิลปวัฒนธรรมได้อย่างไร" ที่ประชุมจึงขยายประเด็นระดมคิดกันเพิ่มเติม ซึ่งช่วยให้ไม่หลุดไปจากวัตถุประสงค์ของการวิจัย ปรากฏว่าผู้นำชุมชนต่างช่วยกันวิเคราะห์จนได้คำตอบหลายประการเช่น เป็นการเรียนรู้การสร้างทานบารมีจากการเสียสละเข้าร่วมพิธีและปล่อยปลา เป็นการรักษาศิลปะเพราะในงานไม่มีการละเมิดศีล ไม่มีสุรายาเมา เป็นการสร้างความสามัคคีและเป็นการภาวนา ทำสมาธิขณะฟังพระสวดสืบทองตำนาน ทำให้ "ใจจุ่มใจเย็น" เป็นต้น องค์ประกอบของพิธีกรรม มีดังนี้

2.1 วัตถุประสงค์ของพิธีกรรม

ชาวบ้านเชื่อว่าเพื่อให้เกิดสิริมงคลมีอายุยืนยาวทั้งน้ำ ปลา และคน เพื่อเป็นการป้องกันกำจัดภัยพิบัติที่จะเกิดแก่ชีวิตคน น้ำ และปลา รวมทั้งเป็นเครื่องมือที่จะบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์

2.2 วัตถุประสงค์ลักษณะในพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว

หมายถึงวัตถุประสงค์เครื่องมือเครื่องใช้ สิ่งประดิษฐ์และพืชผลชนิดต่าง ๆ ที่ผู้ประกอบการพิธีนำมาใช้เพื่อสื่อความหมายประการต่าง ๆ ที่จะช่วยสนับสนุนวัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีกรรม ในที่นี้จำแนกได้ 4 ประเภท ได้แก่

2.2.1 วัตถุประสงค์สำหรับบูชาพระรัตนตรัย เช่น ดอกไม้ ธูป เทียน น้ำมนต์ ส้มป่อย เป็นต้น

2.2.2 วัตถุประสงค์สำหรับใช้แทนความอุดมสมบูรณ์ เช่น กล้วย อ้อย มะพร้าว ข้าวเปลือก ข้าวสาร ดิน ทราบ น้ำ และสัตว์น้ำได้แก่ ปลา เป็นต้น

2.2.3 วัตถุประสงค์สำหรับใช้แทนความสืบเนื่องหรือความยั่งยืนหรือการเชื่อมต่อ ได้แก่ ไม้ข้าว (สะพาน) ไม้ขันโต (บันได) “ไม้ค้ำศรี” (การค้ำจุนพุทธศาสนาให้ยั่งยืน เป็นต้น)

2.3 วรรณกรรมในพิธีกรรม แบ่งเป็น 2 ประเภท ได้แก่ วรรณกรรมพุทธศาสนาและวรรณกรรมที่เป็นคำบวงสรวงเทพยดา เฉพาะวรรณกรรมพุทธศาสนาที่ใช้ในพิธีกรรมนี้ ได้แก่

2.3.1 บทสวด “สืบสองตำนาน” มีเนื้อความกล่าวพุทธประวัติบางลักษณะประกอบพระคาถาธรรมที่พระพุทธรูปองค์ที่รู้จักจำนวนหลายบทสวด และบทสรรเสริญคุณพระรัตนตรัย และบทแผ่เมตตา

2.3.2 พระธรรมเทศนา มีเนื้อหาสอนให้มีเมตตาธรรมและเน้นว่าเมตตาธรรมเป็นเครื่องทำให้พ้นภัยพิบัติทั้งมวล

2.4 ผู้เข้าร่วมในพิธีกรรม หมายถึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากการประกอบพิธีกรรมลักษณะต่าง ๆ รวมแล้วมีจำนวนกว่า 300 คน ได้แก่

2.4.1 ปู่จารย์ หรือ มัคทายก เป็นผู้ทำหน้าที่กำกับขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมและเป็นผู้กล่าววาทะเชื่อมต่อกะบวนการในพิธีกรรม เช่น การอาราธนาศีล อาราธนาธรรม การนำกล่าวคำปวารณา ฯลฯ เป็นต้น มัคทายกนี้ถือว่าเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในพิธีกรรม

2.4.2 พระสงฆ์ ในพิธีนี้มีจำนวน 9 รูป เป็นพระระดับสังฆาธิการในฝ่ายมหานิกาย ผู้มีมติเป็นพระมหานิกายประจำอยู่วัดบ้านดง เป็นผู้ตัดสินใจเลือกและดำเนินการเองทั้งหมด พระสงฆ์ในพิธีกรรมนี้มาทำหน้าที่สวดพระคาถา “สืบสองตำนาน” รับสังฆทานและอาหารเพล และให้ศีลให้พร

2.4.3 ผู้ทำพิธีบวงสรวงอัญเชิญเทพยดา พิธี “ขึ้นท้าวทั้ง 4” มีวาทะกล่าวเป็นคำบวงสรวงอัญเชิญโดยเฉพาะ

2.4.4 ชาวบ้านในหมู่บ้านที่เป็นเขตบริการการศึกษาของโรงเรียนบ้านดงป่าสำน มีทั้งที่เป็นและไม่ได้เป็นผู้ปกครองนักเรียน เช่น นายกองค์การบริหารส่วนตำบล เจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอ ทีมวิจัยวิทยุชุมชน คณะครูผู้บริหารโรงเรียนต่าง ๆ เป็นต้น

2.4.5 บุคคลนอกชุมชนที่ได้รับเชิญเข้าร่วมพิธีกรรม บุคคลเหล่านี้จะ “ได้รับเกียรติ” ให้เป็นผู้ทำหน้าที่ต่าง ๆ เช่น เป็นประธานในพิธีและกล่าวเปิดงาน (ในที่นี้คือ นายก อบต. เวียงกาหลง) เป็นผู้ประเคนเครื่องสังฆทานถวายพระสงฆ์

2.5 ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม

การดำเนินการจัดกิจกรรมในพิธีสืบชะตาน้ำแม่ลาวครั้งนี้ ชุมชนได้แยกออกเป็นวันเตรียมการ เรียกว่า “วันดา” และวันประกอบพิธีกรรม ดังนี้

2.5.1 “วันดา” ได้แก่วันเตรียมการในบริเวณพิธี แยกเป็นการจัดเตรียมสถานที่ประกอบพิธีกรรม และการจัดเตรียมวัตถุดิบสัญลักษณ์ในพิธีกรรม มีการแยกกลุ่ม “แรงงาน” ตามลักษณะเพศอย่างชัดเจน กล่าวคือ ด้านจัดเตรียมสถานที่เป็นชาวบ้านเพศชายทั้งผู้สูงอายุ และวัยทำงาน ส่วนด้านจัดเตรียมวัตถุดิบสัญลักษณ์เป็นเพศหญิง ทั้งผู้สูงอายุ และวัยทำงาน

ลักษณะการทำงานไม่มีการ “ออกคำสั่ง” หรือ “แบ่งหน้าที่” ที่ชัดเจน แต่ชาวบ้านจะแสดงบทบาทการมีส่วนร่วมในด้านต่าง ๆ ตามความรู้ความถนัดของตน ต่างคนต่างรู้หน้าที่โดยปริยาย เมื่อทำสำเร็จ (ซึ่งก็จะเสร็จในเวลาใกล้ ๆ กัน) ก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน มีชาวบ้านเพศชายที่มาร่วมงาน ให้ข้อมูลว่าผู้มาร่วมงานวันนี้ล้วนแต่มีงานอาชีพประจำทั้งสิ้น แต่วันนี้ยอมเสียสละเพื่อส่วนรวม

การจัดทำพิธีสืบชะตาน้ำแม่ลาวครั้งนี้ ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนแห่งนี้ นอกเหนือไปจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว. สำนักงานภาค) ได้แก่

ธนาคารกสิกรไทยในพระราชดำริของพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถสนับสนุนรถชุด-แต่ง ท้องน้ำแม่ลาวให้กว้าง ลึก และสะอาดขึ้นกว่าเดิม

องค์การบริหารส่วนตำบลสนับสนุนกระสอบทรายมาถ่วงน้ำแม่ลาวที่แห้งแล้งไหลอยู่ริ้น ๆ ให้เป็นฝายจนมีน้ำเอ่อขึ้นเพียงพอที่เป็น “เขตอภัยทาน” แหล่งเพาะเลี้ยงปลาตามธรรมชาติที่ชาวบ้านตั้งชื่อให้ว่า “ช่วงมัจฉา เขตอภัยทาน”

โครงการ “บ้านจุ่มเมืองเย็น” โดยสถานีอนามัยตำบลเวียงกาหลง สนับสนุนลูกปลาจำนวน 6,000 ตัว สำหรับนำไปปล่อยใน “วังมัจฉา” ให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาตามธรรมชาติ

ผู้มาร่วมจัดเตรียมงานใน “วันดา” เป็นตัวแทนชาวบ้านจาก 3 หมู่บ้านในเขตบริการการศึกษาของโรงเรียน รวมทั้งชายและหญิงไม่นับเด็กรักเรียนกลุ่มเป้าหมาย มีจำนวนกว่า 100 คน ซึ่งส่วนใหญ่กล่าวว่า “สะดวก” ที่หารายได้มาเพื่อเตรียมงานครั้งนี้

ส่วนพระสงฆ์ของวัดบ้านดง ไม่มีบทบาทในการจัดเตรียมงานใน “วันดา” ดังกล่าว นอกจากการประสาน หรือนิมนต์พระเถระฝ่ายมหานิกาย มาเจริญพระพุทธมนต์

2.5.2 วันประกอบพิธีสืบชะตาน้ำแม่ลาว มีขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม ช่วงเช้า

- ตอนเช้ามีด ทำพิธีขึ้น “ท้าวทั้ง 4” เพื่อแสดงความเคารพต่อท้าวจตุโลกบาล
- นายกองค์การบริหารส่วนตำบลเวียงกาหลงประธานกล่าวเปิดพิธี
- ผู้เข้าร่วมพิธีบูชาพระรัตนไตรและรับศีล
- พระสงฆ์สวดพระคาถา “สืบสองตำนาน”
- ประธานสงฆ์แสดงธรรม 1 กัณฑ์
- ผู้นำและตัวแทนผู้เข้าร่วมพิธีถวายสังฆทาน เท่ากับจำนวนพระเถระ
- ผู้เข้าร่วมพิธีร่วมกันปล่อยปลาที่วังมัจฉา และปลูกดอกกรักริมฝั่งน้ำแม่ลาว
- พระฉันเพล
- ผู้ร่วมพิธีรับประทานอาหารร่วมกัน เสร็จพิธีช่วงเช้า

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมช่วงบ่าย

- ศิลปินชาวบ้านขับซอ ผู้ฟังส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้สูงอายุ

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย

ทีมวิจัยของชุมชนได้แยกกิจกรรมการเรียนรู้ของเด็กในพิธีกรรม สืบชะตาน้ำแม่ลาว ออกเป็น 5 กิจกรรม ได้แก่ ช่วงอุยฮอนหลาน การร่วมพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว ช่วงมัจฉา เขตอภัยทาน การฟื้นฟูวรรณกรรมคำขอ และดนตรีพื้นเมือง และการปลูกดอกกรักริมฝั่งลาว โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะกิจกรรมและวิธีการเรียนรู้ ดังนี้

3.1 กิจกรรมช่วงอุยฮอนหลาน (วันดา : วันเตรียมงาน)

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ นักเรียนได้เรียนรู้ขั้นตอนและวิธีการทำเครื่อง “แต่งดา” พิธีกรรมสืบชะตา เพื่อให้ชาวบ้านพ่ออ้อย แม่อ้อย ได้ถ่ายทอดความรู้ความสามารถในเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้เด็กได้สืบทอดต่อไป และเพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับคนเฒ่าคนแก่ ในชุมชน

วิธีการเรียนรู้ของเด็ก คือ มีการแบ่งกลุ่มกันศึกษาตามความสนใจ โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้ใหญ่ในชุมชน มารวมกันในศาลาเอนกประสงค์ของวัดจนเต็มพื้นที่ มีจำนวนหลายสิบคน แบ่งหน้าที่กันจัดเตรียมเครื่องประกอบพิธีกรรมกันเป็นกลุ่ม ๆ ตามความถนัด เด็ก ๆ ก็จะเข้าไป สอบถาม เรียนรู้และลงมือฝึกทำร่วมกับผู้ใหญ่จนเสร็จงาน มีการบันทึกผลการเรียนรู้ตามหัวข้อที่กำหนดไว้ล่วงหน้า โดยเด็กเป็นผู้ตั้งคำถามเป็นแนวสืบค้นด้วยตนเอง แล้วนำผลการเก็บรวบรวม ข้อมูลมานำเสนอร่วมกันในชั้นเรียน ผลปรากฏว่าเด็กสามารถเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ “เครื่องแต่งดา” ได้อย่างละเอียด และวาดภาพประกอบตามความถนัด แต่ไม่มีคำอธิบายความหมายแต่อย่างใด เด็ก ๆ กล่าวว่ารู้สึกสนุก และน่าสนใจ เพราะเป็นกิจกรรมที่ไม่เคยมีส่วนร่วมมาก่อน ส่วนผู้ใหญ่ ก็รู้สึกมีความสุข สนุกสนาน ภูมิใจที่ได้ให้ความรู้แก่ลูกหลาน และดีใจที่ลูกหลานจะได้เป็นผู้สืบทอดประเพณี รวมทั้งเป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างลูกหลานกับผู้ใหญ่ในชุมชน

3.2 กิจกรรมการเข้าร่วมพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว ในวันประกอบพิธี

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อกระตุ้นให้ชุมชนใช้ประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงาม เป็นต้นแบบและแหล่งเรียนรู้ของนักเรียน เพื่อให้ นักเรียนเข้าถึงความสำคัญและเห็นคุณค่าของการ แสดงออกด้านความกตัญญูต่อสิ่งที่มีบุญคุณ ทั้งคน สัตว์ และสิ่งของ หรือทรัพยากรผ่านสื่อ ประเพณีของชุมชน เพื่อเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้ นักเรียนและชุมชนเห็นความสำคัญ ของ วัฒนธรรมที่ดั่งงามดั้งเดิมของท้องถิ่นล้านนา เพื่อให้ นักเรียนและชุมชนได้เรียนรู้การให้ทาน รักษา ศีล ภาวนา และเพื่อให้ นักเรียนและชุมชนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการอยู่ ร่วมกันของคน สัตว์ และสิ่งแวดล้อม

วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน มีการให้นักเรียนนำเครื่องแต่งตามาร่วมประกอบพิธี สังเกตการณ์ และบันทึกผลการเรียนรู้และประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมพิธี

ส่วนสมาชิกชุมชนที่มาร่วมพิธีทั้ง 3 หมู่บ้านมีจำนวนประมาณ 300 กว่าคน ทั้งหมดแสดงความตั้งใจในการประกอบพิธีกรรมตามขั้นตอนต่าง ๆ ด้วยอาการสงบสำรวม โดยเฉพาะในระหว่างการไหว้พระรับศีล รับพร และการฟังพระสวดเจริญพระพุทธมนต์และแสดง

พระธรรมเทศนา ระหว่างการรับประทานอาหารร่วมกันก็มีการพูดคุยกันสนุกสนานเบิกบาน และช่วยกันเก็บกวาด ล้างจานก่อนแยกย้ายกันกลับไปทำงานต่อในช่วงบ่าย

3.3 กิจกรรมปล่อยปลาลงช่วงมัจจาเขตอภัยทาน

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกคุณธรรมให้นักเรียนและชุมชน มีจิตใจเมตตา กรุณาต่อสัตว์และเป็นการฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของแม่น้ำ

วิธีการเรียนรู้ของเด็ก เป็นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ตั้งแต่การจัดเตรียมทำน้ำ การจัดทำกระชังปลา และร่วมกันตักปลาจากกระชังปล่อยในลำน้ำแม่ลาว มีการอธิษฐานก่อนปล่อยปลา และมีการประกาศเป็นเขตอภัยทาน พร้อมทั้งเชิญชวนให้อาหารปลา นอกจากนี้ยังมีการตั้งหีบรับบริจาคกองทุนวังมัจจาด้วย

3.4 กิจกรรมการฟื้นฟูวรรณกรรมคำขอ และดนตรีพื้นเมือง

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักเรียนและชุมชนตระหนักเห็นคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนา และเพื่อกล่อมเกลาจิตใจของนักเรียนและชุมชนให้เกิดความรู้รัก อ่อนโยน ราบรื่นจากการฟังคติธรรมจากวรรณกรรมขอพื้นบ้านล้านนา

วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน คือการฟังอยู่ห่าง ๆ ในระยะสั้นมากและเลิกสนใจในที่สุด โดยครูและผู้นำทีมวิจัยไม่ได้บังคับแต่อย่างใด และนักเรียนไม่ได้มีการบันทึกผลการเรียนรู้กิจกรรมนี้ ส่วนชุมชนมีแต่กลุ่มผู้สูงอายุจำนวนหนึ่ง ที่ให้ความสนใจนั่งฟังอย่างเพลิดเพลินจนจบ

3.5 กิจกรรมปลูกต้นรักริมฝั่งน้ำแม่ลาว

กิจกรรมนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันการพังทลายของดินรวมถึงน้ำแม่ลาว เพื่อสร้างภูมิทัศน์ที่สวยงามริมฝั่งน้ำแม่ลาว เพื่อให้นักเรียนและชุมชนร่วมมือกันดูแลรักษาน้ำแม่ลาวให้ดีขึ้นกว่าเดิม

วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน โดยการลงมือปฏิบัติการปักชำกิ่งต้นดอกรักคนละกิ่ง ห่างกันประมาณ 1 เมตร ปลูกเป็นแนวยาวไปตามแนวฝั่งแม่น้ำ ซึ่งมีธงทิวประดับอยู่เรียงราย

4. ผลการจัดกิจกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว

จากการสังเกต สังเกตการณ์ร่วม พูดคุยกับกลุ่มตัวอย่างอย่างไม่เป็นทางการทั้งระยะก่อน ระหว่างและหลังการดำเนินกิจกรรม พบว่าการจัดกิจกรรมประเพณีสืบชะตาน้ำแม่ลาวของชุมชน ดงป่าล้านครั้งนี้ส่งผลต่อการเรียนรู้ของเด็กและชุมชน ดังนี้

4.1 ด้านความรู้ ชาวบ้านยังคงมีความรู้ที่ฝังลึกเกี่ยวกับพิธีกรรมสืบชะตาซึ่งแม้จะมีการปรับเปลี่ยนวัตถุประสงค์จากเดิมที่เป็นการสืบชะตาทุ่งนามาเป็นสืบชะตาแม่น้ำ และเกิดการขาด

ตอนยาวนานถึงกว่าสิบปี แต่ชาวบ้านก็ยังจำได้และสามารถปฏิบัติการดำเนินกิจกรรมได้ครบตามขั้นตอน ส่วนเด็กนักเรียนก็ได้รับความรู้ในด้านรูปแบบพิธีกรรม ซึ่งอาจจะไม่สามารถจดจำอย่างยั่งยืนได้ แต่หากมีโอกาสเข้าร่วมอย่างต่อเนื่องต่อไป ความรู้นี้ก็จะค่อย ๆ ผ่องแผ้วและสามารถสืบทอดต่อไปได้

4.2 ด้านทัศนคติ การที่ชาวบ้านซึ่งต่างได้รับรู้การจัดพิธีกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาวครั้งนี้เป็นการจัดขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ปลูกฝังคุณธรรมให้แก่เด็ก พวกเขาก็ยังคงมาร่วมเตรียมการและร่วมประกอบพิธีกรรมกันอย่างตั้งใจและมากันแทบทุกครัวเรือนทั้ง 3 หมู่บ้าน ย่อมแสดงให้เห็นว่าชาวบ้านมีความตระหนักในคุณค่าความสำคัญของพิธีกรรมดังกล่าวและเชื่อว่าเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการปลูกฝังคุณธรรมของลูกหลานได้จริง ส่วนนักเรียนกลุ่มเป้าหมายก็มีความกระตือรือร้น และสนุกสนานกับการมีส่วนร่วมและการศึกษาเรียนรู้ในกิจกรรมนี้

4.3 ด้านผลกระทบ กิจกรรมการเรียนรู้พิธีสืบชะตาน้ำแม่ลาว เพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียน ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนดังนี้

4.3.1 ก่อให้เกิดกระบวนการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ที่น่าจะนำไปสู่ความสืบเนื่องทางวัฒนธรรม

4.3.2 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรม ซึ่งตอบสนองวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ของการจัดกิจกรรม นั่นคือกิจกรรมนี้ได้กระตุ้นชาวบ้านให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมด้วยความเต็มใจ และผลประโยชน์อันพึงมีพึงได้ถึง 2 วัน เพื่อมาร่วมพิธี และภายหลังจากกิจกรรมผ่านไป ทั้งชาวบ้านและเด็กต่างพากันแวะเวียนมาให้อาหารปลาที่ช่วงมัชฌาเขตอภัยทาน บ้างก็นำปลามาปล่อยเพื่อสะเดาะเคราะห์ ช่วยผ่อนคลายความเครียด บ้างก็มาใช้สถานที่เพื่อความสนุกรื่นรมย์ ที่สำคัญได้เกิดกิจกรรมสำคัญที่มีผลกระทบต่อการดำรงอยู่ด้วยความสงบสุขของชุมชน 2 ประการคือ

ประการแรก ชุมชนได้ออกกฎระเบียบในการดูแลรักษาน้ำแม่ลาวด้วยการห้ามทิ้งขยะและสารเคมีลงในแม่น้ำ หากผู้ใดฝ่าฝืนจะถูกปรับเป็นเงิน 2,000 บาท โดยฝ่ายปกครองของหมู่บ้าน

ประการที่สอง ชุมชนได้หันมาให้ความเอาใจใส่ต่อเด็ก ๆ ในระดับส่วนรวมมากขึ้น โดยการร่วมกันปรับปรุงท้องน้ำเป็นที่เล่นแพได้ในช่วงสงกรานต์ เพื่อดึงดูดใจเด็ก ให้ลดการออกไปเที่ยวนอกหมู่บ้าน เพราะห่วงใยเกรงจะเป็นอันตราย

4.3.3 ในด้านการพัฒนาคุณธรรมของนักเรียน พิจารณาจากวัตถุประสงค์เฉพาะของกิจกรรมย่อย ชุมชนดงป่าล้านมุ่งหมายให้กิจกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาวเป็นเครื่องมือปลูกฝังคุณธรรมด้านความเมตตา ความกตัญญู และการรู้จักให้ทาน รักษาศีล ภาวนา ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะรูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรม แต่เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่จัดทำขึ้นภายในเวลา 2 วัน จึงยังไม่น่าจะบ่งบอกได้ชัดเจนถึงคุณธรรมที่ “เกิดขึ้น” ในจิตใจของนักเรียน และฝ่ายชุมชนเองก็ยังไม่ได้มีการระบุผลที่เกิดขึ้นในด้านนี้

4.3.4 ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง กิจกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว เกิดขึ้นจากกลุ่มที่มนำของชุมชนแล้วขยายผลไปสู่การตอบรับของชุมชน มีการร่วมคิด วิเคราะห์และตัดสินใจที่จะจัดกิจกรรมกันเอง และร่วมคิดสร้างสรรค์ปรับเปลี่ยนรูปแบบกิจกรรมตามประเพณีให้มีเนื้อหาเอื้อต่อการพัฒนาคุณธรรมที่เข้มข้นขึ้น จากเดิมจะมีแต่เพียงพิธีสืบชะตา ก็เพิ่มกิจกรรมปล่อยปลา กิจกรรมการเรียนรู้ของเด็ก ๆ กิจกรรมขอและดนตรีพื้นบ้าน และกิจกรรมปลูกดอกกรักริมฝั่งแม่น้ำ โดยกำหนดวัตถุประสงค์เฉพาะกิจกรรมต่างหาก โดยเฉพาะมีการนำข้าวหม้อแกงหม้อมาร่วมเลี้ยงกันในงาน ทั้งหมดนี้ถือได้ว่าเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

4.3.5 ชุมชนได้รูปแบบการจัดพิธีกรรมที่มีการปรับประยุกต์ให้สามารถตอบสนองความต้องการในปัจจุบันได้โดยไม่สูญเสียรากเหง้าเดิม

4.3.6 เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงภาคส่วนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนร่วมอย่างกว้างขวาง เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภายนอกในลักษณะความร่วมมือที่เข้มแข็งขึ้น

2.5 กิจกรรมเรียนรู้วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อปลูกฝังคุณธรรม วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปและเนื้อหาสาระของกิจกรรม
2. ศึกษาผลที่เกิดจากกิจกรรม
3. ศึกษาผลการเรียนรู้ของผู้เรียนและชุมชน

วิธีการ/เครื่องมือ

1. เข้าร่วมสังเกตการณ์ในระหว่างการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ ในด้านเนื้อหาสาระและวิธีดำเนินการ เพื่อพิจารณาความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกิจกรรม
2. สังเกตการณ์พฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ทีมวิจัยตงป่าล้าน
4. นักเรียน
5. ชาวบ้าน
6. ผู้นำชุมชน

สถานที่ / เวลา

วัดบ้านตงป่าล้าน

ผลการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อปลูกฝังคุณธรรม

จากการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อปลูกฝังคุณธรรม ซึ่งเป็นกิจกรรมของชุมชนตงป่าล้าน พบว่ามีวัตถุประสงค์ ลักษณะเนื้อหาสาระของกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน และผลที่เกิดขึ้น ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรม

ชุมชนตงป่าล้านได้กำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมดังนี้

- 1.1 เพื่อให้นักเรียนและชุมชนตระหนักเห็นคุณค่าของวรรณกรรมพื้นบ้านล้านนา
- 1.2 เพื่อเป็นการกล่อมเกลาจิตใจของนักเรียนและชุมชนให้เกิดความอ่อนโยน

ซาบซึ้งจากการฟังวรรณกรรมล้านนา

2. ลักษณะเนื้อหาสาระของกิจกรรม

กิจกรรมนี้จัดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีสืบชะตาน้ำแม่ลาว โดยทีมวิจัยของชุมชนเป็นผู้ประสานวิทยากรมาจากหมู่บ้านอื่น มีลักษณะการนำเสนอในรูปแบบ “ขอ” พื้นบ้าน คือมีนักดนตรีปี่จุม และชาวขอชายหญิง จัดขึ้นในช่วงบ่ายหลังจากพิธีกรรมสืบชะตาเสร็จสิ้นลง เนื้อหาของเพลงขอเป็นเนื้อหาอิสระที่เกิดขึ้นแบบปฏิกาณกวี คือช่างขอจะ “ด้นสด” บรรยายถึงบรรยากาศและอารมณ์ของการจัดประเพณีสืบชะตาแม่น้ำลาว

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

นักเรียนไม่ได้มานั่ง “ฟัง” อยู่ด้านหน้าเวทีช่างขอ แต่กระจายอยู่ตามบริเวณต่าง ๆ ซึ่งยังคง “ได้ยิน” เสียงขออยู่ มีแต่ผู้สูงอายุที่จับกลุ่มนั่งฟังอย่างตั้งใจและเพลิดเพลิน ผู้เข้าร่วมพิธีกรรมสืบชะตาคนอื่น ๆ แยกย้ายกันกลับไปประกอบอาชีพในไร่นาซึ่งเสียงขอจะดังไปถึงทุ่งนาในระยะใกล้รัศมีของงาน

อย่างไรก็ตาม วิธีการเรียนรู้ของนักเรียนมีข้อจำกัด เนื่องจากไม่สามารถทำความเข้าใจกับภาษาด้อยคำทำนองขอที่บ้าน เพราะไม่คุ้นเคยจึงทำให้ไม่สามารถเข้าถึงความหมายหรือเนื้อหาสาระของการขอได้

4. ผลที่เกิดจากการจัดกิจกรรม

4.1 ในส่วนของนักเรียนยังคงรู้สึก “แปลกแยก” กับวรรณกรรมท้องถิ่น “ขอ” เพราะแต่ละคนแสดงความกระดากกระเดื่อง เป็นอายที่จะแสดงตนเป็นผู้ “เสพ” และนักเรียนต่างบอกว่าฟังไม่รู้เรื่องไม่เข้าใจ จึงถือว่ากิจกรรมไม่ได้ตอบสนองวัตถุประสงค์ของชุมชน

4.2 ในด้านผลกระทบ กิจกรรมทำให้เกิดพื้นที่ทางวัฒนธรรม สำหรับคติชนชาวบ้านคือ ขอพื้นเมืองกลับคืนมากระยะหนึ่งและตอบสนองความพึงพอใจแก่กลุ่มผู้สูงอายุได้พอสมควร

2.6 กิจกรรมจัดระเบียบในโรงเรียน

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระกิจกรรมจัดระเบียบ
2. ศึกษาผลการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

- ขั้นที่ 1 : เก็บข้อมูลด้านรูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม โดยการสังเกตและสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก
- ขั้นที่ 2 : เก็บข้อมูลผลการเรียนรู้ของ นักเรียน โดยการสังเกตพฤติกรรมด้านวินัย มารยาท ฯลฯ และบันทึกตามแบบบันทึกข้อมูล
- ขั้นที่ 3 : สัมภาษณ์ ผู้ที่เกี่ยวข้อง

ผู้ร่วมกิจกรรม

- ทีมวิจัยดงป่าล้าน
- นักเรียนชั้น ป. 4 – ป.6

สถานที่ /เวลา

- ร.ร.ดงป่าล้าน
- บริเวณทั่วไป
- ในชั้นเรียน ป.4 - 6

มกราคม 48

ผลการศึกษากิจกรรมการจัดระเบียบสังคมในโรงเรียน

จากการศึกษาพบว่าทีมวิจัยของชุมชนคงป่าล้านในส่วนที่เป็นคณะครูผู้สอนชั้น ป.4 – 5 – 6 ของโรงเรียน ได้เชื่อมโยงกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกับคณะครูในโรงเรียน โดยจัดเป็นกิจกรรมของโรงเรียนร่วมกัน เน้นที่กิจกรรมการรับประทานอาหารร่วมกันในโรงอาหาร ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ ลักษณะกิจกรรม วิธีการเรียนรู้และผลที่เกิดขึ้น ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรม

- 1.1 เพื่อฝึกสติและมารยาทในการรับประทานอาหาร
- 1.2 เพื่อฝึกความรับผิดชอบหลังจากรับประทานอาหาร

2. ลักษณะเนื้อหาของกิจกรรม

กิจกรรมนี้มีการฝึกให้นักเรียนใช้สติในการควบคุมตนเองในอิริยาบถต่าง ๆ ตั้งแต่การจัดระเบียบแถวรอรับอาหาร การเข้านั่งประจำที่นั่งและรอจนกว่าคนสุดท้ายจะนั่งลง ก่อนจะลงมือรับประทานอาหารทุกคนจะต้องกล่าวคำพิจารณาอาหารร่วมกัน ซึ่งมีเนื้อหาเตือนให้ระลึกถึงคุณค่าของอาหาร การเผื่อแผ่ใจถึงผู้อื่นที่ด้อยโอกาสกว่า และการเตือนเรื่องมารยาทในการรับประทานอาหาร เมื่อรับประทานอาหารเสร็จรับมิดชอบการล้างภาชนะของตนให้สะอาด เก็บเข้าที่ให้เป็นระเบียบ กิจกรรมนี้จัดเป็นกิจวัตรประจำวัน

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

นักเรียนกลุ่มเป้าหมาย และคณะครูที่อยู่ในทีมวิจัยของชุมชนได้ร่วมกันพิจารณาถึงมารยาทการรับประทานอาหารของนักเรียนในโรงเรียน และเห็นร่วมกันว่าควรปรับปรุงจึงนำแบบอย่างจากการศึกษาดูงานโรงเรียนวิถีพุทธมาปรับใช้ นักเรียนมีการฝึกทบทวนพิจารณาอาหารอย่างเข้าใจความหมาย และปฏิบัติตามระเบียบที่ตั้งขึ้นทุกขั้นตอนเป็นกิจวัตร

4. ผลที่เกิดจากการจัดกิจกรรม

ปรากฏว่ากิจกรรมนี้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านมารยาท ระเบียบวินัย และความสะอาดอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะที่เคยรับประทานเสียงดัง ทำอาหารหกเลอะเทอะพื้นและโต๊ะอาหารสกปรก และอาหารเหลือทิ้งเหลือขว้าง ก็เปลี่ยนแปลงจนเป็นที่พึงพอใจของคณะครูในโรงเรียน และตัวนักเรียนเอง โดยเฉพาะนักเรียนกลุ่มเป้าหมาย เวลาไปรับประทานอาหารนอกโรงเรียนร่วมกัน ก็ยังรักษาระเบียบและมารยาท ตลอดจนกำหนดสติก่อนรับประทานอาหารทุกครั้ง ด้วยการกล่าวคำพิจารณาอาหารพร้อมกันและพนมมือด้วย

2.7 กิจกรรมครอบครัวค่ายวิถีพุทธ

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรมการเรียนรู้คุณธรรมระดับครอบครัว
2. ศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ขั้นที่ 1 : เข้าร่วมสังเกตการณ์การวางแผนการจัดค่ายอบรมครอบครัวคุณธรรม บ้านทีก

วัตถุประสงค์และรูปแบบ / เนื้อหากิจกรรม

ขั้นที่ 2 : เข้าร่วมสังเกตการณ์ในค่ายฝึกอบรม บันทึกข้อมูลในแบบบันทึก บันทึกภาพ ด้วยกล้องถ่ายภาพและวิดีโอ สัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องและผู้เรียน

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. นักเรียน
4. ครอบครัวนักเรียน
5. คณะสงฆ์
6. ทีมวิจัย
7. คณะครู ร.ร.บ้านดงป่าสำน

สถานที่ / เวลา

ร.ร.บ้านดงป่าสำน

มีนาคม 48

ผลการศึกษากิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธ

จากการศึกษากิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธของชุมชนดงป่าสำน พบว่ามีวัตถุประสงค์ รูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ และผลที่เกิดจากกิจกรรม ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรม

ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของการจัดค่ายครอบครัววิถีพุทธ ดังนี้

- 1.1. เพื่อให้ให้นักเรียนและผู้ปกครองได้เรียนรู้หลักพุทธศาสนาและวิถีปฏิบัติที่ชัดเจน

ยิ่งขึ้น

- 1.2. เพื่อเสริมสร้างความศรัทธาและตระหนักในความสำคัญของพุทธศาสนาให้มากขึ้น

ขึ้น

- 1.3. เพื่ออบรมขัดเกลาอุปนิสัยของเด็กและผู้ปกครองให้รู้จักให้ทาน รักษาศีลภาวนา

2. รูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม

การจัดกิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธ มีขั้นตอนและวิธีการดังนี้

2.1 ชั้นเตรียม

ในชั้นเตรียมการจัดกิจกรรมค่ายครอบครัววิถีพุทธครั้งนี้ ทางชุมชนได้จัดประชุมหารือ 3 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายชุมชน ฝ่ายคณะวิทยากรจากค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอดขุนพล เวียงกาหลงและผู้วิจัย โดยฝ่ายชุมชนได้แจ้งที่มาและวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมให้ที่ประชุมทราบ เพื่อให้ร่วมกันพิจารณากำหนดรูปแบบและสาระของกิจกรรม รวมทั้งระยะเวลาที่เหมาะสมคือ 2 วัน 1 คืน ไม่ต้องนอนพักในโรงเรียน ทั้งผู้ปกครองและนักเรียน ส่วนสถานที่ใช้ห้องประชุมอาคารเอนกประสงค์ของโรงเรียนดงป่าสำน มีการมอบหมายภารกิจต่าง ๆ ให้ผู้เกี่ยวข้อง เช่น การจัดทำอาหาร และการจัดเตรียมสถานที่และวัสดุอุปกรณ์ เป็นต้น

2.2 ขั้นตอนการ

วันแรก กิจกรรมเริ่มตั้งแต่ช่วงเช้าของวัน มีการจัดเตรียมสถานที่ 2 แห่ง ได้แก่ บริเวณห้องประชุมและบริเวณลานธรรม มีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ด้วย ที่ประตูทางเข้าห้องประชุมและด้านหน้าลานธรรมมีการจัดซุ้มประดับดอกไม้สดช่อใหญ่ ที่ประดิษฐ์ตกแต่งโดยตัวแทนผู้ปกครองนักเรียน

กิจกรรมช่วงเช้าของวันแรกเริ่มต้นจากการสอนมารยาทชาวพุทธ โดยแม่ชีอำไพจากสำนักสงฆ์พุทธาศรี มีการบรรยายและสาธิต แล้วให้ผู้เข้ารับการอบรมฝึกปฏิบัติ

ต่อจากนี้จึงเป็นการบรรยายธรรมโดยท่านพระครูสมุห์เดชชาติเดช เจ้าอาวาสวัดภูแก้วธรรมาราม ต.แม่เจดีย์ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย เนื้อหาสาระเป็นเรื่องอริยสัจ 4 เน้นวิธีปฏิบัติให้พ้นทุกข์ มีการวาดภาพประกอบลงในกระดาษปรีฟชนะบรรยาย และสื่อสาร 2 ทางโดยให้ผู้ฟังได้ตอบด้วยการตั้งคำถามสลับการบรรยายด้วยถ้อยคำที่ง่ายแก่การเข้าใจ เพราะผู้ฟังแสดงอาการรับรู้และเข้าใจและมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น โดยเฉพาะมรรคมีองค์ 8 มีการบรรยายสรุปลงในไตรสิกขา ศีลสมาธิ ปัญญา และเน้นย้ำการให้ทาน รักษาศีล และภาวนาให้เกิดปัญญา

ส่วนภาคบ่ายเป็นการสวดมนต์ ฝึกสมาธิ และบรรยายธรรม หลังจากนั้นแม่ชีได้มอบหมายให้ตัวแทนนักเรียนและผู้ปกครองจัดเตรียมอุปกรณ์ และสื่อที่ใช้ในกิจกรรมภาคค่ำ

ภาคค่ำเป็นกิจกรรมเชิงบูรณาการทั้งเนื้อหาสาระและกระบวนการเพื่อให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความตระหนักสำนึกในพระคุณของแม่ ในลักษณะพิธีกรรมแบบผสมผสานกับสื่อทันสมัย วิทยากรหลักได้แก่ แม่ชีอำไพ ส่วนคณะสงฆ์ 5 รูป นั่งสงบสำรวมทำสมาธิภาวนาอยู่ด้านซ้ายของส่วนหน้าเวทีกิจกรรมของฝ่ายฆราวาส ในระหว่างกิจกรรมมีการให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจุดเทียนให้แสงสว่างเป็นสื่อแห่งปัญญา เริ่มต้นจากประธานสงฆ์ก่อนแล้วจึงจุดต่อ ๆ ไปยังทุกคน แล้วนำเทียนที่จุดให้แสงสว่างแล้วไปปักลงบนถาดทรายที่วางเรียงต่อ ๆ กันในระหว่างกลาง เวทีประชุมเป็นแนวยาวแลดูสว่างไสวท่ามกลางความมืด

เนื้อหาสาระของกิจกรรมเป็นการชี้เน้นให้เห็นถึงความยากลำบากของการให้กำเนิด และการเลี้ยงดูบุตรของมารดา โดยใช้ภาพเคลื่อนไหวจากมัลติมีเดีย ประกอบการบรรยาย และใช้ บทกวีเรื่องพระคุณแม่ของรองสมเด็จพระพุทธพจนวราภรณ์ ซึ่งบรรยายถึงพระคุณของแม่ โดย ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมเป็นผู้อ่าน ทำให้ผู้วิจัยเกิดความซาบซึ้งตื้นตันใจจนเสียงสั่นเครือ ท่ามกลาง ความสวดสวดในความมืดสลัว และการตั้งใจฟังของนักเรียนและผู้ปกครอง ตามด้วยบทเพลง ประกอบคือเพลง “อ้อมอุ่น” ซึ่งบรรยายถึงความรักที่แม่มีต่อลูก โดยให้วิทยากรฝ่ายฆราวาสร้องนำ ก่อน แล้วเปิดมัลติมีเดียให้ผู้เข้ารับการอบรมฝึกร้องคลอไปพร้อม ๆ กัน ตามเนื้อเพลงที่ปรากฏบนจอ ต่อจากนี้จึงเป็นกิจกรรมให้ผู้เข้ารับการอบรมแสดงความรู้สึกต่อกันระหว่างแม่กับลูกหรือพ่อกับลูก ระหว่างการบรรยายของแม่ที่มีเด็กและผู้ปกครองหลายคนน้ำตาคลอด้วยความซาบซึ้งตื้นตันใจ

ตอนเช้าวันที่ 2 ของการอบรม เป็นพิธีดักบาตรคณะสงฆ์วิทยากร โดยคณะผู้ปกครอง นักเรียนและครูยืนเรียงแถวไปตามแนวถนนหน้าอาคารเรียนเป็นแนวยาว เมื่อคณะสงฆ์รับ บิณฑบาตแล้วทั้งคณะสงฆ์และผู้ดักบาตรเข้าไปในลานธรรมที่มีต้นไม้ใหญ่ของน้ำชุมชนโอบล้อม อยู่ทั้ง 3 ด้าน ด้านในของลานธรรมมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่และมีการจัดพานพุ่มดอกไม้บูชา สวยงามเป็นช่อชั้นลดหลั่นกันตามลำดับ แล้วองค์ประธานสงฆ์คือท่านพระครูสมุห์เดชา วิฑิตโต ได้เทศนาให้โอวาทสั้น ๆ แล้วนำแผ่นเมตตาอุทิศบุญกุศลแก่มนุษย์และสรรพสัตว์ ในท่ามกลาง บรรยากาสงบเย็นของยามเช้า

หลังจากรับประทานอาหารกลางวัน วันที่ 2 ของการอบรม ทางคณะพระวิทยากรได้ให้ จัดกิจกรรมเวทีสะท้อนคิด โดยให้ผู้ปกครองและนักเรียนแยกกลุ่มคละกัสน์สรุปบทเรียนที่ได้จากการ อบรมและเขียนลงในกระดาษส่งตัวแทนมานำเสนอในเวทีกลาง เป็นกิจกรรมสำคัญในช่วงก่อนปิด การอบรม โดยผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัยแยกกันเข้าไปร่วมอำนวยความสะดวกและสังเกตการณ์ร่วม ในกลุ่มย่อยด้วย

4. ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

4.1 นักเรียนและผู้ปกครองได้ศึกษามารยาทชาวพุทธด้านต่าง ๆ มีความเข้าใจரியสัง 4 ชัดเจนขึ้น เข้าใจเรื่องหลักการให้ทาน รักษาศีล และการภาวนา ความมีเมตตา กตัญญูต่อบิดา มารดา และความรักเมตตาต่อบุตรหลาน เป็นต้น

4.2 นักเรียนและผู้ปกครอง เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนามากขึ้น โดยเฉพาะ การเห็นความสำคัญของพระสงฆ์และนักบวช มีการแสดงออกอย่างนอบน้อมและสงบอย่างชัดเจน ในการดำเนินกิจกรรมวันที่ 2 มีการวิพากษ์วิจารณ์แสดงความคิดเห็นในเวทีสะท้อนคิดว่า คณะ สงฆ์หรือพระวิทยากรชุดนี้มีความสงบสำรวมน่าเลื่อมใสควรแก่การกราบไหว้และเป็นบุคคล ด้นแบบแห่งความสงบเยือกเย็นและมีเมตตาธรรม เป็นต้น

4.3 ในด้านการปฏิบัติให้ทาน รักษาศีล และการภาวนา ผู้เข้ารับการอบรมได้ร่วมกัน สวดมนต์ ทำสมาธิภาวนาและรับศีล 5 ได้เรียนรู้และเข้าใจอันสงฆ์การรักษาศีล การได้ดักบาตร เป็นการสร้างทานบารมีและขจัดความโลภ เพราะทุกคนตั้งใจจัดเตรียมอาหารมาดักบาตรในตอนเช้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจกรรมพระคุณแม่ได้ก่อให้เกิดความซาบซึ้งน้ำตาคลอกันทั้งเด็กและผู้ปกครอง แสดงให้เห็นถึงผลของกิจกรรมที่มีต่อการขัดเกลาคิดใจของผู้เข้ารับการอบรม แม้แต่เด็กที่พฤติกรรมแข็งกระด้างก็อ่อนโยนและสงบสราบระมากขึ้น เป็นต้น

4.4 ผู้ปกครองรวมทั้งทีมวิจัยบ้านดงป่าसान บอกว่าดีมากอยากให้จัดอีกและอยากให้ จัดที่เวียงกาหลงด้วย อีกประการหนึ่งคือด้านทัศนคติที่มีต่อสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่น เป็นไปในทางดีขึ้นจากที่ไม่เคยรู้เห็น ไม่เคยเข้าใจแนวทางปฏิบัติของบุคลากรทางพุทธศาสนาจากเวียงกาหลง พัฒนามาเป็นความเข้าใจและความศรัทธาเลื่อมใสในปฏิปทาวิถีปฏิบัติมากขึ้น

4.5 เกิดการประสานร่วมมือกันอย่างชัดเจนระหว่างสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นกับ โรงเรียนและชุมชน ในการส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรมตามแนววิถีพุทธ

4.6 ปัญหาและอุปสรรคของการจัดกิจกรรมครั้งนี้อยู่ที่จำนวนผู้ปกครอง เพราะตรงกับ วันเก็บเกี่ยวมันฝรั่งส่งบริษัทอุตสาหกรรม ทำให้มาร่วมกิจกรรมกันไม่เต็มเวลา แต่ส่วนใหญ่ก็ได้เข้าร่วมกิจกรรม

3. การศึกษากิจกรรมการเรียนรู้บูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนฯ เพื่อสร้างเสริมวินัย นักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน มีทั้งหมด 12 กิจกรรมดังนี้

กิจกรรมที่ 3.1 กิจกรรมการประเมินพฤติกรรมก่อน - ระหว่าง - หลัง วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการวัดประเมินผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้
2. เพื่อศึกษาผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วมในการประชุมทีม
2. ศึกษาวิธีการประเมินและข้อบ่งชี้

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ทีมวิจัยแม่ชะจาน
3. ผู้ช่วยวิจัย

สถานที่ /เวลา

ร.ร.อนุบาล

แม่ชะจาน

มกราคม 2548

กุมภาพันธ์ 2548

มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมผลการศึกษากิจกรรมการวางแผนประเมินพฤติกรรมวางแผน ประเมินพฤติกรรมก่อน-ระหว่าง-หลังการจัดกิจกรรม

จากการศึกษากิจกรรมประเมินพฤติกรรมก่อน – ระหว่าง – หลัง การจัดกิจกรรม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์ตัวแทนครู พบว่า ทีมงานมีการวางแผนการจัดและประเมินผลแบ่งเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะก่อนกิจกรรมการเรียนรู้ (มกราคม) ระยะระหว่างกิจกรรมการเรียนรู้ (กุมภาพันธ์) และระยะหลังกิจกรรมการเรียนรู้ (มีนาคม) วิธีประเมินส่วนใหญ่ใช้การสังเกตพฤติกรรมนักเรียน ให้นักเรียนประเมินแบบมีส่วนร่วมและสอบถามจากผู้ปกครอง นอกจากนี้ยังมีการใช้แบบสอบถามข้อมูลเชิงปริมาณประกอบด้วย โดยทางทีมวิจัยแม่ชะจานได้เชิญศึกษานิเทศก์มาให้ความรู้และแนวทางการประเมินที่เหมาะสมผ่านการประชุมคณะครูทั้งโรงเรียน

กิจกรรมที่ 3.2 กิจกรรมการจัดการเรียนรู้เรื่องไตรสิกขาและสัมมาทิฐิ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกระบวนการเรียนรู้เรื่องไตรสิกขาและสัมมาทิฐิของทีมงานวิจัย

2. เพื่อศึกษาผลที่เกิดจากการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วมกิจกรรมการเรียนรู้
2. บันทึกข้อมูลในแบบบันทึก
3. บันทึกข้อมูลด้วยกล้องถ่ายภาพ
4. สังเกตพฤติกรรมการจัดกระบวนการเรียนรู้ของครู

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. นักเรียน
4. ครูทีมวิจัย

สถานที่ /เวลา

ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน มกราคม 2548 – มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมการจัดการเรียนรู้เรื่องไตรสิกขาและสัมมาทิฏฐิ

จากการศึกษากิจการนี้ พบว่าชุมชนแม่ชะจานได้กำหนดวัตถุประสงค์ ลักษณะเนื้อหาสาระของกิจกรรม วิธีการเรียนรู้ และผลที่เกิดขึ้นดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรม เพื่อให้เด็กได้มีความรู้ความเข้าใจ เกิดความตระหนักในการปฏิบัติตนเกี่ยวกับหลักธรรมว่าด้วยสัมมาทิฏฐิและไตรสิกขา

2. ลักษณะเนื้อหาสาระของกิจกรรม มี 2 สาระหลักได้แก่สัมมาทิฏฐิ (เบื้องต้น) และไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา)

3. วิธีการเรียนรู้

มีการจัดการเรียนรู้ที่เน้นหลักสัมมาทิฏฐิและไตรสิกขาโดยการบูรณาการแบบสอดแทรก ระหว่างการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนทั้ง 8 สาระตั้งแต่เดือนมกราคมถึงมีนาคม 2548 ซึ่งส่วนมากครูจะใช้วิธีการสื่อสารด้วยวาจาเป็นการอธิบาย บรรยาย หรือยกตัวอย่างลักษณะต่าง ๆ ไม่ได้กำหนดเป็นกิจกรรมหรือโครงสร้างเฉพาะเจาะจง

3.2.4 ผลการจัดกิจกรรม

แท่ที่จริงแล้วประเด็นเนื้อหาสาระในกิจกรรมนี้ถือได้ว่าเป็นสาระพื้นฐานสำคัญ ของกิจกรรมทั้งหมดโดยเฉพาะด้านไตรสิกขาซึ่งกล่าวได้ว่า กระจายเข้าไปอยู่ในแทบทุกกิจกรรม การทดลองปฏิบัติการต่าง ๆ ผลการจัดกิจกรรมในข้อนี้จึงกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการสนับสนุน กระแสการรับรู้และความตื่นตัวในประเด็น “วิถีพุทธ” ทำให้ทั้งครูและเด็กคุ้นเคยกับวิถีปฏิบัติและ ความหมายของไตรสิกขา และสัมมาทิฏฐิซึ่งทำให้เกิดความซึมซับ เข้าไปวิถีชีวิตในโรงเรียนและ ครอบครัว

กิจกรรมที่ 3.3 การศึกษากิจกรรมการวิจัยชั้นเรียน

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษากระบวนการแก้ไขปัญหาในชั้นเรียนด้วยหลักพุทธธรรมของครูผู้วิจัย
2. เพื่อศึกษาลักษณะปัญหาและหลักพุทธธรรมที่ครูนักวิจัยนำไปใช้ในการแก้ปัญหาผู้เรียน
3. เพื่อศึกษาผลของการวิจัยในชั้นเรียน

วิธีการ/เครื่องมือ

1. พิจารณาโครงการวิจัยชั้นเรียนของครูผู้วิจัย
2. สังเกตการณ์ร่วมตามขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมการวิจัยในโครงการ (บางโครงการ)
3. พิจารณาผลการดำเนินกิจกรรม
4. สัมภาษณ์ผู้เรียน
5. สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน

6. พิจารณาเอกสารบันทึกกิจกรรมของครูวิจัย

7. สัมภาษณ์ผู้ปกครอง

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ครูวิจัย
4. นักเรียน

สถานที่ / เวลา

ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน

มกราคม 2548

มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมวิจัยชั้นเรียน

จากการศึกษากิจกรรมวิจัยชั้นเรียนของชุมชนแม่ชะจาน พบว่า ทางชุมชนแม่ชะจานได้ออกแบบนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาความมีวินัยของนักเรียนในระดับชั้นเรียน โดยให้ครูทุกคนที่สอนแต่ละช่วงชั้น ทำวิจัยชั้นเรียนตามสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยกำหนดประเด็นศึกษาหลัก 4 ประเด็น ได้แก่ สภาพปัญหา วัตถุประสงค์ นวัตกรรม และผลการดำเนินกิจกรรม ซึ่งมีทั้งหมดจำนวน 14 กิจกรรม สรุปได้ดังนี้

3.3.1 งานวิจัยชั้นอนุบาล 1 เรื่อง การใช้นิทานพื้นบ้านส่งเสริมคุณธรรมนักเรียน

- 1) สภาพปัญหา : นักเรียนมีความประพฤติที่ไม่ดี
- 2) วัตถุประสงค์ : เพื่อศึกษาพฤติกรรมของนักเรียนโดยการใช้นิทานพื้นบ้านส่งเสริมคุณธรรมนักเรียน

3) นวัตกรรม : นิทานพื้นบ้าน

4) ผลการวิจัย : ทำให้พบว่านิทานพื้นบ้านสามารถส่งเสริมคุณธรรมนักเรียนชั้นอนุบาลได้เป็นอย่างดี นักเรียนส่วนใหญ่ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ไม่กล้าทำผิดเพราะกลัวบาปที่จะเกิดขึ้น

3.3.2 งานวิจัยชั้นอนุบาล 2/2 เรื่อง นิทานเพื่อสร้างเสริมความมีวินัย

- 1) สภาพปัญหา นักเรียนไม่มีวินัยในตนเอง เมื่อทำกิจกรรมเสร็จมักจะปล่อยทิ้งอุปกรณ์ไว้ไม่เก็บให้เข้าที่ ทำให้ห้องเรียนไม่เป็นระเบียบและเป็นภาระให้ครูต้องคอยเก็บ
- 2) วัตถุประสงค์ : เพื่อสร้างเสริมความมีวินัยของนักเรียนโดยใช้นิทาน

3) นวัตกรรม : การเสริมแรงทางบวก โดยใช้แบบบันทึกความดีและแบบสังเกตพฤติกรรม สื่อที่ใช้ได้แก่ ไม้กวาด เทปเพลง VCD และหนังสือนิทาน มีวิธีดำเนินการหลัก ๆ ดังนี้

- พาเด็กเดินดูรอบ ๆ บริเวณอาคารเรียน
- เด็กร่วมกับครูสนทนากล้องเกี่ยวกับความสะอาด
- ครูเล่านิทานและให้เด็กดูภาพประกอบ
- ครูชักชวนเด็กจัดเก็บข้าวของเครื่องใช้ และทำความสะอาดบริเวณห้องเรียนและรอบอาคารเรียน โดยครูบันทึกชื่อเด็กที่ทำความดีลงในแบบบันทึกความดีทุกวัน
- ครูอ่านชื่อเด็กที่ทำความดี และให้คำชมเชย
- ครูให้รางวัล เป็นขนม และอุปกรณ์เครื่องเขียนให้เข้าที่ ทำความสะอาดทุกสิ้นเดือน

4) ผลการวิจัย : พบว่า การใช้นิทานสามารถสร้างเสริมความมีวินัยแก่นักเรียน พฤติกรรมที่พบคือนักเรียนเก็บของและทำความสะอาดสม่ำเสมอในบริเวณห้องเรียนและบริเวณทั่วไปในโรงเรียน แสดงถึงความรับผิดชอบมากขึ้น

3.3.3 งานวิจัยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1/1 เรื่อง ดาวความดีส่งเสริมความมีวินัย

- 1) สภาพปัญหา : นักเรียนไม่มีวินัยในการทิ้งขยะ ขาดความรับผิดชอบ
- 2) วัตถุประสงค์ : เพื่อพัฒนานิสัยการทำความสะอาดห้องเรียน
- 3) นวัตกรรม : ดาวความดี
- 4) ผลการวิจัย : นักเรียนมีความรับผิดชอบในการทำทำความสะอาดห้องเรียน

ทำให้ห้องเรียนสะอาดและเป็นระเบียบเรียบร้อย

3.3.4 งานวิจัยชั้นประถมศึกษา 1/2 เรื่อง การใช้กิจกรรมธนาคารความดีพัฒนาความสะอาด

1) สภาพปัญหา : นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1/2 บางคนขาดระเบียบวินัยในตนเองในการรักษาความสะอาดในห้องเรียน ทิ้งขยะไม่เป็นที่ ขาดการดูแลรักษาความสะอาด ไม่เก็บข้าวของตนเอง จัดหนังสือไม่เป็นระเบียบ เหวี่ยงขวาดความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน ขาดการดูแลสิ่งแวดล้อมในห้องเรียน และหน้าห้องเรียน เพื่อให้นักเรียนพัฒนาพฤติกรรมที่ดีขึ้นตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ โดยใช้หลักพุทธธรรมบูรณาการ

- 2) วัตถุประสงค์
 1. เพื่อให้นักเรียนทิ้งขยะลงถังขยะ
 2. เพื่อให้นักเรียนเห็นขยะแล้วเก็บ

3. เพื่อให้นักเรียนเก็บอุปกรณ์การเรียนของตนให้เรียบร้อย
4. เพื่อให้นักเรียนดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมในห้องเรียนและหน้าห้องเรียน
5. เพื่อให้นักเรียนจัดวางหนังสือให้เป็นระเบียบ
6. เพื่อให้นักเรียนทำหน้าที่ของตนเองอย่างเหมาะสม

เป้าหมาย

นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1/2 จำนวน 22 คน มีพฤติกรรม และพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้ดีขึ้น โดยใช้หลักพฤติกรรม โดยการปฏิบัติจริง

3) นวัตกรรม : แบบบันทึกความดี โดยมีวิธีดำเนินการดังนี้

1. ให้นักเรียนคัดแยกขยะ
 2. ให้นักเรียนมีการปลูกจิตสำนึก มีความตระหนักในการนำขยะไปใช้ประโยชน์
 3. กิจกรรมมีวินัยในตนเอง เด็กแบ่งกลุ่มจัดการทำเวรรักษาความสะอาด
 4. กิจกรรมให้รางวัล เด็กทำความดีในเชิงบวกให้ขนม ชมเชย คะแนม
 5. กิจกรรมจัดสัปดาห์แห่งความสะอาด
 6. กิจกรรมสัปดาห์ความดี บัตรสีเขียว ระดับดีมาก บัตรสีฟ้า ระดับดี บัตรสีชมพู ระดับพอใช้
 7. กิจกรรมนั่งสมาธิ
 8. กิจกรรมกัลยาณมิตร ของเพื่อนนักเรียน
- เครื่องมือวิจัย
- แบบประเมินพฤติกรรม
 - แบบบันทึกความดี
 - แบบบันทึกเวรประจำวัน

สื่อ : หนังสือนิทาน CD, VCD บทบาทสมมุติ และเพลง

การประเมินผล :

- การสังเกต
- การสอบถาม
- การสัมภาษณ์
- การบันทึกพฤติกรรม

4) ผลการวิจัย

- นักเรียนมีระเบียบวินัยมากขึ้น
- นักเรียนมีความรับผิดชอบมากขึ้น
- นักเรียนรู้จักหน้าที่ของตนเอง
- ห้องเรียนสะอาดเรียบร้อยมากยิ่งขึ้น
- นักเรียนรักความสะอาดมากยิ่งขึ้น
- นักเรียนรู้จักเก็บของใช้ของตนเองมากขึ้น
- นักเรียนเห็นขยะแล้วเก็บใส่ถังขยะ
- นักเรียนมีความตระหนักในการรักษาสิ่งแวดล้อมมากยิ่งขึ้น
- นักเรียนรู้จักจัดเก็บหนังสือที่ขึ้นวางเป็นระเบียบเรียบร้อย

3.3.5 งานวิจัยชั้นประถมศึกษาปีที่ 1/2 เรื่อง สะอาดสวยด้วยสองมือน้อย

1. สภาพปัญหา : นักเรียนทิ้งขยะไม่เป็นที่ ทำให้นักเรียนสกปรก สาเหตุมาจากการเห็นตัวอย่างจากสังคมรอบข้างและความซึ่เกียจ

2. วัตถุประสงค์ : เพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนักเรียนให้ดีขึ้นโดยใช้หลักธรรมและนิทานคุณธรรม

3. นวัตกรรม : หลักธรรมหิริโอตตปเปะ นิทานคุณธรรมเกี่ยวกับนรก สวรรค์ ความดี ความชั่ว บาปบุญ การเวียนว่ายตายเกิด นอกจากนี้ยังใช้เกมแข่งขันประกวดความสะอาดให้รางวัลเสริมแรง โดยแบ่งนักเรียนออกเป็น 5 กลุ่ม สรุปคะแนนเป็นรายสัปดาห์ แล้วจัดอันดับที่ 1, 2, 3

ส่วนการใช้นิทานคุณธรรม ครูผู้วิจัยกล่าวว่ามีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับความดี ความชั่วโดยใช้เด็กช่วยกันคิดวิเคราะห์การกระทำของคนเราว่าการกระทำสิ่งใดบ้างที่เป็นการทำความดี และการกระทำสิ่งใดบ้างที่ทำแล้วเป็นสิ่งไม่ดี โดยให้เกณฑ์ว่าการกระทำสิ่งใดที่ทำแล้วทำให้ตนเองเดือดร้อน ผู้อื่นเดือดร้อน สังคม สิ่งแวดล้อม หรือประเทศชาติเดือดร้อนเสียหาย แสดงว่าการกระทำนั้นเป็นสิ่งไม่ดี ซึ่งเราเรียกความชั่ว เราเรียกว่าบาป ถ้าการกระทำนั้นไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อน ผู้อื่น สังคม สิ่งแวดล้อม หรือประเทศชาติไม่เดือดร้อน และทำแล้วส่งผลให้เรามีความสุข ภาควุมิใจ แสดงว่าเป็นการกระทำที่ดี ซึ่งทำแล้วเราถือว่าได้บุญ โดยแบ่งกลุ่ม กลุ่มละ 5 คน เขียนเสนอในรูปของ Mind Map แล้วให้นำเสนอ และทำลักษณะเดียวกันในเรื่องของการปฏิบัติตนต่อตนเอง บิดา มารดา ต่อเพื่อน การปฏิบัติตนต่อสิ่งแวดล้อม เมื่อนักเรียนแยกแยะในเรื่องความดีความชั่วได้แล้ว ก็เสนานิทานคุณธรรมเกี่ยวกับ นรก – สวรรค์ โดยเนื้อหาสาระจะบอกถึงแดนสวรรค์จะมีแต่สิ่งที่ดีงาม มีทุกสิ่งทุกอย่างที่เด็ก ๆ ชอบ เช่น ของเล่น ขนมจากทั่วโลก ส่วน

สัตว์ มีนางฟ้ามาเล่นนิทานให้ฟัง และคนที่นางฟ้ารับไปแดนสวรรค์จะมีแต่เด็กที่ทำความดีเท่านั้น และที่แดนแห่งนี้ทุกคนไม่ต้องเสียเงิน เป็นการตอบแทนการทำความดีของเด็กดี ส่วนแดนนรก จะมีแต่สิ่งเลวร้าย น่าเกลียด น่ากลัว มีแต่ความอดอยาก ทุกข์ทรมาน และเป็นแดนสำหรับคนทำความไม่ดี หรือที่เราเรียกว่าความชั่ว ไปรับโทษทัณฑ์ เนื่องจากทำบาปไว้ แล้วให้นักเรียนวิจารณ์ตัวละครว่าใครทำความดี ใครทำความชั่ว ถ้าเป็นนักเรียนจะเลียนแบบตัวละครในเรื่องนั้น คนใด เพราะอะไร

นักเรียนและครูช่วยกันสรุปว่าการทำความดีที่เราเรียกว่าบุญจะส่งผลให้เราได้รับความสุขทั้งชาตินี้และภพหน้า และได้เกิดภพชาติที่ดี

4. ผลการวิจัย : นักเรียนมีความเชื่อเรื่องบาปบุญคุณโทษ นรก สวรรค์ การเวียนว่ายตายเกิด ส่งผลให้นักเรียนไม่กล้าทำความชั่ว กลัวได้รับผลของกรรมชั่ว และชอบทำความดี นักเรียนที่ทั้งขะไม่เป็นที่กลัดกลุ้มใจในการทิ้ง บางคนปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไม่ทั้งขะเลย

3.3.6 งานวิจัยชั้นประถมศึกษาปีที่ 2/2 เรื่อง ความรับผิดชอบในการทำงาน

1. สภาพปัญหา : นักเรียนไม่มีความรับผิดชอบในการทำงาน ขาดระเบียบวินัยในการทำงาน

2. วัตถุประสงค์ : เพื่อพัฒนาความมีวินัยและความรับผิดชอบในการทำงานของนักเรียน

3. นวัตกรรม : แบบบันทึกพฤติกรรมนักเรียน

4. ผลการวิจัย : นักเรียนมีความรับผิดชอบในการทำงาน มีวินัยในตนเองดีขึ้นประมาณ 80%

3.3.7 งานวิจัยชั้นประถมศึกษาปีที่ 3/1 เรื่องส่งเสริมวินัยในชั้นเรียน

1. สภาพปัญหา : นักเรียนไม่มีวินัยในห้องเรียน ทั้งด้านความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการทำงานในหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

2. วัตถุประสงค์ : เพื่อส่งเสริมการมีวินัยในชั้นเรียน

3. นวัตกรรม : การเสริมแรง

4. ผลการวิจัย : นักเรียนมีพฤติกรรมด้านวินัยดีขึ้น ทั้งความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในชั้นเรียน และมีความรับผิดชอบในงานที่ได้รับมอบหมาย

3.3.8 งานวิจัยชั้นประถมศึกษาปีที่ 3/2 กระบวนการกลุ่มพัฒนาการมีวินัย

1. สภาพปัญหา : นักเรียนขาดวินัยในตนเอง ไม่มีความรับผิดชอบในการทำงาน ห้องเรียนไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย

2. วัตถุประสงค์ : เพื่อให้นักเรียนมีวินัย
3. นวัตกรรม : กระบวนการกลุ่ม
4. ผลการวิจัย : นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อการงานที่ได้รับมอบหมาย

และการทำความสะอาดห้องเรียนดีขึ้น ทำงานเสร็จและส่งงานได้ทันเวลามากขึ้น

3.3.9 งานวิจัยชั้นประถมศึกษาปีที่ 3/2 เรื่อง ความสำเร็จในการทำงาน

1. สภาพปัญหา : นักเรียนขาดวินัยในตนเอง ไม่มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ไม่ทำการบ้านและทำงานล่าช้า
2. วัตถุประสงค์ : เพื่อให้นักเรียนมีระเบียบวินัย และเพื่อให้นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้
3. นวัตกรรม : กระบวนการกลุ่มและแบบบันทึกพฤติกรรม
4. ผลการวิจัย : นักเรียนมีความรับผิดชอบต่อการทำงานที่ได้รับมอบหมายดีขึ้น ทำงานเสร็จและส่งงานได้ทันเวลา มีระเบียบวินัยในตนเองดีขึ้น

3.3.10 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4/2 เรื่องการพัฒนาวินัยในตนเอง

1. สภาพปัญหา นักเรียนไม่มีวินัยในตนเอง ขาดความรับผิดชอบ ชอบส่งเสียงดังในห้องเรียน
2. วัตถุประสงค์ เพื่อพัฒนาวินัยของนักเรียน
3. นวัตกรรม แบบบันทึกความดี
4. ผลการวิจัย นักเรียนมีวินัยในตนเอง รับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย และห้องเรียนเป็นระเบียบเรียบร้อย

3.3.11 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5/1 เรื่องการส่งเสริมการมีวินัยในชั้นเรียนโดยใช้กระบวนการคู่คิด

1. สภาพปัญหา นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5/1 ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในด้านความสะอาดห้องเรียน พฤติกรรมของนักเรียนที่ชอบส่งเสียงดังรบกวนห้องข้างเคียง และไม่มีความรับผิดชอบในการทำงาน ทำงานล่าช้า ขาดความรับผิดชอบต่อการทำงาน
2. วัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมการมีวินัยในชั้นเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โดยใช้กระบวนการคู่คิด
3. นวัตกรรม กระบวนการคู่คิด
4. ผลการวิจัย นักเรียนมีพฤติกรรมในด้านความมีวินัยดีขึ้น โดยเฉพาะด้านความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความสำเร็จในการทำงานดีขึ้น 100% นักเรียนมีความรักและเมตตาเพื่อเพื่อน มีความผูกพัน ที่ได้ร่วมมือกันทำงานและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

3.3.12 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5/2 เรื่องความรับผิดชอบในการทำงาน

1. สภาพปัญหา เมื่อครูมอบหมายงานให้ทำ นักเรียนจะไม่รับผิดชอบในงานที่ทำ ไม่ชอบส่งงาน ต้องให้ครูคอยทวงถาม งานที่ค้างค้างตลอด
2. วัตถุประสงค์ เพื่อแก้ไขปัญหาคือความรับผิดชอบในการทำงาน
3. นวัตกรรม แบบประเมินพฤติกรรมในการทำงาน
4. ผลการวิจัย นักเรียนมีความรับผิดชอบในการทำงาน ส่งงานเพิ่มขึ้นร้อยละ 80

3.3.13 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6/1 เรื่องการกำจัดขยะมูลฝอย

1. สภาพปัญหา ห้องเรียนสกปรก นักเรียนมีความมักง่ายไม่ชอบทิ้งขยะลงถัง เมื่อทำกิจกรรมเสร็จก็จะทิ้งขยะเรี่ยราด
2. วัตถุประสงค์ เพื่อกำจัดขยะมูลฝอย โดยใช้แบบประเมินพฤติกรรมกลุ่ม
3. นวัตกรรม แบบประเมินพฤติกรรมกลุ่ม
4. ผลการวิจัย ห้องเรียนสะอาด นักเรียนช่วยกันดูแลรักษา

3.3.14 ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6/2 เรื่อง Clean room

1. สภาพปัญหา นักเรียนไม่ช่วยกันดูแลรักษาความสะอาดห้องเรียน เมื่อแบ่งหน้าที่กันดูแลรักษาห้องเรียน ก็ขาดความรับผิดชอบ ต้องให้ครูคอยเตือนให้ทำความสะอาดตลอด
2. วัตถุประสงค์ เพื่อแก้ไขห้องเรียนไม่สะอาด และความรับผิดชอบในการทำงาน
3. นวัตกรรม กระบวนการกลุ่ม
4. ผลการวิจัย ห้องเรียนสะอาดเป็นระเบียบเรียบร้อยขึ้น พฤติกรรมของนักเรียนในด้านความรับผิดชอบในการทำงานดีขึ้น 80%

กิจกรรมที่ 3.4 กิจกรรมโครงการประสานสัมพันธ์วัฒนธรรมในท้องถิ่น

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของการจัดกระบวนการเรียนรู้ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาวิสัยทัศน์นักเรียน
2. เพื่อศึกษาผลการเรียนรู้ของผู้เรียน

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้
2. สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้
3. สังเกตองค์ประกอบ และวิธีดำเนินการในประเพณี
4. ศึกษาเอกสารการประเมินผลการเรียนรู้ของครูวิจัย
5. บันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายภาพ / วิดีโอ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ทีมวิจัยแม่ชะจาน
4. นักเรียน
5. ผู้ปกครอง
6. ประชาชนทั่วไป

สถานที่ /เวลา

- ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน
- วัดกลาง
- 23 มีนาคม 48
- 25 มีนาคม 48

ผลการศึกษากิจกรรมประสานสัมพันธ์วัฒนธรรมในท้องถิ่น

จากการศึกษากิจกรรมประสานสัมพันธ์วัฒนธรรมในท้องถิ่นของชุมชนแม่ชะจานพบว่า มีวัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการ และผลการจัดกิจกรรมดังนี้

3.4.1 วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรม

- 1) เพื่อให้นักเรียนได้ศึกษาหาความรู้กิจกรรมประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่น
- 2) เพื่อให้นักเรียนได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของประเพณีและวัฒนธรรมในท้องถิ่น

ท้องถิ่น

3.4.2 วิธีดำเนินการ

กิจกรรมนี้ทางโรงเรียนออกแบบให้นักเรียนตั้งแต่ชั้น ป.1 – ป.6 เข้าร่วมเรียนรู้ ประเพณีท้องถิ่นทั้งหมด 3 ประเพณี ได้แก่ ประเพณีตั้งธรรมหลวง (มหาชาติล้านนา) ประเพณี ตักบาตรพระอุปคุต และประเพณีปอยหลวง โดยใช้วิธีแบ่งกลุ่มนักเรียนตามชั้นเรียนและความสนใจ และนำเสนอในรูปของโครงการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) กิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีตักบาตรพระอุปคุต

นักเรียนที่เข้าร่วมเรียนรู้ประเพณีตักบาตรพระอุปคุต ได้แก่ นักเรียนกลุ่มสนใจ และสมัครใจเข้าร่วมประเพณีตักบาตรพระอุปคุต ซึ่งทางชุมชนแม่ชะจาน และวัดในพื้นที่บางแห่ง ได้จัดขึ้นตอนเช้ามีดของวันเพ็ญพุธ โดยจัดเตรียมข้าวสารอาหารแห้งไปตักบาตรพระอุปคุตที่บน ถนนสายแม่ชะจาน-เชียงรายได้ และที่ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลงอย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้ไม่ได้ เน้นการศึกษาประวัติความเป็นมาของประเพณี แต่เน้นการเรียนรู้ถึง “อานิสงส์” หรือผลบุญที่จะได้ จากการตักบาตรพระสงฆ์

2) กิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีตั้งธรรมหลวง (มหาชาติ) ล้านนา

ประเพณีตั้งธรรมหลวงครั้งนี้จัดขึ้นที่วัดกู่แก้วธรรมาราม บ้านสันกู่ ตำบล แม่เจดีย์ นักเรียนที่เข้าร่วมเรียนรู้ประเพณีตั้งธรรมหลวงล้านนาได้แก่นักเรียนชั้น ป.4 – ป.6 ใช้ วิธีการเรียนรู้โดยให้นักเรียนเดินทางไปเรียนรู้กระบวนการจัดเตรียมเครื่องสักการะที่วัดกู่แก้ว ธรรมาราม บ้านสันกู่ ตำบลแม่เจดีย์ ระยะห่างจากโรงเรียนแม่ชะจานประมาณ 2 กิโลเมตร ซึ่งการนี้ทางวัดได้ร่วมกับตัวแทนชุมชนและสถานศึกษาต่าง ๆ วางแผนการดำเนินงานออกเป็น 2 ขั้นตอนหลัก ๆ ได้แก่ ขั้นตอนเตรียมงานและขั้นตอนประกอบพิธี ในขั้นตอนเตรียมงานมีการกำหนดเอาระยะเวลาก่อน การประกอบพิธีประมาณ 2 สัปดาห์ จัดเป็นแหล่งการเรียนรู้วิธีประดิษฐ์เครื่องสักการะชนิดต่าง ๆ แยกตามภูมิปัญญาท้องถิ่นแยกเป็นฐาน ได้แก่ ฐานโคม ฐานตุ่ง เป็นต้น ทางโรงเรียนอนุบาล แม่ชะจานได้นำนักเรียนมาเรียนรู้เช่นเดียวกับโรงเรียนวิสุทธิอื่น ๆ เมื่อเรียนรู้วิธีทำโคม และตุ่ง เสร็จแล้วจึงกลับไปทำต่อที่โรงเรียน เพื่อเตรียมนำไปใช้ในวันประกอบพิธีต่อไป

ในวันประกอบพิธีเทศน์มหาชาติมีการจัดขบวนแห่เครื่องสักการะ จากบริเวณ ทางแยกแม่ชะจาน-วังเหนือ ไปยังวัดกู่แก้วธรรมาราม โดยมีสถานศึกษาต่าง ๆ ทั้งในระบบและ นอกกระบบเข้าร่วมขบวนทั้งหมด 11 แห่ง เฉพาะโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานได้จัดเป็นขบวนโคมตุ่ง และฟ้อนที่มีการแต่งกายสวยงาม เมื่อขบวนเดินทางไปถึงบริเวณพิธีจึงนำเครื่องสักการะไปถวาย เป็นพุทธบูชาในพิธีแล้วออกมาแสดงการฟ้อนรำ บนเวทีถวายเป็นพุทธบูชาอีกครั้งหนึ่ง แต่ขบวน นักเรียนและคณะครูไม่ได้เข้าไปนั่งฟังธรรมมหาชาติในศาลาใหญ่แต่อย่างใด เมื่อแสดงและชมการ แสดงเสร็จก็แยกย้ายกันกลับ ส่วนการเทศน์ก็ยังคงดำเนินต่อไปหลังจากการแสดงเป็นพุทธบูชาเสร็จ ลั่นลง จนกระทั่งจบทุกกัณฑ์ ส่วนผู้ที่อยู่ฟังเทศน์ตลอดระยะเวลาประกอบพิธีส่วนใหญ่เป็น

นักปฏิบัติธรรมและชาวบ้านจากชุมชนใกล้เคียง รวมทั้งคณะสงฆ์วัดกุแก้วธรรมาราม และวัดเครือข่าย ซึ่งทั้งหมดมีจำนวนมากจนเกือบเต็มพื้นที่ในศาลาประกอบพิธีตลอดงาน

อย่างไรก็ตามกิจกรรมการเรียนรู้ครั้งนี้ไม่เน้นกิจกรรมการศึกษาถึงวัตถุประสงค์ และรูปแบบของการจัดประเพณีเทศน์มหาชาติรวมทั้งเนื้อหาสาระของพระเวฬุสันดรชาดกแต่อย่างใด

3) กิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีปอยหลวง

ประเพณีปอยหลวงที่เป็นแหล่งเรียนรู้ของนักเรียนอนุบาลแม่ชะจานครั้งนี้ เป็นงานฉลองสมโภชนสิ่งก่อสร้างในวัดกลางซึ่งเป็นวัดตามแบบประเพณีไทยใหญ่หรือคนท้องถิ่นเรียกว่าวัดเงี้ยว ซึ่งตั้งอยู่ติดกับด้านทิศใต้ของโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน

วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน เป็นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและลงมือปฏิบัติจริง เริ่มจากการทำความเข้าใจว่าการทำบุญด้วยการทำ “ครัวทาน” ตามประเพณีพื้นบ้านนั้นเป็นการสร้างบุญกุศล เด็ก ๆ จึงอยากได้บุญ และร่วมกันบริจาคทรัพย์สินของมาช่วยกันประดับตกแต่งทำเป็นต้นเงินหรือ “ครัวทาน” ของแต่ละชั้นเรียน แล้วตั้งขบวนแห่พร้อมกันเดินทางไปวัดเพื่อถวายคณะสงฆ์ รับประทานอาหารในวิหารวัดกลาง

จากการสังเกตบรรยากาศของวันกิจกรรม จะเห็นเด็ก ๆ แต่ละชั้นเรียนร่วมกันจัดตกแต่ง “ครัวทาน” อันเป็นเครื่องสักการะสำคัญของประเพณีปอยหลวง ด้วยการช่วยกันประดิษฐ์ดอกไม้กระดาสีล้นหลากหลาย ละลานตา บ้างก็ตัดเป็นรูปตุ๊กตาสีเล็ก ๆ เสร็จแล้วก็ใช้เสียบกับโครงสร้างที่ทำจากฟางแห้ง ได้ครัวทานเป็นทรงพุ่มดอกไม้แห้งร่วมกับเงินทำบุญ ดูแล้วเป็นผลงานประดิษฐ์กรรมเครื่องสักการะที่งดงาม ทรงคุณค่า ไม่ต่างจากฝีมือผู้ใหญ่ ทั้งนี้กิจกรรมดังกล่าวอยู่ภายใต้การดูแลสนับสนุนของครูประจำช่วงชั้นอย่างใกล้ชิด ทั้งเด็กและครูต่างมีใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส โดยเฉพาะเด็ก ๆ มีความรู้สึกสนุกสนานเพลิดเพลินและภาคภูมิใจในผลงาน “บุญ” ของตนเอง

3.4.3 ผลที่เกิดจากกิจกรรม

จากการสังเกตและสัมภาษณ์ครูในโรงเรียน มีข้อค้นพบดังนี้

เด็ก ๆ ได้รับความสนุกสนานเพลิดเพลิน เพราะได้เปลี่ยนบรรยากาศการเรียนรู้จากนอกสถานที่ และได้ลงมือปฏิบัติจริง แม้ว่าจะไม่ได้ทำร่วมกับชุมชนโดยตรง เพราะแยกทำเฉพาะนักเรียนภายในโรงเรียนก็ตาม นอกจากนี้นักเรียนยังได้เรียนรู้การทำงานอย่างมีระบบ มีแผนงานเป็นขั้นตอน รู้จักแบ่งงานแบ่งหน้าที่กันทำตั้งแต่การจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ประดับตกแต่งเครื่องไทยทาน และการช่วยกันจัดทำด้วยมือและความสามารถของตนเอง สร้างความภาคภูมิใจและเชื่อมั่นในตนเองให้แก่เด็กเป็นอย่างมาก และเด็ก ๆ ก็เชื่อว่าพวกเขาจะได้ “บุญกุศล” จากการทำความดีด้วยการทำบุญบำรุงศาสนาครั้งนี้ด้วย

ส่วนคุณครูก็เกิดความภาคภูมิใจและมีจิตใจร่าเริงเบิกบานไปกับการดูแลอำนวยความสะดวกและร่วมกิจกรรมกับเด็ก ๆ แม้จะเหน็ดเหนื่อยบ้างแต่ทุกคนก็มีสีหน้ายิ้มแย้มแจ่มใสเช่นเดียวกับเด็ก ๆ

ภาพการเข้าร่วมกิจกรรม “ปอยหลวง” กับวัดกลางในครั้งนี้เป็นปรากฏการณ์ใหม่ของโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน ที่มีการวางแผนเชิงระบบและเข้าร่วมกิจกรรมกันทั้งโรงเรียน และที่สำคัญคือเป็นการเข้าร่วมกระทำตามประเพณีอย่างมีเป้าหมาย และด้วยความเข้าใจอันดีของทุกฝ่าย ไม่ได้สักว่าเพียงแค่ “ทำ ๆ ไปพอเป็นพิธี เดี่ยวชาวบ้านจะว่าเอา” อีกต่อไป

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาพและประสบการณ์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดทำเครื่องสักการะในงานเทศน์มหาชาติ ตลอดจนการเข้าร่วมชบวนแห่เทศน์มหาชาติครั้งแรกของท้องถิ่นในยุคปัจจุบัน เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เด็กได้ใกล้ชิดวัดมากขึ้น และได้ความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งภาคภูมิใจในความสามารถของตนเองด้วย

นอกจากนี้กิจกรรมนี้ยังเป็นเครื่องมือสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างวัด ชุมชน และโรงเรียน ได้เป็นอย่างดี

วิธีการประเมินผลนั้น ทางคณะครูได้มีการประเมินเชิงปริมาณประกอบ โดยการใช้แบบสอบถามและแบบทดสอบ พบว่านักเรียนรู้จักรักและหวงแหน มีความรู้ความเข้าใจ ประเพณี และวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่นมากขึ้น

กิจกรรมที่ 3.5 กิจกรรมโครงการจิตสงบพบทางแห่งปัญญา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระการจัดกระบวนการเรียนรู้วิธีทำสมาธิสำหรับนักเรียน
2. เพื่อศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตกิจกรรมเคารพธงชาติและการทำสมาธิหลังเคารพธงชาติ และในห้องตอนบ่าย ก่อนกิจกรรมการเรียนรู้

2. บันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายภาพ / วิดีโอ
3. สังเกตพฤติกรรมทั่วไป (นอกกิจกรรม) ของผู้เรียน

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ครูทีมวิจัย

แม่ชะจาน

4. นักเรียน

สถานที่ / เวลา

ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน

- มกราคม 2548

- มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมจิตสงบพบทางแห่งปัญญา

จากการศึกษากิจกรรมนี้โดยวิธีการสังเกต และสัมภาษณ์ตัวแทนนักเรียนพบว่า เป็นกิจกรรมที่มีวัตถุประสงค์ เนื้อหาสาระ วิธีดำเนินการและผลการจัดกิจกรรมดังนี้

3.5.1 วัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรม

ทางชุมชนได้ร่วมกันกำหนดวัตถุประสงค์ของกิจกรรมนี้เพื่อให้ นักเรียนได้ทำสมาธิก่อนเรียน

3.5.2 เนื้อหาสาระ ได้แก่ การฝึกทำสมาธิด้วยอิริยาบถนั่ง ภาคเช้าหลังจากเข้าแถวเคารพธงชาติ จะมีการสวดมนต์ และนั่งสมาธิแล้วแผ่เมตตาตามวิธีการของศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง ส่วนระยะก่อนเรียนภาคบ่าย เด็ก ๆ ทุกชั้นเรียนจะนั่งสมาธิบริเวณระเบียงด้านหน้าห้องเรียน ซึ่งพื้นระเบียงจะได้รับการกวาดถูสะอาดสะอ้าน (เด็กทุกคนจะถอดรองเท้าไว้หน้าห้องเรียนอย่างมีระเบียบ)

3.5.3 วิธีดำเนินการ

แบ่งเป็น 2 ระยะ ได้แก่ ระยะก่อนเรียนภาคเช้าหลังจากเข้าแถวเคารพธงชาติ จะมีการสวดมนต์ และนั่งสมาธิแล้วแผ่เมตตาตามวิธีการของศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง ส่วนระยะก่อนเรียนภาคบ่ายเด็ก ๆ ทุกชั้นเรียนจะนั่งสมาธิบริเวณระเบียงด้านหน้าห้องเรียน ซึ่งพื้นระเบียงจะได้รับการกวาดถูสะอาดสะอ้าน (เด็กทุกคนจะถอดรองเท้าไว้หน้าห้องเรียน)

วิธีการทำสมาธิในอิริยาบถนั่ง เป็นลักษณะการนั่งขัดสมาธิ โดยทั่วไป คือ นั่งพับเข่า ขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย ตัวตรง หลังเตี้ย กำหนดสติไว้ที่ลมหายใจเข้าออก เวลาหายใจเข้านึกว่า "พุทธ" เวลาหายใจออกนึกว่า "โธ" ระยะเวลาการทำสมาธิประมาณ 5 – 10 นาที ทั้ง 2 ระยะ และทำทุกวันอย่างต่อเนื่อง

3.5.4 ผลการจัดกิจกรรม

พบว่านักเรียนสามารถนั่งทำสมาธิได้ค่อนข้างเป็นระเบียบเรียบร้อย และนั่งสมาธิอธิบายนั่งสมาธิด้วยการดูลมหายใจได้ และรู้สึกใจเย็นลงและสงบ ตลอดจนเห็นความสำคัญของการนั่งสมาธิมากขึ้น ดูได้จากความตั้งใจทำสมาธิซึ่งแตกต่างจากพฤติกรรมการทำสมาธิก่อนเข้าสู่โครงการวิจัยวิถีพุทธครั้งนี้

กิจกรรมที่ 3.6 กิจกรรมธารน้ำใจไหลหลังหลังศรัทธา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกระบวนการจัดการเรียนรู้การเสียสละมีเมตตาต่อผู้อื่นและการทำบุญในพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้
2. ศึกษาเอกสารการประเมินผลและผลงานของนักเรียน
3. บันทึกภาพ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ครูทีมวิจัย
- แม่ชะจาน
4. นักเรียน
5. พระสงฆ์

สถานที่ /เวลา

1. ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน
2. วัดกลาง
3. วัดหนองบัว

มกราคม – มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมธารน้ำใจไหลหลังหลังศรัทธา

จากการศึกษากิจกรรมธารน้ำใจไหลหลังหลังศรัทธา พบว่ากิจกรรมการพัฒนาวินัยดังกล่าวมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการกิจกรรมและผลการดำเนินการ ดังนี้

3.6.1 เป้าหมาย : นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1-6

3.6.2 วัตถุประสงค์ : เพื่อฝึกให้นักเรียนเป็นผู้ให้ รู้จักเสียสละ และมีเมตตาต่อผู้อื่น

ได้ฝึกปฏิบัติในการทำบุญ

3.6.3 วิธีดำเนินการกิจกรรม

- 1) เชิญวิทยากรมาอบรมให้ความรู้แก่นักเรียนเกี่ยวกับหลักธรรมไตรสิกขา
- 2) จัดกิจกรรมทำบุญตักบาตรให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริง โดยการเชิญชวน

และไม่มีการบังคับ

3) ครูแนะนำเชิญชวนให้นักเรียนร่วมกันบริจาคทรัพย์ทำบุญในกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น เช่น การทำบุญปล่อยหลวง การทำบุญทอดผ้าป่า การทอดกฐิน และการช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่าง ๆ

3.6.4 ผลการดำเนินกิจกรรม

นักเรียนมีความเข้าใจคุณค่าและความหมายของการทำบุญโดยเฉพาะการ ตักบาตร แม้จะดูเข้าแถวไม่เรียบร้อยไปบ้าง แต่นักเรียนก็สนใจและตั้งใจมากกว่าเมื่อก่อนทำ โครงการวิจัย เฉพาะการทำบุญบริจาคด้วยเงินนั้นพบว่านักเรียนทำบุญบริจาคมากกว่าที่เคย ปฏิบัติมาแต่เดิมถึง 3 – 4 เท่าตัว

กิจกรรมที่ 3.7 กิจกรรมคนดีศรีสังคม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกระบวนการจัดการเรียนรู้ การเป็นคนดีมีคุณธรรม
2. เพื่อศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. เข้าร่วมประชุมเวทีผู้ปกครองและครู เพื่อวางแผนกิจกรรม
2. สังเกตบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองและครู
4. ศึกษาเอกสาร/ ผลงานการประเมินผลกิจกรรม

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ครูทีมวิจัย
4. นักเรียน
5. ผู้ปกครอง

สถานที่ /เวลา

ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน

มกราคม - มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมคนดีศรีสังคม

จากการศึกษากิจกรรมคนดีศรีสังคม พบว่ากิจกรรมการพัฒนานักเรียนดังกล่าวมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินกิจกรรมและผลการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

3.7.1 เป้าหมาย : นักเรียนชั้นอนุบาลถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6

3.7.2 วัตถุประสงค์ : เพื่อฝึกให้นักเรียนเป็นเด็กมีคุณธรรมและวินัยในตนเอง

3.7.3 วิธีดำเนินการกิจกรรม

- 1) จัดประชุมวางแผนกิจกรรม โดยเชิญกรรมการผู้ปกครองนักเรียนเข้าร่วม ประชุมกับทางโรงเรียน
- 2) จัดทำแบบประเมินพฤติกรรม บัตรทำความดี และสมุดบันทึกความดี
- 3) ประชาสัมพันธ์ให้นักเรียนได้ทราบแนวปฏิบัติและเกณฑ์การประเมินความดี ซึ่งแบ่งเป็น 3 ระดับ คือระดับดีมาก = 3 ระดับดี = 2 และระดับพอใช้ = 1
- 4) กำหนดให้มีการประเมินผลการทำความดีทุกชั้นเรียน โดยการมอบบัตรความดีให้นักเรียนบันทึกในสมุดความดี ให้ผู้ปกครองเซ็นรับทราบจากลักษณะการทำความดีในแต่ละวัน
- 5) รวบรวมและสรุปผลการทำความดีในตอนสิ้นภาคเรียน
- 6) ประกาศเกียรติคุณ และแจกเกียรติบัตรให้นักเรียนที่ทำความดี ยกย่องให้เป็นเด็กดีศรีสังคม ประจำชั้นเรียน

3.7.4 ผลการดำเนินการกิจกรรม

ในด้านพฤติกรรม การทำความดีของนักเรียน พบว่า นักเรียนมีความกระตือรือร้นสนใจที่จะแข่งขันกันทำความดี แสดงออกโดยมีการกำหนดให้ตั้งใจทำความดีอย่างน้อยวันละ 1 อย่าง เช่น การมีความซื่อสัตย์ เก็บของเพื่อนได้แล้วนำมาคืนเจ้าของ การมีน้ำใจ เสียสละ ช่วยเหลือทำงานให้โรงเรียน เช่น อาสาล้างห้องน้ำให้คุณครู การช่วยเหลือเพื่อนในห้อง นักเรียนที่เรียนเก่งก็ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากเคยเห็นแก่ตัวไม่ค่อยช่วยเหลือเพื่อนก็หันมาอาสาช่วยสอนเพื่อนที่เรียนอ่อนกว่า เป็นการลดภาระของครูในการสอนซ่อมเสริม นักเรียนที่เคยรังแกเพื่อนก็ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมดีขึ้น ผู้ปกครองก็ให้ความสนใจและมีส่วนร่วมกับทางโรงเรียนตั้งแต่การเริ่มเสนอรูปแบบกิจกรรมดังกล่าว

กิจกรรมที่ 3.8 กิจกรรมมนต์ขลังเสียงแห่งธรรม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของการจัดกระบวนการเรียนรู้การทำจิตให้สงบและเรียนรู้หลักธรรม

2. ศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรมวันศุกร์
2. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก
3. บันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายภาพนิ่ง/ วิดีโอ

4. สัมภาษณ์ ผู้เรียน / ครู

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ครูทีมวิจัย
3. นักเรียน

สถานที่ / เวลา

ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน

มกราคม – มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมมนต์ขลังเสียงแห่งธรรม

จากการศึกษากิจกรรมมนต์ขลังเสียงแห่งธรรม พบว่า กิจกรรมพัฒนาวินัยดังกล่าว มีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการ และผลการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

3.8.1 เป้าหมาย : เด็กนักเรียนชั้นอนุบาล – ประถมศึกษาปีที่ 6

3.8.2 วัตถุประสงค์ : เพื่อให้นักเรียนได้ฝึกสมาธิในการสวดมนต์ ได้ฟังและชมเรื่องราวเกี่ยวกับธรรมะ จนเกิดความซึมซับในการปฏิบัติตนเป็นคนดี

3.8.3 วิธีดำเนินกิจกรรม

1) ประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้นักเรียนได้ฟัง ได้ชมวิธีการสวดสรภัญญะ และชมวีซีดีธรรมะ

2) ให้นักเรียนฝึกสวดมนต์สรภัญญะทุกวันศุกร์ และเปิดวีซีดีให้ชมตอนพักเที่ยง

3) ประชาสัมพันธ์เชิญชวนนักเรียนเข้าร่วมประกวดแข่งขันการสวดสรภัญญะในงานประเพณีท้องถิ่น

4) ให้นักเรียนวิเคราะห์สรุปองค์ความรู้จากการชมวีซีดีและสะท้อนความรู้สึก ข้อคิดหรือหลักธรรมที่ได้

3.8.4 ผลการดำเนินกิจกรรม :

การสวดสรภัญญะพร้อมกันทั้งโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอช่วยให้นักเรียนสวดได้ไพเราะ พร้อมเพรียงกันด้วยเสียงเนิบช้าเยือกเย็นก้องกังวานในความเงียบภายในโรงเรียน ก่อให้เกิดสมาธิและช่วยให้เด็กเห็นคุณค่าของการสวดมนต์ ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการสืบทอดพระพุทธศาสนา นักเรียนที่ได้ดูวีซีดี มีการสะท้อนความรู้สึกนึกคิด ช่วยให้เกิดคุณธรรมในจิตใจให้ความสำคัญต่อการทำความดี ละเว้นความชั่ว รู้จักจำแนกผิดชอบชั่วดี มีhiriโอบตตปปะละอายและเกรงกลัวต่อบาป มีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเข้าสู่ความสงบสำรวมและใจเย็นขึ้น

นอกจากนี้ยังได้รับรางวัลชนะเลิศการแข่งขันสวดสรภัญญะด้วย ทำให้นักเรียนมีกำลังใจในการทำ
ความดีต่อไป

กิจกรรมที่ 3.9 กิจกรรมงามอย่างไทยวินัยเยี่ยม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อฝึกวินัยนักเรียน
2. เพื่อศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตสถานการณ์ การจัดกิจกรรม
2. สังเกตพฤติกรรมผู้เรียน
3. สังเกตบทบาทการมีส่วนร่วมของครูผู้เกี่ยวข้อง
4. บันทึกภาพกิจกรรมด้วยกล้องถ่ายภาพนิ่ง / วิดีโอ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ครูทีมวิจัยแม่ชะจาน
4. นักเรียน

สถานที่ /เวลา

ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน
มกราคม – มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมงามอย่างไทยวินัยเยี่ยม

จากการศึกษากิจกรรมงามอย่างไทยวินัยเยี่ยม พบว่ากิจกรรมพัฒนาวินัยดังกล่าวมี
เป้าหมาย วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการและผลการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

3.9.1 เป้าหมาย : นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 – 6

3.9.2 วัตถุประสงค์ : เพื่อให้นักเรียนมีระเบียบวินัยในตนเอง

3.9.3 วิธีดำเนินการ :

กิจกรรมงามอย่างไทยวินัยเยี่ยมมีการเน้นพฤติกรรมหลัก 3 กรณี คือ พฤติกรรม
การเข้าแถวเคารพธงชาติตอนเช้า พฤติกรรมการเดินแถวในการทำกิจกรรมต่าง ๆ และพฤติกรรม
เกี่ยวกับการรับประทานอาหาร ซึ่งเน้นในเรื่องมารยาทการรับประทานอาหาร ความพร้อมเพรียง
รวมทั้งการรู้จักกินให้พอดี มีขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมดังนี้

1) ทางโรงเรียนเริ่มกิจกรรมโดยการให้ตัวแทนนักเรียน แต่ละชั้นประชุมร่วมกัน
วางหลักเกณฑ์การแข่งขัน โดยใช้ธงเหลืองเป็นสื่อแห่งชัยชนะ

- 2) แต่งตั้งคณะกรรมการประเมิน
- 3) ประชาสัมพันธ์แจ้งหลักเกณฑ์การให้ธงเหลือง แก่นักเรียนทั้งโรงเรียน
- 4) กำหนดให้คณะกรรมการประเมินพฤติกรรมวินัยในชั้นเรียนทุกวัน
- 5) มีการแจ้งผลการประเมินพร้อมทั้งแจกธงเหลืองในตอนเช้าหน้าเสาธง
- 6) รวบรวมคะแนนการประเมินพร้อมแจกรางวัลทุกสิ้นเดือน

นอกจากนี้ทางโรงเรียนยังมีการจัดกิจกรรมเสริมสร้างบรรยากาศ การเรียนรู้ในระหว่างดำเนินกิจกรรมหลักด้วย

3.9.4 ผลการดำเนินกิจกรรม

กิจกรรมเคารพธงชาติ : สถานักเรียนจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรม นับตั้งแต่การทำหน้าที่ควบคุมระบบเสียงตามสายเพื่อเปิด - ปิดเพลงหลายท่วงทำนอง เพื่อใช้สื่อสารถึงบทบาทหน้าที่ของนักเรียนในโรงเรียน เช่น เพลงที่เป็นสื่อเตือนให้ทำความสะอาดตามหน้าที่ที่นักเรียนในแต่ละชั้นเรียนได้รับมอบหมาย เพลงเตือนให้เตรียมตัวเข้าแถวซึ่งหมายถึงการสิ้นสุดกิจกรรมทำความสะอาด ผู้ทำหน้าที่และหรือคนอื่น ๆ จะต้องรีบไปล้างมือ หรือทำความสะอาดร่างกายและต่อมาก็จะเป็นเพลงเพื่อเตือนให้เข้าแถว นักเรียนทุกคนจะต้องจำชื่อสัญญาณเพลงทุกขั้นตอน หากยังจำไม่ได้ก็จะได้รับการเตือนบอกจากเพื่อน ๆ ตามที่สังเกตจะเห็นนักเรียนจัดระเบียบแถวและหยุดส่งเสียงพูดคุย เล่นกันภายในเวลาอันรวดเร็ว ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการชั้นเรียนอีกทอดหนึ่งต่อจากคณะกรรมการสถานักเรียน โดยครูประจำชั้นเพียงแต่เฝ้าดูแลอยู่ห่าง ๆ ปราศจากการควบคุมบังคับเหมือนที่เคยทำมาในอดีต

เมื่อระเบียบแถวจัดเรียบร้อยและพร้อมแล้ว ผู้นำนักเรียนที่ทำหน้าที่เป็นประธานกิจกรรมเคารพธงชาติในวันนั้น ๆ ก็จะมีบัญชาการเคารพธงชาติ วงดุริยางค์ก็จะบรรเลงเพลงชาติไปพร้อม ๆ กับการเปล่งเสียงร้องเพลงชาติอย่างพร้อมเพรียงกัน ต่อจากนี้จึงเป็นรายการประกาศทั่วไปซึ่งดำเนินการโดยผู้นำนักเรียนทั้งสิ้น และระหว่างการประกาศข่าวนักเรียนจะตั้งใจฟังด้วยความสงบ เสร็จสิ้นการประกาศข่าวแล้วจึงเป็นเวลาของการสวดมนต์ทำสมาธิ ซึ่งหากฝนไม่ตก พื้นซีเมนต์ไม่เปียกก็จะใช้วิธีนั่งสวดมนต์ทำสมาธิภาวนาด้วยระบบอาณานาปณสติ ตามวิธีที่เรียนรู้จากวิทยากรศูนย์พัฒนาศีลธรรมเรียงกาหลง ประมาณ 5 - 10 นาที จึงร่วมกันแผ่เมตตาตามวิธีของศูนย์พัฒนาศีลธรรมเรียงกาหลง เช่นเดียวกัน นี่ถือเป็นเสร็จกิจกรรมเคารพธงชาติ และเดินแถวแยกย้ายกันเข้าชั้นเรียน ซึ่งนักเรียนทุกคนก็จะพยายามอยู่ในความสงบสำรวมในการรักษาระเบียบแถวจนถึงห้องเรียน

กิจกรรมการรับประทานอาหาร : ทางโรงเรียนได้ปรับระบบโภชนาการของนักเรียนหลังจากได้ไปศึกษาดูงานกลับมา โดยใช้นโยบายห้ามขาย - ห้ามรับประทานอาหารประเภทกรุบกรอบที่ใส่ผงชูรสภายในบริเวณโรงเรียน นักเรียนทุกชั้นเรียนต้องเดินแถวรับอาหารจน

ครบก่อน แล้วจึงกล่าวคำพิจารณาอาหารเพื่อเตือนสติร่วมกัน หลังจากนั้นจึงจะลงมือรับประทานอาหารไปพร้อม ๆ กัน ระหว่างที่รอคอยเพื่อนนักเรียนรับถาดอาหารจนครบถือเป็นการฝึกความอดกลั้นอดทนไปในตัว เมื่อรับประทานเสร็จต้องนำไปล้างด้วยตนเอง ทางทีมวิจัยแม่ชะจานกล่าวว่า กิจกรรมลักษณะนี้ช่วยเสริมสร้างสุขนิสัยการกินของเด็กให้รู้จักเห็นคุณค่าของอาหาร รู้จักกินให้พอดี รู้จักเลือกกินอาหารที่เป็นประโยชน์ มีมารยาทในการกินไม่หกเลอะเทอะและกะพ้ออ้อมไม่กินเหลือทิ้งเหลือขว้าง ทำให้ได้ะอาหารและห้องอาหารสะอาดมีอนามัยดีกว่าเดิม เด็ก ๆ ได้ฝึกปฏิบัติซ้ำ ๆ ทุก ๆ วันจนเคยชินเป็นวิถีชีวิตในโรงเรียน จากที่เริ่มต้นสนใจด้วยรางวัลธงเหลืองจนกลายเป็นวิถีชีวิตปกติ

กิจกรรมที่ 3.10 กิจกรรมร้อยสายใจธรรมสัมพันธ์ผู้ปกครอง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระการจัดกระบวนการเรียนรู้ การปลูกฝังคุณธรรม

ระดับครอบครัว

2. เพื่อศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรมค่ายคุณธรรมสำหรับครอบครัวนักเรียน
2. สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เข้ารับการอบรม
3. ศึกษาเอกสารการประเมินผลของทีมวิจัย แม่ชะจาน
4. บันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายภาพนิ่ง / วิดีโอ

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ครูทีมวิจัย
4. ผู้ปกครอง
5. ตัวแทนนักเรียน
6. พระสงฆ์วิทยากร
7. แม่ชีวิทยากร

สถานที่ /เวลา

ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน

วันที่ 5 – 6 มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมร้อยสายใจธรรมสัมพันธ์ผู้ปกครอง

จากการศึกษากิจกรรมร้อยสายใจธรรมสัมพันธ์ผู้ปกครอง พบว่าชุมชนแม่ชะจานได้กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการกิจกรรมและผลการดำเนินการ ดังนี้

3.10.1 เป้าหมาย : ผู้ปกครองนักเรียนโรงเรียนแม่ชะจาน

3.10.2 วัตถุประสงค์ : เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมอย่างลึกซึ้ง จนสามารถปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี และเห็นความสำคัญในกิจกรรมวิถีพุทธ ให้ความร่วมมือกับโรงเรียนในการปลูกฝังนักเรียนให้เป็นผู้มีสัมมาทิฐิ

3.10.3 วิธีดำเนินการ

ขั้นเตรียม : ทางโรงเรียนได้จัดประชุมผู้ปกครองนักเรียน เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรมร้อยสายใจธรรมสัมพันธ์ผู้ปกครอง โดยได้เชิญผู้วิจัยเข้าร่วมเวทีประชุม ผู้วิจัยได้ทำหน้าที่บอกเล่า ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัยแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว ซึ่งแยกเป็น 3 ชุมชน เฉพาะชุมชนแม่ชะจานนั้นผู้วิจัยได้สรุปลำดับขั้นตอนและความก้าวหน้าของการวิจัยพร้อมทั้งแสดงความชื่นชมในความตั้งใจและความรู้ความสามารถของผู้บริหารและคณะครูของโรงเรียน และร่วมเชิญชวนผู้ปกครองเข้าร่วมกิจกรรมกับทางโรงเรียน เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของกิจกรรม

อนึ่งในเวทีประชุมทางโรงเรียนได้มอบวุฒิบัตรให้กับผู้ปกครองที่เข้าร่วมกิจกรรมค่ายวิถีพุทธที่วัดพระธาตุแม่เจดีย์ด้วย แต่ในการประชุมครั้งนี้ไม่มีกิจกรรมกลุ่ม เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมระดมความคิดเห็นแต่อย่างใด

ลำดับขั้นตอนต่อมา ทางทีมวิจัยแม่ชะจานได้จัดเวทีประชุมหารือร่วมกับคณะวิทยากรผู้จะมาให้การอบรมจากค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอดขุนพลเวียงกาหลง ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง ตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย โดยทางทีมวิจัยแม่ชะจานได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการจัดกิจกรรม เพื่อให้ทางคณะวิทยากรให้ข้อเสนอแนะแนวทางการกำหนดหลักสูตร ผู้เข้ารับการอบรมและวิธีดำเนินการอบรม จนเป็นที่ตกลงเห็นพ้องต้องกันทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะในด้านผู้เข้ารับการอบรมนั้น พระเดชพระคุณหลวงพ่อดมฺมสาลิต เวียงกาหลงได้เมตตาเสนอแนะว่าควรมาทั้งครอบครัว ทางโรงเรียนจึงปรับแผนเป็นกลุ่มเป้าหมายระดับครอบครัวคือให้มาทั้งพ่อแม่ลูก

ในด้านการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการอบรม ทางคณะวิทยากรได้ขอให้ทางคณะครูจัดเตรียมถาดบรรจุทรายสำหรับวางเทียน จำนวน 10 ถาด เพื่อใช้ในพิธีกรรมตอนกลางคืนด้วย นอกจากนี้ผู้วิจัยมีส่วนร่วมจัดเตรียมกระต่ายรูปหัวใจสำหรับเขียนสะท้อนคิดรวมกับแม่ชีวิทยากร

ส่วนสถานที่จัดอบรม ทางโรงเรียนได้เลือกใช้ห้องสมุดของโรงเรียนเป็นสถานที่จัดอบรม “ค่ายผู้ปกครองวิถีพุทธ” ครั้งนี้

ระยะเวลาที่ใช้ในการอบรม 2 วัน กับ 1 คืน

ชั้นดำเนินการกิจกรรมการอบรม

กิจกรรมการอบรมแบ่งเป็นรูปแบบสำคัญได้ 6 ลักษณะ ได้แก่ กิจกรรมบรรยาย / สาธิต กิจกรรมสหนาการเพื่อการเรียนรู้ กิจกรรมพระคุณแม่ กิจกรรมดักบาตรเช้า กิจกรรมสวดมนต์ภาวนาและกิจกรรมเวทีสะท้อนคิด - สะท้อนความรู้สึก

3.10.4 ผลการดำเนินกิจกรรม

สาระสำคัญของการอบรม ได้แก่ มารยาทชาวพุทธหลักธรรมในการครองตน ครองคนและครองงาน หลักปฏิบัติทาน ศีล ภาวนา อริยสัจ 4 บุญ - บาป กรรมเวร ชาตินี้ชาติหน้า มรรคผล นิพพาน ความหมายของธรรม องค์ประกอบของธรรม ขณะบรรยายวิทยากรได้ใช้กระดานปฐพีเขียนและวาดภาพประกอบ ผู้บรรยายธรรม ได้แก่ ท่านพระครูสุเมธเดชา จิตตโช เจ้าอาวาสวัดกุแก้วธรรมาราม ต.แม่เจดีย์ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย

ส่วนเนื้อหาด้านมารยาทชาวพุทธ และพระคุณแม่ บรรยายและสาธิตโดยแม่ชีอำไพ จากสำนักสงฆ์พุทธาศรี อ.วังเหนือ จ.เชียงราย

ผู้เข้ารับการอบรมซึ่งประกอบด้วย พ่อ - ลูก แม่ - ลูก และ พ่อ - แม่ - ลูก ได้ให้ความสนใจและตั้งใจรับการอบรมและเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ เป็นอย่างดี ขณะฟังการบรรยายธรรมก็อยู่ในอาการสงบสำรวมตั้งใจฟังและมีสีหน้าแสดงความเข้าใจและพึงพอใจในเนื้อหาการอบรมมีอาการยิ้ม และหัวเราะบางขณะอย่างเปลิดเปล็นและมีอาการทิ้งในสพระธรรม ซึ่งองค์บรรยายได้อธิบายด้วยภาษาที่เข้าใจง่าย เช่น อริยสัจ 4 ที่รวมลงในเรื่องทุกข์กับสุข ซึ่งขึ้นอยู่กับการสร้างเหตุ ถ้าสร้างเหตุให้ทุกข์ก็ทุกข์ สร้างเหตุให้สุขก็สุข ฯลฯ

เกมส์สหนาการที่เลือกมาให้ผู้เข้ารับการอบรมเล่นกันเป็นเกมปิดตาเดินทาง มีการแบ่งกลุ่มพ่อ แม่ ลูก คละกันและเกาะเอวต่อแถวกัน โดยมีผู้นำถูกปิดตา แต่ต้องพาหมู่คณะในแถวเดินทางไปตามที่ต่าง ๆ ซึ่งสำเร็จบ้างล้มเหลวบ้าง ทุกคนหัวเราะสนุกสนานทั้งผู้เล่นและผู้เชียร์ หลังจบเกมจึงมาสรุปบทเรียนกันเป็นที่เข้าใจเป็นอันดีเพราะได้แง่คิดในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคม

กิจกรรมพระคุณแม่ จัดขึ้นในช่วงกลางคืนโดยจัดรูปแบบกิจกรรมแตกต่างจากกิจกรรมการบรรยายธรรมในช่วงกลางวัน เริ่มจากการจัดเวทีกิจกรรมโดยแบ่งเป็นสัดส่วนชัดเจน กล่าวคือ คณะสงฆ์จะนั่งสมาธิสงบสำรวมเรียงลำดับแถวหน้ากระดานอยู่บนยกพื้นด้านหน้าห้องประชุม ต่ำลงมาด้านซ้ายเป็นที่นั่งของแม่ชีอำไพ ซึ่งเป็นวิทยากรหลักและคุณครูของโรงเรียนเป็นวิทยากรประกอบ ส่วนบนพื้นตรงกลางห้องประชุมเป็นที่วางถาดบรรจุทรายเรียงแถวตามแนวยาวของห้องจำนวน 10 ถาด ผู้เข้ารับการอบรมนั่งกันคนละฟากมีถาดคั่นกลาง

สำหรับวิทยากรประกอบเป็นผู้ที่ผู้วิจัยได้เสนอแนะทางวิทยากรแม่ชี เพื่อให้คุณครูมีส่วนร่วม โดยผู้วิจัยได้ขอเชิญไปซ้อมอ่านบทกวีพระคุณของแม่ซึ่งนิพนธ์โดยรองสมเด็จพระพุทธพจนวราภรณ์วัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยทำหน้าที่ประเมินและให้แนวทางเสริมความมั่นใจ

วิทยากรเริ่มต้นบรรยายถึงชีวิตที่จำเป็นต้องมีพระธรรมเป็นแสงส่องนำทาง ขณะบรรยายมีการดับไฟให้บรรยากาศตกอยู่ในความมืดมน จนกระทั่งเมื่อเนื้อหาการบรรยายเป็นเรื่องของแสงธรรมส่องนำชีวิตประธานสงฆ์ได้จุดเทียนสว่างขึ้นหนึ่งดวงแล้ว ให้องค์ต่อ ๆ มาจุดตามและต่อด้วย ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทุกคน เป็นบรรยากาศทั้งดงาม เมื่อแสงสว่างเล็ก ๆ จากดวงเทียนถูกจุดกระจายแผ่ไปในระหว่างผู้คนเป็นพื้นที่ขยายกว้างออกไปทีละดวง ทีละดวง จนสว่างพร่างพรายในความมืด แลเห็นดวงหน้าทุกคนสว่างแวบตามแสงเทียน แล้ววิทยากรก็ให้ทุกคนอธิษฐานจิตแล้วนำดวงเทียนไปปักไว้ในถาดทราย ผู้เข้าร่วมกิจกรรมทุกคนต่างเคลื่อนไหวด้วยอาการสงบแลดูขรึมขลัง ศักดิ์สิทธิ์และมีพลัง

ต่อจากนี้วิทยากรได้บรรยายถึงความจริงของการกำเนิดชีวิตมนุษย์ ซึ่งต้องผ่านความยากลำบากและทุกข์ทรมานของผู้เป็นแม่ แล้วก็เปิดมัลติมีเดียให้ชมภาพการคลอดบุตรของหญิงผู้เป็นแม่ การผ่าเลี้ยงดูทารกจนโตเป็นใหญ่ เพื่อให้เห็นบทบาทอันสูงค่าของผู้เป็นแม่สื่อเรื่องนี้ มีบทเพลงประกอบ ทั้งภาพและเสียงตรึงใจผู้ชมให้ฟังดูอย่างใจจดใจจ่อและเกิดความรู้สึกโชนอ่อนคล้อยตาม เมื่อสื่อจบลง แม่ชีวิทยากรได้บรรยายถึงพระคุณของแม่โดยละเอียด ตามด้วยบทเพลงที่ร้องสดของหญิงผู้เป็นแม่คนหนึ่งที่แสดงความรักห่วงหาอาทรบุตร และย้ำตามด้วยบทกวีพระคุณแม่ที่มีพลังสัมผัสเตือนความรู้สึกได้อย่างลึกซึ้งทั้งความหมกมุ่น และห่วงหาของการอ่านอันไพเราะได้จังหวะจะโคนของคุณครูนงนุชเป็นการตรึงบรรยากาศให้สงบนิ่งท่ามกลางแสงสว่างแวบสว่างเรืองของดวงเทียน แม่กับลูก พ่อกับลูก หลายคู่ขยับกายโอบกอดกันด้วยใจรักซาบซึ้ง จนแลเห็นรอยทางน้ำตาที่หยาดไหลอาบแก้มคุณพ่อ คุณแม่ คุณลูก หลายคน คุณครูนักวิจัยทีมแม่ชะจานหลายคนจดบันทึกสถานการณ์ไปช้บน้ำตาไปด้วย ผู้วิจัยเองก็ร่วมปิติตื่นตัน และตกตลึงไปกับภาพที่ไม่คาดคิดมาก่อน นับเป็นสถานการณ์เก็บบันทึกข้อมูลการวิจัยที่มีชีวิตชีวาอย่างยิ่ง ส่วนคณะสงฆ์ทั้ง 5 รูป ก็ยังคงนั่งสมาธิสงบสำรวมอยู่โดดเด่นเป็นหลักชัยในท่ามกลางความหวั่นไหวต่อพลังแห่งพระคุณแม่ของเหล่าภราดรทุกคนทั้งเด็กทั้งผู้ใหญ่

เมื่อการบรรยายเสร็จสิ้นลง ทางวิทยากรได้เชิญชวนให้สมาชิกครอบครัวทั้งหลายได้แสดงความคิดเห็น ความต้องการที่จะให้ครอบครัวสุขสงบ พ่อแม่ลูกบางคู่ได้ออกมาแสดงความรู้สึกที่ดีต่อกัน ได้ใช้เวทีธรรมในคืนนี้เป็นเวทีแห่งการขอขมา และขอโทษกรรมระหว่างกัน ท่ามกลางประจักษ์พยานที่ร่วมอนุโมทนาด้วยน้ำตาเนืองนองด้วยความตื่นตันใจไปพร้อม ๆ กับเสียงสั่นครี๊ปปนระสั่นของคู่กรณีต่างทำให้สำนึกรักและผูกพันกันและกัน

เช้าตรู่วันรุ่งขึ้น เป็นกิจกรรมตักบาตรบูชาคุณพระสงฆ์ และฝึกลดละความตระหนี่และความโลภ มีการปูเสื่อรองนั่งสำหรับผู้ตักบาตรจัดเป็นแนวยาวไปตามถนนภายในโรงเรียน คณะสงฆ์ก็เดินรับบิณฑบาต เสร็จแล้ว กลับเข้าห้องอบรม เพื่อกล่าวคำถวายข้าวพระพุทธ อธิษฐานจิตภาวนาและแผ่เมตตาให้สรรพสัตว์

เมื่อรับประทานอาหารเสร็จแล้ว เป็นกิจกรรมให้เขียนสะท้อนความรู้สึกนึกคิดลงในกระดาษรูปหัวใจ โดยทางทีมวิจัยได้กำหนดไว้ 4 หัวข้อ ฝ่ายพ่อแม่ 2 หัวข้อ ฝ่ายลูก 2 หัวข้อ ได้แก่ ลูกที่พ่อแม่อยากให้ เป็น สิ่งที่ยากสารภาพต่อลูก พ่อแม่ที่ลูกอยากให้เป็นและสิ่งที่ยากสารภาพต่อพ่อแม่ ซึ่งทางทีมวิจัยได้สรุปดังนี้

1) ลูกที่พ่อแม่อยากให้ เป็น ได้แก่ อยากให้ลูกเป็นคนดีมีเมตตาต่อผู้อื่น เป็นคนประหยัด อดออม อดทน ตั้งใจเรียน ไม่เกเร ไม่ดื้อ ไม่ซน ไม่พูดโกหก ไม่เป็นเด็กซนโหมย มีความรับผิดชอบ กล้าคิดกล้าแสดงออกในทางที่ดี วานอนนอนง่าย เชื่อฟังคำสั่งสอนของพ่อแม่ ครูอาจารย์ เป็นต้น

2) สิ่งที่ยากสารภาพต่อลูก ได้แก่ บางครั้งพ่อแม่ดูคำเขียนดีลูกก็เพราะรักลูกอยากให้ เป็นคนดีไม่ดื้อไม่ซน จะทำตัวเป็นตัวอย่างที่ดี ไม่ดื่มสุรา สิ่งที่ทำตัวเป็นตัวอย่างที่ไม่ดีก็คือดื่มสุรา ที่ดื่มเพราะเครียดกับปัญหาชีวิตในบางเรื่องลูกไม่สามารถรับรู้ได้ แม่จะพยายามดื่มให้น้อยลง จะเป็นตัวอย่างที่ดีต่อลูก เคยดูคำเขียนดีลูกทำแล้วก็รู้สึกเสียใจ เป็นต้น

3) พ่อแม่ที่ลูกอยากให้เป็น ได้แก่ ไม่ดุด่า ไม่อยากให้พ่อแม่ทะเลาะกัน ไม่อยากให้พ่อแม่ดื่มสุรา เบียร์ ยาเสพติด อยากให้เข้าใจลูก ไม่บังคับมากเกินไป ให้เวลากับลูก เป็นคนใจมีศีลธรรม เอาใจใส่ดูแลลูก อยากให้รักาศิล โดยเฉพาะศิลปะ 5 เป็นต้น

4) สิ่งที่ยากสารภาพต่อพ่อแม่ ได้แก่ บางครั้งเถียง หรือด่าพ่อแม่ หรือทำอะไรที่ไม่ดี ขอให้พ่อแม่ให้อภัย ขอโทษที่ไม่ได้ช่วยแม่ทำงาน ต่อไปจะช่วยแม่ทำงาน ตั้งใจเรียน ไม่ดื้อ ขอสัญญาว่าจะเป็นเด็กดี เป็นต้น

ตอนบ่ายก่อนเสร็จสิ้นการอบรมทั้งคณะสงฆ์ แม่ชีวิฑาภกร และผู้เข้ารับการอบรมทุกคน ได้เดินทางจากโรงเรียนไปที่วัดหนองบัว ซึ่งอยู่ติดกับบริเวณโรงเรียน เพื่อไปรับฟังโอวาทจากเจ้าคณะตำบล แม่เจดีย์ (มหานิกาย) ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสวัดหนองบัวและรับแจกเกียรติบัตรรับรองการเข้ารับการอบรมในค่ายคุณธรรมครอบครัววิถีพุทธ

หลังจากผ่านกิจกรรมการอบรมไปแล้ว ทางทีมวิจัยแม่ชีเจจันพบว่า ผู้ปกครองบางส่วนที่เข้าร่วมกิจกรรม ได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรม ลด ละ เลิก อบายมุข เข้าใจลูกและให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียนในการแก้ไขปัญหานักเรียนเป็นอย่างดี

นอกจากนี้ผู้ปกครองที่เข้าร่วมกิจกรรมครั้งนี้ ยังได้เกิดความประทับใจในคุณค่าและประโยชน์ของกิจกรรม และเสนอแนะให้จัดซ้ำอีก ทั้งช่วยบอกกล่าวประชาสัมพันธ์ไปยังเพื่อนผู้ปกครองนักเรียนที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมได้ทราบถึงคุณค่าประโยชน์ของกิจกรรมนี้ด้วย และ

เสนอแนะว่าครั้งต่อไปควรจัดที่วัด เพราะบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้ได้ดีกว่าในโรงเรียน โดยเฉพาะที่ศูนย์พัฒนาศิลธรรมเวียงกาหลง

ในระหว่างเข้ารับการอบรม มีคุณยายคนหนึ่งแอบมากระซิบเบา ๆ กับผู้วิจัยเชิงสารภาพเปิดเผยว่าได้หลบออกไปเล่นการพนันระยะหนึ่ง แต่นับตั้งแต่จะไปจะหยุดทำสิ้นเชิง เพราะสามีเองก็เคยดักเตือนเป็นประจำ แต่ตนไม่เชื่อ แต่ตอนนี้รู้แล้วจะแก้ไขตนเองไปเสีย ๆ โดยไม่บอกสามี แต่ให้เขารู้เอง

กิจกรรมที่ 3.11 กิจกรรมค่ายคุณธรรมพฤติกรรมเปลี่ยนไป สำหรับนักเรียนชั้น
ป.3 – ป.4 และ ป.5 – ป.6

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกระบวนการจัดการเรียนรู้หลักธรรมในพุทธศาสนาและมารยาทชาวพุทธ
3. เพื่อศึกษาผลการจัดกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตกิจกรรมในค่ายคุณธรรม
2. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก
3. บันทึกภาพนิ่ง / วีดีโอ
4. ศึกษาเอกสารรายงานของทีมวิจัย

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยวิจัย
3. ทีมวิจัยแม่ชะจาน
4. นักเรียน
5. ทีมพระวิทยากร

สถานที่ /เวลา

ร.ร.อนุบาลแม่ชะจาน

- ชั้น ป.3 – ป.4 วันที่ 7 – 9 มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมค่ายคุณธรรมพฤติกรรมเปลี่ยนไป

จากการศึกษากิจกรรมค่ายคุณธรรมพฤติกรรมเปลี่ยนไป พบว่าทางชุมชนแม่ชะจานได้กำหนดเป้าหมาย วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินกิจกรรมและผลการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

3.11.1 เป้าหมาย : นักเรียนชั้นประถมปีที่ 3 – 6

3.11.2 วัตถุประสงค์ : เพื่อให้นักเรียนได้มีความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมของพุทธศาสนา ได้ฝึกปฏิบัติจริงเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ เกิดความตระหนักในการปฏิบัติตนให้เป็นผู้มีสัมมาทิฐิ

3.11.3 วิธีดำเนินการกิจกรรม : แยกเป็น 2 ระยะ คือระดับชั้น ป.3 – ป.4 ใช้เวลา 2 วัน 1 คืน และชั้น ป.5 – ป.6 ใช้เวลา 3 วัน 2 คืน

ขั้นเตรียม : ทางทีมวิจัยชุมชนแม่ชะจานได้ประชาสัมพันธ์แจ้งให้นักเรียนและผู้ปกครอง, รับทราบ ติดต่อวิทยากรคณะพระธรรมทูตเวียงป่าเป้าเป็นผู้ให้การอบรมหลักในค่าย จัดเตรียมสถานที่โดยใช้อาคารโรงประชุม ซึ่งเป็นอาคารเปิดโล่งไม่มีฝ้าผนังเป็นที่ประกอบกิจกรรมการอบรม และใช้ห้องเรียนช่วงชั้นต่าง ๆ เป็นที่พักนอน มีครูประจำชั้นรับผิดชอบดูแลทั่วไปจัดเตรียมเอกสารสำหรับใช้สวดมนต์ไหว้พระ และอาหารกับเครื่องดื่ม

ขั้นดำเนินการกิจกรรม : คณะวิทยากรเป็นพระสงฆ์ทั้ง 5 รูป มีทั้งระดับเจ้าอาวาส ครูใหญ่ โรงเรียนพระปริยัติธรรม และพระอาจารย์โรงเรียนพระปริยัติธรรมในอำเภอเวียงป่าเป้า ในการนี้ทางคณะพระวิทยากรได้นิมนต์พระเถระผู้ใหญ่ ซึ่งได้แก่รองเจ้าคณะอำเภอมาให้อธิวาสนในช่วงวันแรกของกิจกรรมด้วย ส่วนการดำเนินการกิจกรรมค่ายอบรมครั้งนี้เน้นกิจกรรมหลักอยู่ที่การฝึกมารยาทชาวพุทธการเรียนรู้ศีลห้าจากการบรรยาย ท่องจำและชมวีดิทัศน์การตุนประกอบสาระว่าด้วยผลการละเมิดศีลห้าต้องตกนรกได้รับความทุกข์ทรมานแบบต่าง ๆ การจัดฐานการเรียนรู้เป็นประเด็นต่าง ๆ โดยใช้สถานที่ภายในบริเวณโรงเรียน เช่น สนามบาสเก็ตบอล ใต้ร่มไม้ ในห้องประชุม เป็นต้น มีการเน้นการจัดระเบียบวินัยแถว ทั้งการลุก การนั่ง การจัดระเบียบการวางรองเท้า พระวิทยากรทุกรูปมีบทบาทในฐานะวิทยากรโดยตรง ส่วนผู้บริหารโรงเรียนและคณะครูทำหน้าที่อำนวยความสะดวก คอยดูแลอยู่ห่าง ๆ ส่วนใหญ่จะมอบให้เป็นภารกิจของคณะวิทยากร ยกเว้นกิจกรรมช่วงกลางคืน จึงจะเข้าร่วมสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด และคอยดูแลตอนเช้าที่พักผ่อนคืนในโรงเรียน

3.11.4 ผลการดำเนินการกิจกรรม : ค่อนข้างสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของกิจกรรม ทางทีมวิจัยแม่ชะจานพบว่า นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงในด้านการทำสมาธิ การทำบุญตักบาตร (ทาน) มารยาทชาวพุทธ การถวายเครื่องไทยทาน การสมาทานศีล ได้องค์ความรู้ด้านหลักธรรมไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา จากพระวิทยากร นอกจากนี้นักเรียนได้เกิดความเชื่อมั่นในการทำสมาธิ และปฏิบัติตนเป็นสัมมาทิฐิ นอกจากนี้เด็ก ๆ สามารถท่องศีลห้าเป็นคำคล้องจองได้ ซึ่งถือเป็นเครื่องเตือนใจให้สำรวมระวังตน เป็นต้น

กิจกรรมที่ 3.12 กิจกรรมแรลลี่คุณธรรม ชั้น ป.1 – ป.2

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกระบวนการเรียนรู้
2. เพื่อศึกษาผลของการจัดกิจกรรม

วิธีการ / เครื่องมือ

1. สังเกตกิจกรรมในค่ายคุณธรรมชั้น ป.1 – ป.2
2. บันทึกข้อมูลตามแบบบันทึก
3. บันทึกภาพ
4. ศึกษาเอกสารรายงานทีมวิจัยแม่ชะจาน

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ผู้ช่วยผู้วิจัย
3. นักเรียน
4. ทีมพระวิทยากร พระธรรมทูต
5. คณะครู

สถานที่/เวลา

โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน

- ชั้น ป.1 - ป.2 วันที่ 21 – 22 กุมภาพันธ์ 2548

ผลการศึกษากิจกรรมแรลลี่คุณธรรม

จากการศึกษากิจกรรมแรลลี่คุณธรรม พบว่าทีมวิจัยชุมชนแม่ชะจานได้กำหนดเป้าหมาย

วัตถุประสงค์ วิธีดำเนินการ และผลการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

3.12.1 เป้าหมาย : นักเรียนชั้นอนุบาล และประถมศึกษาปีที่ 1 – 2

3.12.2 วัตถุประสงค์ : เพื่อให้นักเรียนได้ความรู้เกี่ยวกับหลักธรรมของพุทธศาสนา เกิดความตระหนักในการปฏิบัติตนเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ และสามารถปฏิบัติตนตามมารยาทชาวพุทธที่ดีได้

3.12.3 วิธีดำเนินการ : ใช้ระยะเวลาเพียง 1 วันไม่ค้างแรม

ขั้นเตรียม : ทางทีมวิจัยแม่ชะจานได้จัดเตรียมสถานที่เพื่อจัดกิจกรรมในวันเปิดเรียนธรรมดา โดยใช้พื้นที่ในท้องว่างภายในอาคารเรียน พื้นที่ห้องสมุด และภายในวัดใกล้เคียง นอกจากนี้ยังได้ประสานกับทีมพระวิทยากรชุดเดิมให้มาเป็นผู้จัดกระบวนการเรียนรู้

ขั้นดำเนินการ : คณะพระวิทยากรได้แบ่งเนื้อหาสาระการเรียนรู้ออกเป็นฐาน ต่าง ๆ ได้แก่ มารยาทไทย ฐานคุณธรรม ฯลฯ โดยทางทีมวิจัยชุมชนแม่ชะจานก็ได้แบ่งนักเรียนเป็นกลุ่มตามช่วงชั้น และเวียนกันเข้าเรียนรู้กับวิทยากรตามฐานต่าง ๆ ตลอดทั้งวัน

3.12.4 ผลการดำเนินกิจกรรม :

นักเรียนได้เรียนรู้อย่างสนุกสนานตามฐานต่าง ๆ นอกชั้นเรียน และผ่านการเรียนรู้ในกิจกรรมที่หลากหลาย ได้ความรู้ความเข้าใจและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับมารยาทชาวพุทธ คือ 5 การจำแนกผิดชอบชั่วดี รู้จักบาปบุญคุณโทษ

กิจกรรมช่วยให้ทางวัดกับทางโรงเรียนได้เชื่อมความสัมพันธ์เกื้อกูลในการร่วมกันจัดการศึกษาท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและแน่นแฟ้นมากขึ้น

กิจกรรมที่ 4 กิจกรรมกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียน

โรงเรียนสันมะเค็ด

กิจกรรมที่ 4.1 กิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง “แม่ลาวสายน้ำเส้นชีวิตของชุมชนวัดอุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงรูปแบบการนำเอาหลักธรรมทศ บารมี หลักอริยสัจ 4 และหลักไตรสิกขา ไปใช้ในการอนุรักษ์แหล่งน้ำในชุมชน

2. เพื่อศึกษาถึงผลที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้ระดับต่างๆ ของนักเรียนและชุมชนร่วมกับผู้วิจัยชั้นเรียน

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วมในขั้นการวางแผนดำเนินการร่วมกันระหว่างครู – นักเรียน และชุมชน
2. สังเกตการณ์ร่วมในขั้นการดำเนินกิจกรรม
3. ร่วมศึกษาผลที่เกิดขึ้นหลังจากสิ้นสุดกิจกรรม

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ครูผู้วิจัยชั้นเรียน
3. นักเรียนชั้นป.6
4. ชุมชน 3 หมู่บ้านในพื้นที่วิจัย
5. ผู้ช่วยวิจัย

สถานที่ /เวลา

1. โรงเรียนบ้านสันมะเค็ด
2. ในหมู่บ้าน สันมะเค็ด, สันชีเหล็กและหัวฝาย

มกราคม – มีนาคม 2548 ไปร่วมศึกษา 3 ครั้ง

ผลการศึกษากิจกรรม “แม่ลาว...สายน้ำเส้นชีวิตของชุมชน”

จากการศึกษากิจกรรม “แม่ลาว...สายน้ำเส้นชีวิตของชุมชน” พบว่า ครูผู้รับผิดชอบกิจกรรม กำหนดวัตถุประสงค์ รูปแบบและเนื้อหาสาระการเรียนรู้ และผลที่เกิดจากกิจกรรม ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้

เพื่อนำหลักธรรมชาติบำบัดมี หลักอริยสัจ 4 และหลักไตรสิกขา ไปใช้ในการพัฒนาคุณธรรมการอนุรักษ์ แหล่งน้ำในชุมชนของนักเรียน

2. รูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม

ในด้านรูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม ครูผู้รับผิดชอบได้นำหลักการจัดการสอนแบบกรณีศึกษาซึ่งเน้นกระบวนการสืบค้นหาเหตุที่มาของปัญหาเฉพาะกรณีมาเป็นเครื่องจัดการเรียนรู้ และใช้สถานการณ์จริง หรือการเรียนรู้ตามสภาพจริง คือ น้ำแม่ลาว บ่อปลาชุมชน แม่น้ำ โป่งนกโป่งผา น้ำแม่ห้วยลึก ทั้ง 4 แห่ง เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับเด็ก ๆ

3. วิธีการเรียนรู้

กิจกรรมเริ่มต้นการให้เด็กวางแผนการเรียนรู้ โดยให้เด็กตั้งคำถามสืบค้น และสำรวจสถานที่และเก็บข้อมูลแหล่งน้ำ โดยการสัมภาษณ์ชาวบ้าน ในด้านเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของแหล่งน้ำสาธารณะทั้ง 4 แห่ง สิ่งมีชีวิตในน้ำซึ่งบ่งบอกถึงคุณภาพว่ามีปัญหาอะไร มีสาเหตุอะไร ต่อจากนี้จึงนำผลการเรียนรู้มาเปรียบเทียบอดีต/ปัจจุบัน เมื่อได้ข้อมูลแล้วจัดบันทึกในรูปแบบของ mind mapping โดยครูติดตามเป็นที่เลียง คอยให้คำปรึกษาและกระตุ้นทุกขั้นตอน จนเมื่อได้ผลแล้วก็นำมาสรุปกับกลุ่มเพื่อน นำเสนอหน้าชั้น แลกเปลี่ยนประสบการณ์และผลการศึกษา เติมเต็มข้อมูลซึ่งกันและกัน แล้วสรุปเป็นภาพรวมผลการศึกษารายชั้นเรียน ในกระดานปรู๊ฟ กิจกรรมนี้สิ้นสุดลงก่อนเสร็จสิ้นกระบวนการเพราะปิดภาคเรียน

4. ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

เด็กได้เรียนรู้สภาพปัญหาที่เป็นสภาวะของทุกข์ของชุมชน อันเป็นประเด็นแหล่งน้ำในชุมชน โดยมีการสำรวจแหล่งน้ำต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งลงไปดูในแหล่งน้ำและสัมภาษณ์ชาวบ้าน และพบว่า ตลิงพัง ท้องน้ำตื้นเขิน มีขยะพลาสติกทับถม มีกลิ่นเหม็นไม่สะอาด สิ่งมีชีวิตน้อยลง โดยเฉพาะสัตว์ที่เป็นอาหาร และปริมาณน้ำน้อยลง และแห้งขอดในบางแหล่งไม่เพียงพอต่อการอุปโภค เมื่อทราบปัญหาแล้วได้สืบสาวสาเหตุของปัญหาพบว่า ในอดีตสภาพแหล่งน้ำในชุมชนไม่สะอาด มีปริมาณเพียงพอแก่การใช้สอย เพราะมีจำนวนประชากรน้อย ไม่มีการแก่งแย่งกันใช้น้ำ มีป่าไม้มาก มีต้นไม้และต้นไม้อยู่สองฝั่งน้ำแม่ลาว ไม่มีการใช้สารเคมีและถุงพลาสติกในการเพาะปลูก ปัจจุบันสภาพแหล่งน้ำมีปัญหาตื้นเขิน เพราะจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นมาก มีการใช้ปริมาณน้ำมากขึ้น ป่าไม้ถูกทำลาย กอไผ่ตามริมฝั่งเหลือเพียง 2 กอ นอกนั้นถูกขุดหน่อออก ฟันต้นไปใช้ประโยชน์โดยไม่มีโอกาสเกิดขึ้นใหม่ ดังคำกล่าวที่ว่า “เก่าแก่ตายไป แก่ใหม่ก็บ่ได้เกิด” ทำให้ตลิงพัง เมื่อตลิงพังก็ทำให้ดินลงไปทับถมผสมกับขยะ ซึ่งมีเป็นจำนวนมาก มีการเพาะปลูกแบบเข้มข้น ใช้สารเคมีและถุงดำ ทั้งลงในแม่น้ำทับถมกับดินจากตลิงพัง โรงงานอุตสาหกรรมผลิตชิงคอง ในพื้นที่หมู่บ้านของนายทุนต่างถิ่น ถ่ายเทน้ำเสียลงในแม่น้ำ สาเหตุเหล่านี้กระทบกับ

สิ่งมีชีวิตในแหล่งน้ำ ปู ปลา ตัวใหญ่ ๆ ไม่สามารถอยู่อาศัยในแหล่งน้ำ และเมื่อสืบสาวสาเหตุระดับลึกลงไป เด็กก็พบว่าทั้งหมดนั้นมาจาก “คน” ที่เห็นแก่ตัว

กิจกรรมได้ดำเนินไปจนถึงเวลาปิดภาคการศึกษาจนถึงระดับค้นพบสาเหตุของปัญหา โดยยังไม่ได้ให้เด็กทำการวิเคราะห์และนำ “หลักฐาน” ไปอธิบายกระบวนการเรียนรู้ รวมทั้งผลทางด้านคุณธรรมที่เกิดขึ้นในใจเด็ก และยังไม่ได้ดำเนินไปถึงขั้นกำหนดทางเลือก หรือวิธีแก้ปัญหา รวมทั้งการกำหนดเป้าหมายหรือผลที่ต้องการ

กิจกรรมที่ 4.2 การศึกษากิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง “การเรียนรู้คุณธรรมผ่านกิจกรรมบริการชุมชน (เช่น งานฉาปนกิจศพ งานบุญอื่นๆ)”

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกระบวนการเรียนรู้คุณธรรมด้านความมีเมตตา

เสียสละ

2. ศึกษาผลการเรียนรู้ของนักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วม ในงานประเพณีฝังลูกนิมิตวัดสันมะเค็ด
2. บันทึกภาพ
3. สัมภาษณ์นักเรียนที่เข้าร่วมกิจกรรม

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ครูนักวิจัยชั้นเรียน
3. นักเรียน
4. ชาวบ้านและคณะสงฆ์ผู้เข้าร่วมกิจพิธี

สถานที่ /เวลา

วัดสันชีเหล็กในงานประเพณีฝังลูกนิมิต

22 มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้คุณธรรมผ่านกิจกรรมบริการชุมชน

จากการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้คุณธรรมผ่านกิจกรรมบริการชุมชน พบว่าทางทีมวิจัยสันมะเค็ดได้กำหนดรูปแบบและเนื้อหาสาระ และผลของการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้
 - ทีมวิจัยสันมะเค็ด ได้กำหนดจุดประสงค์ของกิจกรรม ดังนี้
 - 1.1 เพื่อฝึกให้เด็กรู้จักการเป็นผู้มีความเมตตาเสียสละ รู้จักให้บริการชุมชน
 - 1.2 เพื่อฝึกคุณธรรมด้านความรับผิดชอบ

2. วิธีดำเนินการ

ทางทีมวิจัยสันมะเค็ดได้เลือกสถานการณ์ที่เป็นงานประเพณีในชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรม 3 สถานการณ์ ซึ่งแต่ละสถานการณ์การเรียนรู้ ทางครูผู้สอนจะให้เด็กวางแผนการเรียนรู้ โดยใช้ใบงานเป็นเครื่องมือ ในใบงานจะเป็นคำถามนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อหาข้อมูลหรือคำตอบ เช่น

- ลักษณะของงานประเพณีเป็นอย่างไร
- งานประเพณีมีความสำคัญอย่างไร
- พิธีกรรมขั้นตอนอย่างไร เกิดอะไรขึ้นบ้าง
- ในฐานะที่นักเรียนเป็นสมาชิกในชุมชน จะมีส่วนร่วมอย่างไร ส่วนครูก็จะติดตามใบสังเกตการณ์ และมีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

2.1 งานประเพณีทอดผ้าป่า วัดสันมะเค็ด เด็กทั้งโรงเรียนได้แต่งชุดขาวเดินขบวนถือธงไปรับผ้าป่า เป็นต้น

2.2 งานประเพณีฝังลูกนิมิตที่วัดสันขี้เหล็ก เด็กบางส่วนจะอาสาเข้าไปบริการชุมชนตามคุ่มอาหาร น้ำดื่ม เพื่อเสิร์ฟให้ชาวบ้าน เด็กบางส่วนจะอาสาช่วยงาน เด็กบางส่วนก็แต่งชุดขาวเข้าร่วมขบวนแห่

2.3 งานประเพณีฉลองพัทธศ ทานพระครู เด็ก ๆ ก็จะแต่งชุดขาวเดินขบวนแห่พัทธศร่วมกับขบวนของชาวบ้าน

2.4 งานทำบุญวันเกิดของสำนักบ่าเพ็ญพรตที่ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้าน เด็ก ๆ ก็ไปร่วมเตรียมจัดทำเครื่องสักการะ ในรูปดอกไม้ใบตอง เช่น การปักกลีบบัวเป็นจำนวนมาก เป็นต้น

เมื่อเด็กกลับจากการทำกิจกรรมบริการชุมชน แล้วก็จะช่วยกันสรุปทเรียนที่ได้เรียนรู้โดยการเขียนรายงานส่ง

3. ผลที่เกิดจากกิจกรรมการเรียนรู้

3.1 ในด้านคุณธรรมความมีเมตตาเสียสละนั้นเด็กได้เรียนรู้ที่จะเป็นผู้ให้อย่างแท้จริง เพราะเป็นกิจกรรมที่ทำแล้วไม่ได้รับสิ่งตอบแทนเป็นผลประโยชน์ แต่สิ่งที่ได้จากการเป็นผู้ให้คือ “ได้บุญ” ดังคำตอบของเด็กนักเรียนที่ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์ในงานฝังลูกนิมิตวัดสันขี้เหล็ก เมื่อถูกถามว่า “หนูมาทำไม” เด็กตอบว่า “อยากได้บุญค่ะ”

3.2 ในด้านคุณธรรมเกี่ยวกับความรับผิดชอบ งานประเพณีแต่ละอย่างแต่ละสถานการณ์ เด็กจะได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบภารกิจต่าง ๆ ซึ่งต้องมีความอดทน พยายามที่ต้องทำให้ได้และทำให้สำเร็จ ขบวนพาเหรดในชุดขาวของเด็ก ๆ เป็นภาพความเสียสละ พร้อมเพรียง ที่มาจากความรับผิดชอบต่อเป็นพื้นฐาน

3.3 ในด้านสัมพันธภาพกับชุมชน ชุมชนมีความยินดีพอใจที่เห็นลูกหลานเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างมีระเบียบและชัดเจน เป็น “หัวเรี่ยวหัวแรง” สำคัญที่ทำให้งานส่วนรวมขับเคลื่อนไปได้ อย่างเข้มแข็ง และมีคุณภาพแตกต่างไปจากที่เคยปฏิบัติ เพราะเด็กจะมีก็แต่ผู้ใหญ่ ผู้เฒ่า ผู้แก่ เป็นหลัก

3.4 ในด้านสัมพันธภาพกับวัด กระบวนการเรียนรู้ทั้ง 3 ลักษณะมีสาระที่เกี่ยวกับ องค์ประกอบสำคัญทางพุทธศาสนา เป็นการเชื่อมโยงเด็กและวัดเข้าด้วยกันอย่างใกล้ชิดมากขึ้น

3.5 ในแง่ผลกระทบต่อชุมชน การขับเคลื่อนการเรียนรู้วิถีพุทธลักษณะนี้ ย่อมก่อให้เกิดความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมไปด้วย

กิจกรรมที่ 4.3 การศึกษากิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง “คุณครูใจให้เกิดความอ่อนโยนมีเมตตาและรักธรรมชาติ”

กิจกรรมนี้ ผู้วิจัยได้เดินทางไปประสานงานและติดตามเพื่อสนับสนุนและร่วมแก้ปัญหา มากกว่า 2 ครั้ง แต่ก็ไม่ได้มีการดำเนินกิจกรรมนี้ตามแผนการดำเนินงานของชุมชนแต่อย่างใด

กิจกรรมที่ 4.4 การศึกษากิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง “โรงเรียนสะอาดปราศจากขยะด้วยตัวเรา”

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ความรับผิดชอบและวินัยในการรักษาความสะอาดด้วยหลักพุทธธรรม ไตรสิกขา และบุญกิริยาวัตถุ 3

2. เพื่อศึกษาผลการเรียนรู้ของจากการดำเนินกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตกระบวนการเรียนรู้ในชั้นเรียน
2. สัมภาษณ์ผู้เรียนแบบสนทนากลุ่ม
3. สังเกตสภาพแวดล้อมทั่วไปภายในโรงเรียน
4. ศึกษาผลการเรียนรู้จากครูและผู้เรียนตลอดจนผู้เกี่ยวข้อง

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย / ผู้ช่วยฯ
2. ครูนักวิจัยชั้นเรียน
3. นักเรียน

สถานที่ /เวลา

โรงเรียนบ้านสันมะเค็ด

มีนาคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรม “โรงเรียนสะอาดปราศจากขยะด้วยตัวเรา”

จากการศึกษากิจกรรมการวิจัยเรื่อง “โรงเรียนสะอาดปราศจากขยะด้วยตัวเรา” พบว่าชุมชนล้นมะเค็ด กำหนดรูปแบบและเนื้อหาสาระและผลการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้

มีการกำหนดวัตถุประสงค์ ไว้ดังนี้

- 1.1 เพื่อให้นักเรียนมีความรับผิดชอบในการรักษาความสะอาดด้วยหลักพุทธธรรม ไตรสิกขา และบุญกิริยาวัตถุ 3
- 1.2 เพื่อให้นักเรียนมีวินัยในการรักษาความสะอาดด้วยหลักพุทธธรรมไตรสิกขาและบุญกิริยาวัตถุ 3

2. รูปแบบและเนื้อหาสาระของกิจกรรม เป็นกิจกรรมระดับโรงเรียน

กิจกรรมที่ใช้รูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและสิทธิเด็ก เน้นกระบวนการประชาธิปไตยในโรงเรียน โดยมีสถานักเรียนเป็นผู้มีบทบาท เป็นตัวแทนทำหน้าที่ประสานกับคณะครูในโรงเรียน เน้นการเรียนรู้โดยการกระทำและติดตามตรวจสอบและประเมินแบบมีส่วนร่วม ใช้ธงสีเป็นอุปกรณ์แสดงผลการเรียนรู้ ใช้แบบบันทึกเชิงประเมินที่นักเรียนดำเนินการด้วยตนเอง

3. วิธีการเรียนรู้ของนักเรียน

- 3.1 แบ่งกลุ่มคณะช่วงชั้นกลุ่มสาระสี รวม 4 กลุ่ม 4 สี
- 3.2 แต่ละสีคัดเลือกประธานสี โดยมีครูเป็นที่ปรึกษา
- 3.3 สร้างเกณฑ์ประเมินและบันทึกผล
- 3.4 ติดตาม ตรวจสอบและประเมิน พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะโดยกรรมการฝ่ายประเมิน ได้แก่สถานักเรียน
- 3.5 กรรมการติดตามตรวจนำผลเสนอให้ที่ประชุมครู เพื่อร่วมกันตัดสินผลการประเมิน และแสดงผลโดยการชักธงสีขึ้นเสาตามระดับร้อยละ
- 3.6 แต่ละกลุ่มสีพิจารณาตนเองและพัฒนาผลงาน

4. ผลการจัดกิจกรรม

4.1 ผลการจัดกิจกรรมทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้

กิจกรรมจะเริ่มตั้งแต่ตอนเช้า นักเรียนแต่ละกลุ่มสี และต้องทำหน้าที่บริการทำความสะอาดโรงเรียน โดยได้แบ่งเป็น 4 เขต ให้เวียนรับผิดชอบกันทุกสี ในแต่ละวันจะมีผู้ตรวจประจำเขต โดยใช้ใบตรวจผลงานตั้งแต่เช้า ซึ่งเริ่มจากประธานสถานักเรียนและหรือครูมากดข้อดีเรียกแถวหน้าห้องพักครู มีการตรวจแถวเช็คความพร้อมโดยใช้สมุด 1 เล่ม เช็คการรับผิดชอบต่อเวลา

ต่อจากนี้ ประธานกลุ่มสี่ก็จะพาทีมไปปฏิบัติงานตามเขตรับผิดชอบ หลังจากนั้นก็จะมีการประชุมผู้ตรวจประจำเขต ไปตรวจผลงาน แล้วนำมาจัดลำดับผลงาน ระบุเหตุผลของการจัดลำดับ พร้อมกับให้คำแนะนำวิธีแก้ไข

เมื่อครบ 1 สัปดาห์ ก็จะเอาคะแนนการปฏิบัติงานในแต่ละวันมารวมกัน แยกเป็นคะแนนความพร้อมกับคะแนนความรับผิดชอบ

4.2 ผลการจัดกิจกรรมทำให้นักเรียนได้รับการเรียนรู้คุณธรรมด้านต่าง ๆ ได้แก่ การดำเนินกิจกรรมนี้ช่วยลดปัญหานิสัยการเอาเปรียบผู้อื่น ช่วยสร้างนิสัยเสียสละไม่เห็นแก่ตัว, แอบหลบหลีกงานไปอยู่ที่อื่น นิสัยความตรงต่อเวลา นิสัยการทำงานร่วมกับผู้อื่น และช่วยให้มีความรับผิดชอบต่อผู้อื่น พิจารณาจากธงสี การใช้ธงสีช่วยให้เด็กเห็นผลของการปฏิบัติอย่างเป็นสาธารณะ เป็นการช่วยกระตุ้นความรับผิดชอบต่อผู้อื่นได้อย่างได้ผล

กิจกรรมที่ 4.5 การศึกษากิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง “กระบวนการกรณีศึกษากับการปลูกฝังคุณธรรม”

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกระบวนการการเรียนรู้คุณธรรมแนวพุทธด้วยวิธีกรณีศึกษา

2. ศึกษาผลการเรียนรู้ของผู้เรียน

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ในสถานการณ์การเรียนรู้ในชั้นเรียนร่วมกับคุณครูวิจัย

2. ศึกษากระบวนการทุกขั้นตอนจากการสัมภาษณ์ครูนักวิจัย

3. ร่วมศึกษาผลการเรียนรู้ของผู้เรียน ตลอดจนวิธีประเมินของผู้เกี่ยวข้อง

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย

2. ครูนักวิจัย

3. นักเรียน

4. ผู้เกี่ยวข้อง

สถานที่ /เวลา

โรงเรียนบ้านสันมะเค็ด

กุมภาพันธ์ 2548

กิจกรรมที่ 4.6 การศึกษากิจกรรมการพัฒนาความรับผิดชอบของนักเรียนโดยใช้ นิทานคุณธรรม

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของ กระบวนการเรียนรู้คุณธรรมด้านความรับผิดชอบ โดยใช้นิทานคุณธรรมสำหรับนักเรียนชั้น ป. 1
2. ศึกษาผลการเรียนรู้ของนักเรียนและวิธีประเมินผลของครูนักวิจัย

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ในสถานการณ์การเรียนรู้ร่วมกับครูและนักเรียน
2. สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน
3. ศึกษาผลการเรียนรู้ของผู้เรียนจากวิธีการประเมินของครูนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ครูนักวิจัยชั้นเรียน
3. นักเรียนป.1
4. ผู้เกี่ยวข้อง

สถานที่ /เวลา

โรงเรียนบ้านสันมะเค็ด
กุมภาพันธ์ 2548

กิจกรรมที่ 4.7 การศึกษากิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง “การใช้หลักพุทธธรรมในการ แก้ปัญหาการเข้าแถวของนักเรียนชั้นอนุบาล 1-2

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกระบวนการเรียนรู้วินัยในการเข้าแถวโดยใช้หลักพุทธธรรมนักเรียนชั้นอนุบาล 1-2
2. ศึกษาผลการเรียนรู้จากการประเมินผลของครูนักวิจัยและผู้เกี่ยวข้อง

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์สถานการณ์การเรียนรู้วินัยการเข้าแถวของนักเรียนชั้นอนุบาล 1 – 2
2. สังเกตพฤติกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียน
3. สัมภาษณ์ครูนักวิจัยเกี่ยวกับขั้นตอนกระบวนการและผลการเรียนรู้ของนักเรียน
4. ศึกษาเอกสารการประเมินผลของครูนักวิจัย

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย/ ผู้ช่วย
2. ครูนักวิจัย
3. นักเรียนชั้นอนุบาล 1 - 2
4. ผู้เกี่ยวข้อง

สถานที่ /เวลา

โรงเรียนบ้านสันมะเค็ด

มีนาคม 2548

กิจกรรมที่ 4.8 การศึกษากิจกรรมวิจัยชั้นเรียนเรื่อง “ฝึกคุณธรรมประจำวันเพื่อ
แปรรูปชีวิตให้ปฏิบัติเป็นกิจวัตร

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระกระบวนการเรียนรู้คุณธรรมในการดำรงชีวิตประจำวัน
ของนักเรียน

2. ศึกษาผลการเรียนรู้ของผู้เรียนและวิธีประเมินผลของผู้เกี่ยวข้อง

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ในสถานการณ์การเรียนรู้ในชีวิตประจำวันของนักเรียน

2. ศึกษาผลการเรียนรู้ของเด็กโดยการสัมภาษณ์เด็กและวิธีการประเมินของครูนักวิจัย

และผู้เกี่ยวข้อง

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย
2. ครูนักวิจัย
3. นักเรียนในโรงเรียน
4. ผู้เกี่ยวข้อง

สถานที่ /เวลา

โรงเรียนบ้านสันมะเค็ด

กุมภาพันธ์ - มีนาคม 2548

กิจกรรมที่ 4.9 การศึกษากิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีพื้นบ้าน “ตานข้าวจี จัก่องหลวงพระเจ้า”

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาของกระบวนการเรียนรู้ประเพณีชาวพุทธในชุมชนของนักเรียน
2. ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ผู้เรียนและครูนักวิจัยค้นพบ
3. ศึกษาผลการดำเนินกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

ศึกษาผลการจัดกิจกรรมโดยการสัมภาษณ์และศึกษาผลงาน ตลอดจนวิธีประเมินผลของครูนักวิจัย

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย/ ผู้ช่วยฯ
2. ครูนักวิจัย
3. นักเรียน
4. ชาวบ้านผู้เข้าร่วมประเพณี
5. พระสงฆ์ผู้ประกอบพิธี

สถานที่ /เวลา

วัดสันมะเค็ด

มกราคม 2548

ผลการศึกษากิจกรรมการเรียนรู้ประเพณีพื้นบ้าน “ตานข้าวจี – จัก่องหลวงพระเจ้า”

จากการศึกษาพบว่า คณะครูได้บรรจุกิจกรรมนี้เข้าในแผนการสอนบางชั้นเรียน โดยกำหนดวัตถุประสงค์ รูปแบบและสาระการจัดกิจกรรม และเกิดผลจากการจัดกิจกรรมดังนี้

1. วัตถุประสงค์ของกิจกรรมการเรียนรู้
 - 1.1 เพื่อให้ให้นักเรียนได้เรียนรู้ประเพณีชาวพุทธในชุมชนของนักเรียน
 - 1.2 เพื่อปลูกฝังคุณธรรมด้านความเคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา

2. รูปแบบและเนื้อหาของกิจกรรม กิจกรรมระดับโรงเรียน

กิจกรรมนี้เป็นการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ด้านสาระการเรียนรู้ ได้แก่ ลักษณะประเพณี และคุณค่าของประเพณีตานข้าวจี – จัก่องหลวงพระเจ้า ซึ่งจัดขึ้นที่วัดสันมะเค็ด

ลักษณะของพิธีกรรม มีดังนี้

ขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมแยกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ พิธีกรรมของสงฆ์และพิธีกรรมของฆราวาส ซึ่งประสานกันบางตอนและแยกปฏิบัติบางตอนดังนี้

ในส่วนกิจกรรมของสงฆ์ : ชาวบ้านจะพากันนำ “หลัว” หรือพินแห้งมาก่อกองสุมกัน ประกอบด้วยไม้จันทน์เล็กน้อยพอเป็นสัญลักษณ์ของพิธีกรรม นอกนั้นเป็นไม้ไมยราพยักษ์ เหตุที่ต้องใช้ไม้พินผสมก็เพราะป่าชุมชนมีกฎให้ปฏิบัติโดยห้ามเข้าไปตัดไม้ จึงหามาเล็กน้อยพอเป็นสัญลักษณ์ ที่เหลือใช้ไมยราพก็เพราะเป็นวัชพืชที่ขึ้นในนาข้าวคอยกัดขวางทำลายพื้นที่เพาะปลูก เจ้าอาวาสจึงแนะนำให้ใช้ไม้ชนิดนี้ อันถือเป็นการปราบวัชพืชไปในตัว

ชาวบ้านจะพากันนำไม้ดังกล่าวไปก่อกองสุมขึ้นด้านหน้าวิหารวัดในตอนเย็นก่อนวันประกอบพิธี

ครั้นถึงตอนตี 4 ฝ่ายคณะสงฆ์และสามเณรในวัด (รวมทั้งชาวบ้านที่มารับใช้อำนวยความสะดวก 2-3 คน) ก็จะเริ่มประกอบพิธี โดยเข้าวิหารสวดมนต์ก่อน แล้วเดินลงมายืนล้อมกองหลัว และสวดมนต์ก่อนจุดไฟ เริ่มจากท่านเจ้าอาวาสก่อน ตามด้วยพระสงฆ์และสามเณรรูปอื่น ๆ ต่อจากนี้ไฟก็จะลุกไหม้ภายในเวลารวดเร็ว ระหว่างนี้ ประตुวิหารจะต้องเปิดอ้าไว้ตลอด

ในส่วนกิจกรรมของฆราวาส : จะเริ่มตั้งแต่ตอนเช้า ชาวบ้านจะพากันนำข้าวใหม่ (ที่เพิ่งเก็บเกี่ยวได้โดยยังไม่มีการนำไปบริโภค จนกว่าจะผ่านพิธีกรรมนี้ไปก่อน) ไปตักบาตรพระทางโรงเรียนได้นำเด็กเข้าร่วมในชั้นตอนนี้ โดยให้ติดตามผู้ปกครองไปตักบาตร ส่วนตอนกลางวันเป็นกิจวัตรของผู้สูงอายุ ซึ่งจะมีการเทศนาฟังธรรมกันตลอดวัน

ผลที่เกิดจากกิจกรรม : เด็ก ๆ ได้เข้าร่วมเรียนรู้ประเพณีพุทธศาสนาในห้องเรียน เกิดความสนใจคุ้นเคยและตระหนักในคุณค่าของประเพณี ผู้ปกครองก็พึงพอใจว่า เด็กได้เข้าวัดร่วมทำบุญกับครอบครัว

3. วิธีการเรียนรู้ของผู้เรียน

ครูเป็นฝ่ายกำหนดให้นักเรียนเข้าไปร่วมในขั้นตอนการทำบุญตักบาตรกับผู้ปกครอง

4. ผลการจัดกิจกรรมการเรียนรู้

เด็กได้เข้าร่วมเรียนรู้พิธีกรรมอันเป็นงานประเพณีชาวพุทธในชุมชนของตน ได้เกิดความคุ้นเคยและตระหนักในคุณค่าของประเพณี ส่วนผู้ปกครองก็พึงพอใจว่าลูกหลานได้เข้าร่วมทำบุญตักบาตรสืบทอดประเพณี

กิจกรรมที่ 4.10 การศึกษากิจกรรมค่ายกายค่ายใจทรงไว้แห่งภูมิปัญญาพัฒนา คุณธรรม

วัตถุประสงค์

1. ศึกษารูปแบบและเนื้อหาสาระของกระบวนการเรียนรู้ในค่ายพัฒนาคุณธรรมที่ชุมชน
ร่วมกันออกแบบ

2. ศึกษาผลการดำเนินกิจกรรม

วิธีการ/เครื่องมือ

1. สังเกตการณ์ร่วมการประชุมระดมความคิดเห็นวางแผนการจัดค่ายคุณธรรมของทีมวิจัย

2. สังเกตการณ์ร่วมการประชุมระดมความคิดเห็นวางแผนการจัดค่ายคุณธรรมระหว่างทีมวิจัยกับ

ผู้นำชุมชนและผู้ปกครองนักเรียน

3. สังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรมค่ายคุณธรรม

ผู้ร่วมกิจกรรม

1. ผู้วิจัย

2. ผู้ช่วยวิจัย 2 คน

3. ครู - ทีมวิจัย

4. นักเรียน

5. คณะวิทยากรฝึกอบรม(สงฆ์)

6. ผู้เกี่ยวข้อง

สถานที่ /เวลา

กุมภาพันธ์ – มีนาคม 2548

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยเรื่อง “รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ในบทนี้จะแยกเป็น 6 ตอน ได้แก่ตอนที่ 1 บริบทชุมชน ตอนที่ 2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น ตอนที่ 3 แนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชน ตอนที่ 4 บทเรียนชุมชนที่เกิดจากการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ตอนที่ 5 ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชน

ตอนที่ 1 บริบทชุมชน

ในตอนนี้จะนำเสนอผลการวิจัย 3 ประเด็น ได้แก่บริบทชุมชนดงป่าล้าน บริบทชุมชนแม่ชะจาน บริบทชุมชนสันมะเค็ด

ชุมชนดงป่าล้าน

ชุมชนดงป่าล้าน ในที่นี้หมายถึงพื้นที่บริการการศึกษาของโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านดง บ้านป่าล้าน และบ้านใหม่เจริญ สภาพที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ถือว่าเป็นบริบทแวดล้อมของชุมชนซึ่งมีโรงเรียนบ้านดงป่าล้านเป็นศูนย์กลางการศึกษาวิจัย ในด้านทำเลที่ตั้งชุมชนดงป่าล้าน ตั้งอยู่ในเขตตำบลเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ตั้งอยู่ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของอำเภอเวียงป่าเป้า ห่างจากอำเภอเวียงป่าเป้า 18 กิโลเมตร ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ประมาณ 92 กิโลเมตร มีเขตติดต่อดังนี้

ทิศตะวันออก ติดกับเขตอำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง และวัดป่าอุดมธรรม ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลงเมืองโบราณเวียงกาหลง

ทิศตะวันตก ติดกับเขตเทศบาลตำบลแม่ชะจานและบ้านแม่हां

ทิศเหนือ ติดกับบ้านทุ่งม่าน เลยไปเป็นบ้านสันขี้เหล็ก บ้านหัวฝายและบ้านสันมะเค็ด

ทิศใต้ ติดกับบ้านเวียงกาหลง

ทั้ง 3 หมู่บ้านตั้งอยู่เรียงรายสองฝั่งถนนผ่านหมู่บ้านเป็นแนวยาวไปตามแนวเชิงเขาเมืองโบราณเวียงกาหลง และขนานไปตามฝั่งน้ำแม่ลาวซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกของถนนสายหลักของหมู่บ้าน

ด้านสภาพพื้นที่และสิ่งแวดล้อมทั่วไป ชุมชนดงป่าล้านมีลักษณะแตกต่างจากแม่ชะจาน กล่าวคือ สิ่งปลูกสร้างและอาคารบ้านเรือนมีทั้งแบบชนบทภาคเหนือทั่วไปที่ปลูกเรือนมีใต้ถุนสูง และแบบสมัยใหม่ที่เน้นการก่อสร้างด้วยอิฐปูนลักษณะการตั้งบ้านเรือนมีบริเวณลานบ้านและ

พื้นที่โล่ง ไม่แออัดเรียงรายแบบย่านธุรกิจใหญ่ แต่ก็ไม่มีแหล่งบันเทิงเรีงรมย์หรือพักผ่อนหย่อนใจในชุมชนเลย

สภาพพื้นที่ชุมชนดงป่าสำนมี 2 ลักษณะ คือส่วนที่เป็นที่อาศัยปลูกสร้างบ้านเรือนจะตั้งอยู่บริเวณที่สูงเชิงเขาเรียงรายไปตามแนวดถนน อีกส่วนหนึ่งจะต้องอยู่บนพื้นราบติดต่อกันเป็นแนวยาวไปตามริมฝั่งน้ำแม่ลาวซึ่งไหลผ่านกลางหมู่บ้านและถัดไปจึงเป็นพื้นที่นาสำหรับใช้เพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร นอกจากนี้พื้นที่ที่ถัดไปทางเขตติดต่ออำเภอวังเหนือก็เป็นพื้นที่สูงบนเนินเขา มีลำห้วยน้ำซับน้ำซึมอยู่ประปรายให้ความชุ่มชื้นเหมาะแก่การทำการเพาะปลูกพืชไร่บางชนิดพอเลี้ยงชีพได้บ้าง

ในด้านภูมิอากาศจัดว่าพื้นที่นี้อยู่ในเขตที่ได้รับอิทธิพลจากลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ จึงทำให้ฝนตกชุกในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกันยายน มีอากาศหนาวเย็นช่วงปลายเดือนตุลาคมถึงต้นเดือนมีนาคม และมีอากาศแห้งแล้งในช่วงเดือนมีนาคมถึงต้นเดือนพฤษภาคม อย่างไรก็ตาม ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ดังกล่าวนี้ได้ว่าเป็นสภาพภูมิอากาศที่เอื้อต่อระบบการผลิตทางการเกษตรและวัฒนธรรมชุมชนเป็นอย่างดี

กลุ่มประชากรในพื้นที่บริการการศึกษาของโรงเรียนบ้านดงป่าสำนทั้ง 3 หมู่บ้าน มีทั้งหมด 383 ครอบครัว แยกเป็นชาย 713 คน หญิง 685 คน รวมทั้งหมด 1,398 คน

ลักษณะการปกครองของชุมชนดงป่าสำนมี 2 ลักษณะ ลักษณะแรกเป็นระบบการปกครองตามแบบราชการคือ อยู่ภายใต้โครงสร้างระบบการปกครองท้องถิ่น มีสมาชิกองค์การบริหารตำบลเวียงกาหลงเป็นตัวแทนชุมชนเข้าไปมีส่วนในการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบล มีกำนันผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ที่มาจากการเลือกตั้งของชุมชน อีกลักษณะหนึ่งชุมชนมีการจัดแบ่งหมวดวัดเป็นกลุ่มบ้านเพื่อความสะดวกในการบริหารและการปกครองภายในชุมชน แต่ละหมวดวัดจะมีหัวหน้าหมวดและผู้ช่วยฯ ทำหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของสมาชิกในหมวดของตนเอง ตลอดจนอำนวยความสะดวกและเป็นผู้ประสานงานด้านข่าวสารของทางราชการและกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชน รวมถึงมีการดำเนินการด้านกระบวนการระงับกรณีพิพาทได้แย่งในชุมชนในระดับเบื้องต้น

นอกจากนี้ภายในชุมชนดงป่าสำนยังคงมีระบบการเคารพผู้อาวุโสหรือผู้ทรงภูมิปัญญา มีความรู้ความสามารถภายในชุมชน ซึ่งเป็นผลดีต่อการบริหารจัดการให้เกิดความสงบสุขภายในชุมชนอีกด้านหนึ่ง บุคคลเหล่านี้ได้แก่ อาจารย์วัด ผู้สูงอายุ ข้าราชการเกษียณ และผู้ให้ความอุปถัมภ์แก่ชุมชน

ในด้านการจัดการทรัพยากรชุมชน ชุมชนดงป่าสำนมีพื้นที่ป่าอันเป็นเขตบริการของโรงเรียนบ้านดงป่าสำนจำนวน 1,200 ไร่ ได้มีการพัฒนาขึ้นเป็นป่าชุมชน โดยมีการกำหนดกฎกติกาและระเบียบปฏิบัติที่ชัดเจนในฐานะเป็นสาธารณสมบัติหรือ “ของหน้าหมู่บ้าน”

สมาชิกในชุมชนยังคงมีระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติ กลุ่มญาติพี่น้อง และระบบหัวหน้าหมวดวัด ซึ่งระบบความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวทำให้สมาชิกมีความผูกพันและเข้มแข็งด้วยระเบียบกติกาทางสังคมที่คิดตั้งกันขึ้นเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบการจัดการป่าชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการจัดการทรัพยากรชุมชนด้วยกฎกติกาทางสังคมที่ตั้งอยู่บนรากฐานวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมในเรื่องความเป็นของ "หน้าหมู่บ้าน"

ในระบบความเชื่อและศาสนาของชุมชนบ้านดง บ้านป่าล้านและบ้านใหม่เจริญ สมาชิกหมู่บ้านทั้ง 3 แห่ง ต่างเป็นชาวพุทธด้วยกันทั้งหมด ในพื้นที่วัดทั้ง 3 หมู่บ้าน มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน 2 แห่ง ได้แก่ วัดบ้านดงและวัดป่าล้าน วัดบ้านดงมีพระสงฆ์ที่เป็นเจ้าอาวาส 1 รูป พระลูกวัด 2 รูป สามเณร 1 รูป ส่วนวัดป่าล้านไม่มีเจ้าอาวาส มีแต่พระสงฆ์ลูกวัด 1 รูป สามเณร 1 รูป วัดจะทำหน้าที่เป็นสถานประกอบพิธีทางศาสนาและไม่มีการสอนวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ในพื้นที่บ้านป่าล้านยังมีสถาบันพุทธศาสนาที่ก่อตั้งขึ้นใหม่ประมาณสิบกว่าปีคือ ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ปากตะวันตกติดกับหมู่บ้านป่าล้าน จัดเป็นสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นที่ดำเนินการ โดยพระสงฆ์และบุคลากรในท้องถิ่น มีบทบาทในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาและเผยแผ่พุทธศาสนาสำหรับชาวพุทธทั่วไป ในลักษณะสถานปฏิบัติธรรมและส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต ตลอดจนเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนเพื่อส่งเสริมและพัฒนาชุมชนด้านการศึกษานอกระบบ และการประกอบสัมมาอาชีพ เช่น การนวดแผนไทย การแปรรูปสมุนไพร และชา การผลิตเชรามิค และเครื่องปั้นดินเผา สนับสนุนส่งเสริมการบูรณะปฏิสังขรณ์และการสร้างวัดตลอดจนสำนักสงฆ์หลายแห่งทั้งในเขตจังหวัดเชียงราย ลำปางและพิษณุโลก สถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นดังกล่าวมีการสอนหลักธรรมด้วยการปฏิบัติธรรมในรูปแบบวิถีพุทธที่กลมกลืนกับวิถีชีวิตโดยใช้หลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เน้นการบำเพ็ญตนตามหลักทศบารมี โดยเปิดโอกาสให้ผู้สนใจทุกเพศทุกวัยเข้าฝึกอบรมทุกวันไม่เว้นวันหยุดและเทศกาล นอกจากนี้ยังมีการประกอบกิจกรรมตามประเพณีชาวพุทธในเทศกาลต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่อื่น ๆ

ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนดงป่าล้าน ยังคงมีระบบความเชื่อเกี่ยวกับผี ซึ่งสามารถกลมกลืนอยู่ร่วมกับพุทธในฐานะที่ระบบความเชื่อดังกล่าวทำหน้าที่รักษาระเบียบสังคม ได้บางระดับ เช่น ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่าหรือผีบรรพบุรุษซึ่งชาวบ้านเชื่อว่ายังคงยึดติดตามคุ้มครองรักษาและควบคุมความประพฤติของลูกหลานมิให้ผิดศีลธรรม โดยเฉพาะการผิดประเวณี ชาวบ้านแทบทุกครัวเรือนจะยังคงประกอบพิธีเช่นไหว้อย่างต่อเนื่องทุกปี

พิธีกรรมสำคัญอีกประการหนึ่งของชุมชนพื้นที่นี้ได้แก่ พิธีสืบชะตาทุ่ง (โต้ง) จัดเป็นพิธีกรรมเพื่อการเกษตรและความอุดมสมบูรณ์ ที่ชุมชนจะร่วมกันประกอบพิธีขึ้น โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสวดสวดสาธยายมนต์เจ็ดตำนาน หรือสิบสองตำนานและแสดงธรรมเทศนามีเนื้อหา

กล่าวถึงการมีความเมตตาช่วยชีวิตสัตว์และได้อานิสงส์ในการสืบอายุให้ยืนยาวต่อไปได้อีก ในที่นี้ยังมีการสักการะเทพเทวาผู้คุ้มครองรักษาแผ่นดินในทิศทั้ง 4 ด้วย

นอกจากนี้ในชุมชนดงป่าล้าน ผู้มีผู้รู้หรือปราชญ์ชุมชนผู้อาวุโสที่ยังรักษาจดจำภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ อยู่มากมายหลายแขนง ไม่ว่าจะเป็นด้านสมุนไพร การรักษาแบบพื้นบ้าน ดนตรีพื้นเมือง การแต่งและเล่า "คำว" ส่วนทางวัดก็ยังมี การรักษา "หนังสือธรรม" ซึ่งมีเรื่องราวตำนานและชาดกทางพุทธศาสนาไว้อยู่ไม่น้อย แต่ภูมิปัญญาท้องถิ่นเหล่านี้ในปัจจุบันแทบจะไม่มีโอกาสได้ทำหน้าที่ใด ๆ ในชุมชนอีกเลย

ระบบเศรษฐกิจการทำมาหากินของชุมชนบ้านดง บ้านป่าล้าน บ้านใหม่เจริญเป็นระบบเศรษฐกิจ 2 แนวทาง ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจ แบบพึ่งตนเองหรือแบบยังชีพและขณะเดียวกันก็ได้รับอิทธิพลของระบบทุนจากภายนอกโดยเฉพาะระบบเกษตรอุตสาหกรรมที่มีนายทุนนายหน้าพาพืชเกษตรอุตสาหกรรม เช่น มันฝรั่ง ถั่วแระ ข้าวญี่ปุ่น มาให้ชาวบ้านเพาะปลูกเป็นระบบผูกขาดที่ลดสถานะชาวบ้านลงเป็นเพียงผู้ใช้แรงงานในไร่นา และมีอิทธิพลต่อระบบการดำรงชีพของชาวบ้านในลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต้องใช้เวลาในชีวิตส่วนใหญ่กับระบบการเพาะปลูก ดูแลเก็บเกี่ยวผลผลิตตามกำหนดเวลาอย่างเคร่งครัดเพราะการมีกำบังค้ำของกระบวนการผลิตเพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม นอกจากนี้ชาวบ้านก็มีระบบออมทรัพย์ภายในชุมชนและได้รับสิทธิในกองทุนหมู่บ้าน โดยการส่งเสริมของรัฐบาลยุคปัจจุบัน (2544-2547)

ในด้านการประกอบอาชีพค่อนข้างหลากหลายในพื้นที่ 3 หมู่บ้านนี้ นอกจากอาชีพทางการเกษตรเป็นหลักแล้วยังมีอาชีพผลิตเครื่องปั้นดินเผา เหมืองหิน ซึ่งได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลด้วยเช่นกัน อาชีพพนักงานธุรกิจ ร้านค้าในชุมชน รับราชการครู แพทย์ นักปกครอง และอาชีพอิสระอื่น ๆ เช่น ขายตรง (บริษัทธุรกิจขายตรงจากต่างชาติ) และนายหน้าธุรกิจระบบเครือข่ายการตลาด เหล่านี้เป็นอาชีพธุรกิจใหม่ ๆ แต่ขณะเดียวกันในหมู่บ้านป่าล้านก็มีชมรมนวดแผนไทยเป็นธุรกิจบริการอีกอาชีพหนึ่ง ส่วนอาชีพแพทย์แผนโบราณก็พอมียู่บ้างเช่นอดีตภรรยาผู้ใหญ่นายคนหนึ่งมีสถานะเป็นหมอยาที่มีภูมิรู้ในการรักษาอาการกระดูกหักด้วยวิชาแพทย์แผนโบราณแต่ก็ไม่ถึงกับยึดถือเป็นอาชีพ

ชุมชนแม่ชะจาน

ชุมชนแม่ชะจานในที่นี้หมายถึงพื้นที่บริการการศึกษาของโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน 3 หมู่บ้านได้แก่ บ้านแม่ชะจาน บ้านหนองขัว และบ้านสันมะนะ สภาพที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ถือว่าเป็นบริบทหรือสภาพแวดล้อมของชุมชนซึ่งมีโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานเป็นศูนย์กลางการศึกษาวิจัย

ในด้านทำเลที่ตั้ง ชุมชนแม่ชะจานตั้งอยู่ในเขตตำบลแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้าจังหวัดเชียงราย และอยู่ในพื้นที่ปกครองระบบเทศบาลตำบล ตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของอำเภอเวียงป่าเป้า ห่างจากอำเภอเวียงป่าเป้า 16 กิโลเมตร ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ 90 กิโลเมตร มีเขตติดต่อดังนี้

ด้านทิศตะวันออก เป็นทุ่งนาและหมู่บ้านสาขันทม เมืองโบราณเวียงกาหลง มีน้ำแม่ลาวไหลผ่านพื้นที่ปากทิศตะวันออก ของชุมชนแม่ชะจาน

ด้านทิศตะวันออก เป็นทุ่งนา บ้าน-วัดสันมะนะ พระธาตุม่อนพระเจ้าหลายและวัดพระเจ้าหลวง (ธรรมยุติ) บ้านป่าแยะ บ้านป่าตึง

ด้านทิศเหนือ ติดกับบ้านฮ่องนอด แม่ห้าง ทุ่งม่าน และเลยไปทางทิศเหนือเป็นตัวอำเภอเวียงป่าเป้า และอำเภอแม่สรวยก่อนถึงตัวจังหวัดเชียงราย

ด้านทิศใต้ ติดกับบ้านแม่เจดีย์ และบ้านแม่เจดีย์ใหม่ น้ำพุร้อนริมฝั่งน้ำแม่ลาวบ้านโป่งเลยจากนี้ไปเป็นทางสู่จังหวัดเชียงใหม่

ทางด้านทิศตะวันออก ทิศใต้ และทิศตะวันตก เป็นเขตแนวภูเขาซับซ้อน เป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญที่ราบลุ่มน้ำแม่ลาว และน้ำแม่เจดีย์จึงทำให้ชุมชนแม่ชะจานและหมู่บ้านใกล้เคียงตลอดแนวยาวของลำน้ำแม่ลาวและลำน้ำแม่เจดีย์อยู่ในภาพแอ่งที่ราบระหว่างภูเขาไปจรดอำเภอแม่สรวยทำให้มีสภาพพื้นที่ชุ่มชื้นและอุดมสมบูรณ์

ในด้านสภาพพื้นที่และสิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ กล่าวได้ว่าชุมชนแม่ชะจานมีสภาพทั้งเมืองกึ่งชนบท มีพื้นที่อาศัยส่วนใหญ่ตั้งอยู่สองฝั่งถนนสาย 1019 เชียงใหม่ – เชียงราย เป็นพื้นที่ราบมีทุ่งนาโอบล้อมอยู่ด้านหลังหมู่บ้านตั้งสองฟาก มีน้ำแม่ลาวและน้ำแม่เจดีย์ไหลผ่าน ชุมชนเขตอำเภอเวียงป่าเป้า มีตลาดสดขนาดใหญ่ 2 แห่ง ทั้งตลาดเช้าและตลาดเย็น สองฟากถนนเป็นร้านค้าลักษณะเดียวกับในย่านธุรกิจในเมืองทั่วไป เช่น ธุรกิจร้านชำแบบแฟรนไชส์ซึ่งมีอยู่ทั่วไปประเทศที่ทำการเทศบาลที่ทำการสาธารณสุขอันดับหนึ่งของประเทศ สำนักงานธุรกิจเงินกู้ขนาดใหญ่ ศูนย์จำหน่ายยานพาหนะ ร้านค้าเครื่องไฟฟ้า สาธารณูปโภคและเครื่องอิเล็กทรอนิกส์ ร้านอาหารกลางวันและกลางคืน ร้านอาหารและเครื่องดื่มแฟรนไชส์ที่ตั้งอยู่ในบริเวณปั้มน้ำมันปั้มน้ำมันขนาดใหญ่ 2 แห่ง ร้านเกมส์คอมพิวเตอร์เกิน 10 แห่ง โรงแรม 2 แห่ง คาราโอเกะ โรงฆ่าสัตว์ของเทศบาล โรงผลิตชาและร้านจำหน่ายชาพื้นเมือง ศูนย์รับซื้อและเอเย่นต์มันฝรั่งของบริษัทต่างชาติ ที่ดำเนินการโดยนายทุนนายหน้าคนไทย ขณะเดียวกัน ด้านหลังทิศตะวันตกและทิศตะวันออกของพื้นที่ธุรกิจและที่อยู่อาศัยก็เป็นทุ่งนาที่ราบลุ่มน้ำแม่ลาวและแม่เจดีย์ เป็นพื้นที่การเกษตรสำหรับปลูกข้าว มันฝรั่ง ขิง ถั่วแระและพืชผักพื้นบ้านทั่วไป

อย่างไรก็ตามในท่ามกลางหย่อมธุรกิจแบบเมืองที่แออัดเรียงรายอยู่สองฟากถนนทางผ่านเชียงใหม่ – เชียงรายดังกล่าว ก็ยังคงมีวัดพุทธศาสนาเก่าแก่กระจุกอยู่เป็นหย่อมติด ๆ กันถึง 3 วัน ได้แก่ วัดหนองบัวอยู่ติดกับโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานด้านทิศเหนือ เป็นวัดประจำตำบลแม่เจดีย์มี

เจ้าอาวาสเป็นเจ้าคณะตำบลฝ่ายมหานิกาย วัดกลางอยู่ติดกับโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานทางด้านทิศใต้ เป็นวัดมานหรือไทยใหญ่ สิ่งปลูกสร้างภายในบริเวณวัดรวมทั้งการแต่งกายของพระสงฆ์บางลักษณะยังคงรักษาและปฏิบัติตามประเพณีไทยใหญ่ เช่นเดียวกับวัดแม่ชะจานซึ่งอยู่ด้านติดกับถนนสายหลักเยื้องมาทางทิศใต้ของโรงเรียน นอกจากนี้ยังมีวัดสังกัดธรรมยุติกนิกายอีกหนึ่งวัดคือวัดหลวงราชวรวิหารเจริญธรรม มีพระสงฆ์เจ้าอาวาสวัดเป็นเจ้าคณะตำบล และวัดสันมะนะเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านสันมะนะและในพื้นที่หมู่บ้านสันมะนะยังมีโรงเรียนมัธยมประจำตำบลขนาดใหญ่อีก 1 โรง

สิ่งปลูกสร้างและอาคารบ้านเรือนในชุมชนแม่ชะจานมีทั้งรูปแบบสมัยใหม่ที่ปลูกสร้างด้วยซีเมนต์เป็นหลัก ส่วนใหญ่จะกระจุกอยู่บริเวณใจกลาง “เมือง” แม่ชะจาน และรูปแบบดั้งเดิมที่สร้างด้วยไม้ยังพอมิให้เห็นประปรายไกลออกไปจากหอย่อมย่านธุรกิจ

นอกจากนี้ชุมชนแม่ชะจานยังเป็นแหล่งที่ตั้งของสถานีตำรวจภูธรทำหน้าที่ดูแลป้องกันอาชญากรรมและควบคุมระบบการจราจร และมีสถานจำหน่ายอาหารสัตว์ มีสหกรณ์ผลิตและจำหน่ายสมุนไพรแปรรูป ร้านผลิตและจำหน่ายเครื่องปั้นเซรามิคดำเนินการโดยนายทุนต่างถิ่นตั้งอยู่ด้านทิศใต้ของแม่ชะจาน ส่วนบ้านสันมะนะอยู่ทางทิศตะวันตกของย่านธุรกิจมีสภาพพื้นที่อยู่บริเวณเชิงเขา ส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตแบบชนบทที่อยู่ติดกับเมือง

ลักษณะทางสังคมของชุมชนแม่ชะจาน เป็นสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งในแง่ความสัมพันธ์ทางสังคม ระบบความเชื่อและศาสนารวมทั้งวิถีปฏิบัติ ตามอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมสมัยใหม่ แต่อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจวิจัยในระยะที่ 1 พบประมวลลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมและศาสนาของชุมชนแม่ชะจานในบางประเด็นได้ดังนี้

ในด้านระบบความเชื่อ ในชุมชนแม่ชะจานมีทั้งระบบความเชื่อแบบผี พุทธ (หลายลักษณะ) คริสต์ ลัทธิใหม่จากจีนได้หวัน และลัทธิกวนอิมซึ่งแต่ละความเชื่อจะมีองค์ประกอบอย่างน้อย 4 ลักษณะ ได้แก่ ระบบความคิดความเชื่อ สถานที่ประกอบพิธีกรรมและเผยแพร่ ลัทธิพิธีและวิธีถือปฏิบัติรวมทั้งกลุ่มบุคคลผู้รับเชื่อ

สำหรับพุทธศาสนาในชุมชนแม่ชะจาน วัดยังคงทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนเหมือนที่อื่น ๆ ในสังคมชาวพุทธ ได้แก่ วัดหนองบัว วัดแม่ชะจาน วัดกลางและวัดสันมะนะ วัดจะทำหน้าที่เป็นที่ประกอบพิธีทางศาสนาและบำเพ็ญกุศลในโอกาสต่าง ๆ ตามเทศกาลสำคัญ เจ้าอาวาสวัดหนองบัวและวัดกลาง ได้กล่าวถึงประเพณีพิธีกรรมที่สำคัญในรอบปีซึ่งทางวัดและชุมชนร่วมกันประเพณีปฏิบัติมาอย่างสืบเนื่อง ดังนี้

ประเพณี	กิจกรรม	ระยะเวลา/ฤดูกาล
1. สงกรานต์ / ปีใหม่เมือง	- ตักบาตร - ขนทรายเข้าวัด - สืบชะตา - สวดมนต์ฟังเทศน์	เดือน 7 (เหนือ) เมษายน
2. วิสาขบูชา	- ตักบาตร - ฟังเทศน์ - เวียนเทียน	เดือน 8 (เหนือ) พฤษภาคม
3. อาสาฬหบูชา และ เข้าพรรษา	- ตักบาตร - ฟังเทศน์ทุกวันพระ - ปฏิบัติธรรมทุกวันพระ	เดือน 10 (เหนือ)
4. งานบุพเพตพลี	- ทานสังฆ์ (สังฆทาน) - อุทิศบุญให้บรรพบุรุษ	เพ็ญ เดือน 10 (เหนือ)
5. วันออกพรรษา	- ตักบาตรเทโวโรหณะ - ฟังเทศน์	เดือน 11 (เหนือ)

ในด้านการสืบทอดประเพณีทางพุทธศาสนาบางอย่างในชุมชนแม่ชะจานได้มีการเปลี่ยนแปลงไปคล้ายกับวิถีสังคมเมือง โดยเฉพาะประเพณีลอยกระทง ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต แต่ปัจจุบันกลุ่มพ่อค้าประชาชน ชำระราชการ โดยการสนับสนุนของหน่วยราชการส่วนท้องถิ่น ได้ร่วมกันจัดเทศกาลลอยกระทง ประภวกระทงขนาดใหญ่ นางนพมาศ มีการจัดขบวนแห่ไปตามถนนสายหลัก และมีงานรื่นเริงภายในบริเวณสนามโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน โดยไม่มีพิธีทางศาสนาโดยตรงแต่อย่างใด ที่ผ่านมการจัดงานเทศกาลดังกล่าวจะมีขึ้นในวันเพ็ญเดือนสิบสอง ตรงกับวันประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตามประเพณีภายในวัด ซึ่งส่งผลกระทบทำให้ประเพณีอยู่เบียดตามแบบแผนประเพณีดั้งเดิมถูกทำให้ลุ่มสลายลง จึงเริ่มมีการปรับมาจัดงานลอยกระทงในวัดแรม 1 ค่ำมาเป็นประมาณ 2 ปีที่ผ่านมา

ส่วนประเพณีเทศน์มหาชาติ โดยทั่วไปในพื้นที่ชุมชนแม่ชะจาน มีการจัดประเพณีนี้ในลักษณะลดรายละเอียดลงไปมาก และไม่ค่อยมีการปฏิบัติสืบทอดอย่างเต็มรูปแบบและเนื้อหาสาระมานานหลายสิบปีแล้ว

สำหรับชาวพุทธที่สนใจการปฏิบัติบำเพ็ญทางศาสนาอีกลักษณะหนึ่งนั่นคือการปฏิบัติแบบธรรมรักษาศีลและเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ก็จะหาโอกาสไปปฏิบัติธรรมกันที่ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง แต่ก็ยังเป็น “ศรัทธาวัด” ในชุมชนของตนอย่างมั่นคง เมื่อมีกิจการส่วนรวมก็จะพากันไปช่วยงานกันเป็นปกติเช่นเดียวกับที่อื่น ๆ

ตอนที่ 2 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น

ในตอนนี้จะนำเสนอผลการวิจัย 3 ประเด็น ได้แก่ สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา สาเหตุของปัญหาคุณลักษณะของเยาวชนที่ชุมชนต้องการในรูปของตารางดังนี้

1. สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน

จากการศึกษาในเวทีวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน พบว่าชุมชนใช้กระบวนการระดมสมองและเปิดใจพบกันระหว่างกลุ่มนักเรียน ผู้ปกครองและครู โดยให้แต่ละฝ่ายแสดงทัศนวิจรณ์ต่อกัน ได้แก่ ผู้ปกครองในทัศนะของเด็ก เด็กในทัศนะผู้ปกครอง ครูในทัศนะของเด็ก เด็กในทัศนะครู ซึ่งทางทีมวิจัยโครงการย่อย ทั้ง 3 ชุมชน ได้ประมวลผลสภาพปัญหาของแต่ละชุมชนไว้ดังนี้

สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน		
ดงป่าสำน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
1.1 พฤติกรรมที่ไม่น่าพึงพอใจของนักเรียน	1. สภาพปัญหาด้านวินัยของนักเรียนโรงเรียนอนุบาล	1. สภาพปัญหาด้านคุณธรรมของนักเรียนโรงเรียนบ้าน
1.1.1 นักเรียนชอบทะเลาะวิวาท ขกต่อยตีกัน	แม่ชะจานชุมชนแม่ชานได้ศึกษาสภาพปัญหาและสาเหตุด้วยการจัดเวทีชุมชนพบสภาพปัญหาด้านต่าง ๆ ดังนี้	สันมะเค็ดชุมชนสันมะเค็ดได้ทำการสำรวจพฤติกรรมของนักเรียน โดยวิธีการสังเกต การสอบถาม และจากการจัดเวทีสะท้อนสภาพพฤติกรรมนักเรียนจากผู้ปกครอง และชุมชน ซึ่งสรุปได้ว่ามีพฤติกรรมที่เป็นปัญหาของนักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ด ที่แสดงออกด้านกายและวาจา ดังนี้
1.1.2 นักเรียนชอบล้อเลียนชื่อพ่อแม่	1.1 ความรู้สึกต่อนักเรียนในโรงเรียน	1.1 ด้านกาย
1.1.3 นักเรียนไม่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ทำความเคารพพ่อแม่ ครู	1.1.1 นักเรียนไม่รักษาความสะอาดของโรงเรียน	1.1.1 แต่งกายไม่เรียบร้อย
1.1.4 นักเรียนชอบเถียงพ่อแม่ ครู	1.1.2 นักเรียนชอบทะเลาะกัน, ขกต่อยกัน	1.1.2 เข้าแถวไม่เป็นระเบียบ
1.1.5 นักเรียนไม่มีระเบียบวินัยในการเข้าแถว การกิน การฟังและการพูด	1.1.3 นักเรียนไม่มีความรับผิดชอบ	1.1.3 ความสะอาด
1.1.6 นักเรียนชอบแกล้งเพื่อน รังแกเพื่อนที่อ่อนแอกว่า	1.1.4 นักเรียนชอบทำตามใจตนเอง ไม่เคารพกฎกติกา	
1.1.7 นักเรียนพูดไม่มีหางเสียง พูดไม่เพราะ	1.1.5 นักเรียนแต่ง	
1.1.8 นักเรียนทิ้งขยะเรี่ยราด		

ไม่เป็นที่	กายไม่เรียบร้อย	ของร่างกาย
1.1.9 นักเรียนชอบขีดเขียนทำลายสถานที่ต่าง ๆ เช่น โต๊ะ ฝาผนัง ประตู หน้าต่าง	1.1.6 นักเรียนไม่มีระเบียบในตนเอง ไม่มีระเบียบในการเข้าแถว	1.1.4 ความสะอาดของเสื้อผ้า
1.1.10 นักเรียนแอบดูหนังโป๊ (X) และนักเรียนชอบถูกเนื้อต้องตัวนักเรียนหญิงหรือแอบมองหน้าอก	1.1.7 นักเรียนไม่ตั้งใจเรียน	1.1.5 สุนัขหรือ - ดื่มน้ำ
1.1.11 นักเรียนชอบพูดปดเวลาทำผิดไม่ยอมรับผิด ไม่มีความรับผิดชอบ	1.1.8 นักเรียนพูดจาไม่สุภาพ	1.1.6 มารยาทในการรับประทานอาหาร
1.1.12 นักเรียนชอบหยิบสิ่งของ ของคนอื่น โดยไม่ขออนุญาตก่อน	1.1.9 นักเรียนชอบไปเล่นเกม	1.1.7 ทิ้งขยะเรี่ยราด
1.1.13 นักเรียนชอบเดินกินขนม และแอบกินขนมในเวลาเรียน	1.1.10 นักเรียนชอบล้อชื่อพ่อแม่ของเพื่อน ชอบแกล้งคนอื่น	1.1.8 ลักขโมย
1.1.14 นักเรียนบางคนแอบดื่มเหล้า เบียร์ และสูบบุหรี่	1.1.11 นักเรียนชอบหนีออกนอกโรงเรียน	1.1.9 ทะเลาะวิวาท
1.1.15 นักเรียนเป็นคนขาดระเบียบวินัย ชอบทำอะไรตามใจตนเองอยากทำก็ทำ ไม่อยากทำก็ไม่ทำ	1.1.12 ขอเงินผู้ปกครองมากเกินไป	1.1.10 ไม่ทำการบ้าน
1.2 พฤติกรรมที่ไม่น่าพึงพอใจของพ่อแม่ ผู้ปกครอง	1.1.13 ชอบดู, ลอกการบ้านเพื่อน	1.1.11 ไม่ทำงานที่ได้รับมอบหมาย
1.2.1 ผู้ปกครองดื่มสุราและสูบบุหรี่	1.1.14 เป็นคนก้าวร้าว	1.1.12 ไม่รักษาทรัพย์สินของตนเองและของโรงเรียน
1.2.2 ผู้ปกครองชอบดุด่าทุบตีลูกโดยไม่มีเหตุผล	1.1.15 ไม่ทำสมาธิ	1.1.13 ขีดเขียนฝาผนัง
1.2.3 ผู้ปกครองไม่มีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูลูก ไปทำงาน	1.1.16 ไม่เคารพรุ่นพี่	1.1.14 แสดงกิริยาอาการไม่เหมาะสม
	1.1.17 ชอบขโมยของ	1.1.15 หยอกล้อกันในเวลาเรียน
	1.1.18 ชอบสวมใส่เครื่องประดับ	1.1.16 แย่งของของผู้อื่น
	1.2 ความรู้สึกต่อครูในโรงเรียน	1.1.17 มาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ไม่ตรงเวลา
	1.2.1 ครูดีนักเรียนโดยไม่มีเหตุผล	1.2 ด้านวาจา
		1.2.1 พูดจาเยาะเย้ยถากถาง

แต่เช้า กลับบ้านมืดค่ำ	1.2.2 ครูใช้ให้นักเรียนทำงานมากเกินไป (หาผลประโยชน์ส่วนตัว) ทำงานมากเกินไป	1.2.2 พุดคุยกันในเรื่องระหว่างเรียน
1.2.4 ผู้ปกครองชอบทะเลาะกันให้ลูกเห็น		1.2.3 พุดจาก้าวร้าว
1.2.5 ผู้ปกครองชอบเล่นการพนัน เช่น หว่ย มวยตู้	1.2.3 ครูดูดำนักเรียนมากเกินไปโดยไม่มีเหตุผล	1.2.3 พุดจาหยาบคาย
1.2.6 ผู้ปกครองฆ่าสัตว์ทำร้ายสัตว์เป็นอาหารหรืออาชีพตามปกติ เช่น การใช้ยาพิษลารเคมี ในการทำนาทำสวน	1.2.4 ครูสั่งการบ้านมากเกินไป	1.2.4 พุดไม่มีหางเสียง
1.2.7 ผู้ปกครองชอบพุดจาสื่อเสียดและนินทาว่าร้ายกันและกัน พุดไม่เพราะ	1.2.5 ครูชอบบังคับนักเรียน	1.2.5 พุดโกหก
1.2.8 ผู้ปกครองชอบสนุกสนาน ดิิดูหนังละครชีวิตชอบงานสังสรรค์เลี้ยงกันในงานวันเกิดงานมงคลต่าง ๆ	1.2.6 ครูชอบใช้นักเรียนโดยใช้คำหยาบคาย	1.2.5 พุดใส่ร้ายป้ายสี
1.3 พฤติกรรมของครูที่ไม่น่าพึงพอใจ	1.2.7 ครูชอบใช้อารมณ์กับนักเรียนมากเกินไป	
1.3.1 ครูบางคนชอบดื่มเหล้าและสูบบุหรี่ให้นักเรียนเห็น	1.2.8 ครูให้นักเรียนทำงานหนัก	
1.3.2 ครูบางคนมาทำงานสายและกลับก่อนโรงเรียนเล็ก	1.2.9 ครูไม่เอาใจใส่นักเรียน	
1.3.3 ครูบางคนพุดจาและแสดงกิริยามารยาทต่อนักเรียนไม่เหมาะสม	1.2.10 ครูไม่ค่อยให้คำปรึกษาแก่นักเรียน	
1.3.4 ครูบางคนเล่นการพนัน เช่น หว่ย มวยตู้	1.2.11 ครูไม่ค่อยสอนตามแผน	
1.3.5 ครูทำโทษนักเรียนโดยการเขียนตี และดุด่า	1.2.12 ครูไม่เปิดโอกาสให้นักเรียนถาม	
หลังจากทิมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องได้ไปเข้ารับการอบรม	1.2.13 ครูชอบพุดจาทำร้ายจิตใจเด็ก	
	1.2.14 ครูไม่ยอมให้เด็กโต้เถียง	
	1.2.15 ครูไม่เข้าใจนักเรียน	

<p>พัฒนาตนเองตามแนวทางวิถีพุทธ หลาย ๆ ครั้งแล้วจึงได้จัดกลุ่ม พฤติกรรมของนักเรียน ผู้ปกครอง และครู โดยใช้เกณฑ์ คีล 5 และ เกณฑ์ อบายมุข 6 ได้ดังนี้</p> <p>ลักษณะปัญหาของ นักเรียนและชุมชน</p> <ul style="list-style-type: none"> ● พฤติกรรมทุจริต ● มัวเมาอบายมุข ● ขาดสาเหตุของปัญญา 	<p>1.2.16 ครูไม่สามารถ ทำตามกฎระเบียบของโรงเรียน ได้ นักเรียนก็เลยดูเป็นตัวอย่าง</p> <p>1.2.17 ครูอธิบายใน เรื่องที่สอนไม่เข้าใจ</p> <p>1.2.18 ครูชอบว่า นักเรียนเป็นแฟนคนนั้นคนนี้</p> <p>1.3 ความรู้สึกรู้หาของ นักเรียนที่มีต่อผู้ปกครอง</p> <p>1.3.1 พ่อแม่ ผู้ปกครอง ไม่มีเวลาอบรม และ เอาใจใส่ลูก</p> <p>1.3.2 พ่อแม่ ชอบ ทะเลาะกัน</p> <p>1.3.3 พ่อแม่ ผู้ปกครองชอบดื่มสุรา</p> <p>1.3.4 พ่อแม่ ผู้ปกครองชอบสั่งงานมาก เกินไป</p> <p>1.3.5 พ่อแม่ ผู้ปกครองไม่มีเวลาให้เด็ก ไม่ให้ความอบอุ่น</p> <p>1.3.6 พ่อแม่ ผู้ปกครองชอบดุด่าบุตร หลาน</p> <p>1.3.7 พ่อแม่ ผู้ปกครองชอบตีบุตร หลาน</p> <p>1.3.8 พ่อแม่ ผู้ปกครองบางคนเอาใจบุตร หลานมากเกินไป</p> <p>1.3.9 พ่อแม่ ผู้ปกครองชอบว่าบุตร หลาน</p>	
--	---	--

	<p>ต่อหน้าคนอื่น</p> <p>1.3.1.0 พ่อแม่ ผู้ปกครองไม่ฟังเหตุผลของบุตร หลาน</p> <p>1.3.11 มีปัญหาใน ครอบครัว รวมทั้งปัญหาด้าน การเงิน</p> <p>1.3.12 พ่อแม่ ผู้ปกครองพูดไม่เพราะ</p> <p>1.3.13 พ่อแม่ ผู้ปกครองบางคนยุ่งเกี่ยว ยาเสพติด</p> <p>1.3.14 พ่อแม่ ผู้ปกครองบางคนทำงานจนลืม บุตร หลาน</p> <p>1.3.15 พ่อแม่ ผู้ปกครองไม่ให้อิสระบุตรหลาน</p> <p>1.3.16 พ่อแม่ ผู้ปกครองบางคนเอาใจบุตร หลานมากเกินไป บางคนเลี้ยง ดู ด้วยเงิน</p> <p>1.3.17 พ่อแม่ ผู้ปกครองบางคนชอบยุยงบุตร หลานในทางที่ผิด</p> <p>1.4 ความรู้สึกของ นักเรียนที่มีต่อโรงเรียน ภาพรวม</p> <p>1.4.1 ห้องน้ำห้อง ส้วมของโรงเรียนมีกลิ่นเหม็น มาก</p> <p>1.4.2 โรงเรียนมีขยะ</p>	
--	--	--

	<p>มาก และนักเรียนชอบทิ้งขยะ เร็ว</p> <p>1.4.3 แม่น้ำที่ไหล ผ่านโรงเรียนสกปรก</p> <p>1.4.4 อุปกรณ์กีฬาไม่ เพียงพอ</p> <p>1.4.5 ครูให้นักเรียน ทำเวรมากเกินไป</p> <p>1.4.6 โรงอาหารไม่ สะอาด</p> <p>1.4.7 น้ำดื่มสกปรก</p> <p>1.4.8 หอประชุมมีฝุ่น มาก</p> <p>1.4.9 ทำกิจกรรม หน้าเสาธงนานเกินไป</p> <p>1.4.10 ไม่มีขนมขาย</p> <p>1.4.11 เป็นโรงเรียน วิถีพุทธ, ไม่ชอบโรงเรียนวิถี พุทธ</p> <p>1.4.12 มีคนขี้ จี่กรยานและจักรยานยนต์เข้า มาในโรงเรียน</p> <p>1.4.13 ทำเวรมาก เกินไป ประตูปุตุบอไม่มีตา ข่าย</p> <p>1.4.14 ภายนอก บ้านพักครูสกปรก</p> <p>1.4.15 ไม่อยากกิน ข้าวแบบนั่งกับพื้น รู้สึกลำบาก</p> <p>1.4.16 ห้องเรียน ป.1 - 2 บางห้องสกปรก</p>	
--	--	--

	<p>1.4.17 เด็กชอบปีนต้นไม้</p> <p>1.5 ความรู้สึกรักของนักเรียนที่มีต่อชุมชน</p> <p>1.5.1 ชุมชนไม่สะอาด มีแต่ขยะ</p> <p>1.5.2 ผู้คนในชุมชนขับรถเร็ว เสียงดัง รกชนกันบ่อย ไม่มีจราจร</p> <p>1.5.3 ผู้คนในชุมชนเสพยาเสพติด และดื่มสุรา</p> <p>1.5.4 คนในชุมชนทะเลาะกัน</p> <p>1.5.5 ภัยรุมในชุมชนล่าสัตว์ เทียวตอนดึก</p> <p>1.5.6 ผู้คนในชุมชนชอบทิ้งขยะลงในลำคลอง</p> <p>1.5.7 มีการทำธนาคารเด็กในชุมชน</p> <p>1.5.8 ชุมชนมีน้ำเน่าเหม็น</p> <p>1.5.9 ในชุมชนไม่มีกฎและวินัย</p> <p>1.5.10 เทศบาลปลูกต้นไม้แล้วไม่รดน้ำเอง</p> <p>1.5.11 ประธานชุมชนแก้ปัญหาไม่ได้</p> <p>1.5.12 นายกเทศมนตรีคนใหม่ไม่ออกตรวจเยี่ยมในหมู่บ้าน</p> <p>1.5.13 ถนนในบาง</p>	
--	---	--

	<p>ชุมชนไม่ได้เทคอนกรีต</p> <p>1.6 ความคิดเห็น ของผู้ปกครองที่มีต่อนักเรียน</p> <p>ปัญหาด้านคุณลักษณะ พึงประสงค์ของนักเรียน</p> <p>1.6.1 พุดไม่ เรียบร้อย</p> <p>1.6.2 ไม่มีสัมมา คารวะ</p> <p>1.6.3 ไม่มีระเบียบ วินัย</p> <p>1.6.4 ไม่เชื่อฟัง ผู้ใหญ่</p> <p>1.6.5 ไม่รักษา ความสะอาด</p> <p>1.6.6 ไม่ประหยัด</p> <p>1.6.7 ไม่มีความ รับผิดชอบ</p> <p>1.6.8 ขอบแก้ม เพื่อน</p> <p>1.6.9 ไม่สนใจเรียน</p> <p>1.6.10 ไม่มี มารยาท</p> <p>1.6.11 ไม่ช่วย ทำงาน</p> <p>1.6.12 ไม่เล่นเกม คอมพิวเตอร์</p> <p>1.6.13 แต่งกายไม่ เรียบร้อย</p> <p>1.6.14 เกียจคร้าน</p> <p>1.6.15 ไม่กล้า</p>	
--	---	--

	<p>แสดงออก</p> <p>1.6.16 ไม่มีน้ำใจ</p> <p>1.6.17 กินอาหาร</p> <p>ไม่มีประโยชน์</p> <p>นัก เรี ย น มี</p> <p>พฤติกรรมทางวาจา</p> <p>ดีมาก 35.17%</p> <p>ดี 41.28%</p> <p>ปานกลาง 18%</p> <p>พอใช้ 3.98%</p> <p>ควรปรับปรุง จำนวน 0.92%</p> <p>การประเมินพฤติกรรม</p> <p>ทางใจโดยตัวนักเรียนเอง</p> <p>พบว่านักเรียนมีพฤติกรรมทาง</p> <p>ใจ</p> <p>ดีมาก 19.57%</p> <p>ดี 27.22%</p> <p>ปานกลาง 35.17%</p> <p>พอใช้ 16.82%</p> <p>ควรปรับปรุง จำนวน 1.22%</p> <p>ซึ่งจากผลประเมิน</p> <p>พฤติกรรมทางกาย วาจาใจ</p> <p>ของนักเรียนยังไม่เป็นที่พึง</p> <p>พอใจของคณะทำงาน</p> <p>โดยเฉพาะทางด้านใจของ</p> <p>นักเรียนและโดยในภาพรวม</p> <p>นักเรียนส่วนมากยังขาด</p> <p>ระเบียบวินัย ขาดความ</p> <p>รับผิดชอบ และไม่มีความ</p> <p>เมตตากรุณา</p>	
--	--	--

2. สาเหตุของสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา

สาเหตุของสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา		
ดงป่าसान	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
<p>สาเหตุปัญหา ดงป่าसान</p> <p>ชุมชนดงป่าसानได้สรุปสาเหตุของปัญหาด้านคุณธรรมของเด็กดังนี้</p> <p>สาเหตุที่ 1 จิตใจเด็ก ใจที่อ่อนแอไม่มีพลังต่อต้านตัวกิเลส รักโลก โกรธ หลง จึงแสดงออกตามที่ต้องการ</p> <p>สาเหตุที่ 2 สถาบันเครือข่ายในการพัฒนาเด็กนักเรียน บ้านวัด โรงเรียน อ่อนแอ</p> <p>บ้านและชุมชน ไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดูลูก พ่อแม่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทุนนิยม ปลุกพืชเศรษฐกิจต้องทำงานแข่งเวลาตามกำหนดวงจรชีวิตพืชนั้น ๆ เพื่อหารายได้มาก ๆ ตอบสนองความต้องการของตนเองและครอบครัว ทั้งลูกให้เป็นภาระของครูในเวลาไปโรงเรียนและทิ้งลูกอยู่กับเพื่อนหรือ ท้า ในตอนเลิกเรียน</p> <p>วัด เป็นสถานที่ที่คนในชุมชน ไปทำบุญตามประเพณีวันพระหรือวันสำคัญ</p>	<p>สาเหตุปัญหาของชุมชนแม่ชะจาน</p> <p>ชุมชนแม่ชะจานได้สรุปสาเหตุของปัญหาดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ตัวนักเรียนเองขาดความรู้ความเข้าใจหลักธรรม จึงไม่สามารถแยกแยะความรู้ผิดชอบชั่วดี 2. สิ่งแวดล้อม มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของเด็กในวัยเยาว์และเป็นต้นแบบที่ไม่เหมาะสม ได้แก่ สื่อเทคโนโลยีสมัยใหม่ ตู้เกมส์ คอมพิวเตอร์ที่เปิดให้บริการในชุมชน <p>สภาพแวดล้อมในชุมชน ที่มีปัญหาทางสังคม เช่น ยาเสพติด และความประพฤติกเล่และความประพฤติของวัยรุ่น รวมทั้งขยะ ซึ่งสะท้อนถึงความไร้ระเบียบและเห็นแก่ตัวของบุคคล</p>	<p>การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา</p> <p>หลังจากที่ทีมวิจัยได้รับทราบสภาพปัญหาการขาดคุณธรรมของนักเรียนแล้วได้นำสภาพปัญหาการขาดคุณธรรมของนักเรียนมาจำแนกเป็นพฤติกรรมที่แสดงออกได้ ดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ใจนักเรียนเป็นใจที่โลก ใจที่โกรธ ใจที่หลง 2. สภาพของสิ่งแวดล้อมของบ้าน วัด และโรงเรียน มีส่วนที่หล่อหลอมสภาพจิตใจของคนในชุมชน อันมีเด็ก ผู้ปกครอง รวมถึงสมาชิกในชุมชนในเขตบริการของโรงเรียนบ้านสันมะเค็ดฯ เป็นใจที่ไม่พึงประสงค์ ซึ่งวิเคราะห์สภาพแวดล้อมที่เป็นสาเหตุออกเป็น 3 ข้อ ดังนี้ <ol style="list-style-type: none"> 1. สภาพด้านเศรษฐกิจ <ul style="list-style-type: none"> - ขาดความรู้ความเข้าใจในการ - วิธีการ - การลงทุน - การหาแหล่งทุน - ขาดแรงงานจนไม่มี

<p>ทางศาสนา กิจกรรมของวัดที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา ไม่ครอบงำประกอบ ทาน ศีล ภavana ส่วนใหญ่เน้นหนักด้าน ทาน มากกว่า ศีล มีการขอศีล รับศีล จากพระแต่ไม่ได้นำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันและไม่มีความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธเจ้า ส่วนการภาวนาสมาธิ เป็นเพียงการนั่งสงบนิ่งที่ใช้เวลาเพียง 2 - 3 นาที กิจกรรมของวัดไม่ได้เป็นไปเพื่อการพัฒนากล่อมเกลาคจิตใจในด้านการปฏิบัติธรรมที่ชัดเจนแม้มีกิจกรรมสงเคราะห์ชุมชนด้านพิธีกรรมตามประเพณี เช่น งานศพ งานบุญต่าง ๆ</p> <p>โรงเรียน มีหลักสูตรสถานศึกษาที่ร่วมกับชุมชน โดยใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นฐานของการเรียนรู้ แต่ในทางปฏิบัติกลับใช้หลักสูตรแกนกลางของกระทรวงและครูผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นการจำเนื้อหาไม่ได้เน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ฝึกให้เด็กได้คิดวิเคราะห์ ข้อมูล แต่เน้นในการสอนเนื้อหาเป็นการสอนหนังสือแต่ไม่ได้สอนคน ใน</p>	<p>3. ครอบครัว สภาพ ครอบครัวของนักเรียน จำนวนมากที่พ่อแม่ ผู้ปกครองมุ่งทำมาหากินต่อสู้กับความยากจน รวมทั้งครอบครัวที่พอมีฐานะ แต่ก็เห็นความสำคัญของการทำมาหากินมากกว่าการอบรมดูแลเอาใจใส่ด้านอุปนิสัย จิตใจเด็ก นอกจากนี้ยังขาดความรู้ด้านหลักธรรม ทำให้มีการเสพอบายมุขให้เด็กเห็น ทะเลาะเบาะแว้งกันในครอบครัว พุดจาไม่สุภาพ เรียบร้อย ทำให้เด็กซึมซับและเคยชินกับสภาพแวดล้อม ที่ไม่เอื้อต่อการพัฒนา คุณลักษณะที่พึงประสงค์</p>	<p>เวลาให้นุตรหลาน</p> <ul style="list-style-type: none"> - ธรรมชาติดี ไม่เอื้ออำนวย <p>2. สภาพขาดหลักธรรม</p> <ul style="list-style-type: none"> - ไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนหลักธรรมอย่างแท้จริง - ขาดผู้อบรมสั่งสอนที่เข้าใจถึงหลักธรรม - เข้าไม่ถึงหลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า <p>3. สภาพด้านสังคม วัฒนธรรม และการศึกษา</p> <ul style="list-style-type: none"> - สังคมบริโภคนิยม - ละเลยวัฒนธรรม ประเพณีโบราณ (เดิม) - สังคมไม่ลงโทษคนทำผิด จารีต ประเพณี - สภาพครอบครัวแตกแยก - ผลกระทบจากโรคเอดส์ - การจัดการศึกษา <p>ด้านพัฒนาคุณธรรม ยังมีรูปแบบที่ไม่ชัดเจน ครูยังไม่มีความรู้พื้นฐานที่ชัดเจนในหลักพุทธธรรม</p>
---	--	---

ด้านบรรยากาศ สภาพแวดล้อมของโรงเรียนทั้ง ตัวบุคลากรก็ไม่ใช่ตัวอย่าง หรือแบบอย่างที่ดีให้กับเด็ก		
---	--	--

3. คุณลักษณะของเยาวชนที่ชุมชนต้องการ

คุณลักษณะของเยาวชนที่ชุมชนต้องการ		
ดงป่าसान	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
<p>3. เป้าหมายความต้องการ คุณลักษณะที่พึงประสงค์ ของนักเรียนโรงเรียนบ้าน ดงป่าसानชุมชน</p> <p>1. เป็นผู้มีจิตเมตตา ปราณี ไม่ทำลายชีวิตสัตว์ ไม่ ทรมาณสัตว์ให้ได้รับความ ลำบาก</p> <p>2. เป็นผู้มีจิตสันโดษ ยินดีเฉพาะทรัพย์สินที่เราหา มาได้โดยชอบธรรม ไม่ยกยอก เงินทองของบุคคลอื่น ไม่ลัก ขโมยเงินทองหรือทรัพย์สินของ บุคคลอื่น</p> <p>3. เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ ต่อภรรยา และสามีไม่นอกใจ ซึ่งกันและกันไม่แย่งแย่งของรัก ของบุคคลอื่น</p> <p>4. เป็นผู้มีวาจาดี ไม่พูด ปด พูดแต่วาจาที่เป็นจริง ไม่ พูดคำหยาบให้เขาสะเทือนใจ ไม่ยุยงส่งเสริมให้บุคคลใด แตกร้างกันทะเลาะกัน ไม่</p>	<p>ความต้องการด้าน คุณลักษณะพึงประสงค์ของ นักเรียน</p> <p>ชุมชนแม่ชะจาน ได้มี การคัดกรองประเด็นปัญหา สรุปรวมเหลือเพียง 4 ประเด็น หลักที่นำมาเป็นคุณลักษณะ พึงประสงค์ด้านวินัยของ นักเรียน ได้แก่</p> <p>1. ความมีวินัยใน ตนเอง</p> <p>2. ความมีเมตตา กรุณา</p> <p>3. การมีสัมมาคารวะ ต่อผู้ใหญ่</p> <p>4. ความ เป็น ผู้ มี สัมมาทิฐิ</p>	<p>3. เป้าหมายความต้องการ ของชุมชนสันมะเค็ด</p> <p>3. 1 ก า ร เ ต ร ี ย ม สิ่งแวดล้อมที่ดี</p> <p>1.1 ชุมชนอยู่ดีกินดี ประสบความสำเร็จในการ ประกอบอาชีพ</p> <p>1.2 พ่อ - แม่ มี เวลาเลี้ยงดูอบรมบุตรหลาน</p> <p>1.3 อยากให้ชุมชน รู้จักคิดหาวิธีป้องกันและแก้ไข ปัญหาจากภัยธรรมชาติ</p> <p>1.4 มีบุคลากรที่ สามารถถ่ายทอดหลักธรรม ให้ ชุมชนมีความรู้ความเข้าใจ</p> <p>1.5 ชุมชนมีความรู้ ความเข้าใจและเข้าถึง คุณธรรมของพุทธศาสตร์</p> <p>1.6 อยากให้ชุมชน เป็นสังคมที่พอเพียง</p> <p>1.7 ชุมชนรักษา จารีต ประเพณี อันดีงามของ ท้องถิ่น</p>

<p>นินทาผู้อื่น พูดเฉพาะวาจาที่เป็นประโยชน์</p> <p>5. เป็นผู้ไม่ดื่มของมึนเมา ทำสติสัมปชัญญะให้สมบูรณ์</p> <p>6. รู้จักพึงตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ</p> <p>7. รู้จักประหยัดอดออม</p> <p>8. เป็นผู้มีระเบียบวินัย และเคารพกฎหมาย</p> <p>9. เป็นผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา</p> <p>10. เป็นผู้มีความรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์</p>		<p>1.8 ชุมชนมีกฎระเบียบ และปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด</p> <p>1.9 มีครอบครัวที่อบอุ่น และช่วยเหลือจนเจืออาทรต่อกัน</p> <p>1.10 ชุมชนให้ความช่วยเหลือ อนุเคราะห์ให้กำลังใจ ครอบครัวผู้ประสบปัญหาเอดส์</p> <p>1.11 มี การ จัด การศึกษาในการพัฒนาคุณธรรมนักเรียนที่เป็นรูปธรรม</p> <p>1.12 พัฒนานุเคราะห์ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาคุณธรรมนักเรียนให้มีความรู้ใน</p> <p>หลักพุทธธรรมให้ชัดเจน .</p> <p>3.2 คุณลักษณะเยาวชนที่ชุมชนต้องการ</p> <p>เป็น "ผู้ที่ประพฤติดี ประพฤติชอบ ด้วยกาย วาจาใจ"</p>
--	--	--

ตอนที่ 3 แนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชน

ผลการศึกษาแนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนพบว่า
มี 4 ขั้นตอน ได้แก่

- ขั้นที่ 1 การพัฒนาทุนลักษณะของบุคลากรทางการศึกษา
- ขั้นที่ 2 การพัฒนาองค์ความรู้วิถีพุทธและเทคนิคการจัดการเรียนรู้วิถีพุทธ
- ขั้นที่ 3 การพัฒนาแนวคิดทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ดังรายละเอียดต่อไปนี้
- ขั้นที่ 4 การพัฒนารูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

ขั้นที่ 1 การพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธ

ในประเด็นนี้ จะแยกกล่าวเป็น 2 ด้าน ได้แก่ ด้านกระบวนการพัฒนาและด้านคุณลักษณะ
ที่พึงประสงค์ของบุคลากรทางการศึกษา ดังนี้

1.1 กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลาการทางการศึกษาที่พึงประสงค์ ตามแนววิถีพุทธ

ชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้ดำเนินการในขั้นตอนนี้ร่วมกันทุกขั้นตอน ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับที่	กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากร ทางการศึกษาที่พึงประสงค์ตามแนววิถี พุทธ	แหล่งเรียนรู้	ชุมชน		
			ดงป่าล้าน	แม่ชะ จาน	สันมะเค็ด
1.	<p>การศึกษาดูงาน 4 แห่ง โดยการ</p> <ul style="list-style-type: none"> - ฟังบรรยาย - ชมสื่อ - สังเกตการณ์สถานการณ์ การเรียนการสอน - สังเกตสภาพแวดล้อมทั่วไป - บันทึกข้อมูลตามแบบฟอร์ม - บันทึกภาพนิ่ง / วิดีโอ - สรุปบทเรียน 	<p>1. โรงเรียนฝั่งต้น อ.ทวน จ.เชียงราย ผู้บริหารและคณะครู ในโรงเรียน</p> <p>2. โรงเรียนบุญแกง อ.ทวน จ.เชียงราย ผู้บริหารและคณะครู ในโรงเรียน</p> <p>3. โรงเรียนพระ สุธรรมยานเถระ อ.เมือง จ.อุทัยธานี / เจ้าอาวาสวัดท่าซุง ผู้บริหารและคณะครู ในโรงเรียน</p>	✓	✓	✓

ลำดับที่	กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาที่พึงประสงค์ตามแนววิถีพุทธ	แหล่งเรียนรู้	ชุมชน		
			ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
		4. โรงเรียนสัตยาไสย อ.ไชยบาดาล จ.ลพบุรี / ผู้บริหารและคณะครูในโรงเรียน			,
2.	การศึกษาจากเอกสาร	คัมภีร์มนุษย์ / วัดพระธรรมกาย		✓	
3.	การสนทนาธรรมกับพระฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐาน - สนทนาซักถาม - ฟังบรรยายธรรม / อธิบายข้อสงสัย - บันทึกเทป - จัดบันทึก - สรุปบทเรียน	ศูนย์พัฒนา ศิลปกรรมเวียง กาหลง / เจ้า อาวาสวัดกู่แก้ว ธรรมาราม ต.แม่ เจดีย์ อ.เวียงป่า เป้า จ.เชียงราย / ประธานศูนย์ พัฒนาศิลปกรรม เวียงกาหลง / เจ้า อาวาสวัดพระเจ้า หลวง ต.แม่เจดีย์ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย	✓	✓	✓
4.	เข้ารับการฝึกอบรมค่ายคุณธรรม 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 ค่ายคุณธรรมจัดให้โดย ศูนย์บริการวิชาการชุมชน มหามกุฏราช วิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่	วัดพระธาตุแม่ เจดีย์ ต.แม่เจดีย์ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย / คณะ พระวิทยากร	✓	✓	✓

ลำดับที่	กระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากร ทางการศึกษาที่พึงประสงค์ตามแนววิถีพุทธ	แหล่งเรียนรู้	ชุมชน		
			ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
	<p>ระยะเวลา 4 วัน มีวิธีการเรียนรู้ดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> - ฝึกสมาธิ เดินจงกรมระยะสั้น ๆ - ฟังบรรยายมีสื่อมัลติมีเดียประกอบ (พระคุณแม่, ครูสมพรสอนสิง, ชีวิตและความมุ่งมั่น) - กิจกรรมสันตนาการ - เรียนรู้ตามฐาน - นมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ 	<p>จากศูนย์บริการ วิชาการชุมชนฯ และพระนิสิต มหาวิทยาลัย มหามกุฏราช วิทยาลัย 5 รูป</p>			
	<p>ครั้งที่ 2 ค่ายวิถีพุทธ จัดให้โดยคณะ สงฆ์จากค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอด ขุนพลเวียงกาหลง ต.เวียงกาหลง จ. เชียงราย ระยะเวลา 5 วัน มีกระบวนการเรียนรู้ ดังนี้</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ การปวารณาตนเป็นผู้ถือบวชศีล 5, หรือศีล 8 ▪ การทำสมาธิภาวนาด้วยวิธีอานาปานสติ ▪ การสดับพระสัทธรรมขณะนั่งสมาธิภาวนา ▪ การฟังบรรยายธรรมและจดบันทึก ▪ การฝึกสติ / สมาธิด้วยวิธีเดินจงกรม ▪ การสร้างทานบารมี ด้วยการทำบุญ ตักบาตร บำเพ็ญประโยชน์ ▪ ธรรมสากัจฉา ▪ การศึกษาวิชาชีพสุจริต เช่น การเพาะปลูกและแปรรูปชา การแปรรูปและใช้ประโยชน์จากสมุนไพร ▪ การศึกษาแหล่งต้นน้ำลำธาร 	<p>- ค่ายคุณธรรม พระยอดขุนพล เวียงกาหลง -วัดป่าอุดมธรรม อ.วังเหนือ จ.ลำปาง</p>	✓	✓	✓

1.2 คุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธที่พึงประสงค์

ชุมชนมีข้อค้นพบคุณลักษณะของบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธที่คล้ายคลึงและแตกต่างกันทั้งหมด 9 คุณลักษณะ ได้แก่ ความเป็นผู้มีจิตใจเมตตา กรุณา ความเป็นผู้จริง ความเป็นผู้ประพฤติธรรมและเข้าถึงธรรม ความเป็นผู้อยู่ในธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ความเป็นผู้มีศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา ความเป็นผู้มีอิทธิบาท 4 ความเป็นผู้มีคุณสมบัติสามารถในการครองตนครองคนและครองงาน ความเป็นผู้มีขันติธรรม และความเป็นแบบอย่างที่ดี ดังตารางวิเคราะห์และเปรียบเทียบต่อไปนี้

,

ลำดับที่	ข้อค้นพบ	ชุมชนที่ค้นพบ			คุณลักษณะ - วิถีพุทธ
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
1.	เป็นผู้มีความรัก ความเมตตาต่อผู้อื่น			✓	1. ความเป็นผู้มีจิตเมตตา กรุณา
2.	ครูต้องรู้พื้นฐานเด็ก ต้องเข้าใจเด็กเข้าใจธรรมชาติแวดล้อมของเด็ก มีความรักเมตตาต่อเด็ก		✓		
3.	สอนใจให้ใจสอนแล้วจะได้ใจเด็ก		✓		
4.	ครูต้องสร้างศรัทธา ให้ความรักเมตตาต่อเด็ก		✓		
5.	เป็นผู้ยอมรับการเปลี่ยนแปลงสิ่งใหม่ ๆ		-	✓	
6.	เป็นผู้จริงปฏิบัติจริง			✓	
7.	สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น เป็นให้รอด		✓		
8.	ครูผู้บริหารต้องมีศีล สมานธิ ปัญญาด้วย		✓		
9.	การเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ บุคลากรทางการศึกษามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งทั้งภาคปริยัติและปฏิบัติ	✓			2. ความเป็นผู้ประพฤติธรรมและเข้าถึงธรรม
10.	การเรียนรู้ของบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธควรผ่านการเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริงให้ได้รับผลจริง ประจักษ์ตามระดับที่ทำได้และเป็นทางสายกลาง	✓			

ลำดับที่	ข้อค้นพบ	ชุมชนที่ค้นพบ			คุณลักษณะ วิถีพุทธ
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
11.	การจัดการเรียนการสอนด้านพัฒนา คุณธรรมให้ประสบความสำเร็จนั้น ครูผู้สอนจะต้องรู้และเข้าใจ รวมทั้งการ เข้าถึงหลักธรรมของพระพุทธเจ้าอย่าง ถ่องแท้เสียก่อน	✓			3. ความเป็นผู้ อยู่ในธรรมวินัย อย่างเคร่งครัด
12.	เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ถึงพร้อมด้วย ทาน ศีล ภาวนา	✓			
13.	คุณลักษณะที่สมบูรณ์ต้องมีศีลสมาธิ ปัญญา สัมมาทิฐิผู้มีวิริยอุตสาหะที่ไม่ย่อ ติดยึดกับวัตถุเงินจําเป็น			✓	
14.	เป็นผู้ที่ประพฤติ ปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม			✓	
15.	คุณลักษณะของบุคลากรในทางพุทธ ศาสนา ต้องเป็นผู้อยู่ในธรรมวินัยอย่าง เคร่งครัด และมีความตั้งใจปฏิบัติ บำเพ็ญตนให้บรรลุธรรมตามกำลัง ความสามารถ	✓			4. ความเป็น ผู้มีความ ศรัทธาเชื่อมั่นใน พระพุทธ ศาสนา
16.	เป็นผู้ที่ฝึกฝนในการทำบุญทำกุศล		-	✓	
17.	เป็นผู้ไม่แสวงหาบุญนอกเขตพระศาสนา	✓			
18.	ร่วมกันปกป้อง ทำนุบำรุงพุทธศาสนา ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงาม	✓			
19.	เป็นผู้สนับสนุนส่งเสริม ทนุบำรุงศาสนา ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน			✓	5. ความเป็น ผู้มีอิทธิบาท 4
20.	ครูต้องเข้าใจธรรม มีศรัทธาก่อนนำไป สอนเด็ก การสอนจึงจะได้ผล		✓		
21.	เป็นคนใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา หมั่นพัฒนาตนเอง อยู่เสมอ	✓			
22.	เป็นผู้มีความกระตือรือร้นที่จะเรียนรู้และ ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง			✓	

ลำดับที่	ข้อค้นพบ	ชุมชนที่ค้นพบ			คุณลักษณะ วิถีพุทธ
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
23.	ควรเป็นผู้มีคุณสมบัติครองตน ครองคน และครองงานตามหลักพุทธธรรม	✓			7. ความเป็นผู้มี หิริ โอตตัปปะ พรหมวิหาร 4 และอิทธิบาท 4
24.	เป็นผู้มีความอดทนอดกลั้น ไม่ย่อท้อต่อ ปัญหาและอุปสรรค			✓	8. ความเป็นผู้มี ขันติธรรม
25.	เป็นผู้ที่เป็นแบบอย่างที่ดีงามแก่สังคม			✓	9. ความเป็น แบบอย่างที่ดี
26.	ครูและผู้ปกครองควรเป็นแบบอย่างที่ดี แก่เด็ก		✓		

ขั้นที่ 2 การพัฒนาองค์ความรู้วิถีพุทธและเทคนิคการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

2.1 การพัฒนาองค์ความรู้วิถีพุทธ

ชุมชนได้มีการพัฒนาองค์ความรู้วิถีพุทธเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวในข้อ 1 ข้างต้น ประมวลหัวข้อองค์ความรู้วิถีพุทธ ได้ดังนี้

ลำดับที่	องค์ความรู้วิถีพุทธ	ชุมชนที่ได้ศึกษา		
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
1	การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักวิถีพุทธ ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ทาน ศีล ภาวนา	✓	✓	✓
2	แก่นพุทธศาสนา	✓	✓	✓
3	สัปปายะ 4	✓	✓	✓
4	การสวดมนต์ การทำอานาปานสติภาวนา แม่เมตตา	✓	✓	✓
5	นิเวศน์ 5	✓	✓	✓
6	หลักการครองตน ครองคน ครองงาน	✓	✓	✓
7	อิทธิบาท 4	✓	✓	✓
8	อริยบุคคล 4 กับ สังโยชน์ 10	✓	✓	✓
9	ไตรสรณคมน์ : ที่พึ่งอันเกษม	✓	✓	✓
10	คัมภีร์มนุษย์		✓	
11	พระคุณแม่	✓	✓	✓
12	การทำสมาธิแบบนั่งและเดินจงกรม	✓	✓	✓
13	มารยาทชาวพุทธ	✓	✓	✓

2.2 การพัฒนาองค์ความรู้ด้านเทคนิคการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

ลำดับที่	ข้อค้นพบ	ชุมชนที่ได้เรียนรู้			ผู้ถ่ายทอดความรู้
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
1	ศีล สมาธิ ปัญญา วิถีสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์	✓	✓	✓	พระครูสมุห์เดชา ฐิตเตโช วัดกู่แก้วธรรมาราม
2	พุทธวิถีการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	✓	✓	✓	ดร.วสันต์ จอมภักดี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
3	พุทธวิถีกับการเยียวยา สุขภาวะทางใจ	✓	✓	✓	ดร.พยอม อยู่สวัสดิ์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
4	อริยประเพณีในวิถีพุทธล้านนา	✓	✓	✓	พระอาจารย์สิริกาญจน์ ค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอด ขุนพลเวียงกาหลง
5	พุทธศิลป์เพื่อพุทธบูชา	✓	✓	✓	พระครูสมุห์เดชา ฐิตเตโช วัดกู่แก้วธรรมาราม
6	จิตรกรรมและประติมากรรมเพื่อพุทธบูชา	✓	✓	✓	ศิลปินพงษ์พรรณ เรือน นันทไชย
7	คีตศิลป์และนาฏลีลาเพื่อพุทธบูชา	✓	✓	✓	อาจารย์ลิปิกร มาแก้ว สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาคพายัพ คุณจักร ณรงค์ รัตนวงศ์ สถาบันวิจัย จุฬารักษ์
8	เรียนรู้วิถีพุทธผ่านนิทานธรรม	✓	✓	✓	พระอาจารย์เทพพิทักษ์ วิริโย และคณะ ค่ายพัฒนคุณธรรม พระยอดขุนพลเวียงกาหลง
9	Service Learning	✓	✓	✓	ดร.เฟิร์ล วัฒนากุล มหาวิทยาลัยพายัพ
10	การจัดการศึกษาวิถีพุทธตามแนวคิดดีเบิ้ลกูลสไต์	✓	✓	✓	ครูใหญ่ลดาดี วนวิทย์ โรงเรียนคิตดีเบิ้ล

ลำดับที่	ข้อค้นพบ	ชุมชนที่ได้เรียนรู้			ผู้ถ่ายทอดความรู้
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
11	การจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธแบบ Sompong Style	✓	✓	✓	พระอาจารย์สุธีร์ สุธีโร ค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอด ขุนพลเวียงกาหลง
12	แนวทางการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนสัตยาไสย	✓	✓	✓	ดร.อาจอง ชุมสาย ณ อยุธยา คณะครูและนักเรียนโรงเรียน สัตยาไสย อ.ชัยบาดาล จ.ลพบุรี
13	แนวทางการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนพระสุธรรมญาณเถระ วัดท่าซุง อ.เมือง จ.อุทัยธานี	✓	✓	✓	ผู้บริหารและคณะครู-นักเรียน โรงเรียนพระสุธรรมญาณเถระ วัดท่าซุง อ.เมือง จ.อุทัยธานี
14	แนวทางการจัดกระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธในโรงเรียนวิถีพุทธในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการ				โรงเรียนบ้านฝ่งต้น เขต การศึกษา 2 จังหวัดเชียงราย โรงเรียนปูกาง เขตการศึกษา 2 จังหวัดเชียงราย งานประชุมสัมมนาโรงเรียน วิถีพุทธ เขตการศึกษา 2 จังหวัดเชียงราย

ขั้นที่ 3 การพัฒนาแนวคิดการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชน

ผลจากการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาบุคลากรและพัฒนาองค์ความรู้ ได้ก่อให้เกิดการสังเคราะห์แนวคิด การจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธเพื่อนำไปใช้เป็นฐานสำคัญในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ ประมวลได้ 6 แนวคิด ได้แก่ คุณค่าความสำคัญของวิถีพุทธ บทบาทและความเข้มแข็งของสถาบันพุทธศาสนา คุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน แนวทางการจัดการเรียนรู้ การจัดการศึกษาที่เชื่อมโยงกันธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาคุณภาพ ศักยภาพความเป็นมนุษย์และแนวคิดที่เชื่อมั่นในมนุษยภาวะ

ดังรายละเอียดที่เสนอในเชิงเปรียบเทียบข้อค้นพบที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน ในตารางต่อไป

3.1 แนวคิดเกี่ยวกับหลักการสำคัญของวิถีพุทธ

แนวคิดเกี่ยวกับหลักการสำคัญของวิถีพุทธนี้ ชุมชนค้นพบว่าวิถีพุทธเป็นวิถีแห่งการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และทาน ศีล ภavana เพื่อไปสู่ความพ้นทุกข์ เพราะเป็นวิถีที่ชำระใจให้สะอาดมีความสุขสงบ และพบว่าวิถีพุทธสามารถเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตได้อย่างกลมกลืนทุกขณะจิต ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ลำดับที่	หลักการสำคัญของวิถีพุทธ	ชุมชนที่ค้นพบแนวคิด			ความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
1.	การนำวิถีพุทธมาใช้ในการจัดการศึกษาเป็นความจำเป็นที่ทุกฝ่ายจะต้องสนับสนุนให้เกิดขึ้นทุกระดับ			✓	สามัคคีธรรม
2.	วิถีพุทธนั้นสามารถเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตได้อย่างกลมกลืนทุกขณะจิต			✓	ภavana 4
3.	หลักพุทธธรรมที่ถูกต้องและเอื้อต่อการนำมาปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้จริง คือ อริยมรรค (ศีล สมาธิ ปัญญา) และ บุญกิริยา 10 (ทาน ศีล ภavana)	✓			อริยมรรค ไตรสิกขา บุญ กิริยาวัตถุ
4.	สุขภาวะทางใจของบุคคลจะเกิดขึ้นได้ เพราะผลของการปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพุทธศาสนา จนเกิดผลเป็นผู้มีศีล สมาธิ ปัญญา ครบองค์ประกอบ	✓	-		ธมฺมเจวํ สุขํ เสติ
5.	จุดมุ่งหมายสูงสุดในการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธ คือ เพื่อนำไปสู่ความพ้นทุกข์ในที่สุด	✓			นิพพาน
6.	จิตที่ฝึกดีแล้วนำมาซึ่งความสงบสุข		✓		
7.	การให้ทานย่อมนำมาซึ่งความสุข		✓		สัพพทานํ สุขํ เสติ

ลำดับที่	หลักการสำคัญของวิถีพุทธ	ชุมชนที่ค้นพบแนวคิด			ความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม
8.	วิถีพุทธเป็นวิถีที่ช่วยให้ใจสะอาด สว่าง สงบ ทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ที่ใจและอยู่ที่การปฏิบัติ (บทเรียนจากการปฏิบัติธรรมค่ายคุณธรรมพระยอดขุนพลเวียงกาหลง)		✓		ศีล สมาธิ ปัญญา
9.	หลักการที่สำคัญของวิถีพุทธได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ทาน ศีล ภาวนา ปรีชาปฏิบัติ ปฏิเวธ			✓	ไตรสิกขา บุญ กิริยาวัตถุ
10	คนเราสุขทุกข์ได้ทุกเรื่องในจักรวาล ดังนั้นควรจัดระเบียบการคิดให้ถูกต้อง		✓		สมาธิภาวนา
11.	วิถีพุทธ เป็นวิถีที่ทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข		✓		ศีล
12.	วิถีพุทธเป็นวิถีที่ช่วยขจัดทุกข์ที่เกิดขึ้น ใจ ทำให้บุคคลเกิดความสุขและเบิกบาน		✓		อริยสัจ

3.2 แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท/ความเข้มแข็งของสถาบันพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท/ความเข้มแข็งของสถาบันพุทธศาสนานี้ ชุมชนค้นพบว่าศักยภาพหรือความเข้มแข็งของวัดหรือสถาบันพุทธศาสนาในการจัดการศึกษาอยู่กับคุณสมบัติในการเข้าถึงธรรมและวิสัยทัศน์ในการจัดการการศึกษาตามแนวพุทธธรรมของคณะสงฆ์และผู้เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับความสามารถในการถ่ายทอดความรู้และการพัฒนาสถานที่ปฏิบัติธรรมให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ จึงจะก่อให้เกิดศรัทธาและพุทธบริษัทก็ต้องปฏิบัติตนตามคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด จริงจัง ดังปรากฏในตารางต่อไปนี้

ลำดับที่	แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท/ความเข้มแข็งของสถาบันพุทธศาสนา	ชุมชนที่ค้นพบแนวคิด		
		ดงป่าसान	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
1.	มีสถานบันพุทธศาสนาในท้องถิ่นที่สามารถใช้เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธต้นแบบได้โดยไม่ต้องไปเรียนรู้ไกล ๆ	✓		
2.	ศักยภาพหรือความเข้มแข็งของวัดหรือสถาบันพุทธศาสนาในการจัดการศึกษาขึ้นอยู่กับคุณสมบัติในการเข้าถึงธรรมและวิสัยทัศน์ในการจัดการศึกษาตามแนวพุทธธรรมของคณะสงฆ์และผู้เกี่ยวข้อง	✓		
3.	การเกิดขึ้นของแรงศรัทธาในพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับคุณสมบัติด้านการประพจน์ ปฏิบัติรวมถึงการถ่ายทอดความรู้ของบุคลากรในพุทธศาสนา และมีการพัฒนาสถานที่ปฏิบัติธรรมให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ	✓		
4.	พุทธบริษัทจะเกิดความเข้มแข็งได้ มาจากการปฏิบัติตนตามแนวทางคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างถูกต้องเคร่งครัด จริงจัง			✓
5.	ถ้าพระและวัดมีคุณภาพก็จะสามารถจัดการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ		✓	
6.	คุณสมบัติและองค์ประกอบของสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่นที่ควรจะเป็นคือ 1. พระภิกษุสงฆ์ที่ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ 2. มีศักยภาพในการถ่ายทอดหลักพุทธธรรมได้ทั้งปริยัติและปฏิบัติ 3. มีสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้และปฏิบัติ จึงจะสร้างศรัทธาและเอื้อประโยชน์ต่อชุมชนและสังคมได้เต็มที่	-		✓

3.3 แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในชุมชน

แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในชุมชนนี้ ชุมชนค้นพบว่าคุณค่าที่แท้จริงของศิลปวัฒนธรรมวิถีพุทธ เป็นการแสดงออกถึงความเคารพศรัทธาต่อพระรัตนไตรและมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสมบารมีธรรม มิได้เป็นไปเพื่อปลุกเร้าอารมณ์ให้เร่าร้อนตามแรงกิเลสตัณหา จึงควรส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และตระหนักถึงคุณค่าวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น และควรจัดให้เรียนรู้จากการปฏิบัติร่วมกับชุมชนอย่างถูกต้องครบถ้วนและ

ต่อเนื่อง และควรจัดแผนการศึกษาแหล่งเรียนรู้ร้อยีประเพณี ประติมากรรม สถาปัตยกรรมและจิตรกรรมเป็นต้น ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับที่	แนวคิดเกี่ยวกับคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในชุมชน	ชุมชนที่ค้นพบแนวคิด		
		ดงป่าसान	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
1.	ปัจจุบันแม้ว่าภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นจะมีสภาพอ่อนแอลง แต่บางส่วนยังคงมีพลังอำนาจอยู่สามารถนำมาพัฒนาคนได้ ถ้าบุคลากรที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายรู้จักคัดสรรมาใช้ให้เป็นประโยชน์			✓
2.	คุณค่าที่แท้จริงของศิลปะและวัฒนธรรมวิถีพุทธเป็นการแสดงออกถึงความเคารพ ศรัทธาต่อพระรัตนตรัยและมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสมบารมี มิได้เป็นไปเพื่อปลุกเร้าอารมณ์ให้เร้าร้อนตามแรงกิเลสตัณหา	✓		
3.	การจัดทำแผนการศึกษาควรให้มีการศึกษาแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับร้อยีประเพณี ประติมากรรม สถาปัตยกรรมและจิตรกรรม	✓		
4.	ความรู้ที่ควรนำมาเป็นเครื่องมือพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธได้แก่ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน วิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม ตลอดจนองค์ความรู้อื่น ๆ ที่นำไปใช้ได้ในชีวิตจริง	-		✓
5.	การส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น ควรจัดให้เรียนรู้โดยการปฏิบัติตนร่วมกับชุมชนด้วยความเข้าใจอย่างถูกต้องครบถ้วนและต่อเนื่อง			✓

3.4 แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางการจัดการเรียนรู้

แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางการจัดการเรียนรู้ควรมุ่งให้เด็กมีจิตสะอาด สว่าง สงบ มีสัมมาทิฐิรู้บาปบุญคุณโทษ โดยให้หลักไตรสิกขา บุรณากับองค์ความรู้อื่น ๆ เน้นการปฏิบัติจริง ต่อเนื่องสม่ำเสมอและสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เป็นจริง

ลำดับที่	แนวคิดเกี่ยวกับแนวทางการจัดการเรียนรู้	ชุมชนที่ค้นพบแนวคิด		
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
1.	กระบวนการจัดการศึกษาที่มุ่งสร้างให้คนเป็นคนดีนั้นจะต้องมีวิธีการฝึกให้เด็กปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) อย่างถูกต้องสม่ำเสมอ สมบูรณ์ จนเป็นนิสัย		✓	
2.	การปลูกฝังคุณธรรมเน้นการรับรู้ การจำ การคิดและความรู้		✓	
3.	การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง		✓	
4.	ควรจัดกิจกรรมแบบ service learning		✓	
5.	ครูผู้สอนควรสนับสนุนให้ผู้เรียนได้มีโอกาสนำผลการเรียนรู้มาบริการแก่ชุมชน	✓		
6.	ควรจัดกิจกรรมให้เด็กมีสุขภาวะทางใจ		✓	
7.	เราควรสอนให้เด็กมีสัมมาทิฐิ เชื่อใน บาป บุญคุณ โทษ	-	✓	
8.	การจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ จะต้องจัดให้ผู้เรียนมีความรู้ควบคู่กับการพัฒนาผู้เรียนให้มีจิตใสสะอาด สว่าง สงบ และมีความสุข			✓
9.	กระบวนการพัฒนาผู้เรียนตามแนววิถีพุทธ ควรเน้นความสอดคล้องกับวิถีชีวิตจริงและบูรณาการกับองค์ความรู้อื่น ๆ อย่างกลมกลืนและเหมาะสม	✓		
10.	การช่วยเหลือเกื้อกูลประสานความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน		✓	

3.5 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมนี้ ชุมชนค้นพบว่าการจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องใช้หลักธรรมวิถีพุทธมาพัฒนาคนให้มีศีล สมาธิ ปัญญา เสียก่อน จึงจะสำเร็จ โดยเฉพาะครู / นักเรียนต้องเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม เพราะการจัดสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศสงบร่มเย็นมีผลอย่างสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจและถ้าสภาพแวดล้อมดีก็จะช่วยให้เด็กมีวินัยด้วย นอกจากนี้ยังเห็นว่าการจัดการทรัพยากรให้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจและแสวงบุญนั้นควรคำนึงถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับที่	แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	ชุมชนที่ค้นพบแนวคิด		
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
1.	ควรมีการใช้หลักศีลธรรมเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสิ่งแวดล้อม โดยครู บุคลากร นักเรียน ต้องเห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อม		✓	
2.	การจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่สงบร่มเย็น มีผลอย่างสำคัญยิ่งต่อการเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของผู้พบเห็นหรือผู้มาปฏิบัติธรรม	✓		
3.	แนวทางในการจัดการทรัพยากรให้เป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ และแสวงบุญนั้นควรคำนึงถึงความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน	- ✓		
4.	การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดความยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องใช้หลักธรรมตามแนววิถีพุทธมาพัฒนาคนให้มีศีลธรรม สมาธิ ปัญญาเสียก่อน จึงจะสำเร็จ	✓		
5.	สภาพแวดล้อมที่ดีมีผลทำให้เด็กมีวินัย		✓	
6.	แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีสาระความสำคัญอยู่ที่ความพอใจและพอดีของคน	✓		

3.6 แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพความเป็นมนุษย์

แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ ความเป็นมนุษย์นี้ ชุมชนค้นพบว่า เด็กทุกคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้และซึมซับหลักพุทธธรรมได้ แนวคิดนี้ปรากฏเพียงแห่งเดียวคือ สันมะเค็ด

ลำดับที่	แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพความเป็นมนุษย์	ชุมชนที่ค้นพบแนวคิด		
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
1.	เชื่อว่าเด็กทุกคนมีความสามารถที่จะเรียนรู้และซึมซับหลักพุทธธรรมได้			✓

ขั้นที่ 4 การพัฒนารูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

หลังจากได้มีการพัฒนาคนพัฒนาความรู้แล้ว ชุมชนจึงพัฒนาเครื่องมือการเรียนรู้คือนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนซึ่งในตอนนี้จะแยกนำเสนอเป็น 2 ประเด็น คือ ประเด็นแรกเป็นการจำแนกรูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามลักษณะฐานการเรียนรู้และประเด็นที่สองเป็นการวิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธที่ปรากฏในนวัตกรรมรูปแบบต่าง ๆ โดยใช้หลักธรรมในพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือพิจารณาความสอดคล้องดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 รูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธจำแนกตามฐานการเรียนรู้

รูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธของชุมชน เป็นผลผลิตปลายทางของการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนาองค์ความรู้วิถีพุทธ องค์ความรู้เทคนิคการจัดการเรียนรู้วิถีพุทธ และองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ทั้งนี้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามแนววิถีพุทธของนักเรียนใน 3 พื้นที่ซึ่งชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้พัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ โดยการออกแบบบนฐานความรู้และประสบการณ์การเรียนรู้วิถีพุทธที่ได้จากกระบวนการวิจัยในระยะแรกดังกล่าว แล้วนำมาทดลองปฏิบัติการในโรงเรียนระยะเวลาหนึ่งพบว่า ชุมชนดงป่าล้านมี 7 นวัตกรรมชุมชนแม่ชะจานมี 12 นวัตกรรมหลักเฉพาะนวัตกรรมการวิจัยชั้นเรียนมีทั้งหมด 14 นวัตกรรมย่อย และชุมชนสันมะเค็ดมี 8 นวัตกรรม จำแนกรูปแบบนวัตกรรมตามลักษณะฐานการเรียนรู้ทั้ง 3 พื้นที่ ได้ทั้งหมด 6 รูปแบบ ดังนี้

1. รูปแบบวิถีห้องเรียนเป็นฐานการเรียนรู้
2. รูปแบบวิถีโรงเรียนเป็นฐานการเรียนรู้
3. รูปแบบวิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการเรียนรู้
4. รูปแบบวิถีค่ายคุณธรรมเป็นฐานการเรียนรู้
5. รูปแบบวิถีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นฐานการเรียนรู้
6. รูปแบบวิถีวัด

ดังตารางแสดงรูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธต่อไปนี้

ลำดับที่	รูปแบบนวัตกรรมจำแนกตาม ฐานการเรียนรู้	นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธของชุมชน	ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด
1.	วิถีห้องเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบนี้เป็นนวัตกรรมที่เน้นพฤติกรรมกรอยู่ร่วมกันในขอบเขตห้องเรียน โดยครูประจำชั้นจะเป็นผู้มีบทบาทอย่างสูงในการอำนวยความสะดวกให้เกิดกิจกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบต่าง ๆ ตามวัตถุประสงค์เฉพาะของห้องเรียน ซึ่งจะตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ของการปฏิรูปการเรียนรู้หลักส่วนมากนวัตกรรมในวิถีห้องเรียนจะเน้นการเรียนรู้วินัยและความรับผิดชอบด้วยกระบวนการกลุ่ม ซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ	<ul style="list-style-type: none"> • สัมมาทิฐิและไตรสิกขา 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • การใช้พื้นที่บ้านส่งเสริมคุณธรรมนักเรียน 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • นิทานเพื่อสร้างเสริมความมีวินัย 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • ดาวความดีส่งเสริมความมีวินัย 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • การใช้กิจกรรมธนาคารความดีพัฒนาความสะอาด 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • สะอาดสวยด้วยสองมือน้อย 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • ความรับผิดชอบในการทำงาน 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • ส่งเสริมวินัยในชั้นเรียน 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • กระบวนการกลุ่มพัฒนาการมีวินัย 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • ความรับผิดชอบในการทำงาน 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • การพัฒนาวินัยในตนเอง 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • การส่งเสริมการมีวินัยในชั้นเรียนโดยใช้กระบวนการคูคิด 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • ความรับผิดชอบในการทำงาน 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • การกำจัดขยะมูลฝอย 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • Clean Room 		✓	
2.	วิถีโรงเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบนี้จะเน้นกระบวนการเรียนรู้อย่างเข้มข้น ตลอดชีวิตการเคลื่อนไหวใน 1 วันของการ	<ul style="list-style-type: none"> • กิจกรรมจัดระเบียบสังคมในโรงเรียน 	✓		
		<ul style="list-style-type: none"> • เด็กดีศรีสังคม 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • มนต์ขลังเสียงแห่งธรรม 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • งานอย่างไทยวินัยเยี่ยม 		✓	
		<ul style="list-style-type: none"> • โรงเรียนสะอาดปราศจากขยะด้วยตัวเรา 			✓
		<ul style="list-style-type: none"> • ศึกษาคุณธรรมประจำวัน 			✓

	เรียนรู้ในโรงเรียนแยกเป็นช่วงเช้าก่อน และระหว่าง การเข้าแถว ช่วงกลางวันเป็นช่วงรับประทานอาหาร มีการพิจารณาคุณค่าอาหารและวินัยแถวมารยาทการกิน ช่วงก่อนเข้าเรียนบ้ายทำสมาธิและช่วงก่อนกลับบ้านตอนเย็น				
3.	<p>วิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการเรียนรู้</p> <p>รูปแบบนี้เป็นกิจกรรมพานักเรียนไปเรียนรู้ร่วมกับชุมชนในงานประเพณี พิธีกรรมและวิถีชีวิตดั้งเดิม เพื่อศึกษาระบบคุณค่าด้านคุณธรรมและเรียนรู้วิถีการอยู่ร่วมกันในชุมชน ฝึกคุณธรรมด้านสัมมาคารวะ และวิถีการสร้างบุญในพุทธศาสนา</p>	<ul style="list-style-type: none"> • การเรียนรู้คุณธรรมผ่านกิจกรรมบริการชุมชน • ศึกษาดูงานตำนานข้าว : วิถีสุขภาพ • เรียนรู้วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อการปลูกฝังคุณธรรม • ประเพณีจี่กองหลวงพระเจ้า ทานข้าวใหม่ • ประสานสัมพันธ์วัฒนธรรมในท้องถิ่น 	✓	✓	✓
4.	<p>วิถีค่ายคุณธรรมเป็นฐานการเรียนรู้</p> <p>วิถีค่ายคุณธรรม เป็นกระบวนการจัดประสบการณ์เรียนรู้เชิงปฏิบัติการเพื่อการพัฒนา</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ค่ายครอบครัววิถีพุทธ • ร้อยสายใจธรรมสัมพันธ์ผู้ปกครอง • ค่ายคุณธรรม • ค่ายคุณธรรมพฤติกรรมเปลี่ยนไป • ค่ายกายค่ายใจทรงไว้แห่งคุณธรรม • แรลลี่คุณธรรม 	✓	✓	✓

<p>จิตใจและฝึกการจัดระเบียบชีวิตหรือวิถีการดำเนินชีวิตที่มีการบูรณาการหลักธรรมทางพุทธศาสนาอย่างเข้มข้นต่อเนื่องในระยะเวลาที่จำกัด โดยมีคณะวิทยากรจากวัดและสถาบันพุทธศาสนาเป็นผู้อำนวยความสะดวก ฝึกอบรม มีการใช้สื่อประกอบการอบรม หลากหลายรูปแบบ วิถีค่ายคุณธรรมของมหามกุฏราชวิทยาลัย อำนวยการฝึกอบรมให้แก่คณะครูผู้บริหาร ตัวแทนผู้ปกครอง ผู้นำชุมชนและตัวแทนนักเรียน มีเนื้อหาให้ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพุทธศาสนา เน้นการใช้เทคนิคกระบวนการถ่ายทอดให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน มีทัศนคติที่ดีต่อการเข้าวัดใช้สื่อทันสมัยระดับสูง วิทยากรมีความเชี่ยวชาญการใช้สื่อสูง ส่วนค่ายพระธรรมทูตอำเภอเวียงป่าเป้า อำนวยการศึกษาอบรมให้แก่นักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน ชั้นป.4 - ป.6</p>				
--	--	--	--	--

	<p>นักเรียนโรงเรียนสันมะเค็ด ชั้น ป.1 – ป.6 และนักเรียน โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน ตั้งแต่ชั้น ป.1 – ป.6 เน้น วินัย ความมีระเบียบ คีล 5 การรู้จักบาป บุญ คุณ โทษ การทำสมาธิเบื้องต้น ความรู้พื้นฐานการดำเนิน ชีวิต และค่ายวิถีพุทธของ คณะสงฆ์จากค่าย คุณธรรม ศูนย์พัฒนา ศีลธรรมเวียงกาหลง เน้น การเรียนรู้วิถีพุทธที่ กลมกลืนกับวิถีชีวิต ด้วย การศึกษาอริยสัจ 4 ไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ 3 การขัดเกลาจิตใจด้าน ความมีเมตตา กตัญญู รู้คุณ เป็นค่ายระยะสั้น 2 วัน กับ 1 คืน มอบหมายแก่นักเรียนและผู้ปกครอง โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน กับนักเรียนและผู้ปกครอง โรงเรียนบ้านดงป่าसान</p>				
5.	<p>วิถีสิ่งแวดล้อมและ ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบนี้เป็นการพา ผู้เรียนไปศึกษาสภาพ ป ญ ห า ท ำ ง</p>	<ul style="list-style-type: none"> • สืบชะตาน้ำแม่ลาว 	✓		
		<ul style="list-style-type: none"> • แม่ลาว ...สายน้ำเส้นชีวิต 	✓		

	ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อปลูกฝังจิตสำนึกอนุรักษ์ธรรมชาติและเพื่อเรียนรู้คุณธรรมหรือวิธีสร้างคุณธรรม				
6.	วิถีวัดเป็นฐานการเรียนรู้รูปแบบนี้เป็นกิจกรรมที่พาเด็กไปสวนมนต์ฟังเทศน์ ช่วงเช้าพรรษาทุกวันพระ และส่งเด็กไปเรียนรู้พุทธศาสนากับพระทุกวันพฤหัสบดี ไม่เน้นกระบวนการเรียนรู้แบบเนกขัมมะ	<ul style="list-style-type: none"> ▪ กิจกรรมวันพฤหัสบดี ▪ กิจกรรมเช้าพรรษา 			✓

4.2 หลักธรรมที่ปรากฏในวัดกรรมการเรียนรู้ ตามแนววิถีพุทธของชุมชน

จากการศึกษาวิเคราะห์สาระเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้จากนวัตกรรมการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ ของชุมชน พบว่ามีความสอดคล้องกับหลักธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาหมวดต่าง ๆ มากบ้าง น้อยบ้าง โดยตรงบ้าง โดยอ้อมบ้าง ทุกกิจกรรมจนกล่าวได้ว่า ไม่มีกิจกรรมการเรียนรู้ใดที่จะไม่มีคุณลักษณะแห่งวิถีพุทธเลย ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้อาศัยหลักศีลศีลธรรมวินัย 8 ประการ มาเป็นข้อพิจารณาประกอบดังนี้

ลักษณะศีลศีลธรรมวินัย 8 ประการ

ธรรมเหล่าใดเป็นไปเพื่อความกำหนดย่อมใจ 1.

เป็นไปเพื่อความประกอบทุกข์ 1.

เป็นไปเพื่อความสะสมกองกิเลส 1.

เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่ 1.

เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษยินดีด้วยของมีอยู่ คือมีนี้แล้วอยากได้นั้น 1.

เป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ 1.

เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน 1.

เป็นไปเพื่อความเลี้ยงยาก 1.

นวโกวาท

ธรรมเหล่านี้พึงรู้ว่า ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสั่งสอนของพระศาสดา.

ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด 1.

เป็นไปเพื่อความปราศจากทุกข์ 1.

เป็นไปเพื่อความไม่สะสมกองกิเลส 1.

เป็นไปเพื่อความอยากอันน้อย 1.

เป็นไปเพื่อความสันโดษยินดีด้วยของมีอยู่ 1.

เป็นไปเพื่อความลัดจากหมู่ 1.

เป็นไปเพื่อความเพียร 1.

เป็นไปเพื่อความเลี้ยงง่าย 1.

ธรรมเหล่านี้พึงรู้ว่า เป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา.

อ. ญ. ฐก. 23/288.

(ลต. หน้า 56 – 57)

ซึ่งจะเห็นว่าสาระโดยรวมแล้วก็คือ "ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อคลายกำหนด เป็นไปเพื่อความปราศจากทุกข์" ธรรมเหล่านี้พึงรู้ว่าเป็นธรรม เป็นวินัย เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา ซึ่งก็คือหลักธรรมแห่งวิสุทธิคุณนั่นเอง

จากการวิเคราะห์หลักธรรมวิสุทธิคุณที่ปรากฏในนวัตกรรมการเรียนรู้ ทั้ง 6 รูปแบบของชุมชน ทั้ง 3 พื้นที่ พบว่ามีหลักธรรมวิสุทธิคุณปรากฏอยู่หลายข้อ ได้แก่ วุฑฒิ 4 ศรัทธา 4 อริยทรัพย์ 7 ไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ 10 ปาริสุทธิสีล 4 อปณณกปฏิบัติ สปัปฺรสุธรรม 7 และอริยสัจ 4 ซึ่งเป็นข้อธรรมที่กระจายอยู่ในนวัตกรรมการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ จำนวน 29 นวัตกรรมหลัก จาก 3 พื้นที่ อันแสดงให้เห็นถึงเอกภาพในความหลากหลาย กล่าวคือทุกพื้นที่ต่างมีหลักธรรมวิสุทธิคุณปรากฏอยู่เหมือนกัน แต่แตกต่างกันที่ความถี่และความเข้มข้นของการจัดกิจกรรม อย่างไรก็ตาม หลักธรรมที่ปรากฏเหล่านี้อาจจะยังเป็นการปรากฏในระดับเบื้องต้น และบางหลักธรรมก็มีเพียงบางข้อเท่านั้น ดังบทวิเคราะห์ในตารางต่อไปนี้

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	หลักการในนวัตกรรม ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าसान	แม่ตะจาน	สันมะเค็ด	
1.	รูปแบบวิถี ห้องเรียนเป็นฐาน การเรียนรู้	• ภูมิคือธรรมเป็นเครื่อง เจริญ 4 อย่าง	• การวางแผนเรียนรู้ โดยการตั้งคำถาม สืบสวนหาเหตุผล หา ข้อเท็จจริง ก่อนเข้าร่วม กิจกรรมการเรียนรู้			<p>วิถีห้องเรียนของดงป่าसान ถูกทำให้กลายเป็นพื้นที่การเรียนรู้ที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในระดับการวางแผนการเรียนรู้ของนักเรียน โดยทุกครั้งที่จะดำเนินกิจกรรมที่นักเรียนจะต้องเข้าไปเรียนรู้ จะมีการแบ่งนักเรียนออกเป็นกลุ่มบ้าง เดี่ยวบ้าง เพื่อกำหนดคำถามเป็นเครื่องนำทางสืบสวนหาเหตุ หรือสืบค้นหาข้อเท็จจริง เจาะลึกเชิงผล เช่นว่า</p> <ul style="list-style-type: none"> - พืชสืบทอดน้ำแม่สาวทำเพื่ออะไร - ใครเป็นคนทำ - ทำแล้วได้อย่างไร - มีเครื่องสักการะอะไรบ้าง มีความหมายอย่างไร - ทำไมต้องใช้วัสดุอุปกรณ์เหล่านั้น <p>กระบวนการสืบสวนหาที่มาที่ไปลักษณะนี้ เป็นการเรียนรู้การคิดเชิงเหตุผลแบบนิรนัยนิรนัย ซึ่งหมายถึงกระบวนการการคิดพิจารณาเชื่อมโยงไปถึง</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	กิจกรรมในวิถีพุทธที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าสัก	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
		<ul style="list-style-type: none"> • อริยทรัพย์ 7 • ศรัทธาอย่างถูกต้องในพุทธศาสนา • ไตรสิกขา 		<ul style="list-style-type: none"> • วิจัยขั้นเรียนหลากหลายวิธีการ เช่น • นิทานคุณธรรม • รักความสะอาดในชั้นเรียน 		<p>ความจริงแท้อย่างยิ่งที่สุด เป็นการคิดเพื่อออกจากทุกข์ที่จำเป็นต่อการทำสมาธิภาวนากำกับ จึงจะถือเป็นการคิดโยนิโสมนสิการตามหลักวิถีพุทธ รูปแบบการเรียนรู้ในวิถีห้องเรียนของดงป่าสัก เป็นรูปแบบทางปัญญาเชิงลึกเมื่อเทียบกับวิธีการเรียนรู้รายวิชาทั่วไป แต่ในทางพุทธศาสนายังถือว่าเป็นเพียงการเริ่มต้น หรือคล้าย ๆ ว่าจะเป็นโยนิโสมนสิการ ซึ่งหากมีการตั้งคำถามสืบสาวอย่างชาญฉลาดแบบค่อยต่อไปก็อาจเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงตามเหตุตามผลเป็นกระบวนการคิดโยนิโสมนสิการที่สมบูรณ์ได้</p> <p>วิถีห้องเรียนของแม่ชะจาน เป็นวิถีการเรียนรู้วินัยการอยู่ร่วมกับผู้อื่นที่ต้องระมัดระวังไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น เช่น การดูแลรับผิดชอบความสะอาด เป็นการเรียนรู้เรื่องศีล ในแง่การไม่เบียดเบียนผู้อื่นหนึ่งทางตรงและทางอ้อม การพึ่งนิทานคุณธรรมที่เน้นย้ำผลการทำดีทำชั่ว บาปบุญคุณโทษ นรก สวรรค์ ทำให้นักเรียนเกิดศรัทธา หรือความเชื่อที่ถูกต้อง นั่นคือเชื่อกกรรมและเจตผลของกรรมในทางพุทธศาสนา เรียกว่า วิปัสสัทธิ ทำให้คนตระหนักไม่การรักษาศีล</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	หลักการในนวัตกรรมที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าसान	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
				<ul style="list-style-type: none"> • ไตรสิกขาและสัมมานิฎฐิ • การประชุมระดมสมองและการวางแผนในลักษณะโครงการ • การประชุมสรุปบทเรียนและนำเสนอผลการเรียนรู้ 		<p>สำรวจกาย วาจาใจ และเกิดหิริโอตตัปปะ คือความละอายชั่วกลัวบาปเป็นอริยทรัพย์ในจิตใจเด็ก วิถีของห้องเรียนก็กลายเป็นวิถีที่อบอุ่นจากใจครูสู่หัวใจน้อย ๆ ของเด็ก และไม่เพียงแต่จะเป็นเครื่องมืออันอ่อนโยนกล่อมมนอนแทนพ่อแม่ แต่เป็นเครื่องมือกล่อมกล่อมจิตใจเด็กให้มีวินัย เคารพกติกา และรักความดีเกิดสติความซื่อเป็นพื้นฐานชีวิตไปตั้งแต่ยังเยาว์วัย เป็นต้น</p> <p>กิจกรรมบูรณาการไตรสิกขา และสัมมานิฎฐิ (เบื้องต้น) ในชั้นเรียน ครูมีวิธีใช้โดยการสอดแทรกตามสถานการณ์ เช่น ทิศทั้ง 6 ปกป้องคุณธรรมด้านความกตัญญู เมื่อเด็กรู้จักผิดชอบชั่วดี คอยได้รับการตักเตือนอยู่เสมอประกอบกับผลการปฏิบัติอื่น ๆ จะยิ่งเป็นการเสริมเข้าไปในจิตใจและสติปัญญาของเด็ก ย่อมมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเข้าสู่ความมีวินัยซึ่งก็คือการเคารพพระธรรมนั่นเอง</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	หลักการในนวัตกรรมที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าसान	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
		<ul style="list-style-type: none"> • บุญกิริยาวัตถุ 10 • ศรัทธาอย่างถูกต้องในพระพุทธศาสนา • ๑๓ คือธรรมเป็นเครื่องเจริญ 4 อย่าง 			<ul style="list-style-type: none"> • เชิญเทียนบูชาคุณพระพุทธเจ้า • นิทานคุณธรรม • กรณีสึกษาดด้วยวิธีการสืบค้นโดยการตั้งคำถามนำทาง • โยนิโสมนสิการ 	<p>วิธีห้องเรียนของสันมะเค็ด ก็เป็นวิถีแห่งการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณธรรมด้านกาย วาจา ใจ ด้วยกิจกรรมการเรียนรู้วิธีต่าง ๆ เช่น กิจกรรมเชิญเทียนทุกเช้าหลังจากเคารพธงชาติ เมื่อเข้าสู่ห้องเรียนเด็กจะได้ถือปฏิบัติกิจวัตรประจำในการแสดงความเคารพบูชาพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยการเชิญเทียนส่งต่อ ๆ ไปยังเพื่อน ๆ ซึ่งก่อนจะรับเทียนดวงน้อยผู้รับจะต้องพนมมือไหว้แสดงความเคารพพระธรรม (เปรียบดังแสงเทียน) ก่อน และต้องใช้สมาธิในการประคองเทียนส่งมอบต่อไปยังเพื่อนจนถึงคนสุดท้ายจึงจะได้นำไปถวายบูชาพระพุทธเจ้า แล้วกลับมานั่งสมาธิฝึกสติรวมจิตให้ตั้งมั่นก่อนจะเข้าสู่บรรยายภาคการเรียนรู้วิชาต่าง ๆ ต่อไป เป็นการปลูกฝังความศรัทธาในพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า ๓ ธาตุศรัทธาโพธิสัตว์ศรัทธา การเชื่อมั่นในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แม้จะเป็นเพียงการรับรู้เบื้องต้น แต่กิจกรรมเช่นนี้ก็เป็นการปลูกฝังศรัทธาที่ถูกต้อง ทำได้ก็เชื่อไปถึงถึงผลการทำความดีและให้ความร่วมมือในการทำความดีต่อ ๆ ไป เท่ากับเป็นวินัย และเป็นศีล ไปในตัว แต่อย่างไรก็ตามกิจกรรมนี้มีเพียง</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	นวัตกรรมในเวทีพุทธที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
						<p>ชั้นเรียนเดียว ในโรงเรียนสันมะเค็ด</p> <p>กิจกรรมกรณีศึกษา ก็เป็นการแปลงห้องเรียนที่เคยอบอวลไปด้วยกลิ่นไอของวิชาความรู้ต่าง ๆ มาเป็นวิถีแห่งการประดับประดาของดูแลจิตดูแลใจทั้งของตนเองและของผู้อื่น ก่อให้เกิดความสามัคคี มีสमानฉันท์ และเคารพซึ่งกันและกันได้มากขึ้น เกิดการเรียนรู้วิถีแห่งการอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่นด้วยวิธีการไตร่ตรองสืบสาวแบบโยนิโสมนสิการพื้นฐาน เช่น การใช้นิทานคุณธรรม เป็นเครื่องมือเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นทำให้วิถีห้องเรียนกลายเป็นวิถีห้องพระให้เด็กคุ้นเคยใกล้ชิดกับความถูกต้องตั้งแต่วัยเด็ก</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	หลักการในนวัตกรรมที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าसान	แม่จะจาน	สันมะเค็ด	
2	วิถีโรงเรียนบ้าน ฐานการเรียนรู้	1. ไตรสิกขา 2. ปาริสุทธิศีล 4 3. อปัณณกปฏิบัติ 4. ๗คณิ 4	ระยะเวลาในรอบ 1 วัน * จัดระเบียบสังคมใน โรงเรียน ช่วงเช้า : เคารพธงชาติ - การสวดมนต์ - ทำสมาธิ - แฝมนมตดา - การพิจารณา ช่วงกลางวัน ก่อนรับประทานอาหาร - การเข้าแถวอย่างมี ระเบียบ - การรับประทานอาหาร อาหารอย่างมีสติและ พอดีกับที่ร่างกาย ต้องการ ช่วงก่อนเรียนน่าย ทำสมาธิก่อนเรียน ช่วงเย็น : ไม่มี			<p>วิถีโรงเรียนบ้านดงป่าसान</p> <p>ชุมชนดงป่าसानได้ให้ความสำคัญต่อการใช้วิถีชีวิตในระบบโรงเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ของนักเรียนทั้งโรงเรียน แม้ว่ากลุ่มเป้าหมายของทีมนักวิจัยดงป่าसानจะเป็นนักเรียนชั้น ป.4 - ป.5 - ป.6 ไม่ใช่ทั้งโรงเรียน แต่เฉพาะกิจกรรมนี้ทางโรงเรียนได้มีนโยบายให้ถือปฏิบัติทั้งโรงเรียน กิจกรรมการเรียนรู้จากการค้นคว้า ศึกษาในงานวิจัยที่ชุมชนนำมาใช้ในโรงเรียน ได้แก่ กิจกรรมจัดระเบียบสังคมในโรงเรียน กิจกรรมนี้เน้นการเรียนรู้ในช่วงเวลาเคารพธงชาติตอนเช้า ช่วงรับประทานอาหารในตอนกลางวัน และช่วงเวลาก่อนเข้าเรียนในตอนบ่าย กระบวนการเรียนรู้สำคัญในดงป่าसानคือ เคารพธงชาติ ให้พระสวดมนต์จากที่เคยสวดมนต์บูชาพระรัตนไตรอย่างเดียวก็เพิ่มเป็นการสวดพระคาถาป้องกันภัยสิบทิศที่ได้มาจากการไปปฏิบัติธรรมค่ายคุณธรรมวัยเยาว์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีเนื้อความรักใคร่คุณธรรมไม่ ลูกศิษย์ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต มีเวลาสวดมนต์บูชาคุณพระรัตนตรัยทั้ง 10 ทิศ มีทำนองไพเราะ ใช้เวลาสวดนานหลายนาที นับว่าเป็นการฝึกสมาธิให้มีใจจดจ่ออยู่กับบทและเสียงสวดมนต์ เป็นการสร้างสมาธิจิตในเบื้องต้น เป็นการสร้างกุศลมูลทางกาย วาจา ใจ เป็นศีล คือเมื่อจิตรวมอยู่กับเสียงสวดก็ไม่คิดร้าย</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	กิจกรรมในวิถีพุทธที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าด้าน	แม่น้ำเจจาน	สันมะเค็ด	
						<p>วาจาใช้สวดมนต์ก็เป็นส่วนมากราวา ไม่เป็นวาจาที่ใช้เพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ภายที่สงบนิ่งก็เป็นภาวที่ยอยู่ในศีล ปัญญา ที่ได้คือ การเห็นคุณค่าของการทำความดี ไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่น เมื่อเด็กได้ทำซ้ำ ๆ เป็นกิจวัตรทุกวันอย่างรู้คุณค่าและความหมาย ก็จะตั้งใจ ทั้งหมดนี้จัดเป็นกระบวนการเข้าสู่ไตรสิกขา แม้เพียงเริ่มต้นก็ถือเป็นบทเรียนที่สำคัญที่ทางโรงเรียนได้เลือกเป็นข้อปฏิบัติได้สอดคล้องกับวิถีพุทธ เช่นเดียวกับกิจกรรมในช่วงรับประทานอาหาร โรงอาหารที่เคยเสียดังไร้ระเบียบ เลอะเทอะสกปรก และสามารถรับการรับประทานอาหารที่เคยบกพร่องก็เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ระเบียบวินัย เด็กทุกคนจะต้องเข้าแถวรอรับอาหาร และนั่งรออย่างอดทนจนกว่านักเรียนคนสุดท้ายจะเข้ามานั่งประจำที่ มีการกล่าวคำพิจารณาอาหารในเชิงคุณค่า และคำเตือนสติด้านมารยาทและความรู้จักประมาณในการบริโภค เป็นโภชนา มัตตัญญูตา ความรู้จักประมาณในการบริโภค และเป็นปัจจัยปัจเจก ขณะพิจารณา ก่อนบริโภคเพื่อให้บริโภคด้วยสติ ทิฏฐิภา เป็นเบื้องต้นแห่งปาริสุทธิศีล 4 แม้เนื้อหาอาจไม่เท่ากับหลักปาริสุทธิศีล แต่ก็เป็นการพิจารณาเพื่อเตือนสติมิให้มัวเมาในการบริโภคได้อย่างดี</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	หลักการในวิถีพุทธที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าด้าน	แม่ชะจาน	สันมะเด็ด	
		1. ไตรสิกขา 2. ปาฏิหาริย์ศีล 4 3. อปัลลภณปฏิบัติพา 4. วัชระธรรม 4 5. สัมปรัสนธรรม 7		ระยะเวลา 1 รอบ วันช่วงเช้า ตั้งแต่ก่อนเวลาเช้า แยกเวลาพรธงชาติ ระหว่างกิจกรรมหน้า เสาร์ * กิจกรรมจิตสงบ พบททางแห่งปัญญา ช่วงกลางวัน ระหว่างปรับประทาน อาหารกลางวัน ช่วงบ่าย ก่อนเข้าชั้นเรียน 1- กิจกรรมจิตสงบ พบททางแห่งปัญญา ช่วงเย็น ก่อนกลับบ้าน * กิจกรรมจิตสงบ พบททางแห่งปัญญา		วิถีโรงเรียนแม่ชะจาน ในรอบ 1 วัน มีการจัดกระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธอย่าง เข้มข้นมากที่สุดแตกต่างจากอีก 2 พื้นที่หลายลักษณะ มีหลาย กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมยามเช้า เริ่มตั้งแต่ก่อนเข้าแถวเคารพธงชาติ มีการทำความละหมาดโรงเรียนตามหน้าที่ประจำวัน การเคารพธง ชาติการไหว้พระสวดมนต์ มีบทพิเศษคือพระคาถาชินบัญชร จาก ค่ายคุณธรรมเวียงกาหลง ซึ่งที่มาคือของพระอาจารย์โต พรหมรังสี วันระฆังโฆสิติาราม มีเนื้อความบูชารำลึกคุณของพระพุทธเจ้า 28 พระองค์ รวมทั้งพระอรหันตสาวกผู้มีองค์คุณพิเศษ ใช้เวลานาน พอสวด ในการสวดหลังจากสวดมนต์จึงนั่งสมาธิ ถือเป็น การ บำเพ็ญศีล สมาธิปัญญา วิถีแม่ชะจานจะใช้เสียงเพลงคอยบอกสัญญาณการ ประกอบการงานตามหน้าที่ แม้ไม่มีครูคอยกำกับเด็กก็จะทำหน้าที่ ของตนโดยไม่บกพร่อง ทั้งนี้อยู่ภายใต้การดำเนินการของสภา นักเรียน เป็นผู้ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกและอำนวยความสะดวกแก่นักเรียนด้วยกัน เป็นการปฏิบัติกิจการตามกาลเวลาอันสมควร การฝึกปฏิบัติเช่นนี้ เป็นฝึก

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	นวัตกรรมในนวัตกรรมที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าसान	แม่จะจาน	สันมะเค็ด	
				<p>ระยะเวลา 1 สัปดาห์</p> <ul style="list-style-type: none"> กิจกรรมมนต์ขลัง แห่งเสียงธรรม ระยะเวลา 1 รอบภาคเรียน กิจกรรมเด็กดีศรี สังคมกิจกรรมงามอย่างไทยวินัยเยี่ยม 		<p>ความรู้ควรรู้ไม่ควรในการประกอบกิจการงานตามเวลาอันเหมาะสม คือรู้หน้าที่ เป็นธรรมในข้อกาลัญญุตตา ในสัปปริสธรรม 7</p> <p>ช่วงเวลากลางวันเป็นเวลารับประทานอาหาร เด็กต้องเข้าแถวอย่างมีระเบียบ จะต้องรองจนกว่าคนสุดท้ายจะมานั่ง จึงลงมือรับประทานอาหาร ก่อนบริโภคอาหารปฏิบัติรูปแบบเดียวกับดงป่าसान คือการฝึกสติระหว่างรับประทานอาหาร ให้รู้จักประมาณในการบริโภค เป็นโภชนาแบบมัตตัญญุตตา และพิจารณาคุณค่าอาหารมิให้บริโภคด้วยตัณหาเป็นบาทฐานเบื้องต้นของการรักษาปาริสุทธิศีล 4 ข้อ</p> <p>ปัจจัยปัจจัยเฉพาะขณะ มีความอดทน คือ ขันติ ในระหว่างรอเพื่อนคนสุดท้ายมานั่ง แม้จะหิวก็สามารกรับความกระวนกระวายใจได้เป็นตบะธรรม ได้อีกประการหนึ่ง โรงอาหารของแม่จะจานยังได้มีการเปลี่ยนแปลงระบบคุณภาพอาหาร มีข้อปฏิบัติในเรื่องการซื้อขายและบริโภคอาหารจำพวกขนมกรุบกรอบ จึงถือว่าโรงอาหารก็เปลี่ยนหน้าที่จากการให้อาหารเลี้ยงชีพ เป็นโรงธรรมเพื่อการพัฒนาจิตใจ และคุณธรรมด้านวินัยได้อย่างมีคุณค่า</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	นวัตกรรมในวิถีพุทธที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าसान	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
						<p>ในช่วงบ่ายก่อนเข้าชั้นเรียน กิจกรรมจิตสงบพบทางแห่งปัญหา ก็มีการนั่งสมาธิเพื่อให้จิตรวมศูนย์มีกำลังพอเหมาะแก่การทำงาน คือ การเรียน ช่วงเย็นก็มีการเข้าแถวสวดมนต์อีกครั่งก่อนกลับบ้าน</p> <p>นับว่าเป็นมิติการเรียนรู้ในวิถีชีวิตระบบโรงเรียนที่มีผลอย่างสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนตามแนววิถีพุทธโดยตรง</p> <p>ในรอบ 1 สัปดาห์</p> <p>กิจกรรมมนต์ขลังเสียงแห่งธรรม เป็นกิจกรรมทพ/ดู ภาพเกี่ยวกับธรรม เป็น สัทธัมมัสสวณะ การสดับพระสัทธรรม และเน้นการสวดสรภัญญะ ด้วยตนเอง ที่ไพเราะ พร้อมกันทั้งโรงเรียนทุกวัน</p> <p>ศุกร์ เป็นกิจกรรมสนับสนุนการเรียนรู้ในระบบไตรสิกขาอีกลักษณะหนึ่ง ที่กระตุ้นย้าให้เด็กได้เรียนรู้แบบซึมซับต่อเนื่องสัปดาห์ละครั้ง</p> <p>เป็นการฝึก สมาธิ ที่ก่อให้เกิดเป็นศีล สติ ปัญญาไปในขณะเดียวกัน และการฝึกแบบเป็นระบบโรงเรียน เป็นกระบวนการที่มีพลัง ส่งผลต่อความสนใจตั้งใจของเด็ก เพราะถึงจะทำพร้อมกันแต่ได้มีการแยกทำเป็นชั้น ๆ ห้อง ๆ ไป ในเวลาเดียวกัน</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	กิจกรรมในวิถียุทธที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณสมบัติของ วิถียุทธ
			ดงป่าसान	แม่ตะจาน	สันมะเค็ด	
						ในรอบ 1 ภาคเรียน มีกิจกรรมเด็กดีศรีสังคมและกิจกรรมงานอย่างไทยวินัย เยี่ยมเป็นการฝึกคุณธรรมความรับผิดชอบ หรือหน้าที่ และ กิจกรรมอาษาท เป็นข้ออนุโลมเข้าในสัปปริสธรรม 7 ในข้อการใช้ ปัญญาในการประมาณตน ประมาณคุณสมบัติ และประมาณบุคคล
		ไตรสิกขา คือ สมาธิ ปัญญา พุทธ 4 สัปปริสังเสวะ สัทธัมมัตตวนะ โยนิโสมนสิการ ธัมมานุธัมมปฏิบัติ				วิถีโรงเรียนสันมะเค็ดฯ

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	ผลกระทบในวิถีพุทธที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
3	วิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็น ฐานการเรียนรู้	1. บุญกิริยาวัตถุ 10 2. ศรัทธา 4	<p>* เรียนรู้วรรณกรรม พื้นบ้านเพื่อการ ปลูกฝังคุณธรรม</p> <p>* ประเพณีจี่ก้องหลวง พระเจ้า ทานข้าว ใหม่</p> <p>* สืบชะตาน้ำแม่ลาว</p>	<p>* ประสานสัมพันธ์ วัฒนธรรมท้องถิ่น</p>	<p>* การเรียนรู้ คุณธรรมผ่าน กิจกรรมบริการ ชุมชน</p>	<p>วิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นจะมีลักษณะการ ผสมผสานวัฒนธรรมพุทธและความเชื่อของท้องถิ่น ชุมชน มอง ความสำคัญของบทบาทประเพณีพิธีกรรมที่ยังมีศักยภาพในการทำ หน้าที่ป้มาเพาะคุณธรรมได้ จึงตัดสินใจเลือกใช้เป็นแหล่งป้มาเพาะ คุณธรรมของเด็ก</p> <p>การเรียนรู้คุณธรรมผ่านกิจกรรมบริการชุมชนของสัน มะเค็ด เป็นกิจกรรมที่พสกนิกรเรียนรู้ไปร่วมกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ งานฝังลูกนิมิตวัดสันขี้เหล็ก ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการทำบุญบำรุง พุทธศาสนา เด็กไปทำหน้าที่ร่วมขบวนแห่และให้บริการนำน้ำดื่มแก่ผู้ มาร่วมงาน จัดเป็นบุญกิริยาวัตถุในข้อ ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการ บริจาคทาน กล่าวคือเด็กได้อุทิศ สละแรงงาน และมีน้ำใจเอื้อเฟื้อ แบ่งปันด้วยการบริการนำดื่มแก่ผู้กำลังกระหาย ทั้งถือว่าการเข้าร่วม ขบวนแห่อื่นเป็นกิจกรรมชุมชน ก็เป็นการสร้างบุญประเภท เวทย์ารัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการชวนชวาทกิจที่ขอบ และเด็ก โรงเรียนสันมะเค็ดที่ไปร่วมงานกับออกผู้วิจัยที่ไปร่วมเพราะอยาก ได้นิบุญ เป็นการแสดงออกถึงศรัทธาที่ถูกต้อง เพราะเชื่อว่าทำดีต้อง ได้ดี ทำบุญต้องได้บุญ</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	หลักการในนวัตกรรมที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณสมบัติและแนววิถีพุทธ
			ดงป่าล้าน	แม่จะจาน	สันมะเค็ด	
						<p>การเรียนรู้วรรณกรรมพื้นบ้านเพื่อการปลูกฝังคุณธรรมของดงป่าล้านเป็นการใช้สื่อพื้นบ้านโดยศิลปินชาวซอ เป็นผู้ขับซอ มีวงสะล้อซอซึงประกอบ แต่ถือว่าเป็นกิจกรรมที่ไม่ประสบผลสำเร็จใดๆ ในแง่การปลูกฝังคุณธรรม เพราะการสื่อสารสละสลวย เด็กฟังไม่เข้าใจ ประเพณีกิจกรรมของเจ้า ทานข้าวใหม่ เจ้าอาวาสวัดได้บอกเล่าตำนานพุทธประวัติท้องถิ่น เมื่อครั้งยังบวชเป็นฤๅษีกิริยาเป็นการสร้างความเข้าใจและศรัทธาที่ถูกต้องต่อพระพุทธองค์ต่อพระพุทธเจ้าในฐานะผู้ตรัสรู้ชอบโดยพระองค์เอง การพาเด็กไปร่วมในพิธีจุดของไฟ และมีการสวมมนต์ทำสมาธิเป็นการฝึกความนมน้อม และฝึกสมาธิก็เป็นการสร้างความมีศีล และปัญญาไปในขณะเดียวกัน ทั้งเป็นกิจกรรมประเพณีเพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาในวิถีชุมชนด้วย</p> <p>ประสานสัมพันธ์วัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นการพาเด็กเข้าร่วมเรียนรู้ในประเพณีท้องถิ่น ได้แก่ ปอยหลวง เทศน์มหาชาติ และตักบาตรพระอุปคุต ปอยหลวง ทำให้เด็กได้บริการศรัทธาทำบุญด้วยการประดับตกแต่งเป็นต้นเงินหรือครวทานไปถวายวัด เป็นบุญกิริยาวัตถุในข้อ ทานมัย เด็กไปเห็นแนวความเผยแพร่พระพุทธรูปมหาชาติล้นเกล้า ถือว่าเป็นบุญกิริยาวัตถุในข้อ เวชยาวิจจมัย บุญสำเร็จด้วยการชวนถวายในกิจที่ชอบ ส่วนตักบาตรพระอุปคุตเป็นทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ทาน</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	หลักธรรมในวิถีพุทธที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			คงไปด้าน	แนะงาน	สัมมะเค็ด	
4	วิถีค่ายคุณธรรม 4.1 ค่ายคุณธรรม ดำเนินการโดยคณะ พระธรรมทูตเวียงป่า เป้า 4.2 ค่ายคุณธรรม ดำเนินการโดยคณะ สงฆ์และนักบวชค่าย คุณธรรมเวียงกาหลง	1. บุญกิริยวัตต 10 2. ศรัทธา 4 3. สัมปฐิธรรม 7 4. อริยทรัพย์ 7 5. อริยสัจ 4 6. ไตรสิกขา 7. สัมปฐิธรรม 7	* ค่ายคุณธรรม * ค่ายครอบครัววิถี พุทธ	* ค่ายคุณธรรม พฤติกรรมเปลี่ยนไป * ร้อยลายใจธรรม สัมพันธ์ผู้ปกครอง * แรดลิตคุณธรรม	* ค่ายคุณธรรม	<p>สืบชะตาน้ำแม่ลาว เป็นกิจกรรมที่ชุมชนคงไปส่วน ร่วมกันจัดทำขึ้นเพื่อให้เป็นแหล่งเรียนรู้ปลูกฝังคุณธรรมแก่เด็ก ใน พิธีกรรมที่เด็กได้เข้าร่วมทำช่วงเช้าและเครื่องสักการะอันเป็นการ ช่วยกิจของชุมชนไปด้วย ถือว่าเป็นบุญกิริยวัตตข้อ เวชยวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการช่วยเหลือในกิจที่ขอพบ เด็กได้ร่วมฟังเทศน์ และบทสวดมนต์ ถือว่าเป็นทั้ง ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการ ภavana อัมมัสวณมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรมเด็กได้ปล่อยปลา และบริจาคทรัพย์บำรุงกิจกรรมช่วงเช้าถือเป็นบุญกิริยวัตตข้อ ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน ทั้งชีวิต (ปลา) และทรัพย์ กิจกรรมในค่ายคุณธรรม มีการให้ผู้เข้าอบรมได้ฟังบรรยาย ธรรม เป็นบุญกิริยวัตต ในข้อ อัมมัสวณมัย บุญสำเร็จด้วยการ ฟังธรรม มีการเรียนรู้ศีลและรักษาศีลด้วยการสำรวจกายวาจาใจ เป็นบุญกิริยวัตตในข้อ ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล มีการทำบุญตักบาตรตอนเช้า เป็นบุญกิริยวัตต ในข้อทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน มีการอบรมสมาธิภาวนา เป็นบุญ กิริยวัตตในข้อ ภavana บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา หลังจาก ตักบาตรและหลังจากการเจริญภาวนาสมควรให้มีการแผ่เมตตา เป็นบุญกิริยวัตตในข้อ ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วน บุญ มีการแสดงธรรมผู้แสดงธรรมได้บุญเป็นบุญกิริยวัตตข้อ</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	นวัตกรรมในวิถีพุทธที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าด้าน	แม่น้ำจะจวน	สันมะเค็ด	
						<p>ธัมมเทสนาจารย์ บุญสำเร็จด้วยกายการแสดงธรรม การแสดงธรรมนั้นก่อให้เกิดความคิดความเชื่อที่ถูกต้องทำให้เกิดศรัทธา 4 ในคำยคุณธรรม พระธรรมทูตมีการสอนหลักการจากการละเมิดศีล 5 ในคำยคุณธรรมเวียนกานหลงสอนเรื่องบาปบุญคุณโทษผลกรรม นรก สวรรค์เป็นการทำให้เกิดความเห็นตรงเป็นบุญกิริยาวัตถุในข้อที่ ๑ ฐักมมการทำความเห็นให้ตรงและเป็นการทำให้เกิดศรัทธาที่ถูกต้อง 4 ประการ ได้แก่ ตถาคตโพธิ์ศัทธา กัมมสัทธา วิปากสัทธา และกัมมัสสสทกตาสัทธา และจัดเป็นปัญญาในสัปปุริสธรรมในข้อธัมมปัญญา และอิตถปัญญา</p> <p>นอกจากนี้ในคำยยังมีข้อวัตรปฏิบัติที่มีกฎ มีระเบียบที่ต้องทำตามกำหนดเวลาที่แน่นอน การฝึกซ้ำ ๆ ทำให้เด็กเรียนรู้การวางตัวให้เหมาะสมกับการเวลา และรู้หน้าที่ที่เป็นสัปปุริสธรรมในข้อกาสัญญาตา และอิตถปัญญาตา เด็กได้เรียนรู้มารยาทชาวพุทธ รู้วิธีจะปฏิบัติตนในการพูดคุย มีสัมมาคารวะที่เหมาะสมกับพระพุทธรูปพระธรรม พระสงฆ์ เป็นการปลูกฝังคุณลักษณะแห่งสัปปุริสธรรมในข้อปรัสนัญญาตา และนุคคตปโรปนัญญาตา</p>

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	นวัตกรรมในวิสาหกิจที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิสาหกิจ
			ดงป่าล้าน	แม่พะจาน	สันมะเค็ด	
						<p>ในค่ายครอบครัววิสาหกิจเวียงกาหลง มีการบรรยายให้เข้าใจถึง อริยสัจ 4 สรุปรวมลงในความทุกข์กับความไม่ทุกข์ ซึ่งมีอยู่เสมอกัน ทุกคน ดังนั้นบุคคลจะเลือกทุกข์หรือเลือกไม่ทุกข์ ก็อยู่ที่ใจ อยู่ที่ว่าจิตคิด หากต้องการให้เกิดทุกข์ก็สร้างเหตุให้เกิดทุกข์ หากต้องการให้ไม่ทุกข์ ก็สร้างเหตุไม่ทุกข์ การศึกษาอริยสัจ 4 ควรเข้าใจทั้ง 2 ด้าน ให้ชัด คือ ด้านทุกข์กับด้านไม่ทุกข์ องค์ความรู้นี้ทำให้ผู้ฟังเรียนรู้ที่จะจัดการกับ ทุกข์ที่อยู่ในใจตน</p> <p>เหตุให้ไม่ทุกข์ที่เป็นส่วนของอริยสัจ 4 ได้แก่ มรรคมีองค์ 8 รวมลงในไตรสิกขา ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้เรื่องศีลและ การรักษาศีล เรียนรู้วิธีการทำสมาธิแบบอานาปานสติ และได้เกิด ความเข้าใจ สามารถจำแนกดีชั่ว บาปบุญคุณโทษได้ เป็นปัญญา ขั้นต้น</p> <p>การที่ผู้เข้าอบรมได้สร้างความดี และได้รับการปลูกฝังความ ดีเข้าไปในจิตใจ เรียกว่า ผู้เรียนได้เรียนรู้ อริยทรัพย์ และได้ครบทั้ง 7 อย่างได้แก่</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. สัทธา เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ 2. ศีล รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย 3. หิริ ความละอายต่อบาปทุจริต 4. โอตตัปปะ ตระดงกลัวต่อบาป

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	หลักการในนวัตกรรมที่ ปรากฏ	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าसान	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
5	วิถีธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมเป็น ฐานการเรียนรู้	1. บุญกิริยาวัตถุ 10 2. ฤๅษี 4	• สืบชะตาน้ำแม่ลาว			5. พาสักจะ จะเป็นคนเคยได้ย่นได้ฟังมานาน คือจำพรรษา และรู้ศิลปวิทยามาก 6. จาคะ สละให้ปันถึงของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน 7. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ การจัดกิจกรรม “พระคุณแม่” ของค่ายคุณธรรมเวียนกาหลง เป็นการสอนเรื่องสัจธรรมชีวิต คือข้อที่ห้ามสวดมนต์ได้ 3 อย่าง ได้แก่ ทาน และมาตาปิตุภูมิฐาน โดยเฉพาะในข้อที่ 3 ได้ทำให้เด็ก เรียนรู้ถึงกำเนิดชีวิตและพระคุณของแม่ผู้ให้ชีวิต ความรักเมตตาของ แม่ที่มีต่อลูก ได้มีการสวดภาวนาปิด การขอขมาและให้อภัยกัน ระหว่างพ่อแม่ลูก เป็นการปลูกฝังจิตสำนึกด้านการดูแลอุปถัมภ์บำรุง บิดามารดา • นวัตกรรมสืบชะตาน้ำแม่ลาว ของชุมชนดงป่าसान พิจารณาในมุมมองของวิถีธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเป็นฐานการเรียนรู้ เป็นกิจกรรมที่สอนในด้านที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น มีการใช้กระบวนการ ลักษณะดังกล่าวเป็นฐานเบื้องต้นของการคิดแบบโยนิโสมนสิการ ในทุกข้อ 4 ชุมชนและนักเรียนได้สืบสาวหาเหตุผลค้นพบว่าปัญหาน้ำ แม่ลาวมาจากความง่ายง่าย เห็นแก่ตัว ดังนั้นจึงมีการออกกฎระเบียบ ที่มีบทลงโทษต่อผู้ปฏิบัติละเมิด ทั้งนี้เพื่อรักษาสมบัติสาธารณะ เป็น ต้น ส่วนนักเรียนสันมะเค็ดลงไปสำรวจสืบค้นความจริงของสายน้ำ
			* แม่ลาว... สายน้ำเส้นชีวิต			

ลำดับ ที่	รูปแบบนวัตกรรม	นวัตกรรมในเวทีพุทธที่ ปรากฏในนวัตกรรม	นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชน			วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ
			ดงป่าसान	แม่พะจวน	สันมะเค็ด	
6	วิถีวัดเป็นฐานการเรียนรู้	1. วุฒธม4				<p>วิเคราะห์คุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ</p> <p>แม่ลาว พบว่ามีสาเหตุจากความเห็นแก่ตัวของคนเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ในประเพณีสืบชะตาน้ำแม่ลาวยังมี กระบวนการจะเอียดข้อข้อพอที่จะถือว่ามีส่วนของวิถีพุทธอยู่ด้วย โดยเฉพาะจะได้วิเคราะห์มาไม่ประเด็นอื่น นั่นคือบุญกิริยาวัตถุ10 ใน ข้อ ทานมัย การเสียสละแบ่งปันทรัพย์ เพื่อดูแลรักษาน้ำแม่ลาว เป็นต้น</p> <p>กิจกรรมเข้าพรรษาเป็นกิจกรรมที่กำหนดให้ผู้เรียนเข้าวัดสวดมนต์ ทำสมาธิฟังเทศน์ในตอนค่ำวันพระในช่วงเข้าพรรษา ซึ่งเป็นประเพณี ที่จัดขึ้นในวัดสันมะเค็ดมานานมาแล้ว กิจกรรมประกอบด้วยการสวด มนต์ ทำสมาธิ และฟังเจ้าอาวาสเทศน์ จัดเป็นวุฒธม4 ในข้อ สัทธัมมัสสนะ การฟังคำสอนโดยเคารพ และในข้อ สัมปรัสังเสวะ คบทำกับผู้ประพฤติชอบด้วยกายวาจาใจ ที่เรียกว่าสัดบุรุษ และถือ เป็นบุญเกิดจากการฟังธรรม เช่นเดียวกับกิจกรรมนั่งชุดขาวไปฟัง ธรรมทุกวันพฤหัสบดี จัดเป็นนวัตกรรมวิถีวัดเป็นฐานการเรียนรู้แบบ ฟังธรรมแต่ยังไม่เป็นการเรียนรู้แบบถือบวชเต็มรูปแบบวิถีวัด</p>

ตอนที่ 4 ผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชน

ในตอนนี้จะแยกการนำเสนอผลการวิจัยออกเป็น 5 ประเด็น ได้แก่ การเรียนรู้และการปรับตัวด้านคุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญา ในมิติวิถีพุทธ การเรียนรู้และการปรับตัวด้านทัศนคติที่มีต่อการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ การเรียนรู้และการปรับตัวด้านการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วม และการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นในระดับสาธารณะ และข้อค้นพบทางวิชาการในด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ของชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 การเรียนรู้และการปรับตัวด้านคุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญาในมิติวิถีพุทธ

ผลการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ทำให้ทราบว่าชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาวทั้ง 3 พื้นที่ที่มีการเรียนรู้และการปรับตัวด้านคุณลักษณะแห่งวิถีพุทธทั้งทางกาย (ศีล) จิต (สมาธิ) ปัญญา ซึ่งแสดงออกในด้านต่าง ๆ ดังในตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงผลการเรียนรู้และการปรับตัวด้านคุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญาในมิติ วิถีพุทธ

ชุมชนดงป่าล้าน	ชุมชนแม่ชะจาน	ชุมชนสันมะเค็ด
<p>บุคลากรทางการศึกษา</p> <p>ทีมวิจัยดงป่าล้านประกอบด้วย คณะครูผู้สอนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 - 5 - 6 3 คน และผู้นำชุมชน ผู้สูงอายุ และตัวแทนผู้ปกครองอีก 7 คน รวมเป็น 10 คน กระบวนการวิจัยได้ทำให้ทีมวิจัยดงป่าล้านเกิดการเรียนรู้และการปรับตัวประมวลได้ดังนี้</p> <p>1) ด้านทัศนคติและพฤติกรรมทางศาสนา ได้เรียนรู้และมีความเข้าใจในพุทธศาสนามากขึ้น ได้รู้วิธีปฏิบัติหน้าที่ต่อพุทธศาสนา รู้วิธีทำสมาธิ ตระหนักในคุณค่าของการรักษาศีล 5 การปฏิบัติธรรม ทำให้รู้จักแยกแยะในสิ่งที่ควรทำ ไม่ควรทำ มีสติกำกับมากขึ้น</p>	<p>บุคลากรทางการศึกษา</p> <p>ทีมวิจัยของชุมชนแม่ชะจานประกอบด้วยผู้บริหารและคณะครูทั้งโรงเรียน กระบวนการวิจัยทำให้ทีมวิจัยในฐานะที่เป็นบุคลากรทางการศึกษาเกิดการเรียนรู้ และการปรับตัว ประมวลได้ดังนี้</p> <p>1) ด้านทัศนคติและพฤติกรรมทางศาสนา มีความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของพุทธศาสนาในระดับปฏิบัติการมากขึ้น “ตัวเองได้ตั้งใจรักษาศีลห้า หลีกเลียงอบายมุข ก่อนนี้ไม่ได้ให้ความสำคัญเช่นงานเลี้ยง งานกีฬา จะต้องตบท้ายด้วยเหล้าเป็นประจำ”</p>	<p>บุคลากรทางการศึกษา</p> <p>ทีมวิจัยสันมะเค็ดประกอบด้วยผู้บริหารและคณะครูทั้งโรงเรียน นักการภารโรง ผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน กระบวนการวิจัยได้ทำให้ทีมวิจัยสันมะเค็ดเกิดการเรียนรู้และการปรับตัวประมวลได้ดังนี้</p> <p>1) ด้านทัศนคติและพฤติกรรมทางศาสนา ได้เรียนรู้ความสำคัญของพุทธศาสนา พุทธศาสนาช่วยให้จิตใจเบิกบาน เกิดศรัทธามากขึ้น ไปสวดมนต์ ทำสมาธิที่เวียงกาหลงเกือบทุกวัน พระดำโอ้ติดหูระสำคัญจริง ๆ</p> <p>2) ด้านคุณภาพจิต มีจิตใจหนักแน่น มั่นคงขึ้น มีสติระงับความโกรธได้ดีขึ้น ลดความรุนแรง</p>

<p>“พอจะทำผิดก็มีสติรู้ตัว คิดถึงผลเสียก็หยุดทำ”</p> <p>2) มีจิตสำนึกสาธารณะ การเข้าร่วมโครงการ ทำให้รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม “มุ่งประโยชน์งานไม่เกี่ยงงานให้คนอื่น”</p> <p>3) ชีวิตมีความสุขมากขึ้น ทำสมาธิแล้วทำให้จิตใจสงบ เบิกบาน “มีความรู้สึกตัวว่าทำอะไรอยู่” ช่วยให้เกิดความขัดแย้งในครอบครัว “เมื่อก่อนถ้าพูดผิดหูเป็นต้อง “ใส” ทันที เดียวนี้รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา ก็สงบ ไม่ค่อยถือสาแล้ว พอเราเจียบเดียว เขาก็เจียบ”</p> <p>4) เป็น ต้น แบบ ของ ครอบครัว มีการไหว้พระสวดมนต์ก่อนนอน สมาชิกในครอบครัวก็จะทำตาม “สั่งสอนลูกหลานก็เชื่อฟัง เพราะเราใจเย็นลง มีเมตตาเอ็นดูมากขึ้น”</p> <p>5) ได้เรียนรู้วิธีการทำงาน กับกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกัน แต่เมื่อมีอุดมการณ์และความตั้งใจร่วมกัน ทุกอย่างก็จะสำเร็จลงได้ โดยเฉพาะสิ่งที่ทำเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและเด็ก</p> <p>6) ได้รับการยอมรับจากชุมชนให้เป็นตัวแทนในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เพราะ</p>	<p>“ก่อนนี้ไม่ไปวัด ปัจจุบันนี้เห็นความสำคัญของกิจกรรมทางศาสนา เพราะไปแล้วสบายใจ ไปกันทั้งสามี – ภรรยา เช่นชวนกันไปเวียนเทียน”</p> <p>“ศีลข้อ 5 ก็มีบ้าง ลดลงกว่าเดิม”</p> <p>“จะไปวัด ทำบุญเมื่อมีโอกาส พยายามหาเวลาไปมากขึ้น เมื่อก่อนไม่ไป เดียวนี้พาลูกทำ การทำบุญเสียสละ ทำให้มีความสุข”</p> <p>“เดี๋ยวนี้สามารถทำสมาธิไปได้ในขณะพระเทศน์ จิตใจก็จดจ่อ นึกติดตาม”</p> <p>2) ด้านคุณภาพจิตและคุณภาพชีวิต</p> <p>“เดี๋ยวนี้เป็นคนใจเย็น ใจเย็นกับเด็ก”</p> <p>“อดทนต่อสิ่งที่มากระทบ เมื่อก่อนเวลาไม่สบอารมณ์ก็โกรธทันที เดียวนี้ลดลงลงได้เยอะ เพราะเห็นจริงตามพระพุทธเจ้ากล่าวไว้”</p> <p>“มีความอดกลั้นมากขึ้น เช่นน่าจะโกรธต่อ สถานการณ์เกี่ยวกับเด็ก ๆ ที่เคยโกรธ แต่ก็เข้าใจตามจริง ก็ปลง ถ้าเรา “บ่ปาก” (ไม่พูด) ก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้น สถานการณ์ก็ดีขึ้น”</p> <p>“เดิมเป็นคนจริงจัง</p>	<p>และความขัดแย้งในครอบครัว</p> <p>“ก่อนเข้าโครงการวิจัยวิถีพุทธ เป็นคนขี้โกรธขี้เคียด ขี้หมิง ใญ่ยังผิดนูไม่ได้เลย เป็นเรื่องศักดิ์ศรีเป็นใหญ่ ผิดถูกบ่ว่ากัน เดียวนี้รู้ตัวดีขึ้น อารมณ์เย็นลง บ้าง บางทีก็ใช้วิธีนับ 1 ถึง 10 เมื่อก่อนนับไม่ถึง 10 เดียวนี้บางทีก็ใช้วิธีหลีกเลี่ยงการปะทะกัน หรือถ้าเลี่ยงไม่ได้ก็ใช้วิธีทอ้งในใจว่า “ไม่ได้ยิน ไม่รับ ไม่รับ” คนหนึ่งเป็นไฟคนหนึ่งเป็นน้ำ ก็สงบลงได้”</p> <p>“เดี๋ยวนี้มองคนในแง่บวกได้มากขึ้น ทำให้รู้จักยอมรับความดีของผู้อื่นมากขึ้น”</p> <p>3) เปลี่ยนแปลงวิถีคิดในการดำเนินชีวิต จากที่เคยคิดจะลาออกไปทำธุรกิจก็หยุดคิดหันมาใช้เศรษฐกิจพอเพียง “ได้เห็นคนตาบอดที่มาเป็นวิทยากรเขายังปฏิบัติธรรมได้ รักษาศีลได้ เราก็ควรจะได้ เลยหันมาใช้เศรษฐกิจพอเพียง”</p> <p>4) ลด ละ เลิก สิ่งเสพติด “จากที่เคยสูบบุหรี่จัด วันละหลายมวน ก็เลิกได้ หลังจากออกจากค่ายวิถีพุทธเวียงกาหลง”</p> <p>5) ปฏิบัติงานได้ดีขึ้น จิตเข้มแข็ง หวันไหนน้อย “เดี๋ยวนี้เวลาประชุมสภา ผมจะใจเย็นรับฟังเหตุผลของทุกคนได้หมด</p>
---	--	---

<p>ชุมชนเห็นความตั้งใจทำประโยชน์แก่ชุมชน คือได้รับเลือกเป็นสมาชิก อบต. ถึง 3 คน (จากทีมวิจัย)</p> <p>7) มีบุคลิกดีขึ้น เชื่อมั่นในตนเอง คิดเป็นระบบ กล้าพูด กล้าแสดงออกในที่ประชุม</p> <p>8) เห็นความสำคัญของการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน และสนใจที่จะทำการวิจัยเพื่อการแก้ปัญหาชุมชนต่อไป</p> <p>9) มีทัศนคติที่ดีและเข้าใจแนวปฏิบัติของศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลงมากขึ้น เห็นว่าเป็นแหล่งเรียนรู้ทางศาสนาที่มีคุณค่า</p> <p>นักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าसान</p> <p>1) ความรู้ความเข้าใจด้านการรักษาศีลภาวนา เด็กมีความเข้าใจเรื่องความเมตตา กตัญญู รู้จักศีล 5 บอกได้ บอกวิธีทำสมาธิได้ และยังคงปฏิบัติอยู่ เช่น</p> <p>“ความกตัญญู คือรักผู้มีพระคุณต่อเรา เมื่อก่อนช่วยทำงานบ้านบ้างและบ่นด้วยเดี๋ยวนี้ไม่ค่อยบ่นแล้ว เพราะเป็นการตอบแทนผู้มีพระคุณ”</p>	<p>ทำให้เครียด ต่อมาก็ปล่อยวางมากขึ้น เข้าใจได้ว่าทุกคนไม่เหมือนกัน จะให้ได้ตั้งใจไม่ได้ อารมณ์ก็เย็นขึ้น ไม่เครียด เพราะเป็นฝ่ายวิชาการ บางครั้งถึงกับเกิดอาการชาตามใบหน้าเลยก็มี งานเหมือนเดิมแต่คนเปลี่ยน เดี่ยวนี้ดีขึ้นมาก (หน้าตา ผ่องใส)</p> <p>3) ด้านการจัดการเรียนการสอนเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและวินัย ต้องให้ปฏิบัติจริง และซึมซับ เช่น</p> <p>“การปลูกฝังเด็กต้องให้ได้ ปฏิบัติจริง บว ร ค่อย ๆ ซึมซับ เด็กจะค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม</p> <p>“เห็นคุณค่าในการปลูกฝังคุณธรรมแก่เด็ก ช่วยให้ดีขึ้น ทั้งความประพฤติและการเรียน”</p> <p>“วินัยคือการประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม ไม่ใช่ข้ายหันขวากหัน เน้นเรื่องความรับผิดชอบต่อ สัมมาคารวะ เมตตา”</p> <p>“ครู ต้องเป็นต้นแบบ ผู้บริหารต้องเป็นต้นแบบ”</p> <p>“เทคนิคการถ่ายทอดสำคัญมาก ถ้าไม่ดีเด็กจะเบื่อหน่าย มีทัศนคติไม่ดีต่อวิถีพุทธ และการเข้าค่าย”</p>	<p>เมื่อก่อน ถ้าผมไม่พอใจผมก็เบรกละเลย แต่เดี๋ยวนี้ผมเข้าใจว่าเขา กำลังมีทุกข์ เราต้องฟังเขา ฟอ ฟังเขาแล้วทุกอย่างมันก็เย็นลงได้ เดี่ยวมันก็มีทางออกเอง”</p> <p>นักเรียนโรงเรียนสันมะเค็ด</p> <p>1) ด้านความรู้ความเข้าใจวิถีพุทธ</p> <p>- เด็กกลุ่มตัวอย่างไม่กล้าตอบคำถามสัมภาษณ์</p> <p>2) ด้านการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด จิตสำนึก และพฤติกรรม</p> <p>มีความเข้าใจเรื่องการทำความดี มีความรับผิดชอบมากขึ้น มีมารยาทและความอ่อนน้อม พุดจาสุภาพมากขึ้น</p> <p>“ไปวัด เพราะอยากได้นุญ”</p> <p>“เชื่อนรกสวรรค์มีจริง”</p> <p>“นักเรียนส่วนใหญ่จะมีความสนใจและกระตือรือร้นในกิจกรรมวิถีพุทธได้ดีระยะหนึ่ง แต่ช่วงหลังๆมาจะเห็นได้ว่านักเรียนกระทำกิจกรรมไปด้วนการบังคับ บังการให้กระทำ ครูต้องสั่งการ บังคับอยู่ตลอด ซึ่งการกระทำเช่นนี้ไม่แน่ใจว่าเป็นการกระทำที่ดีทางใจหรือไม่ เป็นสิ่งที่อยากจะบอกได้”</p> <p>“เด็กบางคนมีความอ่อนน้อมดีขึ้น กลับจากโรงเรียนก็มีการพนมมือไหว้ผู้ปกครองและกิริยามารยาทก็</p>
---	--	---

<p>"วิธีทำสมาธิ คือ นั่งมือขวาทับมือซ้าย ขาขวาทับขาซ้าย หลังตรง หายใจเข้าพุท หายใจออก โธ ประมาณ 100 ครั้ง อยู่บ้านทำตอนก่อนนอน สวดมนต์ อรหัง"</p> <p>"ศีล 5 ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ผิดลูกผิดเมียผู้อื่น ห้ามพูดปด ห้ามดื่มสุรา"</p> <p>"ทำสมาธิ นั่งตัวตรง ขาขวาทับขาซ้าย มือขวาทับมือซ้าย เอาจิตไปอยู่ที่ปลายจมูก เพื่อจะนับลมหายใจ เข้าพุท ออก โธ 5 นาที ที่บ้านทำเป็นบางครั้ง ถ้าทำการบ้านไม่ได้ก็จะทำสมาธิ เพราะเป็นการรวมจิตที่ไปอยู่ที่อื่น ให้มารวมอยู่ที่การบ้าน ทำได้เรียกว่าการมีสติ ชอบทำสมาธิแล้วสบายใจ โส่งไม่มีอะไรทุกข์"</p> <p>"อยากให้มีการอบรม ค่ายตลอดไป สนุก เพราะทำให้นักเรียนมีศีลธรรม อยากให้เพื่อน ๆ ทุกคนสนใจ อยากให้ไปเวียงกาหลง"</p> <p>2) การเปลี่ยนแปลงจิตสำนึกด้านความกตัญญู เด็กมีจิตสำนึกด้านความกตัญญู กตเวที มีการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด และการกระทำต่อพ่อแม่และครอบครัว เช่น "อยู่บ้านก็</p>	<p>4) ด้านการขยายพื้นที่เรียนรู้ในการปลูกฝังคุณธรรม ที่มีวิชัยแม่จะจวน เห็นว่าสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่นที่เป็นแหล่งเรียนรู้ ในการปลูกฝังคุณธรรมเด็ก</p> <p>"วิทยากรเวียงกาหลง "เคร่ง" แต่ไม่ "เครียด" ทั้งพระสงฆ์ แม่ชี และผ้าขาวนำเลื่อมใน ดูจากท่าทาง สายตา และการปฏิบัติตนสำรวม สงบ มีศิลปะการสอนโน้มน้าว อยากให้เพิ่มหลักจิตวิทยาอีกจะดีมาก</p> <p>"มีกิจกรรมหลากหลายไม่น่าเบื่อ มีพลังถึงใจเด็ก"</p> <p>"สถานที่สะอาด สงบ"</p> <p>"วิธีการถ่ายทอดเน้นทานศีล ภาวนา มีการให้ตักบาตร มีวิธีการแตกต่างจากที่เคยปฏิบัติมา มีการยกด้วยข้าวกล่าวดำบูชา ประทับใจ"</p> <p>"อาหารมังสวิรัตอร่อย สว่างทัศนคติใหม่ต่อการบริโภค"</p> <p>"กระบวนการค่ายมีพลังมีพระเยอะ เป็นพระกัมมัฏฐาน สงบสำรวม เป็นพระปฏิบัติจริง มีสมาธิ เป็นต้นแบบ</p> <p>5) ด้านการพัฒนาบุคลากร และนวัตกรรม ต้องการเพิ่มประสิทธิภาพด้านบุคลากรและนวัตกรรมให้มาก</p>	<p>พอใช้"</p> <p>"ตั้งแต่ลูกเข้าค่ายคุณธรรม ลูกของดิฉันดีขึ้นตั้งเยอะ"</p> <p>"ลูกของดิฉันดีขึ้นมากและมีความรู้และขยัน บอกให้ทำอะไรเขาก็ทำ ถึงแม้ดิฉันไม่ได้บอก ลูกของดิฉันก็รู้ตัวเองว่ามีงานอะไรต้องทำอะไรเช่น กวาดบ้าน ถูบ้าน ตักน้ำใส่ตุ๋นเย็น ล้างจาน เป็นต้น"</p> <p>"เมื่อก่อน ด.ญ..... ไม่ค่อยมีระเบียบ ไม่รู้จักกาลเทศะ พูดแข็งกระด้างต่อพ่อแม่ แต่เขาได้มาฝึกปฏิบัติพ่อแม่ก็รู้สึกว่าเขาเปลี่ยนไป คือดีกว่าเมื่อก่อน ไปได้ลามาไหว้ ไม่พูดแข็งกระด้างต่อพ่อแม่ เห็นอย่างนี้แล้วรู้สึกดีใจมาก และขอขอบคุณโครงการวิถีพุทธมากที่ได้สอนให้ลูกเป็นคนดี"</p> <p>3) ผู้ปกครอง เห็นคุณค่าและความสำคัญของวิถีพุทธ</p> <p>"อยากให้คณะครูมีการจัดค่ายคุณธรรมในปีต่อไปอีกเพื่อให้เด็กได้มีมารยาทดี "</p> <p>4) แนวโน้มความยั่งยืนของการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ</p> <p>ครูบางคนเห็นว่ากิจกรรมที่ดำเนินการมาแล้วไม่สอดคล้องกับวิถีการเรียนรู้ในระบบซึ่งทำให้กระทบต่อระบบการสอนตามสาระปกติ นอกจากนี้ยังเห็นว่า การฝึกฝน</p>
--	---	--

<p>ช่วยงานบ้าน หุงข้าว กรอกน้ำ กวาดบ้าน ล้างจาน ซักผ้า เมื่อก่อนเวลาถูกให้ทำงานตอน ทำการบ้านก็จะบ่นตอนนี้ไม่บ่น แบ่งเวลาเอา อาบน้ำเสร็จค่อย ทำการบ้าน"</p> <p>"โครงการวิถีพุทธสนุก อยากให้นักเรียนทุกคนเข้าร่วม"</p> <p>"เมื่อก่อนโกรธแม่ แม่ดูว่า เลี้ยงน้องไม่ดี ตอนนี้ก็โกรธแต่ โกรธในใจ เพราะแม่สั่งงานเยอะ แต่ไม่เถียง แต่จะร้องไห้"</p> <p>"ได้เข้าค่ายที่พระกับแม่ชี เวียงกาหลงสอน ได้เห็นภาพแม่ คลอดลูกแล้วสงสารแม่ รักแม่ เมื่อก่อนขี้เกียจ ไม่ช่วยงานแม่ แต่เดี๋ยวนี้รู้ว่าแม่ทำงานเหนื่อย เพื่อลูก จึงสงสารและทำงานให้ แม่ ไม่เถียงแม่" (น้ำตาคลอขณะ พุด)</p> <p>3) ได้รู้วิธีทำสมาธิ และ รักษาศีลห้าได้ "ไม่พูดปด ไม่ แย้งของเพื่อน ไม่แกล้งเพื่อน ไม่ ขโมยของเพื่อนเพราะสงสาร เพื่อน ไม่จับแมลงปอและผีเสื้อ มาใส่ขวดโหลเล่นเพราะสงสาร"</p> <p>4) มีทัศนคติที่ดีต่อวัดและ พุทธศาสนา ชอบไปเวียง กาหลง อยากให้จัดค่าย คุณธรรมทุกปี สนุกดี อยากได้ บุญ</p>	<p>ขึ้นเพื่อให้เกิดความยั่งยืน</p> <p>"อยากพัฒนาครูให้เข้าถึง ธรรมลึกซึ้งยิ่งขึ้น"</p> <p>"กระบวนการพัฒนา จิตสำนึกทั้งครูและนักเรียน เฉพาะบางคน ยังไม่ดีขึ้น" (จึงต้องการพัฒนาต่อไป)</p> <p>นักเรียนโรงเรียน อนุบาลแม่ชะจาน</p> <p>1) ทัศนคติต่อการ ฝึกฝนเรียนรู้ด้านคุณธรรม และวินัย นักเรียนเห็นว่าเป็นสิ่ง ที่ดี ถ้าไม่สอนก็จะไม่มีระเบียบ ไม่รับผิดชอบ ไม่รู้จักรักษาศีล ทำสมาธิ เป็นคนดี</p> <p>2) ความรู้ความเข้าใจ วิถีพุทธของนักเรียน นักเรียน เข้าใจการรักษาศีล ทำสมาธิ สามารถบอกศีลได้ถูกต้อง และ เห็นความสำคัญของศีล</p> <p>"ศีล 5 ห้ามลักของ ห้ามดื่มสุรา ห้ามมีชู้ ห้ามพูดปด ห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิต"</p> <p>"การทำสมาธิ นั่งขัดสมาธิ มือขวาทับมือซ้าย ขาขวาทับขาซ้าย หลังตรง หายใจเข้าพุท หายใจออก โธ ทำตอนกลางคืนก่อนนอน 1 นาที"</p> <p>"อยากให้มีค่ายอีก"</p> <p>"เมตตา คือ การดูแล</p>	<p>เด็กตามแนววิถีพุทธในโรงเรียน ขาดความต่อเนื่อง</p> <p>"บรรยากาศการพัฒนาคุณธรรม ต่อนักเรียน ผู้ปกครอง คณะครู ค่อนข้างร่าเริง เบิกบานใจช่วง ขณะที่ได้รับการฝึกอบรม หลังจากนั้นต่างคนต่างทำอะไร ตามใจไม่ติดตัวไปตลอดการทำให้ ขาดความกระตือรือร้นขาดช่วง จิตใจที่เคยแน่วแน่งกลับหวั่นไหว ถูกอารมณ์ต่างๆมารบกวนอยู่ เสมอ"</p> <p>"ไม่ต้องการที่จะรับการวิจัยวิถี พุทธอีกต่อไปเนื่องจากว่าเด็ก จะต้องเน้นกลุ่มสาระการเรียนรู้ 8 สาระ 1 กิจกรรมซึ่งหนักมากควร จะสอดแทรกเนื้อหาคุณธรรมตาม หลักสูตรของสังคมศึกษา ศาสนา วัฒนธรรม ก็คิดว่าเพียงพอแล้ว"</p>
---	--	---

<p>ชาวบ้านและพ่อแม่ ผู้ปกครอง มีความพึงพอใจต่อ ผลที่เกิดขึ้น “ดีใจ ลูกหลานจะได้ เป็นคนดี เดียวนี้มีสัมมาคารวะ ต่อผู้ใหญ่ ใช้งานง่ายขึ้น” “ขอให้ ช่วยกันทำอย่างนี้ต่อไป” “ไม่ ค่อยดุด่าลูกแล้ว”</p> <p>“เงินมีเป็นคนอยู่นี้ มีบัตติ ละเนื้อ หื้อเยยะจะอีไป กุ่มเงิน แม่อุยนี้แห่มบ่เมิน ก็ไปละ” (ตลอดช่วงชีวิตของมี (อบต.) นี้ อย่างหยุดนะให้ทำ อย่างนี้ตลอดไป จนชั่วชีวิต แม่ อุยนี้อีกไม่นานก็จะตายแล้ว)</p> <p>พ่อแม่ ผู้ปกครอง มี ความพึงพอใจ เห็นการ เปลี่ยนแปลงของเด็กดีขึ้น เช่น</p> <p>“เอาเด็กอบรม ดีขึ้นไม่ห ลีกลไม่ด่าม อยู่ถ้อยฟังคำขึ้น ไม่ ค่อยชน ไม่ค่อยเที่ยวไกล ไม่ค่อย ขันดันไม้ตันตอกแล้ว”</p> <p>“เมื่อก่อนเด็กไม่ไปวัด ตอนนี้อยู่ไปวัด วันศีลวันธรรมกำ สลุงไปวัด ไปไหว้ไปสา ไปเคารพ พระธรรม ไปใส่บาตร ใส่ขันดอก เวลานั้นฟังธรรมก็ไหว้บ่มั่นหลับ เดียวนี้มีละอ่อนไปวัดด้วย ไม่ แหย่กันเล่น นั่งฟังกันอย่าง เรียบร้อย ถามเขา เขาว่า มาเอา บุญกะอุย”</p> <p>“พฤติกรรมดี ไม่ล้อพ่อ</p>	<p>ผู้อื่น ไม่รังแกสัตว์อื่น ความ กตัญญูคือรู้คุณพ่อแม่ ช่วยพ่อ แม่ทำงาน ตั้งใจเรียนเพื่อหางาน ดี ๆ ไว้เลี้ยงพ่อแม่ยามแก่เฒ่า”</p> <p>3) คุณภาพจิตใจ การ ปฏิบัติฝึกฝนรักษาศีล สวดมนต์ ทำสมาธิ ช่วยให้ สุขภาพจิตดีขึ้น เรียนหนังสือ เข้าใจมากขึ้น</p> <p>“เมื่อก่อนเป็นคน “ซี้หมึง” (ซี้โมโห) ใครว่าอะไรก็ จะโกรธ แต่เดี๋ยวนี้ค่อยลง ทำสมาธิแล้วรู้สึกใจเย็นขึ้น ไปร้ง เบาลบาย”</p> <p>“เมื่อก่อนไม่ช่วยแม่ ทำงาน เดียวนี้ช่วยแม่ทำงาน สงสารแม่ แม่เหนื่อย”</p> <p>“เดี๋ยวนี้เก็บตางค์ได้เยอะ ขึ้น ชอบทำบุญ”</p> <p>4) การเปลี่ยนแปลงวิธี คิดและพฤติกรรม นักเรียนมี การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทาง ดีขึ้น ทำงานมีประสิทธิภาพดีขึ้น เพราะครูไม่ด่า นักเรียนก็ไม่ดื้อ คุยกันน้อยลง เช่น</p> <p>“ตอนเข้าแถวเมื่อก่อนไม่ เรียบร้อย เด็ก วิ่งไล่จับกัน บาง คนก็พูดไม่สุภาพ มีงู หลังการ อบรมเข้าค่ายก็ไม่ค่อยคุยเล่นกัน เพราะกลัวบาป พระบอก อยู่ บ้านก็ซักผ้า ล้างจาน อยากรช่วย</p>
--	--

<p>แม่ อยากให้มีการอบรมอีก เด็ก ช่วยพ่อแม่ทำงาน ปวดขิงช่วง วันหยุด รับจ้างได้เงินมาให้พ่อแม่ ดีใจที่เห็นพระและเด็กกวาด วัด กวาดวิหาร เช็ดอุวิหาร"</p>	<p>พ่อแม่เพราะเห็นทำงานหนัก"</p> <p>"เอาเงินมาโรงเรียน 10 บาท เหลือกลับบ้านประมาณ 2 - 5 บาท ทุกวัน เอาไปใส่ออมสิน"</p> <p>"เมตตา คือเห็นคนอื่นตกทุกข์ได้ยากก็ช่วย"</p> <p>"พระสอนให้เป็นคนดี ให้ทำความดี และเรื่องเกี่ยวกับศาสนา พระธรรมของพระพุทธเจ้า เชื่อที่พระสอน เพราะจะได้ทำความดี ละเว้นความชั่ว อยากให้มีการเข้าค่ายอบรมอีก อยากให้พ่อแม่กับน้องมาอบรมด้วย"</p> <p>"เมตตา คือ ให้ทานสัตว์ ให้อภัยเพื่อน ให้อภัยผู้อื่นอยู่ที่บ้านทำสมาธิตอนกลางคืนทุกวัน ทำแล้วมีสมาธิในการอ่านหนังสือ หลับสบายไม่เป็นอะไร"</p> <p>"สมาธิ นั่งขัดสมาธิ นั่งตัวตรง หลับตา ท่องในใจ ว่าพุทธโร หายเข้าเข้าลึก ๆ 5 นาที ทำสมาธิแล้วทำให้ใจสงบ จิตใจผ่องใส มีสมาธิในการทำงาน"</p>	
---	--	--

4.2 การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบในระดับสาธารณะ

ชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาวทั้ง 3 พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบในระดับสาธารณะ ดังในตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงผลการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบในระดับสาธารณะ

ชุมชนดงป่าसान	ชุมชนแม่ชะจาน	ชุมชนสันมะเค็ด
<p>1) ด้านการประสานความร่วมมือกับสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่น ทางโรงเรียนโดยการสนับสนุนของผู้ปกครอง ได้พานักเรียนไปเข้าค่ายวิถีพุทธที่เวียงกาหลงอย่างต่อเนื่อง หลังจากปิดโครงการวิจัยแล้ว ในปีการศึกษาต่อมาโดยผู้ปกครองออกค่าใช้จ่าย ซึ่งถือว่าเป็นความยั่งยืนลักษณะหนึ่งของนวัตกรรมการเรียนรู้ในรูปแบบวิถีค่ายคุณธรรม</p> <p>2) ด้านการเอาใจใส่บุตรหลานของชุมชน</p> <p>กระบวนการวิจัยได้กระตุ้นการรับรู้ของชุมชนในด้านบทบาท หน้าที่ในการเอาใจใส่บุตรหลาน มีการจัดทำสถานที่บริเวณหน้าวัดให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและเล่นน้ำในช่วงสงกรานต์ เพื่อดึงดูดใจเด็กไม่ให้ไปเที่ยวไกลบ้านเป็นการป้องกันอันตราย</p> <p>3) ด้านสิ่งแวดล้อม</p> <p>ชุมชนเกิดความตระหนักใน</p>	<p>1) ด้านการประสานความร่วมมือกับสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่น ทางโรงเรียนได้นำเด็กไปปฏิบัติธรรมที่ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง อย่างต่อเนื่อง ส่วนทางวัดในชุมชน ทางโรงเรียนบอกว่า ปัจจุบันก็ได้รับความร่วมมือจากวัดดีขึ้นกว่าแต่ก่อน</p> <p>“ทางเวียงกาหลงเป็นกึ่งบ่ละเฮา วันจักรีนี่เป็นก็มาเชิญชวนให้เด็กเขาไปบวชภาคฤดูร้อน เด็ก ๆ ก็สนใจจะไปหลายคน”</p> <p>2) ด้านการขยายผล</p> <p>โรงเรียนได้นำผลการวิจัยด้านนวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อพัฒนาวิทยุนักเรียนปรับเข้าสู่แผนปกติ และยังทำให้นักเรียนมีพฤติกรรมดีขึ้นมาก ได้รับการชมเชยและยอมรับจากผู้บริหารการศึกษาที่มาฝึกงาน และพ่อแม่ผู้ปกครองเด็กก็แสดงความชื่นชมอยู่ไม่ขาดปาก</p>	<p>1) ด้านการประสานความร่วมมือกับสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่น ทางโรงเรียนยังคงพานักเรียนไปเรียนนักษัตรในวันพฤหัสบดีที่วัดสันมะเค็ด</p> <p>2) ด้านนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธ</p> <p>มีการนำนวัตกรรมการเป็นผลจากการวิจัยไปดำเนินการในแผนปกติ เช่น กิจกรรมโรงอาหารและกิจกรรมศึกษาธรรมวันพฤหัสบดีที่วัดสันมะเค็ด และเด็กทุกคนต้องนั่งขาวหม้อขาวทุกระดับชั้น</p> <p>3) ในด้านเกียรติภูมิทางโรงเรียนได้รับคัดเลือกเป็น 1 โรงเรียน 1 นวัตกรรม</p> <p>ครูได้รับเกียรติคุณเป็นครูต้นแบบทางจริยธรรม</p>

<p>ปัญหาลำน้ำแม่ลาวที่มักเต็มไปด้วยขยะ และสารพิษจากเคมีเกษตร หลังจากกิจกรรมสืบชะตาลำน้ำแม่ลาวแล้วจึงได้มีการประชุมตั้งระเบียบการปกป้องดูแลแม่น้ำลาวขึ้น หากมีการละเมิดต้องเสียค่าปรับใหม่</p> <p>4) ในด้านประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ชาวบ้านเกิดความตระหนักในคุณค่าประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น มีการจัดให้ความสำคัญมากขึ้น โดยปฏิบัติอย่างสืบเนื่อง เป็นการกระตุ้นเตือนสำนึกคนเข้าสู่ความดีงาม ไม่เบียดเบียน เกิดความสามัคคี และรักษาสีตสอยเดิมไว้ให้ลูกหลาน</p> <p>5) ในด้านอบายมุข การดื่มสุราในชุมชน ยังไม่มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลง เพราะเป็นค่านิยมที่ติดแน่นแล้ว หากใครจัดงานแล้วไม่มีเหล้าจะถูกตำหนิติฉิน และไม่ได้รับความร่วมมือ</p> <p>โรงเรียนบ้านดงป่าसान</p> <p>โรงเรียนบ้านดงป่าसानได้ยอมรับเอาวัฒนธรรมจัดระเบียบในโรงเรียนไปปฏิบัติเป็นวิถีชีวิตปกติของ</p>	<p>3) การส่งเสริมการลดละเลิกอบายมุขในชุมชน การจัดงานโรงเรียน ไม่มีการเลี้ยงสุรา เบียร์ เหมือนที่เคยทำมาในอดีต โรงเรียนกล้าประกาศกับชุมชนว่าเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ ต้องส่งเสริมการรักษาศีลห้า ก็ได้รับความร่วมมือและยอมรับจากชุมชนด้วยดี</p> <p>4) เกียรติภูมิของโรงเรียนได้รับเลือกเป็นโรงเรียน 1 นวัตกรรม 1 โรงเรียนจากผลการวิจัยและพัฒนาด้านคุณธรรม ครูในโรงเรียนได้รับเกียรติคุณเป็นครูดี</p> <p>5) ความตระหนักของชุมชน มีการเรียกร้องต้องการให้จัดทำโครงการต่อไป และต้องการจัดค่ายอบรมผู้ปกครองร่วมกับบุตรหลาน โดยคณะวิทยากรจากเวียงกาหลงอีกและต้องการให้ทำต่อเนื่องทุกปี</p>	
---	---	--

<p>โรงเรียน ทั้งในตอนเช้าและตอนกลางวัน ส่วนครูเฉพาะที่สอนระดับชั้น ป. 4 - 5 - 6 ยังคงใช้วัตกรรมการเรียนรู้วิถีค่ายประจำอยู่ แต่เปลี่ยนจากในโรงเรียนเป็นพานักเรียนไปปฏิบัติธรรมเข้าค่ายที่ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง</p> <p>คณะสงฆ์พระธรรมทูตอำเภอเวียงป่าเป้า เห็นความสำคัญของกระบวนการวิจัย และต้องการนำไปใช้แก้ปัญหาด้านคุณภาพของพระวิทยากรและมีความพึงพอใจต่อบทบาทการมีส่วนร่วมดำเนินงานด้านการศึกษา ร่วมกับโรงเรียนและชุมชน แต่มีปัญหาว่าจำนวนวิทยากรมีไม่เพียงพอ และไม่มีเวลาเพียงพอสำหรับการปฏิบัติศาสนกิจด้านวิปัสสนากัมมัฏฐาน และเห็นว่าศิลปะบางข้อไม่สอดคล้องกับวิถีการทำมาหากินของชาวบ้าน เช่น ศิลข้อ 1 ซึ่งไม่สามารถเน้นย้ำได้มากนัก</p>		
--	--	--

4.3 การเรียนรู้และการปรับตัวด้านทัศนคติที่มีต่อการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ

จากการวิจัยพบว่า โรงเรียนมีการเปลี่ยนแปลงทัศนคติจากที่เคยเชื่อว่าความมีวินัยจะเกิดขึ้นได้จากกระบวนการควบคุมด้วยอำนาจภายนอกตัวเด็ก ก็เปลี่ยนมาเป็นความเชื่อมั่นในวิถีพุทธที่ก่อให้เกิด “วินัยในตนเอง” ได้ดีกว่า เช่น จากที่เคยคิดว่า “มันจะเหลือไม้แฉ่ไปไหน” ก็เปลี่ยนมาเป็นคำพูดที่ว่า “มันแปลกจริง ๆ ผมอยู่ฝ่ายปกครอง ที่แรกผมก็ไม่เชื่อ ผมไปอบรมด้วย เวลาพระสอนเด็กจะฟัง แต่ครูสอนเด็กไม่ฟัง ต้องใช้ไม้แฉ่ (ไม้เรียว) ตีกันหน้าเสาธงเลย ครูรุ่นเก่าอย่างพวกผมเคยเชื่อกันแบบนี้ แต่เดี๋ยวนี้แทบไม่มีเลย เมื่อเด็กทำผิดก็เรียกพบเขา ก็จะขอโทษและบอกว่า “มันไม่ทันตั้งสติ” ผมเห็นว่าน้ำธรรมคำสอนของพระทำให้เด็กเปลี่ยนแปลงได้ เดี่ยวนี้ครูเลยสบายขึ้นเยอะ ไม่ต้องดุด่าเยียนตี ไม่ต้องปากเปียกปากแฉะ”

“เป็นหน้าบุญของอาจารย์มาลีที่ทำให้อาจารย์ได้ทำโครงการวิจัยวิถีพุทธ”

“อาจารย์ (มาลี) ครับ วิถีพุทธดีขนาด หมู่ผมจะทำอย่างอื่นต่อไป และจะทำตลอดไปครับ”

ส่วนโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน ก็มีประสบการณ์ในลักษณะเดียวกัน คือครูเล่าว่าก่อนหน้าที่โครงการวิจัยจะดำเนินการนั้น ครูมักใช้ระบบการตัดสินปัญหาด้วยการลงโทษด้วยไม้เรียว แม้จะมีการไต่สวนความผิดแต่ก็เป็นลักษณะการสืบสวนหา “ความผิด” มากกว่าจะหาวิธีแก้ไขปัญหาที่แท้จริง ครึ่งเมื่อครู (รวมทั้งนักเรียน) ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธแล้ว เมื่อมีพฤติกรรมที่เป็น “ความผิด” อีกครูก็เปลี่ยนจากกระบวนการ “ไต่สวนความผิด” มาเป็นการให้เด็กคู่กรณีเป็นผู้ “ทบทวนการกระทำของตนเอง” ด้วยการบอกเล่าความในใจ ความคิด อารมณ์ความรู้สึกในขณะที่ทำ “ความผิด” นั้น เด็กก็จะเล่าด้วยน้ำตา ครูจึงเกิดความเข้าใจว่า แท้จริงแล้วเด็กไม่ได้ทำ “ความผิด” แต่มีปมอะไรบางอย่างในใจ ที่ซึ่งอยู่ทำให้เค้าเป็นทุกข์ ครูได้สรุปว่า แท้จริงแล้วมันไม่ใช่ “ความผิด” ที่จะต้องเป็นการ “ลงโทษด้วยความรุนแรง” แต่ลูกศิษย์ของเธอกำลังมีทุกข์อยู่ในใจ เธอเห็นว่า อาการที่เด็กได้บอกเล่าทบทวน และร้องไห้สะท้อนใจกับการกระทำของตนเองนั้น “มันเจ็บยิ่งกว่าไม้แฉ่” และเธอเองก็ลดการใช้ไม้เรียวตั้งแต่บัดนั้น ปัจจุบัน ในชั้นเรียนของเธอมิมีความสงบสุขมากขึ้น เด็กทะเลาะกันน้อยลง หลังจากทำงานวิจัยผ่านพ้นไปแล้ว 1 ปี

4.4 การเรียนรู้และการปรับตัวด้านการสร้างกลไกการมีส่วนร่วม

จากการศึกษาพบว่าทีมวิจัยท้องถิ่นได้เรียนรู้และพยายามคิดค้นกระบวนการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อเชื่อมโยงให้เกิดศักยภาพสูงสุดในการปฏิรูปการศึกษานานาชาติทางปัญญาของท้องถิ่นของตน จากข้อสังเกตและการบันทึกระหว่างการประชุมรวบรวมข้อมูลในเวทีการขับเคลื่อนของชุมชนต่าง ๆ ทั้ง 3 พื้นที่ พบประมวลได้ว่าชุมชนมีการสร้างรูปแบบกลไกการมีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

ลำดับ ที่	รูปแบบกลไกการมีส่วนร่วม ของหน่วยที่เกี่ยวข้อง	ชุมชน			วัด/สถาบันพุทธ ศาสนาในท้องถิ่น
		ดงป่าล้าน	แม่ชะจาน	สันมะเค็ด	
1	เวทีประชุมผู้ปกครองประจำภาคเรียน เพื่อแจ้งข่าวสาร	✓	✓	✓	
2	เวทีระดมสมองวิพากษ์ปัญหาและ ความต้องการของชุมชนร่วมกัน 3 ฝ่าย (นักเรียน ผู้ปกครองครู)	✓	✓		
3	เวทีวิพากษ์ทางเลือกหรือรูปแบบ นวัตกรรมการเรียนรู้	✓	✓		
4	เวทีประชุมวางแผนเพื่อจัดเตรียม ความพร้อมในการดำเนินกิจกรรมกับ ชุมชน	✓			
5	กิจกรรมที่โรงเรียนกับวัด และคณะ สงฆ์มีบทบาทร่วมกัน	✓	✓		วัดกลาง/วัดหนอง บัว/คณะพระธรรม ทูต/คณะสงฆ์เวียง กาหลง
		✓	-	✓	คณะพระธรรมทูต พระสงฆ์วัดสัน มะเค็ด
6	เวทีวางแผนการจัดฝึกอบรมค่าย คุณธรรมวิถีพุทธกับ องค์กรสงฆ์/สถาบันพุทธศาสนา	✓	✓	✓	คณะพระธรรมทูต
		✓	✓		คณะสงฆ์เวียง กาหลง
7	การใช้กลไกความสัมพันธ์ผ่านการ เรียนรู้ในวิถีค่ายคุณธรรมร่วมกัน 3 ฝ่าย (บวร)	✓	✓		คณะสงฆ์ค่าย คุณธรรมศูนย์ พัฒนาศีลธรรม เวียงกาหลง
8	เวทีนิทรรศการประชาสัมพันธ์ แสดงผลและประเมินผลการ ดำเนินการ		✓		
9	เวทีเครือข่ายวิจัยวิถีพุทธ	✓	✓	✓	

จากตารางสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนดงป่าล้านและชุมชนแม่ชะจานให้ความสำคัญกับการสร้างโอกาสการมีส่วนร่วมกับชุมชน และสถาบันพุทธศาสนาค่อนข้างมากกว่าชุมชนสันมะเค็ด กล่าวคือ ชุมชนดงป่าล้านกับชุมชนแม่ชะจานมีการสร้างกลไกประสานความร่วมมือกับคณะสงฆ์ ทั้งฝ่ายคณะพระธรรมทูต วัดในชุมชน และคณะสงฆ์เวียงกาหลง ในขณะที่ชุมชนสันมะเค็ดไม่มีการประสานความร่วมมือกับคณะสงฆ์เวียงกาหลง อย่างไรก็ตามความดีของการสร้างกลไกการทำงานจะสัมพันธ์กับลักษณะกิจกรรมการเรียนรู้ด้วย และเป็นที่น่าสังเกตว่าการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมดังกล่าวได้แสดงถึงการประสานความร่วมมือกันระหว่างสถาบันในชุมชน ได้แก่ ครอบครัวยุโรป โรงเรียน และสถาบันพุทธศาสนา ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์นั้นก็เป็นไปอย่างเกื้อกูลทั้งเพื่อสร้างบุคลากรต้นแบบวิถีพุทธในวิถีการจัดการศึกษาและการถ่ายทอดแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมตามแนววิถีพุทธอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนที่โครงการวิจัยรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธครั้งนี้จะเกิดขึ้น

4.5 ข้อค้นพบทางวิชาการในด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ของชุมชน

ข้อค้นพบทางวิชาการในด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ของชุมชน เป็นข้อค้นพบผ่านกระบวนการสังเคราะห์ของชุมชนดงป่าล้าน และแม่ชะจานซึ่งมีประเด็นหลักคล้ายคลึงกัน วิเคราะห์และจำแนกได้ ทั้งหมด 4 ประเด็น ได้แก่ หลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้ บุคลากรทางการศึกษา แหล่งเรียนรู้วิถีพุทธ และกลไกการมีส่วนร่วมผู้วิจัยจึงนำเสนอในรูปแบบตารางเปรียบเทียบข้อมูลส่วนข้อค้นพบของชุมชนสันมะเค็ดนั้นไม่มีข้อมูลในส่วนนี้ เนื่องจากหัวหน้าโครงการ และทีมวิจัยไม่มีการจัดกิจกรรมการสังเคราะห์องค์ความรู้ด้านนี้ โดยที่ผู้วิจัยและผู้ช่วยผู้วิจัยได้พยายามเดินทางเข้าไปประสานงานในพื้นที่หลายครั้งแล้ว ดังนั้น จึงขอนำเสนอตารางวิเคราะห์ข้อค้นพบของวิชาการเฉพาะของชุมชนดงป่าล้าน และชุมชนแม่ชะจานดังนี้

ตารางแสดงผลข้อค้นพบทางวิชาการด้านการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน

ลำดับ	ประเด็นที่ค้นพบ	องค์ความรู้ทางวิชาการด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ของชุมชน		
		ดงป่าसान	แม่ทะจาน	สันมะเค็ด
1.	ด้านหลักสูตรและนวัตกรรม การเรียนรู้	ชุมชนดงป่าसानค้นพบว่าการจัดการเรียนรู้ด้านคุณธรรมของผู้เรียนให้ประสบความสำเร็จนั้นแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม สอดคล้องกับแนวคิดของโกวิท ปวาลพฤษ์ ดังนี้ 1) คุณลักษณะของสิ่งที่จะเรียน ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อสิ่งที่เรียนมีความหมายต่อตัวเขาเอง มีความท้าทาย และสามารถบรรลุได้ และสอดคล้องกับพัฒนาการของเด็ก	ชุมชนแม่ทะจานค้นพบว่าแนวทางการจัดการเรียนรู้ที่มีผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของนักเรียนมี 5 วิธี ดังนี้ 1) การสอนให้เด็กรู้จักละอายเกรงกลัวต่อบาป	ไม่มีข้อมูล

ลำดับ	ประเด็นที่ค้นพบ	องค์ความรู้ทางวิชาการด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ของชุมชน	สังเคราะห์	ข้อเสนอแนะ
ลำดับ	ประเด็นที่ค้นพบ	องค์ความรู้ทางวิชาการด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ของชุมชน	สังเคราะห์	ข้อเสนอแนะ
	<p>2) คุณลักษณะของวิธีเรียนรู้จะเรียนรู้ได้ดี เมื่อผู้เรียนเป็นผู้เลือกกำหนดวางแผนและตัดสินใจเอง สร้างความรู้เองได้</p> <p>ฝึกฝนวิธีการเรียนรู้และวิธีแสวงหาความรู้ วิธีคิดเป็นขั้นเป็นตอน มีการอภิปรายแลกเปลี่ยนความรู้และข้อมูลซึ่งกันและกัน</p> <p>3) บรรยายภาคสนับสนุนการเรียนรู้ ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีเมื่ออยู่ในบรรยากาศอารมณ์ทางบวก และมีแหล่งเรียนรู้หลากหลาย มีสื่ออุปกรณ์ที่เหมาะสม และตารางเรียนยืดหยุ่นได้</p>	<p>จะทำให้เด็กไม่กลัว ทำผิดเพราะเกิดความเกรงกลัว เช่น กลัวถูกลงโทษกลัวเพื่อนไม่รัก กลัวพ่อแม่เสียใจ</p> <p>2) การได้รับแบบอย่างที่ดี นักเรียนได้เห็นแบบอย่างที่ดีของสิ่งแวดล้อมทั้งจากบุคลากรและวัตถุ ก็จะส่งผลให้กำลังใจที่ดีเหล่านี้เกิดคามซึมซับและนำไปปฏิบัติต่อตนเองโดยให้หลัก จำ คิด รู้</p> <p>3) การเสริมแรง เมื่อนักเรียนได้กระทำความดี มักได้รับการยกย่องจากครูและผู้ปกครอง ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และอยาก</p>		

ลำดับ	ประเด็นที่ค้นพบ	องค์ความรู้ทางวิชาการด้านการปฏิบัติการเรียนรู้ของชุมชน	ข้อเสนอแนะ	ข้อเสนอแนะ
			<p>กระทำสิ่งที่ดี ๆ</p> <p>4) ความศรัทธาเชื่อถือและความตระหนัก การละอุนให้เด็กเกิดความเชื่อถือศรัทธาในทางที่ถูกต้อง จะมีพลังในการปลูกฝังเข้าไปในจิตใจได้สำนึกของนักเรียน จนเกิดความตระหนักฝังแน่นอยู่ในจิตใจ เป็นภูมิคุ้มกันอย่างดีที่จะทำให้นักเรียนสามารถดำรงตนอยู่รอดในสังคมได้ตามกลางปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นมากมาย ที่ล้วนเป็นสิ่งยั่วยู่ให้สามารถกระทำผิดได้ง่าย</p>	

ลำดับ	ประเด็นที่ค้นพบ	องค์ความรู้ทางวิชาการด้านการปฏิบัติการเรียนรู้ของผู้เรียน	คำแนะนำ	ข้อเสนอแนะ
			<p>5) ความเหมาะสมของวัย และความสนใจ การจัดกิจกรรมบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอน และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนต้องมีความเหมาะสมกับผู้เรียน และความสนใจของนักเรียนจึงจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมได้</p> <p>6) การเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง จะทำให้นักเรียนเกิดความรู้ อย่างถาวร</p>	

ลำดับ	ประเด็นที่ค้นพบ	องค์ความรู้ทางวิชาการด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ของชุมชน	คำแนะนำ	สันมะเค็ด
ลำดับ	ประเด็นที่ค้นพบ	องค์ความรู้ทางวิชาการด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ของชุมชน	คำแนะนำ	สันมะเค็ด
2	ด้านบุคลากรทางการศึกษา	ชุมชนพบว่าบุคลากรจากสถาบันเครือข่ายพัฒนานักเรียน ต้องได้รับการพัฒนาตนเองตามแนวทางวิธีพหุอย่างถูกต้องจึงจะเกิดความเข้าใจ และเห็นความสำคัญของการร่วมมือกันพัฒนานักเรียน	ชุมชนพบว่า ควรมีการพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ด้านหลักการอย่างถ่องแท้ โดยมีการเข้าค่ายอบรมคุณธรรมจริยธรรมของครู - ผู้ปกครองเพราะจะช่วยให้มีความรู้ และมีความรู้ลักษณะที่ดีเป็นแบบอย่างแก่นักเรียนและเห็นความสำคัญของกิจกรรมส่งเสริมคุณธรรม ตั้งใจดูแลเอาใจใส่นักเรียนอย่างจริงจัง จึงจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนได้	
3	ด้านการพัฒนาแหล่งเรียนรู้วิถีพุทธ	ชุมชนพบว่า ประเพณีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เป็นฐานการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับการ	ชุมชนพบว่า วิทยากรในท้องถิ่นต้องเป็นบุคคลที่นักเรียนศรัทธา มาให้การอบรมให้ความรู้	

ลำดับ	ประเด็นที่ค้นพบ	องค์ความรู้ทางวิชาการด้านการปรับปรุงการเรียนรู้อย่างยั่งยืน	สถานะ	ต้นแบบ
4	<p>ด้านกลไกการมีส่วนร่วม</p> <p>ปลูกฝังคุณธรรมแก่นักเรียน</p> <p>ชุมชนพบว่า สถาบันเครือข่ายพัฒนานักเรียน ประกอบด้วยบ้าน วัด โรงเรียน ต้องมีการประสานความร่วมมือกันทุกฝ่าย</p>	<p>แก่นักเรียน หากมีศรัทธาจะทำให้เกิดความเชื่อและปฏิบัติตาม</p> <p>ชุมชนพบว่า การจัดกิจกรรมต้องร่วมมือกันอย่างจริงจังทั้งบ้าน วัด โรงเรียนที่ผ่านมาโรงเรียนก็มีกิจกรรมเหล่านี้อยู่แล้วแต่ไม่ได้เอาใจใส่อย่างแท้จริง เนื่องจากขาดความรู้ด้านหลักธรรมอย่างถ่องแท้</p> <p>นอกจากนี้ชุมชนยังเห็นว่ากลไกการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างเครือข่าย เป็นกิจกรรมที่ดีเพราะทำให้ได้รับประสบการณ์ที่หลากหลาย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกิจกรรมของโรงเรียนได้</p>		

จากตารางแสดงประเด็นข้อค้นพบทางวิชาการของชุมชน แสดงให้เห็นว่าผลลัพธ์การดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนตามแนววิถีพุทธของชุมชน มีประสิทธิภาพในการทำให้ได้ข้อค้นพบอันเป็นทฤษฎีการจัดการเรียนรู้ที่อยู่บนฐานศักยภาพท้องถิ่น ตั้งแต่แหล่งทุนทรัพยากรในชุมชน ทั้งแหล่งทุนบุคลากร ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ขณะเดียวกันก็เป็นการมีส่วนร่วมของฝ่ายต่าง ๆ ทั้งบ้าน วัด โรงเรียน โดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ การเน้นการปฏิบัติจริง และเน้นการเรียนรู้แบบซึมซับจากบุคคล และสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็ก ซึ่งแนวทางเช่นนี้จะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเด็ก และเป็นการเรียนรู้ที่ถาวร สามารถเป็นภูมิคุ้มกันสิ่งชั่วร้ายไปในทางที่ผิดและสามารถอยู่รอดได้ในสังคมที่มีปัญหาต่าง ๆ เหนืออื่นใดชุมชนค้นพบและตระหนักว่าบุคลากรทางการศึกษาทุกส่วนต้องได้รับการพัฒนาคุณลักษณะวิถีพุทธก่อนการถ่ายโยงไปถึงนักเรียน จึงจะสามารถเป็นต้นแบบที่ดีได้ โดยเฉพาะบุคลากรฝ่าย ศาสนาต้องมีคุณสมบัติเหมาะสมที่สามารถทำให้เด็กเกิดศรัทธาได้ เมื่อศรัทธาแล้วก็จะเชื่อและปฏิบัติตาม ดังนั้น ความเป็น “ต้นแบบ” หรือ “แม่พิมพ์” เป็นปัจจัยสำคัญตามข้อค้นพบของชุมชนทั้ง 2 พื้นที่

ตอนที่ 5 ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลต่อกระบวนการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชน

จากการศึกษาแนวทางปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชนลุ่มแม่น้ำลาวทั้ง 3 พื้นที่ พบว่า ปัจจัยเกื้อหนุนต่อความสำเร็จของกระบวนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธนั้นมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกที่หลากหลาย ส่วนเงื่อนไขที่มีผลต่อการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาได้แก่ เงื่อนไขเวลา และภาระงานของผู้เกี่ยวข้องดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.1 ปัจจัยเกื้อหนุนต่อความสำเร็จของกระบวนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ

5.1.1 นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐและวิสัยทัศน์ของโรงเรียนโดยเฉพาะการสนับสนุนรูปแบบการปฏิรูปโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนวิถีพุทธทำให้เกิดความต้องการที่จะแสวงหากระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน

5.1.2 บทบาทของนักวิจัยจาก ภายนอก ได้แก่ นักวิจัยจากมหาวิทยาลัยพายัพ ซึ่งเป็นหัวหน้าโครงการวิจัยแกนกลาง ได้ทำหน้าที่จุดประกายความคิดริเริ่มและชักชวนให้ชุมชนเกิดความตระหนักในประเด็นปัญหาการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ และช่วยประสานชุมชนกับแหล่งทุนวิจัย คือสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ตลอดจนกระบวนการดำเนินงานในลักษณะต่าง ๆ ในอันที่จะกระตุ้น หนุนเสริมให้ชุมชนพัฒนาศักยภาพในการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาตามขั้นตอนต่าง ๆ เช่น การติดตามให้คำปรึกษา ร่วมคิดร่วมดำเนินงานอย่างเคียงบ่า

เคียงไหล่ด้วยความเคารพในศักดิ์ศรีของชุมชน และเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชน มีการใช้เวทีเครือข่ายเป็นเครื่องมือพัฒนา มีการจัดอบรมแนวทางการสร้างหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธให้ทั้ง 3 พื้นที่ ร่วมเวทีสรุปบทเรียนเพื่อสังเคราะห์ด้วยการช่วยตั้งคำถามเน้นให้คิดและช่วยสรุปบางประเด็น ติดตามให้คำปรึกษาและขณะเดียวกันก็ศึกษาเรียนรู้กระบวนการทำงานของชุมชนไปด้วย ทำให้ชุมชนได้แนวคิดแนวทางการดำเนินงานที่ชัดเจน เกิดความมั่นใจในศักยภาพของตน และสามารถดำเนินการได้เองทั้งในด้านกระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้ และกระบวนการวิจัย และที่สุดได้สังเคราะห์รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ ส่วนที่เกิดจากการดำเนินงานของชุมชน และสังเคราะห์รูปแบบที่เหมาะสมกับชุมชนอันจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำอื่นที่มีสถานการณ์ปัญหาและบริบทที่ใกล้เคียงกัน

5.1.3 บทบาทของสถาบันพุทธศาสนาทั้งภายในและภายนอกท้องถิ่น ภายในท้องถิ่น ได้แก่ คณะสงฆ์จากค่ายพัฒนาคุณธรรมพระยอดขุนพลเวียงกาหลง ของศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลงและแม่ชีจากวัดป่าอุดมธรรมให้ความอนุเคราะห์ในการจัดฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการวิถีพุทธ เป็นวิทยากรอบรมแนวทางการสร้างหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธแก่บุคลากรทางการศึกษาในโครงการวิจัยทั้ง 3 พื้นที่ ทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจในวิถีพุทธและหลักธรรมตลอดจนหลักปฏิบัติที่มีผลอย่างสำคัญต่อการสร้างความเข้าใจวิถีพุทธ นอกจากนี้ยังได้เป็นวิทยากรจัดฝึกอบรมในค่ายครอบครัววิถีพุทธของโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานและโรงเรียนบ้านดงป่าล้าน ยกเว้นโรงเรียนบ้านสันมะเค็ด ซึ่งจัดค่ายคุณธรรมโดยคณะธรรมทูตเวียงป่าเป้าเพียงครั้งเดียว สำหรับสถาบันสงฆ์จากภายนอกได้แก่ ศูนย์บริการวิชาการชุมชนมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ช่วยสังเคราะห์เป็นวิทยากรในค่ายคุณธรรมที่วัดพระธาตุแม่เจดีย์

5.1.4 บทบาทขององค์กรสงฆ์ท้องถิ่น ได้แก่ คณะพระธรรมทูตอำเภอเวียงป่าเป้า ช่วงสังเคราะห์เป็นวิทยากรดำเนินการอบรมค่ายคุณธรรมสำหรับนักเรียนทั้ง 3 โรงเรียนเป็นคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกายที่มาจากวัดต่าง ๆ ในเขตอำเภอเวียงป่าเป้า

5.1.5 บทบาทของคณะวิทยากร นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยนเรศวร มหาวิทยาลัยพายัพ สถาบันเทคโนโลยีราชมงคลวิทยาเขตภาคพายัพ สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์ รวมทั้งศิลปินอิสระ ครูต้นแบบ และคณะสงฆ์ ฝ่ายธรรมยุติกจากค่ายคุณธรรมเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า รวมทั้งผู้บริหารโรงเรียนอนุบาลเอกชนจากจังหวัดเชียงใหม่ที่ได้ทำหน้าที่ให้ความรู้ทางวิชาการพุทธศาสนา สิ่งแวดล้อม การศึกษาและการสอน ศิลปวัฒนธรรมล้านนา รวมทั้งมีการจัดนิทรรศการสาธิตแสดงผลงานการผลิตสื่อการสอนเพื่อปลูกฝังคุณธรรม ทำให้คณะบุคลากรทางการศึกษาทั้งที่อยู่ในสถานศึกษาและชุมชน เกิดความรู้ความเข้าใจและช่วยจุดประกายความคิดในการจัดทำหลักสูตรและสร้างสรรค์รูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธได้ตามประสงค์

5.1.6 ความร่วมมือจากสถาบันศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชน 4 แห่ง ได้แก่ โรงเรียนฝั่งต้น และโรงเรียนปู้แกง ในสังกัดเขตการศึกษา 2 จังหวัดเชียงราย โรงเรียนพระสุธรรมยานเถระวัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานีและโรงเรียนสัตยาไสย จังหวัดลพบุรี ซึ่งทั้งผู้บริหารสถานศึกษาและคณะครู และนักเรียนได้ให้ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการดำเนินงานด้านวิถีพุทธแก่ทีมวิจัยทั้ง 3 พื้นที่

5.1.7 บทบาทของพระสงฆ์ของวัดในชุมชน 3 พื้นที่ ได้แก่ เจ้าคณะตำบลแม่เจดีย์เจ้าอาวาส วัดหนองบัว ช่วยสงเคราะห์เป็นวิทยากรให้ปัจฉิมโอวาสค่ายครอบครัววิถีพุทธแม่ชะจานและมอบวุฒิบัตรแก่ผู้เข้าค่าย เจ้าอาวาสวัดพระธาตุแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้าสงเคราะห์เป็นวิทยากรให้ปฐมโอวาทและปัจฉิมโอวาทในค่ายคุณธรรม ที่วัดพระธาตุแม่เจดีย์เจ้าอาวาสและพระสงฆ์วัดบ้านดง สงเคราะห์ให้ครูและนักเรียนเข้าร่วมพิธีกรรมจี้กองหลัวพระเจ้าฯ รวมทั้งเป็นวิทยากรเล่าตำนานประเพณี เจ้าอาวาสและคณะสงฆ์วัดสันมะเค็ดสงเคราะห์เป็นวิทยากรวันพฤหัสบดีมอบนักเรียนสันมะเค็ด นอกจากนี้ เฉพาะวัดบ้านดงได้อนุเคราะห์ให้ใช้พระวิหารเป็นสถานที่ประชุมดำเนินงานโครงการวิจัยของดงป่าล้านตลอดโครงการ

5.1.8 บทบาทของชุมชน พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนในโครงการวิจัยทั้ง 3 พื้นที่ที่ให้ความร่วมมือในการเข้าร่วมเวทีพัฒนาศักยภาพของบุคลากรทางการศึกษาและการพัฒนาคุณลักษณะนักเรียน ตลอดระยะเวลาดำเนินโครงการ โดยเฉพาะโครงการดงป่าล้านและโครงการแม่ชะจานที่มีการดำเนินการจัดเวทีชุมชนอย่างต่อเนื่อง

5.1.9 บทบาทของผู้บริหารและครูผู้สอนในโรงเรียนที่สามารถสร้างสรรค์และดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามรูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

5.1.10 ภูมิปัญญาของชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านการประสานวัฒนธรรมท้องถิ่น

5.1.11 ความรู้ความสามารถของทีมวิจัยท้องถิ่น ที่สามารถเรียนรู้และเข้าใจวิถีพุทธจนสามารถปรับปรุงคุณลักษณะที่เหมาะสมและสมสร้างสรรค์รูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ และดำเนินการปฏิบัติทดลอง จนได้คำตอบโจทย์วิจัยชัดเจน

5.1.12 ขั้นตอนการปฏิรูปการเรียนรู้ ได้แก่ขั้นตอนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษา การพัฒนาองค์ความรู้วิถีพุทธและเทคนิคการพัฒนาหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้ การพัฒนาแนวคิดทางการศึกษา และการพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

5.1.13 นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ ซึ่งเป็นผลผลิตจากการกระบวนการสร้างสรรค์ของชุมชนทั้งหมดในแต่ละพื้นที่

5.1.14 คุณสมบัติเฉพาะและความสามารถของนักเรียนทั้ง 3 พื้นที่ในการให้ความร่วมมือทดลองรูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ จนสามารถเข้าใจและปฏิบัติตามแนวทางวิถีพุทธได้ระดับพอสมควร

5.1.15 แหล่งทุนสนับสนุนการวิจัย ได้แก่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สำนักงานภาค) ที่ไม่เพียงแต่จะอนุมัติทุนสนับสนุนโครงการ แต่ได้จัดเวทียางานความก้าวหน้าของภาคีโครงการวิจัยภาคเหนือ และกระบวนการสังเคราะห์ ชี้แนะแนวทาง ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการวิจัยตลอดระยะเวลาของโครงการ

5.2 เจื่อนไขที่มีผลต่อการดำเนินการดำเนินงานการปฏิรูปการศึกษา

5.2.1 เจื่อนไขเวลา เนื่องจากเป็นโครงการที่ต้องมีข้อผูกมัดกับแหล่งทุนสนับสนุน ทำให้มีเวลาจำกัด ทำให้การดำเนินงานไม่เป็นไปตามกระบวนการตามธรรมชาติเท่าที่ควร ต้องมีการเร่งกระทำทุกขั้นตอน เพื่อให้เสร็จตามเวลา ทำให้ได้ข้อมูล หรือการกลั่นกรองข้อมูล ขาดความรอบด้าน โดยเฉพาะในการวิจัยด้านวิฤตพหุ ซึ่งคาดหวังให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับที่ละเอียดอ่อน ต้องมีระยะเวลาการติดตามผลที่เหมาะสม จึงจะเห็นการเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนและเห็นถึงระยะความยั่งยืนของผลการวิจัย นอกจากนี้ขั้นการสังเคราะห์แนวคิดทฤษฎีในประเด็นที่ศึกษา ยังต้องการระยะเวลาพักตัวทางความคิดและสติปัญญาของผู้วิจัยอย่างสูงเพื่อให้เกิดภูมิภาวะทางวิชาการในฐานะผู้ริเริ่มเรียนรู้การวิจัยเชิงปฏิบัติการและพัฒนาอย่างมีส่วนร่วม ดังนั้นการที่โครงการล่าช้า ก็ถือเป็นประโยชน์ต่อการยืดระยะเวลาเพื่อเข้าไปติดตามและศึกษาผลที่เกิดขึ้น ซึ่งทำให้ได้ภาพที่ชัดเจนขึ้นในด้านความสำเร็จของการวิจัยแนวนี้

5.2.2 เจื่อนไขภาระงานปกติ ทั้งฝ่ายบุคลากรในโรงเรียน และฝ่ายตัวแทนชุมชนต่างมีภารกิจประจำอยู่แล้ว จึงส่งผลกระทบต่องานทั้ง 2 ด้าน และเพิ่มความเหน็ดเหนื่อยมากขึ้น จนนำไปสู่ความขัดแย้ง ส่วนบางโครงการผู้บริหารไปศึกษาต่อไม่มีเวลาบริหารโครงการ ปลดปล่อยครูทำกันเอง รวมทั้งขาดการประสานงานกับคณะทำงานฝ่ายตัวแทนชุมชน ทำให้ได้กระบวนการและข้อมูลที่ขาดความชัดเจน โดยเฉพาะประเด็นหลักพหุธรรมชาติ การใช้เวลานอกทำการ ทำให้เกิดผลกระทบต่อสถานการณ์ในครอบครัว

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

จากผลการศึกษาวิจัยด้วยรูปแบบการวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์ร่วมกิจกรรมการดำเนินงานของชุมชน การจัดฝึกอบรม การจัดเวที เครือข่าย การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง และการรวบรวม ข้อมูลที่เกี่ยวกับชุมชน ทำให้ได้ผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ 3 ประเด็น ได้แก่ ปัจจัยที่ เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน แนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ ของชุมชน และรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชน ดังนี้

1. บริบทชุมชน

1.1 ชุมชนดงป่าसान

ชุมชนดงป่าसानเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่มีระบบการผลิตทางเกษตรผูกพันพึ่งพาระบบ อุตสาหกรรมใหม่ มีการผลิตในไร่ นาอย่างเข้มข้น มีการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นส่งผลกระทบต่อ แหล่งอาหารตามธรรมชาติ ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมยังคงเป็นระบบเครือญาติ แต่ขณะเดียวกันการพึ่งพาในเชิงแลกเปลี่ยนแรงงานได้ลดลง มีการจ้างงานเพิ่มขึ้นและมีหนี้สิน จึงมีความต้องการเงินสดเพื่อใช้ในการผลิตและการใช้จ่ายในครัวเรือน สภาพเช่นนี้ส่งผลเชื่อมโยง ถึงระบบการอบรมสั่งสอนและดูแลเอาใจใส่ด้านคุณธรรมจริยธรรม โดยถือว่าเป็นหน้าที่ของทาง โรงเรียน ในด้านจารีตประเพณีของชุมชนก็มีการยึดถือปฏิบัติตามรอยอดีตมากกว่าจะทำด้วย ความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงระบบคุณค่าและความหมายประเพณีที่ดำรงและลักษณะถูกลด ความสำคัญลง วัดในหมู่บ้านก็มีพระสงฆ์จำนวนน้อย ไม่มีวัตรปฏิบัติในด้านการอบรมสั่งสอน ศีลธรรมแก่เยาวชนโดยตรง ความเคารพศรัทธาในพุทธศาสนายังมีความเข้มแข็งในระดับศาสนา แบบชาวบ้าน ระบบพุทธศาสนาในชุมชนสามารถดำรงอยู่อย่างกลมกลืนกับระบบความเชื่อ เกี่ยวกับผีของชุมชน ในพื้นที่ใกล้เคียงได้มีสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นเกิดขึ้นใหม่ ทำหน้าที่ส่งเสริม และพัฒนาคนเข้าสู่ระบบศีลธรรม มีการปฏิบัติธรรมบำเพ็ญศีลสมาธิวิปัสสนากัมมัฏฐาน และ ให้บริการฝึกฝนอบรมแก่ผู้สนใจอย่างต่อเนื่อง

1.2 ชุมชนแม่ชะจาน

ชุมชนแม่ชะจานเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท เป็นย่านธุรกิจใหญ่ของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว ตอนล่าง รองลงมาจากตัวเมืองเวียงป่าเป้า สภาพทั่วไปประกอบด้วยอาคารพาณิชย์ สถาน ประกอบการพาณิชย์ การธนาคาร หน่วยราชการต่าง ๆ สถานเอนกมัย ร้านค้าในระบบแฟรนไชส์

ร้านบริการตู้เกมส์ คอมพิวเตอร์ โรงแรม ร้านอาหารและคาราโอเกะ ตลาดสดขนาดใหญ่ที่เปิดทำการเช้าและเย็น ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่มีวัดพุทธศาสนากระจุอยู่ภายในพื้นที่นี้อยู่ถึง 3 แห่ง ล้วนเป็นวัดเก่าแก่แบบวัดพื้นเมืองล้านนาและวัดไทยใหญ่ นอกจากนี้ยังมีศาลเจ้า และองค์พระ ความเชื่อนอกศาสนาพุทธอีกหลายลัทธิ ระบบสังคมในชุมชนเริ่มมีลักษณะแยกกันอยู่ วัดที่เคยเป็นศูนย์สำคัญในอดีตก็ถูกลดบทบาทลง โดยเฉพาะในวันสำคัญทางศาสนาบางเทศกาลก็จะมีหน่วยงานท้องถิ่นจัดงานซ้อนทับทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านประเพณีพิธีกรรมที่เคยเป็นเครื่องมือยึดรวมผู้คนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาเป็นการจัดงานรื่นเริงแทน ในขณะที่ทางวัดเองแม้จะมีโรงเรียนพระปริยัติธรรม แต่ก็ไม่มีวัดรปฏิบัติในด้านการถ่ายทอดการทำสมาธิ วิปัสสนากัมมัฏฐาน การประกอบกิจทางศาสนาให้ความสำคัญในด้านประเพณีพิธีกรรมมากกว่า การปฏิบัติตามธรรมเนียมวินัยที่สมบูรณ์

1.3 ชุมชนสันมะเค็ด

ชุมชนสันมะเค็ด ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของชุมชนดงป่าล้าน เป็นชุมชนที่มีการประกอบอาชีพที่หลากหลาย รวมทั้งเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมอาหาร และการเกษตรซึ่งใช้แรงงานรับจ้างจากชุมชนในลักษณะถ้อยที่ถ้อยอาศัย ผู้ประกอบการได้ใช้ทรัพยากรที่ดินเกษตรและโรงงานอุตสาหกรรม พร้อมกับวัตถุดิบและแรงงานราคาถูกจากหมู่บ้าน และทิ้งของเสียจากโรงงานในลำน้ำแม่ลาว ชาวบ้านวัยหนุ่มสาวได้ค่าจ้างแรงงานรายวันพอเลี้ยงชีพ ชุมชนสันมะเค็ดยังผูกพันอยู่กับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง มีวัดเก่าแก่ประจำหมู่บ้านที่ได้รับการทำนุบำรุงอย่างดีจากชุมชน วัดทำหน้าที่บริการชุมชนในด้านการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และทุกวันพระเจ้าพรหมจะได้รับความสนใจเข้าร่วมฟังเทศน์ฟังธรรมจากชาวบ้านและผู้สูงอายุ นอกจากเทศกาลเข้าพรรษาก็ไม่มีข้อวัตรปฏิบัติอื่นใดเป็นพิเศษ และไม่มีการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเช่นเดียวกับ “วัดบ้าน” ทั่วไปในพื้นที่เดียวกัน ชุมชนสันมะเค็ดยังมีแรงเกาะแน่นทางสังคมสูงพิจารณาได้จากการให้ความสำคัญกับระบบหัวหมวดวัด ซึ่งจะทำหน้าที่ผนึกแน่นชุมชนเข้าด้วยกัน ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือกับทางวัดมากกว่าทางโรงเรียน เพราะถือว่าทางโรงเรียนเป็นหน้าที่ของรัฐ ส่วนวัดเป็นหน้าที่ของชาวบ้าน และชาวบ้านยังถือคตินิยมในเรื่อง “พระเจ้าบ้านคับไหว้ไปไหว้พระเจ้าบ้านเป็น” และชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่รู้จักการปฏิบัติบำเพ็ญในระบบไตรสิกขา และอุปถัมภ์บำรุงวัดด้วยความเชื่อถือศรัทธาเป็นที่ตั้ง

2. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา

งานวิจัยเรื่องนี้ได้ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา 3 ประเด็น ได้แก่ สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา สาเหตุของปัญหา และความต้องการของชุมชนจากการศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ที่มีข้อสรุปดังนี้

2.1 ชุมชนคงป่าล้าน

2.1.1 สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา

ชุมชนคงป่าล้านมีมุมมองที่เกี่ยวกับปัญหาการปฏิรูปการศึกษาโดยพิจารณาจากพฤติกรรมของผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่าย โดยใช้วิธีมองผ่านมุมมองของกันละกัน ระหว่างฝ่ายนักเรียน ฝ่ายพ่อแม่ผู้ปกครอง และฝ่ายครู สรุปสภาพปัญหาได้ดังนี้

1) พฤติกรรมของนักเรียนที่ไม่น่าพึงพอใจ เป็นพฤติกรรมทางกาย วาจา ใจ ที่แสดงออกไม่เหมาะสมและก่อให้เกิดโทษ ทุกข์ แก่ตนและผู้อื่น ได้แก่ กิริยาก้าวร้าวรุนแรง เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน ขโมยหยิบขยวทรัพย์สินของผู้อื่น มีพฤติกรรมล่อแหลมทางเพศ ใช้วาจาไม่เหมาะสม ทำให้เสียหายแก่ตนและผู้อื่น เสพสุรา เหล้า เบียร์ บุหรี่ กิริยามารยาทขาดความสุภาพอ่อนน้อม ไม่มีสัมมาคารวะ และไม่มีระเบียบวินัยและความรับผิดชอบ

2) พฤติกรรมของพ่อแม่ผู้ปกครองที่ไม่น่าพึงพอใจ เป็นพฤติกรรมต้นแบบที่ไม่เหมาะสม ได้แก่ การดื่มสุรา สูบบุหรี่ ขอบคุตาทุบตีลูกโดยไม่มีเหตุผล ไม่มีเวลาอบรมเลี้ยงดูลูก ไม่ทำงานแต่เช้ากลับบ้านมีดเคี้ยว ทะเลาะกันให้ลูกเห็น เล่นการพนัน หว่ย มวยตู้ ใช้สารพิษและเคมีทำนาทำสวนเป็นการทำร้ายชีวิตสัตว์ พุดจาส่อเสียดนินทาว่าร้ายกัน วาจาขาดความไพเราะ ชอบสนุกสนานติดดูหนัง ดูละคร ชอบงานเลี้ยงสังสรรค์วันเกิดวันมงคลต่าง ๆ

3) พฤติกรรมของครูไม่น่าพึงพอใจ เป็นพฤติกรรมการทำงานและความประพฤติทั่วไป ได้แก่ ครูบางคนมาทำงานสายและกลับก่อนโรงเรียนเลิก ครูบางคนพุดจาและแสดงกิริยามารยาทต่อนักเรียนไม่เหมาะสม ครูทำโทษนักเรียนด้วยการเขียนตี ดู ด่า ครูบางคนดื่มสุรา สูบบุหรี่ให้เด็กเห็น ครูบางคนเล่นการพนัน หว่ย มวยตู้

2.1.2 สาเหตุของปัญหาในมุมมองของชุมชน สรุปได้ดังนี้

1) ด้านการจัดการศึกษา ระบบการบริหารจัดการไม่เอื้อต่อการพัฒนาผู้เรียน ในด้านคุณธรรม จริยธรรม การเรียนรู้ภูมิปัญญาและองค์ความรู้ท้องถิ่น การคิดวิเคราะห์ ครูผู้สอนมีพฤติกรรมไม่เหมาะสม ไม่เป็นต้นแบบที่ดีทางกาย วาจา

2) ด้านครอบครัว พ่อแม่ผู้ปกครองให้ความสำคัญในด้านบริโภคนิยม จึงเร่งการทำมาหากินในไร่นาอย่างเข้มข้น ไม่ให้ความสำคัญในการอบรมบุตรหลาน มีการซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกที่ทันสมัยภายในบ้าน ตลอดจนสื่อเทคโนโลยี ปลอ่ยทิ้งให้เด็กอยู่กับสื่อมากกว่าการสร้างความสัมพันธ์อันอบอุ่นภายในครอบครัว ทำให้เด็กได้รับอิทธิพลจากสื่อโดยไม่ได้รับการชี้แนะถึงผลดีผลเสียจากผู้ปกครอง

3) ด้านวัด วัดมีเจ้าอาวาสสูงอายุแล้ว มีพระลูกวัดที่มีการศึกษาสูง แต่ต้องไปปฏิบัติภารกิจเป็นครูใหญ่โรงเรียนพระปริยัติธรรมในพื้นที่อื่น จึงไม่มีการเอาใจใส่บำรุงวัดให้เป็นสถานที่เอื้อต่อการอบรมพัฒนาจิตใจ ทางวัดให้ความสำคัญต่อการประกอบประเพณีพิธีกรรมงาน

บุญต่าง ๆ ของชาวบ้าน แต่ไม่มีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้พุทธศาสนาและการปฏิบัติบำเพ็ญธรรมกันมีพื้นฐานให้แก่ชุมชน และเยาวชน

4) ด้านองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น เน้นการพัฒนาด้านโครงสร้างพื้นฐาน ไม่ให้ความสำคัญในการส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และการพัฒนาจิตใจคนเลย ได้แต่เน้นด้านกีฬาและสุขภาพทางร่างกาย

5) ด้านปัญหานี้สิน ชุมชนทำการเกษตรพึ่งพาทุนภายนอกและปลูกพืชเศรษฐกิจ ทำให้มีการลงทุนใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และกำจัดวัชพืชสูง ตกอยู่ในระบบผูกขาดของนายทุนทำให้เสียเปรียบ และมีหนี้สินตามมา เกิดวงจรชีวิตที่ต้องเร่งระดมการเพาะปลูก แต่ยิ่งทำมากก็ยิ่งมีภาระมากหมุนวนอยู่ไม่รู้จบ ซึ่งมีผลต่อสัมพันธภาพในครอบครัวและความอบอุ่นของบุตรหลาน กลายเป็นพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ในที่สุด

2.1.3 ความต้องการของชุมชน

ชุมชนคงป้าต้องการให้มีการปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ เพื่อพัฒนาคุณธรรมนักเรียนโรงเรียนบ้านคงป้าสำนให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ 10 ลักษณะ ได้แก่ ความเป็นผู้มีเมตตา มีจิตสันโดษในทรัพย์สิน ซื่อสัตย์ต่อภรรยาสามีไม่ย้อแอ้งของรักของบุคคลอื่น มีวาจาดีไม่พูดเท็จ พูดหยาบ พูดส่อเสียด พูดนินทา ไม่เสพสุราของมีนเมา รู้จักพึ่งตนเอง ชยันต์รับผิดชอบตนเอง ประหยัดอดออม มีวินัย ปฏิบัติตามหลักธรรมทางศาสนา และรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

2.2 ชุมชนแม่ชะจาน

2.2.1 สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา

ชุมชนแม่ชะจานมีมุมมองเกี่ยวกับปัญหาการปฏิรูปการศึกษา โดยพิจารณาจากพฤติกรรมของผู้เกี่ยวข้อง 3 ฝ่าย เช่นเดียวกับชุมชนคงป้าสำน กล่าวคือใช้วิธีมองผ่านมุมมองของกันและกันระหว่างฝ่ายนักเรียน ฝ่ายพ่อแม่ ผู้ปกครอง และฝ่ายครู สรุปสภาพปัญหาได้ดังนี้

1) พฤติกรรมของนักเรียน พฤติกรรมของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานในมุมมองของชุมชน คือปัญหาพฤติกรรมด้านวินัย ได้แก่ กิริยามารยาทไม่เรียบร้อยขาดสัมมาคารวะ ไม่มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่นมักชอบทะเลาะชกต่อยกัน ไม่มีความรับผิดชอบไม่ช่วยทำงานบ้าน ติดเกมส์ กินอาหารไม่มีประโยชน์ใช้เงินมาก ไม่เคารพกฎกติกาชอบหนีออกนอกโรงเรียน ไม่ตั้งใจเรียน เข้าแถวไม่มีระเบียบ เป็นต้น

2) พฤติกรรมของครู พฤติกรรมของครูในมุมมองของเด็ก ได้แก่ ครูไม่ทำตามกฎระเบียบโรงเรียนเด็กจึงทำตาม ครูใช้อารมณ์กับเด็กชอบใช้วาจาดูด่าหยาบคาย ทำร้ายจิตใจเด็ก ชอบบังคับและตีนักเรียนโดยไม่มีเหตุผล ครูไม่เข้าใจเด็กไม่เอาใจใส่นักเรียน เป็นต้น

3) พฤติกรรมของผู้ปกครอง พฤติกรรมของผู้ปกครองในมุมมองของเด็ก ได้แก่ การใช้อารมณ์และชอบดุด่า ตี บุตรหลานโดยไม่ฟังเหตุผลของเด็ก ผู้ปกครองบางคนยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด ทำงานมากไม่มีเวลาเอาใจใส่อบรมสั่งสอน บางคนก็เอาใจลูกหลานมากเกินไป เป็นต้น

4) ชุมชนในมุมมองของเด็ก เด็กนักเรียนมองชุมชนว่าเป็นชุมชนที่ไม่สงบสุข ไม่สะอาดมีแต่ขยะ น้ำเน่าเหม็น วิทยุรบกวนเสียงดังตลอดเวลา มีการรบกวนเด็กในชุมชนคนทะเลาะกัน ดิฉันเสียดใจ ดิฉันเศร้า เป็นต้น

2.2.2 สาเหตุของปัญหา ชุมชนแม่ชะจานได้วิเคราะห์ในประเด็นสาเหตุของปัญหาไว้ 3 ด้านได้แก่ สาเหตุจากตัวนักเรียนเองขาดความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมด้านสิ่งแวดล้อมและชุมชนก็ไม่เชื่อต่อการพัฒนาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ครอบครัวพ่อแม่ผู้ปกครองขาดความรู้ในหลักธรรมที่แท้จริง มุ่งทำมาหากินขาดความใส่ใจด้านอุปนิสัย ความประพฤติของบุตรหลาน

2.2.3 ความต้องการของชุมชน

ชุมชนแม่ชะจานต้องการให้มีการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาวิทยุ นักเรียนด้วยวิธีการบูรณาหลักพุทธธรรมเข้ากับการจัดการเรียนการสอนและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร เพื่อให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ในด้านความมีวินัยในตนเอง ความมีเมตตา กรุณา การมีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่และความเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ

2.3 ชุมชนสันมะเค็ด

2.3.1 สภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษา

ชุมชนสันมะเค็ดมีมุมมองประเด็นปัญหาผ่านการสังเกตของครู และการจัดเวทีสะท้อนภาพพฤติกรรมนักเรียนในมุมมองของผู้ปกครองและชุมชนแยกเป็นพฤติกรรมที่เป็นปัญหาทางกาย ทางวาจา ประมวลได้รวม 25 กรณี ได้แก่ ความไม่มีระเบียบวินัย การกิน การเข้าแถวการแต่งกาย ความไม่รับผิดชอบ ลักขโมย ทะเลาะวิวาท พุดจาเยาะเย้ยถากถางผู้อื่น โกหก ใส่ร้ายป้ายสีกัน พุดจาหยาบคาย เป็นต้น

2.3.2 สาเหตุของปัญหา

ชุมชนวิเคราะห์ว่าสภาพปัญหาพฤติกรรมของเด็กดังกล่าวมาจากปัจจัยเกี่ยวกับตัวเด็กที่มีใจโลภ ใจโกรธ ใจหลง และมาจากปัจจัยที่แวดล้อมตัวเด็ก ได้แก่ ปัญหาด้าน

เศรษฐกิจของชุมชน วัตถุประสงค์การอบรมสั่งสอนหลักธรรมและคนก็เข้าไม่ถึงหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ยังมีปัจจัยด้านสังคม วัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปสู่การเน้นบริโภคนิยม ละเลยวัฒนธรรมประเพณีเดิม สังคมไม่ลงโทษคนผิด ครอบครัวแตกแยก เป็นต้น

2.3.3 ความต้องการของชุมชน

ชุมชนสันมะเค็ดต้องการให้มีการปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณธรรมให้นักเรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์คือ ให้เป็นผู้ที่ประพฤติดี ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ

3. แนวทางการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชน

หลังจากได้วิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาแล้วชุมชนได้ตัดสินใจเลือกแนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการปฏิรูปการเรียนรู้ของผู้เรียน เพื่อตอบสนองประเด็นปัญหาด้านคุณลักษณะทางคุณธรรมของเด็ก โดยมีขั้นตอนการปฏิรูปการศึกษาทั้งหมด 4 ขั้นตอน ดังนี้

3.1 การพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษา

ชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาก่อนการพัฒนาผู้เรียน จึงได้ร่วมกันเข้ารับการฝึกอบรมค่ายคุณธรรมวิถีพุทธ 2 ครั้ง คือที่วัดพระธาตุแม่เจดีย์ อำเภอเวียงป่าเป้า และศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย นอกจากนี้ยังมีการศึกษาหลักพุทธธรรมจากเอกสารตำรา และจากการสนทนาธรรมกับพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนากัมมัฏฐานในท้องถิ่น ผลการศึกษาอบรมทำให้บุคลากรทางการศึกษาเกิดการเรียนรู้ถึงคุณลักษณะที่เหมาะสมในด้านคุณธรรม ความประพฤติ และพิจารณาเห็นว่าคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาตามแนววิถีพุทธควรเป็นผู้มีจิตใจเมตตา กรุณา ประพฤติธรรมและเข้าถึงธรรม ถ้าเป็นนักบวชก็ต้องอยู่ในธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด มีความศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธศาสนา มีอิทธิบาท 4 ในการประกอบกิจการงานหน้าที่ มีhiriโอดตปปะ พรหมวิหาร 4 และขันติธรรมและเป็นแบบอย่างที่ดี

3.2 การพัฒนาองค์ความรู้วิถีพุทธและเทคนิคการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

ในด้านองค์ความรู้วิถีพุทธนั้น ชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้หลักธรรมในพุทธศาสนาทั้งภาคทฤษฎี (ปริยัติ) และภาคปฏิบัติ ประมวล โดยสรุป ได้แก่ แนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักไตรสิกขา คือ สมาธิ ปัญญา และทาน คือ ภาวนา แก่นพุทธศาสตร์ สัปายะ 4 การสวดมนต์ การทำสมาธิอานาปานสติภาวนา และเดินจงกรม การแผ่เมตตา นิเวศน์ 5 หลักการครองตน ครองคน และครองงาน อิทธิบาท 4 อริยบุคคล 4 กับสังโยชน 10 ไตรสรณาคัมภีร์อังเกชม คัมภีร์มณุษย์ และมารยาทชาวพุทธ

ส่วนในด้านเทคนิคการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธนั้น ชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้เข้ารับการอบรมแนวทางการจัดทำหลักสูตร และนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ จัดให้โดย

โครงการวิจัยแกนกลาง โดยมีวิทยากรจากสถาบันทางวิชาการต่าง ๆ หลายแห่ง รวมทั้งวิทยากรที่เป็นคณะสงฆ์ในท้องถิ่น ครูในท้องถิ่น และศิลปินอิสระเป็นผู้ให้ความรู้ สรุปประเด็นที่เกี่ยวกับเทคนิคการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ ได้แก่ ศิล สมาธิ ปัญญา : วิธีสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ พุทธวิธีการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พุทธวิถีกับการเยียวยาสุขภาวะทางใจ อริยประเพณีในวิถีพุทธล้านนา พุทธศิลป์เพื่อพุทธบูชา จิตรกรรมและประติมากรรมเพื่อพุทธบูชา เรียนรู้วิถีพุทธผ่านนิทานธรรม Service Learning การจัดการศึกษาวิถีพุทธตามแนวคิดคิดดีแบร์สกูล การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธแบบ Sompong Style นอกจากนี้ได้แก่ องค์ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์การศึกษาครูงานโรงเรียนต้นแบบ 4 แห่ง คือโรงเรียนฝั่งต้น และโรงเรียนปู่แกง เขตการศึกษา 2 จังหวัดเชียงราย โรงเรียนพระสุทธมยานเถระวัดท่าซุง จังหวัดอุทัยธานี และโรงเรียนสัตยาไสย จังหวัดลพบุรี

3.3 การพัฒนาแนวคิดการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธ

ผลจากการที่ชุมชนได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธด้วยรูปแบบต่าง ๆ หลากหลาย ได้ช่วยให้สามารถสังเคราะห์แนวคิดการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธเพื่อนำไปใช้เป็นฐานสำคัญในการออกแบบหลักสูตรและสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ ประมวลได้ 6 แนวคิด ได้แก่ แนวคิดที่ให้ความสำคัญในด้านคุณค่าความสำคัญของวิถีพุทธ บทบาทและความเข้มแข็งของสถาบันพุทธศาสนา คุณค่าของศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวทางการจัดการเรียนรู้ที่เน้นใจครูใจเด็ก การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและแนวคิดที่เชื่อมั่นในศักยภาพมนุษย์ ซึ่งฐานคิดทั้งหมดนี้ได้อิงอยู่กับหลักธรรมวิถีพุทธต่าง ๆ ได้แก่ หลักสามัคคีธรรม หลักภวนา 4 อริยมรรค ไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ และอริยสัจ 4 เป็นต้น

3.4 การพัฒนารูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

รูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้เป็นผลผลิตปลายทางของกระบวนการปฏิบัติการศึกษาของชุมชนในขั้นตอนต่าง ๆ ที่ผ่านมา ชุมชนได้สร้างสรรค์นวัตกรรมรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อตอบสนองเป้าหมายสุดท้ายของการปฏิบัติการศึกษาคือการพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนของแต่ละชุมชนตามความคาดหวังไว้ตั้งแต่เริ่มดำเนินการ โดยให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ให้เข้ากับวิถี หรือลักษณะเฉพาะของแต่ละฐานการเรียนรู้ แล้วทดลองปฏิบัติจริงในภาคเรียนที่ 2 จากการศึกษาพบว่า ชุมชนดงป่าล้านสร้างได้ 7 นวัตกรรม ชุมชนแม่ชะจานสร้างได้ 12 นวัตกรรมหลัก ชุมชนสันมะเค็ดสร้างได้ 8 นวัตกรรม จำแนกตามวิถีการเรียนรู้ได้ 6 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบวิถีห้องเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีโรงเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีค่ายคุณธรรมเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นฐานการเรียนรู้ และรูปแบบวิถีวัดเป็นฐานการเรียนรู้

ในด้านหลักธรรมหรือวิถีพุทธที่ปรากฏในวัตรกรรมต่าง ๆ ของชุมชนนั้น จากการวิเคราะห์พบว่ากระบวนการเรียนรู้สอดคล้องกับหลักธรรมวิถีพุทธที่ค่อนข้างเด่นชัด 8 หลักธรรม ได้แก่ วุฑฒิ 4 อริยทรัพย์ 7 สปัจริยธรรม 7 สปัจริยบัญญัติ 3 บุญกิริยาวัตถุ 10 อริยสัจ 4 ไตรสิกขา และศรัทธา 4 ซึ่งหากประมวลแล้วจะรวมลงในหลักธรรมใหญ่คือไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา แต่ก็ยังเป็นระดับเบื้องต้นยังไม่ใช่ไตรสิกขาในระดับโลกุตระธรรม

ส่วนแนวคิดในการจัดการเรียนรู้ของชุมชนมี 6 หลักการ ได้แก่ การพัฒนาศรัทธาที่ถูกต้อง ในทางพุทธศาสนา การบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิต การลงมือปฏิบัติจริง การเน้นความต่อเนื่อง การมีกัลยาณมิตร และการสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น

4. ผลลัพธ์ที่เกิดจากการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชน

ชุมชนได้เกิดการเรียนรู้และการปรับตัวในด้านที่สำคัญ 5 ด้านได้แก่การเรียนรู้และการปรับตัวด้านคุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญา ในมิติวิถีพุทธ การเรียนรู้และการปรับตัวด้านทัศนคติที่มีต่อการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ การเรียนรู้และการปรับตัวในด้านการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วม การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบในระดับสาธารณะและแนวคิดการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับพื้นที่ สรุปได้ดังนี้

การเรียนรู้และการปรับตัวด้านคุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญา ในมิติวิถีพุทธได้แก่ การปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมทางศาสนา เข้าสู่การเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการให้ทาน รักษาศีล การทำสมาธิภาวนา มีคุณภาพจิต และคุณภาพชีวิตที่สงบเย็นเป็นสุข ลด ละ เลิก อบายมุข และมีความเมตตาต่อกัน ให้ความสำคัญต่อการปฏิบัติบูชาเพื่อยุติกรรมเก่ามีฐาน เป็นต้น

การเรียนรู้และการปรับตัวด้านทัศนคติที่มีต่อการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ได้แก่ การเปลี่ยนจากความถือมั่นในการใช้อำนาจวินัยภายนอกกับผู้เรียนมาเป็นการใช้กระบวนการแห่งความเข้าใจ มีเมตตา และเชื่อมั่นในศักยภาพการเรียนรู้ของเด็กว่า หากมีวิธีที่ถูกต้องเหมาะสมก็จะพัฒนาเด็กได้จากวินัยภายในโดยไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ หรือความรุนแรงใด ๆ ทั้งทางกาย และวาจา เพราะการปฏิบัติที่เหมาะสมต่อเด็ก คือการมีใจที่เมตตาเป็นพื้นฐานสำคัญ ครู ผู้บริหาร และผู้ปกครองต้องเป็นต้นแบบที่ดี

การเรียนรู้และการปรับตัวด้านการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วม ได้แก่ การใช้กระบวนการสร้างความสัมพันธ์กับหน่วยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาในลักษณะที่หลากหลายเพื่อสร้างโอกาสการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลด้วยกัน เช่น การใช้เวทีชุมชน การประชุมหารือและวางแผน และการใช้กลไกความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบในระดับสาธารณะ ได้แก่ การพัฒนารูปแบบนวัตกรรม การเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธแล้วปรับเข้าไปใช้ในแผนปกติของโรงเรียนทั้ง 3 พื้นที่ มากน้อยแตกต่างกันบ้าง บางพื้นที่เกิดการสร้างกฎระเบียบปฏิบัติขึ้นในชุมชน บางพื้นที่มีการเปลี่ยนแปลงวิถีปฏิบัติแบบลด ละ เลิกอบายมุข นอกจากนี้บางพื้นที่ได้เป็นพื้นที่ศึกษาดูงาน และได้รับเกียรติคุณด้านต่าง ๆ

แนวคิดการจัดกระบวนการเรียนรู้ แบ่งออกเป็น 4 กลุ่มแนวคิด ได้แก่ กลุ่มว่าด้วยผู้เรียน กลุ่มว่าด้วยสิ่งที่เรียน กลุ่มว่าด้วยวิธีเรียนและกลุ่มว่าด้วยบรรยากาศการเรียนรู้

5. ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ

ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลกระทบต่อกระบวนการปฏิรูปการศึกษาของชุมชนมีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก ได้แก่ นโยบายการจัดการศึกษาของรัฐและวิสัยทัศน์ของโรงเรียน บทบาทของนักวิจัยและนักวิชาการสถาบันอุดมศึกษาที่หลากหลาย บทบาทของพระสงฆ์นักบวชจากวัด และสถาบันพุทธศาสนาทั้งภายในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่น บทบาทและศักยภาพของชุมชน พ่อแม่ ผู้ปกครองนักเรียนและตัวนักเรียน ครูและผู้บริหาร ผู้นำชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งทุนสนับสนุนการวิจัย

เงื่อนไขที่เป็นข้อจำกัดที่มีผลต่อการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ ได้แก่ เงื่อนไขของระบบโรงเรียน ซึ่งมีข้อจำกัดในด้านระยะเวลาดำเนินการที่ตายตัว และภาระงานปกติของบุคลากรที่ทำให้ไม่มีเวลาว่างพอที่จะเอื้อต่อการพัฒนาประสิทธิภาพและคุณภาพการจัดการเรียนการสอน นอกจากนี้ยังเกี่ยวข้องกับกลไกราชการในแง่การบังคับบัญชา ซึ่งมีผลต่อการตัดสินใจของผู้ได้บังคับบัญชา

อภิปรายผลการวิจัย

จากบทสรุปที่ได้จากกระบวนการวิจัยดังกล่าวมาข้างต้น ทำให้ได้ข้อค้นพบหลายประการที่นำไปสู่การเชื่อมโยงแนวทางใหม่ ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นของชุมชนในอนาคต กล่าวคือ ได้พบว่าชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ แม้จะมีรายละเอียดของบริบท สถานการณ์ปัญหาและความต้องการแตกต่างกัน มีนวัตกรรมแตกต่างกัน แต่เมื่อศึกษาโดยรวมแล้วกลับเห็นความเป็นเอกภาพร่วมกันหลายด้าน ในขณะเดียวกันก็มีความแตกต่างที่หลากหลายเช่นเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การวิจัยเรื่องนี้ได้มุ่งศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชน แต่มุ่งจะหาคำตอบว่าชุมชนกำลังเผชิญอยู่กับอะไร มีมุมมองต่อสถานการณ์นั้นอย่างไร มีการจัดการบนฐานองค์ความรู้ ใด อย่างไร มีองค์ความรู้และวิธีใดบ้างที่เป็น “ยานมอใหญ่” ทำหน้าที่เยียวยาสถานการณ์นั้น ๆ เพื่อจะได้ช่วยกันหาคำตอบเกี่ยวกับแนวทางในอนาคตที่เหมาะสมกับชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ ซึ่งอาจจะเป็นบทเรียนร่วมสำหรับชุมชนอื่นที่มีบริบทและสถานการณ์ปัญหาใกล้เคียงกันต่อไปได้ด้วย

สำหรับประเด็นสำคัญที่จะนำมาอภิปรายผลในที่นี้ จะเน้นการพิจารณาเฉพาะบางประเด็นที่เห็นว่าเมื่อพิจารณาแล้วจะช่วยให้เข้าใจกระบวนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ของชุมชน พร้อมกับนำเสนอแนวทางใหม่เสริมเข้าไปในระหว่างการอภิปรายผล แล้วจึงจะประมวลและสังเคราะห์ออกมาเป็นรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชนต่อไป ดังนี้

ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น

การศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่น ได้แก่ การศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชนด้วยการสำรวจข้อมูลที่เกี่ยวข้องในด้านต่าง ๆ เพื่อการค้นหาลักษณะปัญหาและสาเหตุของปัญหา ความต้องการหรือทิศทางที่จะต้องดำเนินการให้เกิดขึ้น รวมทั้งการประเมินศักยภาพของชุมชน การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาอย่างรอบด้านจะช่วยให้ทราบถึงความเชื่อมโยงของปัจจัยต่าง ๆ ทั้งส่วนที่เป็นปัจจัยให้เกิดปัญหาและส่วนที่เป็นปัจจัยสนับสนุนการแก้ไขปัญห และที่สำคัญ คือจะทำให้ทราบถึงสภาพปัญหาที่แท้จริง เป้าหมายที่ชัดเจน แนวทางการสร้างกลไกในการจัดสรรเชื่อมโยงปัจจัยเกื้อหนุน ตลอดจนการตัดสินใจเลือกกระบวนการวิธีการแก้ไขปัญหามาที่สามารถตอบสนองชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ บทสรุปดังกล่าวนี้ได้มาจากการศึกษาขั้นตอนการเตรียมการของชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว ทั้ง 3 พื้นที่ซึ่งมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงและแตกต่างกัน ทั้งในด้านกระบวนการและผลกระทบต่อขั้นตอนที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะขั้นตอนการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหา อันเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธของชุมชน

ชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้ดำเนินการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาผ่านกลไกชุมชน 2 ลักษณะแตกต่างกัน คือ ชุมชนดงป่าล้านและชุมชนแม่ชะจานใช้กลไกแบบ "จับเข้าคุยกัน" ในขณะที่ชุมชนสันมะเค็ดใช้วิธี "พูดกันคนละที" ให้คนกลางเป็นผู้ตัดสิน ซึ่งมีผลสำคัญต่อการเข้าถึงประเด็นปัญหาและการเชื่อมโยงให้เกิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาเพื่อแก้ปัญหาในระยะปูทางสร้างฐานเบื้องต้น

ชุมชนดงป่าล้านและชุมชนแม่ชะจานได้สร้างกลไกการมีส่วนร่วมระหว่างบุคคล 3 ฝ่าย ที่ชุมชนเห็นว่ามีความเกี่ยวข้องโดยตรงต่อสภาพปัญหาการศึกษาของชุมชน ได้แก่ ฝ่ายโรงเรียนซึ่งประกอบด้วยครูผู้สอนและผู้บริหาร (เฉพาะชุมชนแม่ชะจาน) ในฐานะผู้รับผิดชอบในการจัดการเรียนการสอนให้แก่ลูกหลานของชุมชนและในฐานะเป็นกลไกของรัฐ อีกฝ่ายหนึ่งได้แก่ผู้เรียนซึ่งเป็นนักเรียนในสังกัดโรงเรียนของรัฐเป็นผู้อยู่ในฐานะผู้รับการถ่ายทอดศิลปวิทยาการจากบุคลากรทางการศึกษาของโรงเรียน และฝ่ายสุดท้ายได้แก่ พ่อแม่ ผู้ปกครองของนักเรียนในฐานะผู้อบรมดูแลบุตรหลานในครอบครัวและผู้กำกับติดตามการดำเนินงานของโรงเรียน บุคคลทั้ง

3 ฝ่าย ได้เสนอปัญหาผ่านมุมมองของกันและกัน จนได้ “ภาพ” ของปัญหา และสาเหตุที่มาที่เกี่ยวข้องกับปัญหาระดับหนึ่ง แล้วนำเสนอในเวทีร่วมกัน กลไกเช่นนั้นทำให้ผู้มีส่วนร่วมทุกฝ่ายได้รับรู้ตรงกัน เกิดการยอมรับร่วมกัน และเกิดความตระหนักร่วมกัน โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานยังได้ให้การประเมินเชิงปริมาณเข้าช่วยวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาด้วย เพื่อให้สามารถมองเห็นถึงระดับความเข้มข้นรุนแรงของปัญหาซึ่งก็พบว่าไม่เข้มข้นรุนแรงแต่ก็ถือว่าเป็นประเด็นปัญหาที่ยืดเยื้อมานานจนใช้คำว่า

“เอาละอ่อนบ่ออยู่” (เอาเด็กไม่อยู่)

ในขณะเดียวกันชุมชนสันมะเค็ดก็เลือกให้กลไกการศึกษาปัญหาแบบแยกส่วน คือมีการประมวลปัญหาจากตัวแทนนักเรียนและครูไว้ก่อน แล้วจึงเชิญประชุมผู้ปกครอง ซึ่งเป็นกลไกสร้างความร่วมมือในการนำเสนอสภาพปัญหาจากฝ่ายผู้ปกครองเพียงฝ่ายเดียว โดยทางโรงเรียนเป็นฝ่ายดำเนินการประชุมให้ผู้เข้าร่วมประชุมเขียนสภาพปัญหาและความต้องการใส่ในกระดาษเป็นรายบุคคลโดยไม่ได้ระบุประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการศึกษาที่ชัดเจน หลังจากนั้นฝ่ายผู้ดำเนินการประชุมได้ประมวลผลและรายงานให้ที่ประชุมทราบ โดยไม่มีการค้นหาสาเหตุและวิธีแก้ไขปัญหาร่วมกัน ผลการประชุมจึงทำให้ได้ประเด็นปลายแตกที่ไม่ช่วยให้ชาวบ้านมองเห็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะผู้เรียนได้อย่างเด่นชัด จะเห็นได้ว่ากลไกดังกล่าวทำให้การพิจารณาประเด็นปัญหามีความไม่ชัดเจนเท่าที่ควรและที่สำคัญคือกลไกแยกส่วนทำให้แต่ละฝ่ายไม่ได้รับทราบปัญหาร่วมกัน ไม่เกิดบรรยากาศการยอมรับร่วมกันและขาดความตระหนักร่วมกัน ซึ่งส่งผลกระทบทำให้พ่อแม่ผู้ปกครองยังคงเป็นเพียงผู้เฝ้าคอยคำตอบและคอยดูว่า “แล้วโรงเรียนจะทำอย่างไรต่อไป” แทนที่จะเกิดความตระหนักว่า “แล้วเราจะทำอย่างไรกันดี” ด้วยเหตุนี้กระบวนการเริ่มต้นของสันมะเค็ดจึงยังไม่สามารถนำเข้าสู่การปรับเปลี่ยนทัศนคติของชุมชนที่มองว่า “โรงเรียนเป็นของรัฐ วัดเป็นของชาวบ้าน” ได้

ส่วนในด้านการวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาก็เป็นส่วนสำคัญที่จำเป็นต้องมีหลักการหรือเกณฑ์พิจารณา ไม่เช่นนั้นก็จะทำให้ไม่สามารถค้นหาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาได้ ดังกรณีของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่

แม้ว่าทั้ง 3 ชุมชนจะได้มองเห็นสภาพปัญหาในระยะแรกก็ใช่ว่าจะเป็นประเด็นที่ “จับต้อง” ได้ทันที คือ ยัง “จับ” ไม่ได้ว่า “อะไร” คือ “ตัวปัญหาที่แท้จริง” ซึ่งมีผลถึงการตัดสินใจสร้างทางเลือก ข้อค้นพบในขั้นตอนนี้ก็คือ ชุมชนยังขาดชุดความรู้ที่จำเป็นในการสร้าง “เกณฑ์” มาประเมินสถานการณ์ปัญหานั้นเอง จนเมื่อได้มีการศึกษาองค์ความรู้วิถีพุทธแล้ว จึงทำให้สามารถหาเกณฑ์หรือชุดความรู้มาอธิบายสภาพปัญหาที่ “ฟู” ขึ้นมาให้เห็นได้อย่างไม่เป็นระเบียบนักในระยะแรก ในที่สุดทั้ง 3 ชุมชนจึงต้องใช้เวทีระดมสมองในการ “กรองสถานการณ์” ปัญหากันใหม่

โดยใช้องค์ความรู้ชุดใหม่เป็นเครื่องช่วยขยายมุมมองกันอีกหลายครั้ง โดยมีผู้วิจัยเข้าร่วมให้การหนุนเสริมในเวทีแต่ละชุมชนก่อนจัดเวทีเครือข่ายวิจัยแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันต่อไป

กระบวนการวิเคราะห์สถานการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนข้อพิจารณาดังต่อไปนี้

1. การปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ ควรเริ่มต้นจากการศึกษาและสำรวจสถานการณ์ปัญหาในท้องถิ่นอย่างรอบด้านก่อน

2. กลไกที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการวิเคราะห์และกรองสถานการณ์ปัญหา ควรจะเป็นกลไกที่ทุกฝ่ายหันหน้าเข้าหากันหรือใช้วิธี “จับเข่าคุยกัน” แทนการใช้วิธี “พูดกันคนละที่” และบางที่ 3 ฝ่าย ดังข้างต้นอาจจะไม่เพียงพอ ฝ่ายที่น่าจะมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นยังมีอีกหลายฝ่าย เช่น หน่วยงานปกครองท้องถิ่น และวัดหรือสถานบันพุทธศาสนา และหน่วยสาธารณสุข เป็นต้น กลไกที่เหมาะสมจะทำให้ทุกฝ่ายกล้าเผชิญและยอมรับความจริงร่วมกัน รวมทั้งมีความพร้อมที่จะร่วมเป็นภาคีปฏิรูปการศึกษาอย่างจริงจัง

3. การวิเคราะห์และการกรองสถานการณ์ปัญหาการปฏิรูปการศึกษาแนวพุทธ จำเป็นต้องมีชุดความรู้หรือเกณฑ์ที่สอดคล้องกับลักษณะปัญหาเป็นเครื่องมือ และควรมีการทบทวนให้เกิดความแน่ใจ

4. การวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาและการสำรวจศักยภาพชุมชน เป็นขั้นตอนที่ละเอียดอ่อน นอกจากต้องกล้าเผชิญความจริงแล้วยังต้องใช้หลักวิถีพุทธว่าด้วย อดิ 4 เป็นข้อพึงระวัง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องด้วยความไม่รู้จริง เห็นจริง หรือความกลัวสูญเสียผลประโยชน์ เพราะรักใคร่ชอบพอนหรือเพราะความไม่พึงพอใจเป็นการส่วนตัว เพื่อป้องกันการสูญเสียโอกาสดี ๆ ที่พึงจะได้รับภายในเวลาอันควร

5. ในด้านการสำรวจและประเมินศักยภาพชุมชนอย่างรอบด้านนั้น การศึกษานริบทชุมชนในพื้นที่จำกัดอาจช่วยให้มองเห็นสภาพปัญหาในรายละเอียดหรือต้นทุนในท้องถิ่น ซึ่งอาจมีพร้อมอยู่แล้วมากมาย โดยที่ชุมชนอาจจะไม่ต้อง “ลงทุนเดินทางไปแสวงไกล” เพียงเพื่อจะเสริมความมั่นใจว่า “วิถีพุทธกับการจัดการศึกษาไปด้วยกันได้จริง” และก็พบว่า “จริงนั้นคือจริงในบริบทของเขา ไม่ใช่จริงในบริบทของเรา” ซึ่งประเด็นนี้สะท้อนออกมาจากบทสรุปของหัวหน้าโครงการวิจัยดังปาด้านที่ว่า

“ไปเสาะเหี้ยจาดไม้ ที่แท้ก็มีเหี้ยนี้แคะและ!”

(อุตสาห์ไปเสาะแสวงหาเสียแสนไกล ที่แท้ก็อยู่ใกล้เราดี ๆ นี่เอง!”

แต่อย่างไรก็ตาม ข้อพิจารณาในประเด็นนี้ไม่ได้ปฏิเสธการใช้กลไกการศึกษาดูงานเป็นเครื่องมือทางปัญญา เพราะองค์ความรู้บางอย่างก็อาจนำมาประยุกต์ใช้ได้ หรืออาจจุดประกายความคิด ๆ ได้

6. ประสิทธิภาพในการดำเนินการประชุม โดยเฉพาะในเวทีระดมสมองนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ดำเนินการจะต้องมีการเตรียมความพร้อมล่วงหน้าตั้งแต่การวางแผนการประชุม การพัฒนาองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้อง การเตรียมกระบวนการที่มีประสิทธิภาพ การสรุปและการเชื่อมโยงประเด็น และการกระตุ้นหนุนเสริมให้ผู้เข้าร่วมประชุมกล้าคิดกล้าแสดงความคิดเห็น นอกจากนี้ผู้ดำเนินการประชุมควรจะมี “ใจ” ต่อการ “โผล่แพลิม” ของนอกความคิดที่กำลังจะเริ่มปริหรือเริ่มปริออกมาจากผู้เข้าร่วมประชุม เพื่อจะได้กระตุ้นให้ออกมาได้ทั้งหมด หรือแม้ยังไม่ “โผล่” แต่หากประเมินกำลังศักยภาพของแต่ละบุคคลได้ถูกต้อง จะทำให้ได้ประเด็นแนวคิดดี ๆ ออกมาอย่างมากมายให้ได้ร่วมปิติชื่นชมกัน และเป็นประโยชน์ต่องาน โดยเฉพาะในเวทีที่มีความแตกต่างกันทางความรู้ สถานภาพและบทบาทอย่างมาก

อย่างไรก็ตาม ข้อค้นพบจากการศึกษาปัจจัยเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นภายหลังจากการดำเนินการปฏิรูปการศึกษาในแต่ละระยะ สะท้อนให้เห็นถึงการประสานบทบาทการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับฝ่ายต่าง ๆ ทั้งภายในท้องถิ่น ทั้งภายนอกถิ่น ทั้งในรูปของสถาบัน บุคลากร องค์ความรู้และสื่อ ทำให้เห็นได้ว่ากระบวนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นที่ต้องการให้เกิดความสำเร็จอย่างสูงนั้น จำเป็นต้องมีการเชื่อมโยงแหล่งทรัพยากรทางสติปัญญาอย่างกว้างขวาง ในขณะเดียวกันในท้องถิ่นเองก็มีทรัพยากรและความสามารถอย่างสูงอยู่เป็นทุนเดิม เพียงแต่ชุมชนต้องสามารถที่จะค้นหาให้พบและพัฒนาความเชื่อมั่นของตนเองขึ้นมา องค์ความรู้ท้องถิ่นนั้นเป็นมรดกทางสติปัญญาที่มีการสร้างขึ้น และตกผลึกจนเป็นวิถีชีวิตแล้วมาเกิดการสะสม ขาดตอนไปเป็นช่วง ๆ ทำให้กลายเป็นชุดความรู้ที่แหวกวันไม่เต็มส่วน ดังนั้นหากบุคลากรทางการศึกษามีกระบวนการสืบค้นเพื่อกลั่นกรองระบบคุณค่าโดยเฉพาะวิถีพุทธผ่านกลไกการมีส่วนร่วมลักษณะต่าง ๆ ก็อาจช่วยให้ได้แนวทางการสร้างนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธผ่านมรดกภูมิปัญญาในท้องถิ่นขึ้นได้อีกไม่น้อย นอกจากนี้ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นดังกล่าวยังแสดงให้เห็นอีกประการหนึ่งว่าชุมชนยังมีแหล่งทรัพยากรทั้งทางธรรมชาติ ทางวัฒนธรรม และทางสติปัญญา อยู่อีกมากมาย รวมไปถึงแหล่งทุนดำเนินการจากหน่วยงานท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง ไม่ได้จำกัดอยู่แต่เพียงหน่วยบ้าน วัด และโรงเรียนเท่านั้น

เหนืออื่นใดบุคลากรทางการศึกษาของชุมชนทั้ง 3 แห่ง ได้สร้างมิติใหม่ต่อกระบวนการค้นคว้าหาองค์ความรู้ในการลงมือปฏิบัติจริงตามหลักวิถีพุทธ ทั้งศีล สมาธิ ปัญญา และทาน ศีลภาวนา เพื่อพัฒนาคุณลักษณะแห่งการเป็นบุคลากรต้นแบบก่อนที่จะกลับไปทำหน้าที่ “กัลยาณมิตร” ของนักเรียนต่อไป เพราะเกิดความเข้าใจและตระหนักรู้ว่าสถานการณ์ที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่เป็นปัญหาระดับลึกซึ่งถึงรากเหง้าจิตวิญญาณ การปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธของชุมชน จึงเป็นการเริ่มต้นการปฏิรูปทางจิตวิญญาณของผู้เป็น “แม่พิมพ์” ทั้งหลายก่อน

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียน

คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปการศึกษา พ.ศ.2542 คือ คุณลักษณะแห่งความเป็นคนโดยสมบูรณ์ หากพิจารณาตามถ้อยบัญญัติ ก็เห็นว่าตรงกับถ้อยบัญญัติในทางพุทธศาสนา แต่รายละเอียดการขยายความอาจจะแตกต่างกัน กล่าวคือ คุณลักษณะของคน อันเป็นจุดหมายของการศึกษาในทัศนะของพุทธศาสนานั้น ได้แก่ ความเป็นคนสมบูรณ์ซึ่งมีเป็นลำดับไปจนถึง คนผู้บริสุทธิ์แล้วดังที่พระพุทธองค์ทรงจำแนกชนิดของคนไว้เป็น 6 ลำดับ (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช, 2543 : หน้า 143-144) ดังนี้

1. มนุสฺสเนรยโก แปลว่า คนนรก หมายถึงคนที่ร้อนรนอยู่เสมอเพราะมีโลภ โกรธ หลง ประกอบทุจริตต่าง ๆ อยู่เป็นอาจิน ซึ่งเหมือนไฟเผาให้ร้อนรนอยู่เสมอ บางทีดูเหมือนเป็นคนสุขสมบูรณ์ แต่ความจริงถูกเผาอยู่เสมอ ที่แรกอาจเป็นไฟเย็น แต่เมื่อความชั่วปรากฏก็เป็นไฟร้อนขึ้นมาทันที
2. มนุสฺสติรจฺจโน แปลว่า คนเดียรฉาน คือ คนที่ทำอะไรไม่มีความละอาย ไม่มีความกลัวเกรงต่อความชั่ว ทำชั่วได้อย่างเปิดเผยหรืออย่างหน้าตาเฉย
3. มนุสฺสเปโต แปลว่า คนเปรต คือคนที่มีโลกอยากได้อยู่ไม่รู้จักพอ มุ่งที่จะอาศัยเบียดเบียนผู้อื่นอยู่เท่านั้น
4. มนุสฺสมนุสฺโส แปลว่า คนมนุษย์ คือ คนที่รู้จักการควรการไม่ควร จะอายใจ รู้จักยับยั้ง และศึกษาอบรมตนให้มีศีลธรรมตามฐานะ
5. มนุสฺสเทโว แปลว่า คนเทวดา คือคนที่ถึงพร้อมด้วย หิริ (ละอายรังเกียจความชั่ว) โอตตัปปะ (เกรงกลัวความชั่ว) มีความประพฤติสะอาด มีความสงบ
6. มนุสฺสวิสุทฺโธ แปลว่า คนผู้บริสุทธิ์แล้ว คือท่านผู้ปฏิบัติในมรรคมีองค์ 8 หรือในไตรสิกขา จนดับต้นหาเสียได้ บรรลุถึงความดับทุกข์ ดังเช่นพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลาย

คุณลักษณะแห่งความเป็นคนสมบูรณ์ข้างต้น เริ่มตั้งแต่ระดับคนมนุษย์ หรือมนุสฺสมนุสฺโส ขึ้นไปจนถึงคนผู้บริสุทธิ์แล้ว หรือมนุสฺสวิสุทฺโธ ซึ่งจะเห็นได้ว่า คุณลักษณะสูงสุดของความเป็นมนุษย์นั้นวัดลำดับกันที่ความดีและความสุขสูงสุด ซึ่งผู้ที่เข้าถึงสภาวะดังนี้ได้ต้องมีการศึกษาเรียนรู้พัฒนาตนผ่านกระบวนการไตรสิกขา หรือมรรคมีองค์ 8 (ลต. หน้า 144)

การกำหนดคุณลักษณะของผู้เรียนของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่มีความสอดคล้องกับจุดหมายของการศึกษา (สิกขา) ในวิถีพุทธดังกล่าวในระดับเหนือกว่าคนนรก คนเดียรฉาน และคนเปรต กล่าวคือตั้งแต่ระดับคนมนุษย์ขึ้นไป แม้จะใช้ถ้อยคำที่แตกต่างกัน คือ ชุมชนดงป่าล้านและสันมะเค็ด ใช้คำว่า "คุณธรรม" และชุมชนแม่ชะจานใช้คำว่า "วินัย" แต่เมื่อพิจารณาจากรายละเอียด

ของคุณลักษณะที่แต่ละชุมชนระบุก็กล่าวได้ว่าเป็นคุณสมบัติอยู่ในเขตของความเป็นคนสมบูรณ์ ดังเช่นชุมชนตงปาसानมุ่งให้ผู้เรียนเป็นผู้มีเบญจธรรม ได้แก่ ความมีเมตตา กรุณา ความเป็นผู้สันโดษในทรัพย์ที่ตนมี ความซื่อสัตย์ต่อภรรยาสามี และไม่แย่งของรักของผู้อื่น ความเป็นผู้มีวาจาดี ความเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ ทั้งตนเอง ชยันหมั่นเพียร รับผิดชอบ รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ส่วนชุมชนสันมะเค็ดมุ่งให้ผู้เรียนประพฤติดี ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ และชุมชนแม่ชะจานมุ่งให้ผู้เรียนเป็นผู้มีความเมตตา กรุณา มีสัมมาคารวะต่อผู้ใหญ่ มีวินัยในตนเองและมีสัมมาทิฐิ ซึ่งล้วนเป็นคุณลักษณะแห่งความเป็นผู้มีศีลธรรม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

แต่อย่างไรก็ตาม การกำหนดคุณลักษณะผู้เรียนเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา ที่มีผลต่อการพัฒนาหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้รวมทั้งปัจจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ ซึ่งจะต้องสอดคล้องกัน ดังนั้นการกำหนดจุดมุ่งหมายให้ชัดเจนถึงระดับปลายทางหรือผลสูงสุดที่ต้องการให้เกิดขึ้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นเท่า ๆ กับการระบุวัตถุประสงค์ในระดับ "วิถี" บนฐานองค์ความรู้ที่ชัดเจนถูกต้อง นั่นก็คือ คุณลักษณะแห่งผู้เข้าถึงสภาวะสุขสูงสุด (ปรโมสุข) หรือความหลุดพ้นเป็นอิสระจากทุกข์ ดังที่พุทธทาสภิกขุ (นิพพาน : 2542, น.101) ได้แสดงทัศนะต่อการศึกษาตามหลักพุทธศาสนาไว้ว่า

"การศึกษาเรื่องนิพพานหรือเกี่ยวกับนิพพานจึงเป็นสิ่งที่ควรจะต้องถือว่าเป็นของสำคัญ ควรทำให้มีทั่วไปแม้กระทั่งแก่เด็ก ๆ เด็กพุทธบริษัทควรทำให้มีความนึกคิดผิดจากเด็กที่มีใช้พุทธบริษัท คือเขาควรจะนึกหรือถือหลักในใจว่าสิ่งที่ประเสริฐที่สุดคือความหลุดพ้นจากทุกข์..."

ทัศนะดังกล่าวเน้นการรับรู้ถึงปลายทางสูงสุดของการศึกษาตามหลักพุทธศาสนาและเน้นถึงกลุ่มเป้าหมายในวัยเยาว์ ที่ควรได้รับการปลูกฝังแต่ยังเด็กจะได้ค่อย ๆ เรียนรู้และเข้าใจไปทีละเล็กละน้อย จากการรักการทำความดี เกลียดการทำความชั่วไปจนกว่าจะบรรลุถึงสภาวะหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง

การกำหนดคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของผู้เรียนจึงควรพิจารณาไปให้สุดรอบและชัดเจนจนสามารถระบุคุณลักษณะสูงสุดตามหลักพุทธศาสนาเพื่อเอาไว้เป็นหลักชัยที่ทุกคนจะต้องดำเนินไปให้ถึงดังกล่าว ไม่เช่นนั้นก็อาจทำให้เกิดการเข้าใจไขว้เขวบิดเบือนเส้นทางได้ แม้ว่าวิธีคิดในการกำหนดคุณลักษณะผู้เรียนของชุมชนจะคล้ายคลึงกับแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการที่กำหนดคุณลักษณะผู้เรียนจำกัดไว้เฉพาะระดับ "วิถี" เช่นเดียวกันก็ตาม แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่าจำเป็นต้องระบุปลายทางสูงสุดให้ชัดเจนดังทัศนะของท่านพุทธทาสภิกขุดังกล่าว เพื่อช่วยในการกำหนดขอบเขตและวิธีการของหลักสูตรและนวัตกรรมการรวมทั้งการพัฒนาปัจจัยที่เกี่ยวข้องอื่น ๆ มีความชัดเจนสอดคล้องตามกัน

นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

นวัตกรรมการเรียนรู้เป็นองค์รวมของกระบวนการและสาระที่ทำหน้าที่เป็นกลไกพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุวัตถุประสงค์ของหลักสูตรหรือระดับอื่น ๆ ตามที่ตั้งไว้ นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธมีความแตกต่างจากนวัตกรรมการเรียนรู้ทั่วไปในส่วนที่สาระที่เป็นแก่นแกนของนวัตกรรมนั้นคือหลักธรรมในพุทธศาสนา ในขณะที่ตัวกระบวนการก็เน้นความผสมผสานเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตเพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ธรรมกับชีวิตให้กลมกลืนเป็นเรื่องเดียวกัน เน้นการปฏิบัติจริง เน้นความต่อเนื่อง เน้นการมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี และเน้นการมีกัลยาณมิตร ในที่นี้จะอภิปรายถึงประเด็นว่าด้วยหลักการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ และประเด็นว่าด้วยองค์ความรู้วิถีพุทธในนวัตกรรมการเรียนรู้ ดังนี้

หลักการจัดกระบวนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

ในด้านกระบวนการของนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่นั้น มีลักษณะเป็นวิธีการเรียนรู้หลากหลายลักษณะสำหรับเป็นฐานการเรียนรู้เพื่อการขัดเกลายกระดับ คุณลักษณะทางกาย จิต ปัญญา ของผู้เรียน ได้แก่ รูปแบบวิถีห้องเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีโรงเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นฐานการเรียนรู้ และรูปแบบวิถีค่ายคุณธรรมเป็นฐานการเรียนรู้

วิธีการเรียนรู้ทั้ง 6 รูปแบบดังกล่าว มีคุณลักษณะที่สอดคล้องและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธหลายประการ ได้แก่ การบูรณาการเข้าไปในกิจกรรมพื้นฐานชีวิตส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ไม่ว่าจะเป็นวิถีการอยู่ร่วมกันในสังคมชั้นเรียน ในสังคมโรงเรียน ซึ่งผู้เรียนต้องมีปฏิสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน ทั้งในสังคมระดับชุมชนซึ่งทำให้ผู้เรียนได้สัมผัสเรียนรู้ลึกเข้าไปถึงระบบคุณค่าและอุดมการณ์ของชุมชนในฐานะที่ตนเป็นสมาชิกกลุ่มเยาวชนที่จะต้องเข้าไปเป็นผู้สืบทอดทางวัฒนธรรมต่อไป เป็นต้น หลักการข้อนี้สอดคล้องและสนับสนุนแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการที่เสนอแนะให้จัดกิจกรรมบูรณาการกับวิถีชีวิตและวิถีชุมชน

นอกจากการผสมผสานเชื่อมโยงกับวิถีชีวิตแล้ว นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธของชุมชนยังเน้นการลงมือปฏิบัติจริงและขณะเดียวกันก็เน้นความต่อเนื่องไปด้วย โดยเฉพาะกิจกรรมการสวดมนต์ ทำสมาธิภาวนาและแผ่เมตตา อันเป็นกิจกรรมเพื่อการ “เจริญจิตเจริญปัญญา” ที่ผู้เรียนจะต้องได้ปฏิบัติในช่วงระยะเวลาต่าง ๆ ระหว่างวันทุกวัน และวันพิเศษทุกสัปดาห์ ส่วนจะเข้มข้นหรือมีความถี่มากน้อยก็ต่างกันไปในแต่ละโรงเรียน การลงมือปฏิบัติจริงในกระบวนการต่าง ๆ ของแต่ละนวัตกรรมกับความต่อเนื่องของการปฏิบัติ จึงเป็นคุณลักษณะแห่ง

“วิถี” การเรียนรู้ตามแนวพุทธ ที่ถือว่าการเข้าถึงความจริงและความดีงามนั้น เป็นอภาลิโก คือบุคคลสามารถรู้ได้และถึงได้โดยไม่จำกัดกาล เหนืออื่นใดผลการปฏิบัติเช่นนี้จะเกิดได้อย่างประจักษ์และก่อให้เกิดการเรียนรู้ทางจิตที่รู้ได้เฉพาะตน เป็น สันติภูมิโก จนสามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีคิด (ปัญญา) และวิถีพฤติกรรม (กาย) ได้ (ดังคำให้สัมภาษณ์ของผู้เรียนกลุ่มตัวอย่างในตอนที่ 3) คุณลักษณะของนวัตกรรมการเรียนรู้ในด้านนี้จึงถือว่าเป็นกระบวนการทางปัญญาที่เรียกว่า ธรรมานุธรรมปฏิบัติ ที่เป็นเหตุให้เกิดวุฒิคือความเจริญ อันเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งใน วุฒิ 4 คือธรรมเป็นเครื่องเจริญ 4 อย่าง (ลต : พิมพ์ครั้งที่ 79/2544, หน้า 34)

นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธของชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้พบปะเรียนรู้ใกล้ชิดกับวิทยากรที่แตกต่างหลากหลาย โดยเฉพาะวิทยากรที่มาจากฐานวัดหรือสถาบันพุทธศาสนา ซึ่งเป็นบุคคลผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทั้งที่เป็นพระสงฆ์และนักบวชสตรี (แม่ชี) จัดเป็นสัปปริสังเสวะ คบท่านผู้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ที่เรียกว่า สัตบุรุษ เป็นกัลยาณมิตรทำให้ผู้เรียนได้รู้ได้เห็นบุคคลต้นแบบแห่งความสงบสำรวม และมีเมตตาธรรม ได้เรียนรู้ต้นแบบชีวิตที่สันโดษในทรัพย์แต่ไม่สันโดษในธรรม และวิถีนักบวชที่มุ่งปฏิบัติบำเพ็ญสู่ความพ้นทุกข์ ที่มีอยู่จริงในสังคม ทำให้ผู้เรียนเห็นคุณค่าของศาสนา และเกิดความเคารพเลื่อมใสในบุคลากรของศาสนา ที่เป็นกัลยาณมิตร ผู้ทำหน้าที่อนุเคราะห์ชี้ทางอันถูกต้องดีงาม

นอกจากนี้รูปแบบการเรียนรู้ดังกล่าวยังส่งเสริมการเรียนรู้วิถีแห่งการสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น ซึ่งได้แก่ กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อนในห้องเรียนเดียวกันที่ครูประจำชั้นและครูผู้สอนได้ใช้กลยุทธ์การวิจัยชั้นเรียนรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่เน้นกระบวนการกลุ่มรวมทั้งการปฏิบัติบำเพ็ญในโรงอาหาร ทั้งเรื่องของระเบียบแถวที่มีเนื้อแท้อยู่ที่การยอมรับและเคารพสิทธิประโยชน์ของผู้อื่นในลักษณะการเอื้อเพื่อโอกาสแก่กันและกันแทนการแก่งแย่งชิงผลประโยชน์ให้ได้มากที่สุดเร็วที่สุดเฉพาะตัว ทั้งเรื่องของ วัณติธรรม ในการรู้จักอดทนอดกลั้น เพื่อดับความร้อนรนกระวนกระวายของจิตในขณะที่กำลังหิวโหยด้วยการรอคอยจนกว่าเพื่อนหรือน้องคนสุดท้ายจะถือถาดอาหารมานั่งประจำที่ ทั้งเรื่องของปัญญาในการพิจารณาคุณค่าอาหารและการรู้จักประมาณในการบริโภคตลอดจนการมีเมตตาเมื่อแม่ใจรำลึกนึกถึงผู้อื่นซึ่งอาจด้อยโอกาสกว่าตน หรือการเรียนรู้ผ่านรูปแบบวิถีโรงเรียนก็เป็นกระบวนการทางสังคมที่เอื้อให้เรียนรู้ถึงการปรับตัวปรับใจให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างรู้หน้าที่ในการเกื้อกูลประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นต้น กระบวนการฝึกปฏิบัติเหล่านี้ล้วนสนับสนุนการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธซึ่งนำไปสู่ความสงบเย็นของการอยู่ร่วมกันในสังคม

แต่อย่างไรก็ตาม ฐานการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดในทางพุทธศาสนาก็คือการเรียนรู้จากภายในซึ่งเป็นปัจเจกภาวะของแต่ละบุคคล หากเน้นกระบวนการเรียนรู้ที่ถูกระตุ้นโดยสิ่งเร้าหรือเงื่อนไขภายนอก โดยขาดกระบวนการที่ชัดเจนเป็นระบบในการเรียนรู้จากภายในด้วยตนเอง ก็จะมี

เป็นการฝึกธรรมชาติของการเรียนรู้ในวิถีพุทธ เพราะวิถีการเข้าถึงธรรมหรือการเข้าถึงสันติสุข ไม่มีใครทำให้ใครได้ บุคคลต้องกระทำเอาด้วยตนเอง ดังนั้นหากมีการใช้วิถีปัจเจกภาวะเป็นฐานการเรียนรู้ที่ชัดเจน เป็นระบบ ก็จะช่วยพัฒนาผู้เรียนให้เข้าถึงธรรมได้ดีขึ้น ดังที่พระอาจารย์เดชา จิตฺเตโช (2549 : บทธรรมสากัจจา) กล่าวว่า “ถ้าพร้อมที่จะหา ก็หาได้ในใจทันที วิถีพุทธจึงสามารถหลุดพ้นในชีวิตปัจจุบันได้” หมายความว่า การศึกษาเพื่อเข้าถึงสันติสุขนั้นอยู่ภายในปัจเจกภาวะนี้เองเป็นจุดใหญ่

นอกจากนี้วิถีครอบครัวก็เป็นฐานการเรียนรู้ที่สำคัญ ดังนั้น โรงเรียนอาจจะต้องประสานกับทางวัดหรือสถาบันพุทธศาสนาร่วมกันทำหน้าที่ให้ความรู้และฝึกอบรม พ่อแม่ผู้ปกครองของผู้เรียนเพื่อจะได้กลับไปสร้างสิ่งแวดล้อมวิถีพุทธภายในครอบครัวให้เป็นที่บ่มเพาะเรียนรู้ของผู้เรียนได้อีกทางหนึ่ง ดังที่โรงเรียนแม่ชะจานและดงป่าसानได้ประสานกับทางคณะสงฆ์เวียงกาหลงจัดค่ายวิถีพุทธสำหรับครอบครัวมาแล้ว จึงก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง พ่อ แม่ ลูก ที่นำไปสู่ความสงบสุขในครอบครัว จนเป็นที่กล่าวขานและเรียกร้องต้องการให้จัดอีกในครั้งต่อไป

ส่วนวิถีวัดนั้น เฉพาะที่กำลังดำเนินอยู่ในชุมชนสันมะเค็ดก็ให้นักเรียนแต่งชุดขาวทุกวัน พุทธศั แล้วไปเรียนธรรมในวัดโดยให้พระเป็นครูผู้สอนนั้น ถือว่าเป็นกระบวนการที่สร้างความคุ้นเคยระหว่างเด็กกับวัดและพระ และเป็นโอกาสให้พระในวัดได้ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมแตกต่างจากที่เคยทำมาในรูปประเพณี พิธีกรรมในอดีต แต่หากพัฒนานวัตกรรมการวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ระดับสูงถึงเนกขัมมะ หรือผู้ถือบวชก็จะยิ่งเพิ่มคุณภาพการเรียนรู้ได้สูงขึ้นอีก ตามปกติในสถาบันพุทธศาสนาอย่างศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลงก็จะมีการจัดกิจกรรมบวชภาคฤดูร้อนประจำปีอยู่แล้ว หากทางโรงเรียนและชุมชนมีการร่วมวางแผนการจัดการเรียนรู้กับทางฝ่ายผู้ดำเนินการอย่างเป็นระบบ มีการติดตามผลเป็นระยะก็จะช่วยให้ได้แนวทางการสร้างนวัตกรรมการที่เข้มแข็งแบบมีส่วนร่วมเพิ่มขึ้นอีก

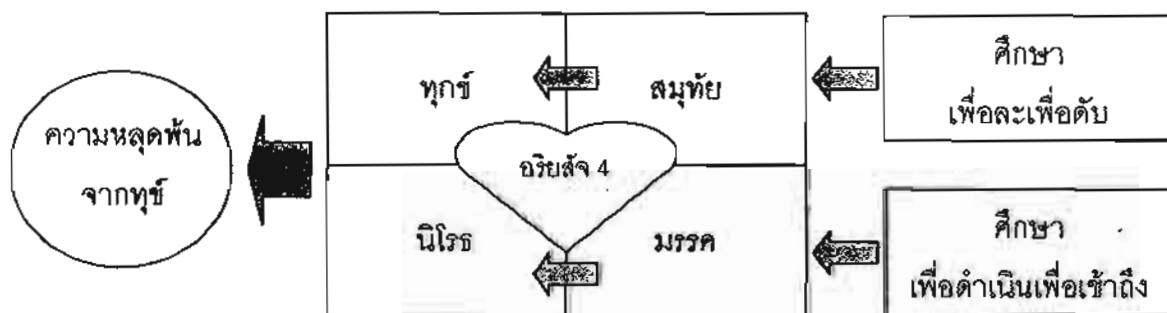
หลังจากการดำเนินการวิจัยสิ้นสุดลง ครูหลายคนเกิดกำลังใจต้องการพัฒนานวัตกรรมใหม่ ๆ ที่มีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นอีก ผู้วิจัยมีความเห็นว่าหากให้ผู้เรียนเป็นผู้คิดค้นและนำเสนอวิธีการเรียนรู้ของตนเองขึ้นมาก็จะช่วยให้ได้แนวทางการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากตัวผู้เรียนเองอย่างหลากหลายและน่าจะเป็นวิธีที่สอดคล้องกับปัจเจกภาวะของแต่ละคนได้ดี นอกจากนี้สภาวะการเข้าถึงธรรมของครูผู้สอนก็จะเป็นปัจจัยสำคัญต่อการสร้างสรรค์รูปแบบการเรียนรู้ที่เชื่อมธรรมเข้าหาคนและเชื่อมคนเข้าหาธรรมได้อีกทางหนึ่ง

องค์ความรู้วิสุทธิในวัตรกรรมการเรียนรู้

องค์ความรู้วิสุทธิในวัตรกรรมการเรียนรู้นอกจากจะปรากฏในลักษณะของกระบวนการที่เน้นความกลมกลืนกับวิถีชีวิต การลงมือปฏิบัติจริง ความต่อเนื่อง การมีกัลยาณมิตร และการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นด้วยดีดังอภิปรายมาข้างต้นแล้ว วิสุทธิในวัตรกรรมการเรียนรู้ของชุมชนที่ 6 รูปแบบยังได้สะท้อนให้เห็นถึงหลักธรรมในพุทธศาสนาอีกหลายประการ ซึ่งพอพิจารณาได้ว่าเป็นหลักธรรม ที่เน้นการเกื้อกูลให้บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติได้ดำเนินเข้าสู่คุณลักษณะแห่งผู้ดำเนินเข้าสู่ทางแห่งสันติสุข และความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ได้แก่ อริยสัจ 4 ศรัทธา 4 ไตรสิกขา และอุทกนิ 4 บุญกิริยาวัตถุ 10 สัมปรัสนธรรมบัญญัติ 3 สัมปรัสนธรรม 7 และอริยทรัพย์ 7

อันที่จริงหลักธรรมของพระพุทธเจ้านั้นไม่ว่าจะศึกษาปฏิบัติตามหลักข้อใด ในที่สุดก็จะเชื่อมโยงไปถึงจุดสูงสุดได้ทั้งสิ้น แต่การพิจารณาหลักธรรมในวัตรกรรมการเรียนรู้ตามแนววิสุทธินี้ มีความจำเป็นต้องวิเคราะห์จำแนกแจกแจงตามขั้นตอนและรูปแบบการขับเคลื่อนกระบวนการเรียนรู้แต่ละลักษณะ เพื่อเป็นการศึกษาให้เห็นถึงคุณลักษณะแห่งความเป็นวิสุทธิที่ชัดเจน แต่อย่างไรก็ตามการอภิปรายผลในประเด็นหลักธรรมวิสุทธิในวัตรกรรมการเรียนรู้ครั้งนี้จะกล่าวถึงเฉพาะหลักอริยสัจ 4 ศรัทธา 4 ไตรสิกขา บุญกิริยาวัตถุ และอริยทรัพย์ พอเห็นแนวทางในการปฏิรูปการเรียนรู้ดังที่ชุมชนได้ทดลองปฏิบัติและที่น่าจะเป็นแนวทางที่เหมาะสมต่อไป

อริยสัจ 4 คือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ที่บุคคลพึงใช้ปัญญาให้เห็นแจ้งถึงสภาพธรรมอันเกี่ยวข้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน 2 ด้าน ซึ่งแตกต่างเป็นตรงกันข้ามกัน ได้แก่ ด้านทุกข์กับด้านไม่ทุกข์ ซึ่งแต่ละด้านก็จะมีเหตุให้เกิดเป็นผลเช่นนั้น ฝ่ายเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ คือ สมุทัย และฝ่ายเหตุที่ทำให้ดับทุกข์ คือ มรรค ดังภาพ

ซึ่งผู้ปฏิบัติศึกษาจะต้องให้ประจักษ์ทั้ง 2 ด้าน ศึกษาด้านทุกข์ก็เพื่อจะได้เท่าทันไม่ก่อเหตุแห่งทุกข์ ศึกษาด้านดับทุกข์ก็เพื่อสร้างเหตุที่นำไปสู่ความดับทุกข์

พระเดชฯ จิตเตโช ได้บรรยายธรรมข้อนี้ชี้ให้เห็นว่าแท้ที่จริงแล้ว อริยสัจนั้นเป็นความจริงแท้ที่อยู่ในใจเราเอง การเห็นอริยสัจคือการเห็นถึงความจริงที่ว่าคนหรือสัตว์ที่มีวิญญาณครอง

ล้วนมีความเสมอภาคกันในฐานะเป็นผู้มีทุกข์มีสุขได้อย่างเดียวกัน และสามารถหลุดพ้นจากทุกข์ได้เช่นเดียวกันเมื่อเห็นประจักษ์เช่นนี้ก็จะเกิดจิตเมตตาบริสุทธิ์ไม่ปรารถนาสร้างทุกข์ให้ตัวเองหรือผู้อื่น และเกิดความมุ่งหมายจะศึกษาปฏิบัติจนถึงที่สุดของทุกข์ ด้วยการปฏิบัติตามหลักของอริยมรรคที่รวมลงในไตรสิกขา ซึ่งล้วนเป็นกระบวนการวิธีชำระขัดเกลาที่กาย วาจา ใจ ตนเองเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่การแสวงหาหรือกระทำเอาจากภายนอกซึ่งโดยมากเป็นเรื่องของวัตถุที่ปรุงแต่งขึ้นเพื่อตอบสนองทางกายเท่านั้น จึงเป็นการดับทุกข์ที่ไม่ยั่งยืน

การนำอริยสัจ 4 มาเป็นบทศึกษาในวิถีค่ายคุณธรรมสำหรับครอบครัวยุติพุทธ และเป็นบทศึกษาในค่ายอบรมวิถีพุทธสำหรับบุคลากรทางการศึกษาในโครงการปฏิรูปการศึกษา จึงนับเป็นการช่วยปูพื้นฐานความเข้าใจชีวิต เข้าใจเป้าหมายของชีวิต ตระหนักในคุณค่าของชีวิตและเห็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการเผชิญทุกข์ ช่วยให้เข้าใจพุทธศาสนาหรือวิถีพุทธในมุมที่ถูกต้อง การศึกษาอริยสัจ 4 แม้จะเป็นเพียงเบื้องต้นจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับเป็นองค์ความรู้วิถีพุทธเพื่อการปฏิรูปการศึกษา เพราะการศึกษาอริยสัจ 4 จะช่วยให้ผู้เรียนรู้ได้รู้จักด้านทุกข์และด้านไม่ทุกข์ ซึ่งสามารถจะทำให้เกิดได้และทำให้ดับได้ด้วยตนเอง ถ้าดับได้ก็เป็นสุขยั่งยืน ดังที่พระเดชฯ จูฑิตโฆกล่าวว่า “คนไม่รู้ว่าไฟกับน้ำมันอยู่ที่ตัวเอง เป็นคนจุดเองดับเอง” (บทธรรมสากัจฉา, 4 มิถุนายน 2549) ดังนั้นการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธเพื่อให้คนเป็นคนที่สมบูรณ์จึง “ต้องอาศัยอบรมปัญญาให้รู้จักเหตุผลทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายก่อทุกข์และทั้งฝ่ายดับทุกข์เทียบเคียงกันให้ประจักษ์ชัด และให้รู้จักคุณค่าของความสุข ให้รู้จักตีราคาของความสุขว่าสูงกว่าความชั่วและผลต่าง ๆ ที่จะได้เพราะความชั่ว... เมื่อศึกษาอบรมให้มีความประพฤติดี มีจิตใจ มีความรู้ ความเห็นเข้าทางแห่งเหตุผลที่ถูกต้องก็จักบรรลुถึงความเป็นคนโดยสมบูรณ์ ยิ่งเป็นผลสรุปยอดของการศึกษาของพระพุทธเจ้า” (สมเด็จพระญาณสังวร, สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, อด. หน้า 142)

ศรัทธา 4 คือ ความเชื่อที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนา (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช 121 – 123) มีดังนี้

1. ตถาคคโพธิสัทธา แปลว่าความเชื่อความศรัทธาของพระพุทธเจ้าคือเชื่อว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้จริงทำให้ไม่สงสัยลังเลใจในพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ไม่สงสัยลังเลใจในพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสั่งสอนเป็นพระพุทธศาสนา ไม่สงสัยลังเลใจในพระสงฆ์ ความเชื่อความเลื่อมใสนี้เกิดเพราะตั้งใจสดับฟังพระธรรม หรือศึกษาพระพุทธศาสนาให้รู้ชัดซึ่งโดยเฉพาะให้รู้จักบุญบาป หรือกรรมดีกรรมชั่ว

2. กัมมสัทธา เชื่อกรรมคือเชื่อว่าบุญบาป หรือกรรมดีกรรมชั่วมีจริง ทำให้ไม่สงสัยลังเลใจในเรื่องบุญและบาป หรือกรรมดีกรรมชั่ว สิ่งทีพระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนว่าเป็นบุญเป็นกรรมดีก็เชื่อว่าเป็นบุญเป็นกรรมดีจริง เช่น ความมีใจเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สงเคราะห์ ช่วยเหลือ เป็นต้น

ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นบาปเป็นกรรมชั่ว เชื่อว่าเป็นบาปเป็นกรรมชั่วจริง เช่น ความมีใจ
ละโมภ โหดร้าย หลงใหล ประพฤติชั่วร้ายต่าง ๆ มีฆ่าสัตว์ลักทรัพย์ เป็นต้น

3. วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่าบุญบาปที่ทำให้ผลจริงตามประเภท ทำให้ไม่
สงสัยสงสัยเลใจว่าบุญบาปที่นำจะไม่มีผลตอบสนองตามที่พระพุทธเจ้าตรัสสั่งสอนไว้ว่า กรรมดีให้
ผลดี กรรมชั่วให้ผลชั่ว ไม่สับสนกัน เหมือนอย่างหว่านพืชเช่นใดก็ได้ผลเช่นนั้น

4. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมที่ตนทำไว้เป็นของของตน เหมือนบริโภค
อาหารเองก็อิ่มเอง ทำให้ไม่สงสัยสงสัยเลใจว่าตนจะต้องรับผลของบุญบาปที่ตนทำไว้หรือไม่ ตามที่
พระพุทธเจ้า ตรัสสอนให้ทุก ๆ คน นึกคิดอยู่เสมอว่า เรามีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทรับผล
ของกรรม เราทำดีจักได้ดี เราทำชั่วจักได้ชั่ว

นวัตกรรมการเรียนรู้รูปแบบต่าง ๆ แต่ละนวัตกรรมการเท่าที่ชุมชนได้ดำเนินการมาทั้ง 6
รูปแบบนั้น ปรากฏว่า มีทั้งกระบวนการและบุคคลที่ทำหน้าที่เป็นผู้ชักจูงศรัทธา โดยมีผู้เรียนเป็น
ผู้รับเชื่อ จึงกล่าวได้ว่า นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธที่แท้ก็คือกระบวนการปลูกศรัทธา
ในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง เพราะมีการอบรมหรือจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนรู้ได้รู้เหตุผลของ
การทำความดี ความชั่ว ดังในวิถีค่ายคุณธรรมที่ดำเนินการโดยคณะพระธรรมทูตที่ได้อบรมเรื่อง
ศีลห้าและผลของการละเมิดศีลห้า และในวิถีค่ายคุณธรรมที่ดำเนินการโดยคณะสงฆ์จากค่าย
คุณธรรมศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง ได้อบรมในเรื่องบาปบุญคุณโทษ นรก สวรรค์ นิพพาน
ชี้ให้เห็นเหตุและผลของกรรมดีกรรมชั่ว เป็นต้น การปลูกศรัทธาบนความมีเหตุมีผลเช่นนี้ย่อม
ยังผลให้ผู้เรียนรู้มีความเชื่อถ้อยอย่างมีเหตุมีผล และนำไปสู่การตั้งใจปฏิบัติได้ เตือนตนเองได้ เตือน
ผู้อื่นได้ ดังตัวอย่างเด็กนักเรียนชั้น ป.1 โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจานคนหนึ่ง เมื่อได้ยินครูฝ่าย
ปกครองดูแลเด็กนักเรียนน้อยผู้นั้นได้กล่าววิจารณ์อย่างกล้าหาญต่อครูฝ่ายปกครองนั้นว่า
“ครูชู้บ่ม่วน เป็นบาป” ส่วนครูผู้สอนคนหนึ่งกล่าวถึงแนวคิดและพฤติกรรมของนักเรียนที่
เปลี่ยนแปลงไปหลังจากได้เข้าร่วมโครงการปฏิรูปการเรียนรู้ของโรงเรียนว่ากลัวบาปมากขึ้น
มีหิริโอตตัปปะมากขึ้น นอกจากนั้นยังมีผลต่อการรับรู้คุณลักษณะของสถาบันพุทธศาสนา ดังทัศนะ
ของนักเรียนแม่ชะจานที่ว่า “รู้สึกเลื่อมใสในนักบวชเวียงกาหลงทั้งพระ ทั้งเจ้าชาย เพราะ สงบ สำนวน
ปฏิบัติตนเคร่งในธรรม แม้แต่ดื่มน้ำต้องนั่งดื่ม ไม่ยืนดื่ม รับประทานอาหารมังสวิรัต เพื่อส่งเสริมให้
มีความเมตตา” นับเป็นผลที่มีต่อศรัทธาในพุทธศาสนาและบุคลากรในพุทธศาสนา เด็กหลายคน
หยุดพฤติกรรมรังแกสัตว์ก็เพราะกลัวบาปเกรงกรรมและเกิดจิตเมตตาสงสารสัตว์เล็กสัตว์น้อย
เหล่านั้น ดังเช่นนักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าสำนที่เคยชอบจับแมลงปอและผีเสื้อมาใส่ขวดโหลก็
หยุดการกระทำนั้น โดยให้เหตุผลว่า “สงสารมัน และกลัวบาป”

กล่าวได้ว่า หลักธรรมวิถีพุทธที่ว่าด้วยศรัทธาที่ถูกต้อง ที่ปรากฏในนวัตกรรมการเรียนรู้
ของชุมชนมีความสอดคล้องกับหลักศรัทธา 4 ในพุทธศาสนา แม้อาจจะยังอยู่ในระดับการเรียนรู้

เบื้องต้น แต่การเริ่มต้นนั้นมีความเหมาะสมถูกต้องกับกาลเวลา สถานที่และบุคคล และเป็นเนื้อหา
รวมในนวัตกรรมต่าง ๆ เช่นเดียวกับหลักธรรมข้ออื่น ๆ

ไตรสิกขา คือ สิกขา 3 ได้แก่ อริศีลสิกขา อริจิตสิกขา และอริปัญญาสิกขา เป็นสิกขาที่
ย่อรวมมาจากอริยมรรคมีองค์ 8 ดังนี้

อริศีลสิกขา สิกขาคือศีลอันยัง ได้แก่ ข้อปฏิบัติอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง ได้แก่
สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือเว้นจากวจีทุจริต 4 ดังนี้

- 1) มุสาวาท พูดเท็จ
- 2) ปิสุณาวาจา พูดใส่ร้าย
- 3) ผรุสวาจา พูดคำหยาบ
- 4) สัมผัปปลาปะ พูดเพ้อเจ้อ

สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ คือเว้นจากกายทุจริต 3 ดังนี้

- 1) ปาณาติบาต ทำชีวิตสัตว์ให้ตกลง คือฆ่าสัตว์
- 2) อทินนาทาน ถูกละโม้ของที่เจ้าของไม่ได้ให้ ด้วยอาการแห่งขโมย
- 3) กาเมสุมิฉาจาร ประพฤติผิดในกาม

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีวิตชอบ คือเว้นจากความเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด

อริจิตสิกขา : สิกขาคือจิตอันยัง ข้อปฏิบัติสำนัภังคิณคอบรมจิตให้มีสมาธิ ได้แก่

สัมมาวายามะ เพียรชอบ คือ เพียรในที่ 4 สถาน ดังนี้

- 1) สังวรปธาน เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน
- 2) ปหานปธาน เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว
- 3) ภวนาปธาน เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน
- 4) อนุรักษนาปธาน เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วไม่ให้เสื่อม

สัมมาสติ ระลึกรชอบ คือ ระลึกในสติปัฏฐานทั้ง 4 ดังนี้

- 1) กายานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณากายเป็นอารมณ์ว่ากายนี้สักว่า
กาย ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา
- 2) เวทนานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณาเวทนา คือ สุข ทุกข์ และไม่สุข
ไม่ทุกข์ เป็นอารมณ์ว่า เวทนานี้สักว่าเวทนา ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา
- 3) จิตตานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณาใจที่เศร้าหมอง หรือผ่องแผ้ว
เป็นอารมณ์ว่าใจนี้สักว่าใจ ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา
- 4) ธัมมานุปัสสนา สติกำหนดพิจารณาธรรมที่เป็นกุศล หรืออกุศล
ที่บังเกิดกับใจเป็นอารมณ์ ว่าธรรมนี้สักว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัว ตน เรา เขา

สัมมาสมาธิ : ตั้งใจไว้ชอบ คือเจริญฌานทั้ง 4 ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน (ดังรายละเอียดในพระเทศก์ เทศวังสี ; โมกขบายวิธี ในจิตตภาวนา : มรคกธรรมล้ำค่าในพุทธศาสนา . หน้า 545)

สมาธิมี 3 ระดับ คือ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ อาการที่ทำให้สมาธิจิตมีสติรวมเข้าไปตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์อันเดียว แต่รวมชั่วคราว ชั่วขณะวัน ๆ แวบ ๆ แล้วหายไป จนจับอะไรให้เป็นขึ้นเป็นอันไม่ได้ เรียก ขณิกสมาธิ อาการที่จิตจะรวมเข้าสู่อัปปนา ซึ่งรวมเข้าไปถึงกับตัดอารมณ์ขาดทีเดียว จะรวมแหล่มีรวมแหล่ แต่ไม่พุ่งร่านออกไปภายนอก ยึดเอาอารมณ์มาเป็นอุปทานเครื่องถือมั่น เรียกอุปจารสมาธิ อาการที่จิตรวมเข้าสู่สมาธิจนตัดอารมณ์ทั้งปวงขาดสิ้น และถอนสละออกจากอุปทาน แล้วเข้ารวมกำลังสติ สมาธิและปัญญาให้มีกำลังสมบูรณ์ผ่องใส สว่างแจ่มจ้าอยู่โดยลำพังดวงเดียว ไม่เกาะเกี่ยวด้วยอุปทานใด ๆ เรียกว่า อัปปนาสมาธิ จิตที่ถอนออกจากอัปปนาแล้ว มาเพ่งพิจารณาธรรมอยู่ ไม่ถึงกับถอนออกไป เป็นขณิกะหรือพุ่งร่าน ก็เรียกว่า อุปจารสมาธิ เหมือนที่เรียกว่า อุปจาระ ถอนออกมาจากอัปปนา เบื้องต้น เรียกว่า อุปจาระเข้าถึงอัปปนา

สมาธิเป็นมรรค ละกิเลสที่เป็นของปฏิกุณ ทำคนให้เป็นพระอริยเจ้าได้ตามภูมิของมรรคนั้น มรรคมี 4 ตามลำดับดังในตารางต่อไปนี้

ลำดับ	มรรค 4	ผล 4 / อริยบุคคล 4
1	ปฐมมรรค ละกิเลสได้ 3 คือ สักกาทิฏฐิ ความเห็นเป็นเหตุถือตน โดยถือมั่นในกายก่อนนี้ว่าเป็นสาระจริงจัง มิได้ใช้ปัญญาพิจารณาให้เห็นด้วยไตรลักษณ์ญาณ วิจิกิจจา ความลังเลในคุณพระรัตนตรัย อันเป็นเหตุให้ถือพระศาสนาไม่สนิท ถือด้วยศรัทธาคลอนแคลน ศีลพศปรามาส รูปคล้ำ การรักษาศีลและข้อวัตร คือรักษาศีลและประพฤติวัตรด้วยอาศัยเหตุอื่น ไม่เป็นอริยกัน ตศีล อริยกันตัวตร	1. โสตาปัตติผล / โสตาบันบุคคล
2	มรรคที่สอง ละกิเลสได้ 3 เหมือนปฐมมรรค และทำราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสสามโทษะ ความที่จิตคิดประทุษร้าย และ โมหะ ความหลงงมงาย ปราศจากเหตุผลให้เบาบางลง	2. สกิทาคามีผล / สกิทาคามีบุคคล

ลำดับ	มรรค 4	ผล 4 / อริยบุคคล 4
3	มรรคที่สาม ละกิเลสที่เป็นสังโยชนเบื้องต่ำ 5 ได้ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ความกำหนัดด้วยอำนาจกิเลสกาม ปฏิมะ ความหุนหันด้วยอำนาจโทสะ	3. อนาคตมีผล / อนาคตมีบุคคล
4	มรรคที่ 4 ละกิเลสที่เป็นสังโยชนเบื้องต่ำ 5 นั้น และละกิเลสที่เป็นสังโยชนเบื้องสูง 5 ได้ เต็มขาด ซึ่งสังโยชนเบื้องสูงนั้น คือ รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรม อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม มานะ ความสำคัญตัวว่าเป็นนั่นเป็นนี่ อหังการจะ ความคิดฟุ้งซ่านไปใน อภิธรรมารมณ์ และ อนิธรรมารมณ์ อวิชชา ความหลงเป็นเหตุไม่รู้จริง ในอริยสัจ 4	4. อรหัตตผล / อรหัตตบุคคล

อธิปัญญาสิกขา : สิกขา คือ ปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรม ปัญญาให้เกิดการรู้แจ้งอย่างสูง ได้แก่

สัมมาทิฏฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ คือเห็นอริยสัจ 4

สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ ดำริออกจากกาม ดำริไม่พยาบาท ดำริในอันไม่เบียดเบียน

ไตรสิกขาจึงรวมเรียกออย่างง่ายว่า คือ สมาธิ ปัญญา เครื่องมีอนำเข้าสู่ความรู้แจ้ง ในอริยสัจ 4 พัฒนาค้นเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคลซึ่งก็คือผู้เข้าถึงสภาวะสันติสุขที่ยั่งยืน

อย่างไรก็ตามไตรสิกขาที่มีการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ในโรงเรียนอาจจะยังไม่ได้ลงลึกถึงระดับดังกล่าว แต่สถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นได้นำร่องให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นแล้วทั้งในระดับบุคลากรทางการศึกษา พ่อแม่ ผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียน โดยเฉพาะชุมชนดงป่าล้าน และชุมชนแม่ชะจาน ได้มีการนำไปยึดถือปฏิบัติเป็นกิจวัตรในวิถีโรงเรียนโดยผู้เรียนมีความเข้าใจที่มากขึ้น ซึ่งได้ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเบื้องต้นในเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา และเกิดผลทางกาย คือ ความตั้งใจสำรวมระวังตนมิให้เบียดเบียนผู้อื่น เพราะเห็นโทษเห็นภัยชัดเจนขึ้น ผลทางจิตคือ เกิดความเมตตาสงสารผู้อื่น สัตว์อื่น มีความรักกตัญญูต่อผู้มีคุณ มีจิตใจสงบมั่นคง ไปร้งเบาสบาย จากการได้ทำสมาธิภาวนา ผลทางปัญญาคือรู้จักแยกแยะผิดชอบชั่วดี รู้จักควบคุมจิตใจให้อุดหนุนอดกลั้นและให้อภัยผู้อื่น รู้จักวิธีจัดทุกข์ในใจด้วยการพิจารณาแยกคายขึ้น เป็นต้น ซึ่งผลเชิงประจักษ์เหล่านี้ปรากฏในคำให้สัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่าง จากดงป่าล้านและแม่ชะจานเป็น

ส่วนใหญ่ ส่วนส้นมะเค็ดปรากฏการเรียนรู้ไตรสิกขาที่เด่นชัดในบุคลากรทางการศึกษาบางคน แต่ไม่ปรากฏเด่นชัดในเด็กนักเรียนที่เป็นกลุ่มตัวอย่างให้สัมภาษณ์

ข้อพิจารณาในตอนนั้นแสดงให้เห็นว่าการมีกัลยาณมิตร ที่มีคุณสมบัติถึงพร้อมในด้านการปฏิบัติบำเพ็ญตามพระธรรมวินัยทั้งด้านปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ น่าจะมีผลสำคัญต่อการถ่ายทอดประสบการณ์การเรียนรู้ วิถีพุทธในระดับคุณภาพเชิงประจักษ์ นอกจากนี้หากบุคลากรทางการศึกษามีความตั้งใจ ตั้งมั่นในการพัฒนาคุณลักษณะแห่งวิถีพุทธ และเป็นต้นแบบได้ดีก็จะเป็นกัลยาณมิตรที่สมบูรณ์ของผู้เรียน และหนุนเสริมให้มีการปฏิบัติเรียนรู้ผ่านวิถีชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับวัยผู้เรียนอย่างต่อเนื่องก็ย่อมเป็นที่หวังได้ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ของผู้เรียนจะเข้มแข็งขึ้นเป็นลำดับจนกว่าจะถึงความถึงความดับแห่งทุกข์ คือ เข้าถึงสภาวะสันติสุขที่ยั่งยืน เพราะเหตุแห่งความถึงพร้อมในไตรสิกขา ดังที่พุทธทาสภิกขุ (อิทธิปัจจยตา : 2545, หน้า 358) กล่าวถึงอิทธิปัจจยตา ฝ่ายดับทุกข์ว่า

“ศีลก็ดับไปแห่งโทษทางกาย วาจา สมาธิก็ดับไปแห่งกิเลส กลุ่มมัจจิต ปัญญาก็ดับไปแห่งอนุสัยอาสวะ วิมุตติ ก็ดับไปแห่งความทุกข์ วิมุตติญาณทัตถะนะ ก็ดับไปแห่งความโง่ทั้งหมดเป็นครั้งสุดท้าย”

บุญกิริยาวัตถุ 10 อย่าง ประกอบด้วยข้อปฏิบัติเพื่อการสร้างสมบุญ หรือความดีสูงสุด ดังนี้

1. ทานมัย บุญสำเร็จด้วยการบริจาคทาน
2. ศีลมัย บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล
3. ภาวนามัย บุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนา
4. อปจายนมัย บุญสำเร็จด้วยการประพุดติถ่อมตนแก่ผู้ใหญ่
5. เวยยาวัจจมัย บุญสำเร็จด้วยการช่วยขวนขวายในกิจที่ชอบ
6. ปัตติทานมัย บุญสำเร็จด้วยการให้ส่วนบุญ
7. ปัตตานุโมทนามัย บุญสำเร็จด้วยการอนุโมทนาส่วนบุญ
8. อัมมัสสวนมัย บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม
9. อัมมเทสนามัย บุญสำเร็จด้วยการแสดงธรรม
10. ทิฏฐุภัมม การทำความเห็นให้ตรง

ซึ่งรวมลงในบุญกิริยาวัตถุ 3 ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา อันมีความหมายและข้อปฏิบัติที่สนับสนุนไตรสิกขา หรือแทบจะกล่าวได้ว่าเป็นเนื้อหาเดียวกันได้ บุญกิริยาวัตถุ 3 ถือเป็นหลักธรรมสำคัญที่เป็นเครื่องมือนำบุคคลผู้ปฏิบัติได้เข้าสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ดังทัศนะของพระอริยเจ้าผู้สำเร็จกิจบำเพ็ญแล้วดังนี้

ทาน คือเครื่องแสดงน้ำใจของมนุษย์ผู้มีจิตใจสูง มีเมตตาจิตต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ด้วยการให้ การเสียสละแบ่งปัน มากน้อยตามกำลังของวัตถุเครื่องสวดเคราะห์ที่มีอยู่ จะเป็นวัตถุทาน ธรรมทาน หรือวิทยาทาน เพื่อสวดเคราะห์ผู้อื่นโดยไม่หวังสิ่งตอบแทนใด ๆ นอกจากกุศล คือ ความดีที่ได้จากทานนั้น เป็นสิ่งตอบแทนที่เจ้าของทานได้รับอยู่โดยดีเท่านั้น อภัยทานควรให้แก่กัน เมื่ออีกฝ่ายหนึ่งผิดพลาดหรือล่วงเกิน การเสียสละจึงเป็นเครื่องค้ำจุนหนุนโลก

ศีล คือ รวบรวมความเบียดเบียน และทำลายสมบัติร่างกายและจิตใจของกันและกัน

ภาวนา คือ การอบรมใจให้ฉลาดเที่ยงตรงต่อเหตุผลสรรพธรรม รู้จักวิธีปฏิบัติต่อตัวเอง และสิ่งทั้งหลาย เป็นรวบรวมน้ำความคิดฟุ้งของใจให้อยู่ในเหตุผลอันจะเป็นทางแห่งความสงบสุข วิชาภาวนาคือวิธีสังเกตตัวเอง สังเกตจิตที่มันหลุกหลิก ไม่อยู่เป็นปกติสุข ด้วยมีสติตามระลึกรู้ความเคลื่อนไหวของจิต จิตที่สงบลงเป็นสมาธิ เป็นจิตที่มีความสุขเย็นใจมาก และจำไม่ลืม ปลุกใจให้ตื่นตัวตื่นใจได้อย่างน่าประหลาด

ทาน-ศีล-ภาวนา ทั้ง 3 นี้ เป็นรากแก้วของความเป็นมนุษย์และเป็นรากเหง้าของพระศาสนา ผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ ต้องเป็นผู้คอยสั่งสมธรรมเหล่านี้ มาอยู่ในนิสัยของผู้จะมาสวมร่างเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ด้วยมนุษย์สมบัติอย่างแท้จริง (พระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต . "ทาน ศีล ภาวนา" (ใน ลด : 2543, หน้า 107-111)

หลักสูตรมหาวิทยาลัยด้วยบุญกิริยาวัตถุ 3 อันเป็นเครื่องมือทางปัญญาในวิถีพุทธดังกล่าวเป็นทั้งวิถีแห่งการสร้างความสุขทางจิตใจ และเป็นเครื่องมือแห่งการ "อบรมใจให้ฉลาด เที่ยงตรงต่อเหตุผลสรรพธรรม รู้จักวิธีปฏิบัติต่อตัวเองและสิ่งทั้งหลาย..." ดังข้างต้น มีความแตกต่างจาก "ภาวนามยปัญญา" ในทัศนะของนักวิชาการทางพุทธศาสนาของโครงการโรงเรียนวิถีพุทธของกระทรวงศึกษาธิการอย่างสิ้นเชิง ดังปรากฏเป็นที่เผยแพร่ทั่วไปในโรงเรียนวิถีพุทธด้วยข้อความต่อไปนี้

"...เมื่อผู้เรียนในโรงเรียนวิถีพุทธมีโยสโสมนสิการ เขาก็จะรู้จักแสวงหาปัญญาให้ครบทั้ง 3 ประการ คือ

1. สุตมยปัญญา (ความรู้เกิดจากการรับรู้ข้อมูลหรือจำ)
2. จินตมยปัญญา (ความรู้เกิดจากการคิดหรือรู้คิด)
3. ภาวนามยปัญญา (ความรู้เกิดจากการทำหรือรู้ทำ)

ความรู้ซึ่งเกิดจากการปฏิบัติซึ่งเป็นประสบการณ์ตรง เรียกว่า ภาวนามยปัญญา

การเรียนการสอนในโรงเรียนวิถีพุทธ มุ่งให้ผู้เรียนได้ปัญญาทั้งสามประการ เช่นในขณะที่เรียนภาษาอังกฤษ การจดจำคำบรรยายของครู จัดเป็นสุตมยปัญญา กระบวนการคิดตามคำบรรยายจนเกิดความเข้าใจที่เรียกว่า Internalization (จดจำแล้วกลายเป็นเรา) จัดเป็นจินตมย

ปัญหา ทักษะที่เกิดจากการฝึกพูดหรือเขียนภาษาอังกฤษจัดเป็นภาวนามยปัญญา" (พระเทพโฆณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) "โรงเรียนวิดิพุทธเพื่อสังคมไทย." ลต. 2547 : หน้า 39)

พิจารณาในส่วนนี้แล้ว กล่าวได้ว่า นวัตกรรมการเรียนรู้ของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ มีการปฏิบัติฝึกฝนผู้เรียนโดยมิได้มีแนวคิดที่สัมพันธ์กับแนวคิดของนักวิชาการโรงเรียนวิดิพุทธของรัฐดังกล่าวแต่อย่างใด หากแต่เป็นแนวทางการปฏิบัติศึกษาในทาง ศิล ภาวนา ที่มุ่งอบรมจิตใจให้สูงส่งดีงามและร่มเย็นเป็นสุขตามหลักธรรมอย่างตรงไปตรงมา หาใช่การนำหลักธรรมวิดิพุทธไปใช้ในลักษณะเป็นสัทธรรมปฏิรูปตามอุดมคติของผู้ใดผู้หนึ่ง ดังเช่น กิจกรรมการเรียนรู้ของชุมชนแม่ชะจาน จะมีความเด่นชัดในการส่งเสริมการพัฒนาให้เกิดการเรียนรู้ในการให้ทาน รักษาศีล ภาวนา อย่างต่อเนื่องและเข้มข้น รองลงไปคือชุมชนดงป่าสำน และชุมชนสันมะเค็ด น่าสังเกตว่าการมีกัลยาณมิตรที่ถึงพร้อมด้วยธรรมปฏิบัติ และการผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ที่เข้มข้นและต่อเนื่องจะเป็นแม่บทของการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ นักเรียนโรงเรียนดงป่าสำนและอนุบาลแม่ชะจานจะแสดงออกถึงสภาวะที่เกิดจากการเรียนรู้ในเรื่องบุญกิริยาวัตถุ 3 ทั้งหมด ศิล ภาวนา พิจารณาจากคำให้สัมภาษณ์ผลของการเรียนรู้ของผู้เรียนแล้ว สะท้อนให้เห็นถึงระดับความรู้ความเข้าใจวิดิพุทธและผลที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีคิด วิถีจิต และวิถีกาย โดยเฉพาะในเรื่องการยินดีในการบริจาคทรัพย์บำรุงพระพุทธศาสนา การรู้จักให้อภัยแก่เพื่อน การรู้จักระงับความโกรธ ความเมตตาสงสารที่มีต่อผู้อื่นทั้งคนและสัตว์ ตลอดจนการมีจิตใจสงบเยือกเย็นลง อันเนื่องมาจากการได้รักษาศีลห้า และการทำสมาธิ แม้ผู้ให้สัมภาษณ์จะไม่สามารถบอกหลักธรรมได้ แต่ก็น่าจะมีการระบุชื่อหลักธรรมให้เป็นที่รู้จักและเข้าใจให้ชัดเจนได้ต่อไป

กล่าวโดยสรุปในส่วนของการเรียนรู้ที่ปรากฏในนวัตกรรมของชุมชน นับว่าสอดคล้องกับหลักธรรมวิดิพุทธในระดับเบื้องต้น ซึ่งเป็นขั้นเริ่มต้นที่ก้าวเข้าสู่ความเป็นวิดิพุทธที่ถูกทางแล้ว แม้ว่าบางนวัตกรรมจะผสมผสานเข้ากับวิถีชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็ยังอยู่ในขอบเขตวิดิพุทธ ซึ่งสอดคล้องกับระบบโลกทัศน์ของชุมชนที่ไม่ได้มองชีวิตและสรรพสิ่งแยกออกจากกันอะไรก็ตามที่เห็นว่าดี ชุมชนจะนำไปผูกโยงกันเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ซึ่งจะต้องทำหน้าที่ถ่ายโยงไปยังสมาชิกชุมชนเยาว์เพื่อให้เกิดการสืบทอดต่อไป ดังเช่นในกรณีของชุมชนดงป่าสำน ที่เน้นวิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแหล่งเรียนรู้ โดยเฉพาะประเพณีสืบชะตาน้ำแม่ลาว ที่สะท้อนถึงโลกทัศน์ที่เชื่อมโยงชีวิต ธรรมชาติและคุณธรรมหรือหลักธรรมในพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน ในขณะที่ชุมชนแม่ชะจานเองก็เชื่อมโยงเอาวิถีชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ประเพณีทำบุญปล่อยหลวง เป็นวิถีเรียนรู้ การสร้างสมบุญ และชุมชนสันมะเค็ดอาศัยงานประเพณีฝังลูกนิมิตพระวิหารเป็นแหล่งเรียนรู้การสร้างสมบุญเช่นเดียวกัน ซึ่งในขณะแห่งการดำเนินกิจกรรมที่จิตผู้เรียนตั้งเจตนาเป็น "บุญ" นั่นก็เป็นศีล สมาธิ ปัญญาไปในตัว เป็นต้น ดังนั้น "วินัย" ที่แท้จริงของชุมชนแม่ชะจาน จึงแตกต่างจาก "วินัยข้ายหันขวาหัน"

ที่เป็นเรื่องของการใช้อำนาจบังคับจากกฎเกณฑ์ภายนอก หากแต่เป็นวินัยที่อยู่บนฐานคิดหรือวิถีแห่งพุทธ ที่สอดคล้องกับทัศนะของพระอาจารย์ แหวน สุจินฺโธ (“กรรมมัฏฐาน 5 เป็นที่ตั้งของกาย” ใน จด. หน้า 413) ที่กล่าวไว้ว่า “...เป็นวินัยคือการนำเอาความผิด ความยินดีออกจากจิตจากใจ” หมายถึงการขัดเกลากิเลสตัณหา ความผิดศีลศีลผิดธรรมออกจากใจนั่นเอง ส่วนสันมะเค็คันนั้น แม้จะขาดนวัตกรรมบางลักษณะอย่างที่ปรากฏในดงป่าล้านและแม่ชะจาน เช่น ค่ายคุณธรรมวิถีพุทธสำหรับครอบครัวที่ดำเนินการโดยคณะพระวิทยากรเวียงกาหลง แต่หากมีการเพิ่มเติมความชัดเจนในหลักธรรมวิถีพุทธในนวัตกรรมต่าง ๆ และดำเนินไปอย่างถูกต้องและต่อเนื่องก็จะสามารถพัฒนาคุณธรรมวิถีพุทธให้เกิดขึ้นกับผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้นต่อไป

ข้อค้นพบจากการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ได้มีข้อค้นพบที่เกี่ยวกับประเด็นวิจัยว่าด้วยปัจจัยที่เกี่ยวข้องและแนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธ รวมทั้งข้อค้นพบในด้านหลักการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยภายนอกกับนักพัฒนาในท้องถิ่น

1. ข้อค้นพบด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้อง

1.1 พลังการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว แม้จะเป็นการปรากฏขึ้นในพื้นที่เล็ก ๆ แต่รูปแบบและสาระก็สอดคล้องและสนับสนุนนโยบายของรัฐได้ ในแง่นี้ถือว่าการปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธเป็นเครื่องมือเชื่อมโยงระหว่างรัฐกับประชาชน และเป็นการพิสูจน์ถึงประสิทธิภาพของวิสัยทัศน์และเจตนารมณ์ของ พ.ร.บ. ปฏิรูปการศึกษา พ.ศ. 2542 ที่สามารถตอบสนองการพัฒนาชุมชนได้ด้วยเช่นกัน

1.2 การปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธให้ประสบความสำเร็จต้องประกอบด้วยองค์ 3 เป็นหลัก ได้แก่ บ้าน วัด โรงเรียน แต่ทั้งบ้าน (ครอบครัวและชุมชน) วัดและโรงเรียน จะต้องมีความสัมพันธ์กันด้วยวิถีพุทธ แม้นไม่ถึงพร้อมก็ต้องมีการศึกษาพัฒนาให้ถึงพร้อม

1.3 กระบวนการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธเป็นกระบวนการพัฒนาระบบการจัดการศึกษาที่มีขั้นตอนสลับซับซ้อน ในด้านคน กระบวนการและภูมิปัญญา ทุนศาสนสถาน ศาสนบุคคล ศาสนธรรม ทุนทรัพย์ และทุนทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นที่ผู้รับผิดชอบจะต้องวางแผนและเชื่อมโยงแหล่งทุนต่าง ๆ เข้ามามีส่วนสนับสนุนการดำเนินงานอย่างเหมาะสม ขณะเดียวกันก็ควรประสานแหล่งทุนจากภายนอก ซึ่งมีหลายรูปแบบเพื่อนำมาเสริมประสิทธิภาพงานด้วย โดยเฉพาะการพัฒนากลไกการมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้เกิดการร่วมคิดร่วมตระหนักและร่วมเป็นภาคีดำเนินการไปจนสำเร็จ

1.4 การปฏิรูปการศึกษานั้น ต้องไม่ใช่การพัฒนาแบบแยกส่วน หากต้องกระทำอย่างเป็นองค์รวมทุกส่วนและมีกระบวนการเชิงระบบ บ่งชี้ได้ วัดและประเมินผลได้ ตามสภาพจริงแบบมีส่วนร่วม จึงจะเชื่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีได้

1.5 นักวิจัยหรือนักวิชาการจากภายนอกเป็นทุนทรัพยากรสำคัญที่สามารถให้การสนับสนุน ส่งเสริม ประสานความสัมพันธ์ และอำนวยความสะดวกให้ท้องถิ่นสามารถขับเคลื่อนกระบวนการปฏิรูปการศึกษาได้อย่างดี หากนักวิจัยมีความชัดเจนในประเด็นปัญหาของชุมชน วัฒนธรรมชุมชน และกระบวนการวิจัย ส่วนองค์ความรู้ที่เกิดจากการวิจัยนั้นสามารถเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้ค้นพบส่วนที่มีประโยชน์สูงสุดอันเป็นคุณค่าที่จะได้ร่วมชื่นชมยินดีด้วยกันได้ ซึ่งจะช่วยลดช่องว่างการเป็น “คนนอก” และ ความเป็น “คนใน” ได้เป็นอย่างดี

2. ข้อค้นพบด้านหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้

2.1 หลักสำคัญในการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ ได้แก่ การพัฒนาศรัทธาหรือความเชื่อที่ถูกต้อง การบูรณาการกับวิถีชีวิต การปฏิบัติจริง การมีความต่อเนื่อง การมีกัลยาณมิตรที่ถึงพร้อมด้วยธรรมและจริยา การมีปฏิสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น การให้ผู้เรียนได้รับรู้จุดมุ่งหมายสูงสุด และจุดมุ่งหมายระหว่างทาง (ระดับวิถี)

2.2 การแก้ปัญหานิสัยและคุณธรรมนักเรียนที่แท้จริงคือการขจัดความไม่รู้ (อวิชชา) ความอยาก ความยึด ออกไปจากจิตใจผู้เรียน ด้วยการเติมศีลเติมธรรมเข้าไปสู่จิตใจเด็ก และการให้เด็กได้สัมผัสความสุขสงบตั้งมั่นของจิตด้วยสมาธิด้วยรูปแบบที่หลากหลาย สอดคล้องกับวัย และวิถีชีวิตของผู้เรียน จะทำให้ผู้เรียนเกิดปัญญาวิจยฉิบสัทธิดี บาปบุญคุณโทษ และความสามารถระงับยับยั้ง ควบคุมตัวเองได้โดยลำดับ

2.3 เด็กหรือผู้เรียนแต่ละคนมีลักษณะทางปัจเจกภาวะเป็นของตน ๆ ก็จริง แต่การเรียนรู้ด้วยระบบกลุ่มก็เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สนับสนุนการรู้จักตัวตนที่แท้ อันจะนำไปสู่การขัดเกลาตนเองได้ในที่สุด

2.4 การเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธนั้น ผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อมีการบูรณาการเข้ากับวิถีชีวิตที่เป็นจริงของผู้เรียนในมิติต่าง ๆ แต่ก็ควรเน้นระบบการเรียนรู้จากวิถีแห่งปัจเจกภาวะของผู้เรียนเป็นหลัก

2.5 การจัดการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธสามารถเปลี่ยนแปลงความคิดและการกระทำของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และจะเกิดผลได้ทันตา หากมีวิธีการที่ถูกต้อง ชัด และตรงตามหลักพุทธธรรมที่แท้จริง การกำหนดหลักสูตรจึงควรระบุเป้าหมายสูงสุดของการเรียนรู้ และเชื่อมต่อการพัฒนากาย จิต ปัญญา และสังคมในมิติพุทธให้ชัดเจน

2.6 นวัตกรรมการเรียนรู้ที่ชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ได้ร่วมกันสร้างสรรค์ ส่วนใหญ่สามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างต่อเนื่อง ทั้งในวิถีโรงเรียน วิถีชุมชน และวิถีค่ายคุณธรรม

3. ข้อค้นพบด้านหลักธรรมวิถีพุทธ

3.1 หลักธรรมว่าด้วยศีล สมาธิ ปัญญา และทาน ศีล ภาวนา เป็นหลักธรรมที่สนับสนุนซึ่งกันและกัน และเป็นหลักธรรมแม่บทของการเรียนรู้วิถีพุทธ

3.2 การเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธทำให้ผู้เรียนเกิดความตระหนักและเคารพในคุณค่าของชีวิต ทั้งของตนและของผู้อื่น จึงนำไปสู่ความอบอุ่น ความไม่เบียดเบียน และการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ทั้งเป็นเครื่องมือวัดเกลาอุปนิสัย จิตใจ ให้เป็นเป็นผู้รักสงบ กตัญญูรู้คุณ และมีเมตตาธรรม

3.3 วิถีพุทธเป็นลักษณะของศรัทธาระหว่างสาระ กระบวนการและเป้าหมาย ซึ่งมีอยู่แล้วโดยธรรมชาติ เพียงแต่ต้องลงมือปฏิบัติก็จะทำให้ผู้เรียน “ถึง” ได้โดยลำดับ เมื่อเกิดผลแล้วผู้เรียนก็จะยิ่งประจักษ์ในคุณค่าความสำคัญ เพราะผลที่เกิดขึ้นนั้นแม้จะเป็นเพียงเบื้องต้นก็ก่อให้เกิดความสงบและเบิกบานได้แล้ว การส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จนประจักษ์ผล จะก่อให้เกิดความยั่งยืนในการดำรงตนอยู่ในวิถีพุทธ

3.4 การใช้หลักธรรมว่าด้วย ศรัทธา 4 คือ เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เชื่อว่าบุญบาปมีจริง เชื่อผลของบุญบาป และเชื่อว่าการเป็นของ ๆ ตน (เป็นผู้สร้างผู้ทำผู้รับผล) เป็นสาระการเรียนรู้ให้ผู้เรียนตั้งแต่ช่วงแรกเป็นการเตรียมความพร้อมในด้านทัศนคติเข้าสู่สัมมาทิฐิ เบื้องต้นที่ดี และสอดคล้องกับวัยที่กำลังอยากรู้อยากเห็น และต้องการความมีเหตุมีผล วิถีพุทธสามารถเปลี่ยนแปลงระบบอำนาจและการใช้ความรุนแรงต่อเด็ก เข้าสู่กระบวนการแห่งเหตุผล ความมีสติ ปัญญาและเมตตาธรรมได้

3.5 หลักธรรมวิถีพุทธ ที่นำมาใช้ในการปฏิรูปการศึกษาต้องเป็นหลักธรรมแท้ ไม่ใช่หลักธรรมตามอัตโนมติ หรือหลักธรรมปลอมไม่เช่นนั้นจะเป็นการบิดเบือนแนวทางและทำให้การจัดการเรียนรู้ไม่ประสบผลสำเร็จตรงตามแนววิถีพุทธ

4. ด้านหลักการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยภายนอกกับนักพัฒนาในท้องถิ่น

หลักการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยจากภายนอกและนักพัฒนาในท้องถิ่นนั้น มีข้อค้นพบ ดังนี้

1. การมีมุมมองที่สร้างสรรค์ โดยพิจารณาถึงคุณประโยชน์จากกระบวนการวิจัยและพัฒนาที่จะเกิดขึ้นแก่ส่วนรวม มากกว่าการเพ่งโทษในเรื่องผลประโยชน์เฉพาะบุคคล

2. การใช้ท่าทีแห่งมิตรภาพ ได้แก่ การเคารพในคุณค่าของกันและกัน ตลอดจนการเข้าใจและมองเห็นส่วนดีหรือข้อจำกัดของแต่ละฝ่าย จะช่วยให้เกิดความเห็นอกเห็นใจและรวมพลังสมานฉันท์ได้ดีกว่าจะยึดถือในอัตตาตัวตน เพราะการเรียนรู้วิถีพุทธก็เพื่อการขัดเกลาการยึดมั่นถือมั่นใน “ตัวกูของกู” ดังคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ

3. การมีปฏิสัมพันธ์ที่ดี ความหวั่นระแวงเป็นการลดทอนกำลังสร้างสรรค์ที่เริ่มต้นอย่างเจียบ ๆ และพอกพูนขึ้นเรื่อย ๆ หากไม่เท่าทันจะกลายเป็นปัญหาที่รุนแรงได้ในอนาคต ดังนั้น การสร้างกลไกการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมจะช่วยให้เกิดปฏิสัมพันธ์ที่ดี ทำให้เกิดกำลังใจ และเกิดความชื่นชมยินดีร่วมกัน

4. การยอมรับความเป็นจริงร่วมกัน จะช่วยให้การเผชิญสถานการณ์ดำเนินไปอย่างมีสติ และช่วยให้สามารถตัดสินใจสร้างทางเลือกที่สร้างสรรค์และเหมาะสมที่สุด

5. การรู้จักวางตัวในสถานการณ์ขัดแย้ง นักวิจัยภายนอกต้องจับไวต่อภาวะความขัดแย้งภายในชุมชน ซึ่งอาจเป็นอุปสรรคต่อการวิจัยและการพัฒนาและพึงระวังสภาวะการณ์การหลุดเข้าไปใน “หว่างงา” ของทั้งสองฝ่าย หากไม่เกี่ยวข้องกับการประเด็นการวิจัย พึงหลีกเลี่ยงและวางตัวเป็นกลาง

6. การใช้ท่าทีเปิดเผยและการสื่อสารสาธารณะ การทำงานกับชุมชน เป็นการทำงานกับคนหมู่มาก ย่อมมีความละเอียดประมาทในเรื่องอารมณ์ความรู้สึก ดังนั้นนักวิจัยพึงระมัดระวังท่าที วาจา การแสดงทัศนคติต่าง ๆ ควรเป็นสาธารณะมากกว่าส่วนบุคคล แต่ขณะเดียวกันก็ต้องรับรู้ว่าการวิพากษ์วิจารณ์จากกลุ่มคนเป็นเรื่องปกติของการ “พบกัน” ระหว่าง “คนใน” ต่อ “คนนอก” แต่หากเป็นประเด็นสำคัญควรหาโอกาสชี้แจง ยกเว้นบางประเด็นที่ต้องรอคอยกาลเวลาที่เหมาะสม จะเกิดการคลี่คลายเอง

อย่างไรก็ตามเพื่อให้การปฏิรูปการศึกษาต้องเดินตามแนววิถีพุทธในอนาคตของชุมชนมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังได้อภิปรายมา ผู้วิจัยจึงขอเสนอรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาต้องเดินที่เหมาะสมกับชุมชนทั้ง 3 พื้นที่ รวมทั้งชุมชนอื่นที่อาจจะมีสภาพปัญหาและบริบทที่ใกล้เคียงกัน ดังนี้

รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาต้องเดินตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชน

รูปแบบการปฏิรูปการศึกษาต้องเดินตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ควรมีกระบวนการ 4 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

ขั้นที่ 1 การศึกษาสถานการณ์ปัญหา ควรเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายอย่างจริงจัง มีการวิเคราะห์ทั้งระดับปรากฏการณ์และระดับมูลเหตุที่แท้จริงของปัญหา เพื่อให้สามารถกำหนดความต้องการและทิศทางการแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับสภาพจริง นอกจากนี้ควรมีการศึกษาสำรวจศักยภาพของชุมชนและปัจจัยที่เอื้อต่อการปฏิรูปการศึกษาตามที่ต้องการ เพื่อให้สามารถเชื่อมโยงปัจจัยเหล่านั้นมาสนับสนุนกระบวนการปฏิรูปการศึกษาให้มีประสิทธิภาพ

ขั้นที่ 2 การพัฒนาปัจจัยพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อการปฏิรูปการเรียนรู้ ได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับด้านต่าง ๆ 7 ด้าน ดังนี้

2.1 วิสัยทัศน์และนโยบายการจัดการศึกษาท้องถิ่น ภายใต้ พ.ร.บ. การปฏิรูปการศึกษา พ.ศ.2542 ควรมีความชัดเจนและระบุข้อมุ่งเน้น หรือยุทธศาสตร์การพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนตามแนววิถีพุทธระดับที่เห็นสมควร และมีลักษณะเชิงรูปธรรมที่สร้างตัวชี้วัดได้อย่างเหมาะสม และการระบุยุทธศาสตร์การปฏิรูปควรสัมพันธ์กับสถานการณ์ปัญหาซึ่งเป็นแนวตั้งรับ และควรกำหนดระดับการปฏิรูปเชิงรุกหรือแนวป้องกันด้วย

2.2 คุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษา ในที่นี้หมายรวมถึงตั้งแต่ผู้บริหารสถานศึกษา คณะครู นักการภารโรง และกรรมการสถานศึกษา ควรมีการพัฒนาคุณลักษณะตามแนววิถีพุทธอย่างเข้มข้นจนเป็นต้นแบบที่ดีและเหมาะสมกับสถานะและบทบาททางการจัดการศึกษา ทั้งในด้านความรู้ความเข้าใจวิถีพุทธ และควรมีคุณสมบัติแห่งความเป็นผู้เข้าถึงวิถีพุทธเชิงประจักษ์ นับตั้งแต่ความเป็นผู้มีอริยทรัพย์ 7 ไปจนถึงระดับการพัฒนาตนเองเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล มนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพุทธศาสนา ส่วนกระบวนการพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่ ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา หรืออริยมรรคอย่างแท้จริง โดยเข้ารับการอบรมวิถีพุทธเชิงปฏิบัติการในสถาบันพุทธศาสนาที่มีความเข้มแข็งในท้องถิ่น ซึ่งมีหลายแห่งที่มีคณะสงฆ์และนักบวชสตรีที่มีภูมิรู้ภูมิธรรมควรแก่การเป็นกัลยาณมิตร นำพาปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมได้ชัดเจน ดังตัวอย่างที่ได้ดำเนินการมาแล้ว และนำแนวปฏิบัตินั้นมาใช้ในวิถีชีวิตปกติ สามารถสอนนักเรียนได้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ก็ควรมีเทคนิคการสอนที่หลากหลายตอบสนองความแตกต่างของผู้เรียนได้ดี

2.3 องค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีพุทธ ควรมีการจัดการความรู้ด้านหลักพุทธธรรมทั้งในระดับทฤษฎีและปฏิบัติการ มีการจัดทำฐานข้อมูลที่สะดวกและเชื่อถือการรับรู้ของผู้เรียนและชุมชน โดยทางโรงเรียนและวัดหรือสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่นจัดทำร่วมกันให้เป็นระบบเดียวกัน เหนืออื่นใดควรมีการทำความเข้าใจองค์ความรู้วิถีพุทธให้แตกฉาน ทั้งองค์ความรู้ฝ่ายโลกียธรรมและฝ่ายโลกุตระธรรม โดยเฉพาะการทำความเข้าใจแก่นพุทธศาสตร์ ได้แก่ ระบบอริยสัจ 4 และไตรสิกขา เป็นหลัก ส่วนหลักธรรมนอกเหนือจากนี้เป็นหลักธรรมสนับสนุน ได้แก่ อริยทรัพย์ 7 สัมปatti 7 สังคหวัตถุ 4 วุฑฒิ 4 บุญกิริยาวัตถุ 3 บุญกิริยาวัตถุ 10 เป็นต้น

2.4 แนวคิดการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธ แนวคิดการจัดการศึกษาตามแนววิถีพุทธควรมีลักษณะดังนี้

2.4.1 เป็นแนวคิดที่อยู่บนฐานคติที่เชื่อมั่นในมนุษยภาวะ คือเชื่อว่ามนุษย์เป็นผู้สามารถพัฒนาตนเองเข้าสู่พุทธภาวะได้

2.4.2 เป็นแนวคิดที่มุ่งพัฒนาทั้งระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม กล่าวคือ พัฒนากาย จิต ปัญญา ของปัจเจกบุคคลให้เข้าถึงการพันทุกข์หรือเข้าถึงสันติสุขไปตามลำดับ และพัฒนาสังคมให้เป็นสังคมแห่งการเกื้อกูลและสงบสุข โดยนับนี้จึงเป็นแนวคิดที่สนับสนุนการเรียนรู้อย่างมีปฏิสัมพันธ์อันดีกับผู้อื่น

2.4.3 เป็นแนวคิดที่เน้นศรัทธาที่ถูกต้อง มีเหตุมีผลตามหลักพุทธศาสนา

2.4.4 เป็นแนวคิดที่เน้นการปฏิบัติจริง หรือเน้นประสบการณ์ตรง

2.4.5 เป็นแนวคิดที่เน้นการฝึกฝนปฏิบัติอยู่เนื่อง ๆ

2.4.6 เป็นแนวคิดที่เน้นการบูรณาการ หลักพุทธธรรมเข้ากับวิถีชีวิตในด้านต่าง ๆ อย่างกลมกลืน

2.4.7 เป็นแนวคิดที่เน้นให้ผู้เรียนได้รับรู้ถึงจุดมุ่งหมายระดับสูงสุดไปพร้อม ๆ กับจุดมุ่งหมายระดับวิถี

2.4.8 เป็นแนวคิดที่เน้นการมีกัลยาณมิตรซึ่งต้องมีคุณลักษณะแห่งผู้ทรงศีลธรรมอย่างแท้จริง

2.5 กลไกการมีส่วนร่วม ได้แก่ การสร้างรูปแบบกระบวนการที่ก่อให้เกิดการประสานงานกันระหว่างส่วนที่เป็นหน่วยงานหรือสถาบันท้องถิ่น เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชุมชน ครอบครัว วัด และสถาบันพุทธศาสนา อีกส่วนหนึ่งได้แก่ กระบวนการสื่อสารประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง การเปิดพื้นที่แหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย ตลอดจนงบประมาณสนับสนุนการดำเนินงานและกระบวนการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่าง ๆ เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ในเชิงเกื้อกูลกัน

2.6 การพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ ควรยึดหลักสัปปายะอย่างน้อย 4 ประการ ได้แก่ สถานที่ บุคคล อาหาร และธรรม ในด้านสถานที่ หมายถึงทั้งวัดทั้งโรงเรียน บ้านและชุมชน ควรมีการปรับปรุงลักษณะทางกายภาพที่แสดงถึงสภาวะแห่งความสะอาด สว่างและสงบเย็นร่มรื่น เป็นที่ควรแก่การดึงดูดจิตใจให้เกิดความต้องการที่สัมผัสเรียนรู้ และเป็นต้นแบบที่นักเรียนสามารถยึดถือไปปฏิบัติที่บ้านได้ นอกจากนี้ควรมีการจัดทำทุกส่วนให้เป็นจุดเรียนรู้วิถีพุทธได้โดยง่าย ในด้านบุคคลคือบุคลากรทางการศึกษาทั้งที่อยู่ในสถานศึกษาอยู่ในวัด อยู่ในครอบครัวและที่อยู่ในชุมชน ควรมีคุณลักษณะหรืออภยาศัยดีงาม มีข้อวัตรปฏิบัติและจริยามารยาทงดงามน่าเลื่อมใส มีใจใสใจธรรม เป็นที่พึ่งและต้นแบบทางธรรมแก่นักเรียนได้ นั่นคือมีความเป็นกัลยาณมิตร ในด้านอาหารควรมีคุณภาพที่เอื้อต่อการดำรงชีวิตและสุขภาพได้อย่างดี และอาจใช้อาหารเป็นปัจจัยการพิจารณาธรรมเพื่อการขัดเกลาจิตใจ หรือสร้างแนวคิดใหม่ต่อวิถีการบริโภค ในด้านธรรมก็เป็นกัลยาณธรรมที่งามตลอดสาย เชื่อให้ผู้เรียน

สามารถเข้าถึงได้ในระดับ ต่าง ๆ ทั้งโลกียธรรมและโลกุตระธรรม ซึ่งแสดงให้เห็นได้เรียนรู้ทั้งระดับ ปริยัติและปฏิบัติ ทั้งในบ้าน ในวัด ในโรงเรียน และในชุมชน

2.7 กลไกการบริหารการศึกษา ผู้บริหารสถานศึกษาควรสร้างกลไกการบริหาร ที่เอื้อต่อการพัฒนาประสิทธิภาพของการปฏิรูปการเรียนรู้ โดยเน้นกลไกการพัฒนานุเคราะห์ทาง การศึกษาตามแนววิถีพุทธอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถี ได้แก่ กลไกแห่ง วุฑฒิ คือ ธรรมเป็นเครื่อง เจริญ 4 อย่าง และกลไกแห่งสารานิยมธรรม 6 อย่าง อันจะทำให้ผู้ประพฤตินั้นเป็นที่รักเคารพของผู้อื่น เป็นไปเพื่อความสงเคราะห์แก่กันและกัน เป็นไปเพื่อความไม่วิวาทกันและกัน เป็นไปเพื่อความ พร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากนี้ฝ่ายบุคลากรต้องเรียนรู้การปรับตัวเข้าสู่ระบบการ บริหารการศึกษาดังกล่าว โดยเฉพาะเสรีภาพทางความคิดและความตระหนักในบทบาทหน้าที่ อย่างอิสระมากกว่าการรอรับคำสั่งทางเดียว

ขั้นที่ 3 การพัฒนาหลักสูตรการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ ชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาวควรมีการกำหนด หลักสูตรที่ชัดเจนในประเด็นสำคัญต่อไปนี้

3.1 จุดมุ่งหมายของหลักสูตร ควรแยกเป็น 2 ระดับ คือ

3.1.1 จุดมุ่งหมายระดับสูงสุดของการจัดการศึกษาทั้งระบบ ตามแนววิถีพุทธนั้น มี จุดมุ่งหมายสูงสุดของศึกษาเพื่อการเข้าถึงสันติบรมสุข (ปรมีสุข) ด้วยระบบไตรสิกขา ซึ่งจะพัฒนา ให้บุคคลเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความเป็นอริยบุคคล 4 ตามลำดับ การกำหนดจุดมุ่งหมายสูงสุดของ การจัดการศึกษาตามแนวนี้นี้ จะเป็นเครื่องชี้นำกรอบทิศทาง นโยบาย และกระบวนการต่าง ๆ ตลอดจนผลที่จะเกิดขึ้นจากการจัดการเรียนรู้ให้สามารถตอบสนองได้อย่างชัดเจนทั้งระบบวิถีโลก และวิถีเหนือโลก

3.1.2 จุดมุ่งหมายระดับ "วิถี" เป็นจุดมุ่งหมายเชิงพฤติกรรม ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ ปัญหาที่ต้องการแก้ไขปรับปรุงทั้งที่เกิดขึ้นแล้วและยังไม่มีเกิด จุดมุ่งหมายระดับนี้จะต้องสอดคล้อง และเอื้อต่อการจัดการเรียนรู้ในลักษณะบูรณาการ ทั้งจะต้องตอบสนองจุดมุ่งหมายสูงสุดอย่าง ชัดเจน

กล่าวโดยรวมได้ว่าจุดมุ่งหมายของหลักสูตรการศึกษาตามแนววิถีพุทธก็คือการ พัฒนาค้นให้เข้าถึงสันติสุข ได้แก่ การมุ่งพัฒนา กาย จิต ปัญญา และสังคม ไปสู่ความสงบสุข และเป็นอิสระจากเหตุให้ทุกข์ทั้งปวง ด้วยหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้มาแล้ว และมุ่งทำ ประโยชน์แก่หมู่ชนไปในขณะเดียวกัน เพื่อให้สอดคล้องกับความมุ่งหมายของพุทธศาสนา ซึ่งมี 2 ด้าน ได้แก่ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต ๒๕๔๗ : หน้า ๗๘)

1. จุดหมายเพื่อบุคคล หรือจุดหมายเพื่อตนคือนิพพาน (นิพพานสัจฉิกถา)
2. จุดหมายเพื่อโลก คือ การทำเพื่อประโยชน์สุขของชาวโลก (พหุชนहितาย พหุชนสุ ขาย โลกานุกมฺปาย)

3.2 สารของหลักสูตร

ควรกำหนดสาระที่ตอบสนองการพัฒนา กาย จิต ปัญญา และสังคมสู่สันติสุข โดยเน้นการปฏิบัติขัดเกลาด้านที่สัมพันธ์กันทั้งภายในและการแสดงออกภายนอก เป็นหลักสูตรบูรณาการในวิถีชีวิตด้านต่าง ๆ จนเป็นวิถีที่ต่อเนื่องตลอดสายในชีวิตของการเป็นผู้ที่ต้อ “ศึกษา” ของผู้เรียนซึ่งมีทั้งวิถีชีวิตในโรงเรียน ในห้องเรียน ในครอบครัว ในธรรมชาติแวดล้อม ในชุมชน และหน้าที่การงานรวมถึงชีวิตภายในของแต่ละบุคคล ซึ่งผู้เรียนต้องมีปฏิสัมพันธ์อยู่ตลอดเวลา โดยทั้งนี้สาระเนื้อหาส่วนที่เป็นแกนหลักของการเรียนรู้นั้นควรเป็นหลักสูตรในวิถีพุทธทั้งที่เป็นแม่บท และหลักสูตรปลีกย่อยที่สัมพันธ์กับหลักสูตรแม่บท ซึ่งจะตอบสนองการพัฒนา กาย จิต ปัญญา และสังคม สู่สุขภาวะและสันติภาพ ไปเป็นลำดับ ได้แก่ หลักสูตร 4 ประเภท คือ หลักสูตรอันบุคคลพึงทำความเห็นแจ้ง หลักสูตรอันบุคคลพึงถือเป็นเครื่องมือฝึกฝนเรียนรู้ หลักสูตรอันบุคคลพึงกระทำให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น และหลักสูตรอันบุคคลพึงครองไว้เป็นคุณสมบัติ

3.3 การวัดและประเมินผล การวัดและประเมินผลควรแบ่งเป็น 3 ระยะได้แก่ระยะก่อนกิจกรรม ระหว่างกิจกรรม และหลังกิจกรรม และควรเน้นวิธีการที่หลากหลาย เน้นการประเมินแบบมีส่วนร่วมจากผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายและเน้นการประเมินตามสภาพจริง โดยเฉพาะการประเมินตน โดยตนเองของผู้เรียน และควรหลีกเลี่ยงการประเมินโดยใช้เกณฑ์การแข่งขัน ซึ่งไม่สอดคล้องกับการพัฒนาจิตให้มีความเมตตาเอื้ออาทรต่อกันทั้งยังเป็นการส่งเสริมกิเลสความมีอหังการ - มมังการและอัสสมิมานะให้พอกพูนขึ้น จะทำให้ยากแก่การขัดเกล้าต่อไป

ขั้นที่ 4 การพัฒนารูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

รูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธควรเน้นหลักไตรสิกขาและอริยสัจ 4 เป็นแกนสำคัญ โดยให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เป็นจริงในด้านต่าง ๆ ของผู้เรียนและสอดคล้องกับระดับวัยและวุฒิภาวะของผู้เรียน ในที่นี้ผู้วิจัยขอเสนอรูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามฐานการเรียนรู้ที่รองรับวิถีชีวิตของผู้เรียนในด้านต่าง ๆ 10 รูปแบบ ได้แก่ รูปแบบวิถีห้องเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีโรงเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีรายวิชาเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีวัดเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีปัจเจกภาวะเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีครอบครัวเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบวิถีค่ายคุณธรรมเป็นฐานการเรียนรู้ และรูปแบบวิถีการทำงานอาชีพเป็นฐานการเรียนรู้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

4.1 รูปแบบวิถีห้องเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ วิถีห้องเรียนเป็นวิถีแห่งการใช้ชีวิตรวมหมู่ ที่ผู้เรียนมีการสังสรรค์สมาคมกันอยู่อย่างใกล้ชิดติดต่อกันเป็นเวลานานหลายวันต่อสัปดาห์และตลอดปีการศึกษา การบูรณาการหลักวิถีพุทธเข้าไปในวิถีห้องเรียนเป็นการกลมเกลียวอุปนิสัยการอยู่ร่วมกับผู้อื่นทั้งในด้านระเบียบวินัยและความเมตตาอันเป็นแกนสำคัญของการรักษาศีลห้า ซึ่งเป็นการปฏิบัติต่อกันในสังคมที่ก่อให้เกิดสุขและการไม่เบียดเบียน นอกจากนี้ยังสามารถประยุกต์ข้อธรรมต่าง ๆ เข้าไปใช้ได้หลายช่องทาง การถือหลักปฏิบัติซ้ำ ๆ จะเป็นแม่บทของการเรียนรู้ ดังเช่นพระพุทธวจนะที่ว่า ภาวิตา พานุสสิกา การปฏิบัติอยู่เนื่อง ๆ

4.2 รูปแบบวิถีโรงเรียนเป็นฐานการเรียนรู้ วิถีโรงเรียนเป็นการจำลองหรือย่อส่วนระบบสังคมและชีวิตให้เข้ามาอยู่ในอาณาบริเวณโรงเรียนตั้งแต่เช้าจรดเย็น ดังนั้นจึงควรเน้นกระบวนการเรียนรู้ระบบรวมหมู่อันเป็นระบบการอยู่ร่วมกันในสังคมขนาดใหญ่ เน้นการใช้ทุกสถานการณ์ เป็นสถานการณ์แห่งการเรียนรู้อย่างมีความสุข ตลอดจนจรชีวิตการเรียนรู้ใน 1 วัน เป็น “โรงเรียน – โรงงาน – โรงธรรม” ตามแนวคิดพระอาจารย์ครูบาธรรมสาริตเวียงกาหลง ซึ่งหมายถึงการบูรณาการหลักธรรมเข้ากับวิถีการเรียนรู้ ทั้งวิชาการและวิชาชีพให้เป็นเรื่องเดียวกันกับวิชาชีพ ดังนั้น จึงควรมีกิจกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธตั้งแต่ช่วงเช้าหน้าเสาธง กลางวันในโรงอาหารบ่าย ก่อนเข้าเรียนและเย็นก่อนกลับบ้าน (ดูตัวอย่าง กิจกรรมของชุมชนทั้ง 3 พื้นที่) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของเด็กมากที่สุด

4.3 รูปแบบวิถีรายวิชาเป็นฐานการเรียนรู้ เป็นการบูรณาการวิถีพุทธเข้ากับเนื้อหาแต่ละรายวิชาอย่างกลมกลืน เช่น ในรายวิชาคณิตศาสตร์ก็อาจบูรณาการเข้ากับโจทย์คณิตศาสตร์ ในรายวิชาภาษาไทยก็อาจให้เขียนความเรียงจากประสบการณ์การปฏิบัติธรรม ในรายวิชาสังคมและวัฒนธรรมก็อาจให้วิเคราะห์คุณค่าทางธรรมของวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น หรือการวิเคราะห์สถานการณ์บ้านเมือง เป็นต้น และควรเน้นการปะทะสังสรรค์กับแหล่งเรียนรู้ตามสภาพจริง

4.4 รูปแบบวิถีชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นฐานการเรียนรู้ เป็นการสร้างโอกาสหรือขยายพื้นที่การเรียนรู้ของนักเรียนเข้าไปในวิถีของชุมชนและร่วมรับรู้รับผิดชอบชุมชน เช่น การเข้าร่วมประเพณีพิธีกรรม การเรียนรู้สืบทอดพื้นบ้านเพื่อการพัฒนาคุณธรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดทางวัฒนธรรมระหว่างปราชญ์ชาวบ้านกับนักเรียน ไม่เพียงแต่จะเป็นการสร้างเสริมความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมอันดีงามให้เกิดความเข้มแข็งเป็นปึกแผ่นแก่ชุมชนเท่านั้น หากยังเป็นการสร้างความศรัทธาเชื่อมั่นในองค์ความรู้ท้องถิ่น ซึ่งโดยมากก็มักจะต้องมีระบบคุณค่าทางธรรมซ่อนแฝงอยู่ด้วยเสมอ เช่นองค์ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพรและการรักษาพยาบาลพื้นบ้าน ก็จะมีคุณค่าทางด้านความเมตตาอาทรต่อกัน เป็นต้น

4.5 รูปแบบวิถีครอบครัวเป็นฐานการเรียนรู้ รูปแบบนี้ทางโรงเรียนและบ้านหรือผู้ปกครองนักเรียน ต้องร่วมกันสรรค์สร้างกระบวนการเรียนรู้ภายในครอบครัวโดยเริ่มจากการจัด

สภาพแวดล้อมภายในบ้าน ผู้ปกครองเรียนรู้วิถีพุทธเพื่อกลับไปปฏิบัติเป็นต้นแบบหรือสิ่งแวดล้อมด้านบุคคลที่เอื้อต่อการเรียนรู้และปลูกฝังคุณลักษณะวิถีพุทธแก่เด็ก ทั้งควรมีกระบวนการติดตามและประเมินร่วมกันอย่างชัดเจนระหว่างบ้านกับโรงเรียน

4.6 รูปแบบวิถีวัดเป็นฐานการเรียนรู้วิถีวัดในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการเข้าไปฟังพระเทศน์หรือบรรยายธรรมในวัดเท่านั้น วิถีวัดหมายถึงวิถีนักบวช หรือวิถีแห่งการปฏิบัติการเรียนรู้อย่างเข้มข้นโดยตรงในการขัดเกลาจิตใจให้เป็นอิสระจากกิเลสต้นเหตุอันเป็นสมุทัยให้เกิดทุกข์ทางพุทธศาสนาเรียกว่าวิถีแห่งเนกขัมมะ อันมีข้อปฏิบัติและข้อควรเว้นแตกต่างจากวิถีฆราวาส การจัดการเรียนรู้ในรูปแบบวิถีวัดเป็นฐานการเรียนรู้สามารถจัดกระทำได้อย่างน้อย 2 ลักษณะ ลักษณะแรกได้แก่การบวชเต็มรูปแบบ มีการโกนศีรษะ เปลี่ยนเครื่องนุ่งห่ม ส่วนลักษณะที่สองได้แก่การบวชใจ ผู้ถือบวชมักจะนุ่งขาวห่มขาวอยู่ภายในบริเวณวัดหรือสถานปฏิบัติธรรม และบำเพ็ญธรรมกัมมัฏฐานไปตามระบบระเบียบของสถานที่นั้น ๆ รูปแบบการเรียนรู้แบบนี้สามารถส่งเสริมให้นักเรียนปฏิบัติได้ทั้งระยะสั้นช่วงวันหยุดเสาร์อาทิตย์ หรือระยะยาวในช่วงระหว่างปิดภาคเรียนถ้าเป็นนักเรียนชายก็บวชสามเณร นักเรียนหญิงก็บวชเนกขัมมนารี ซึ่งสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาวก็มีการส่งเสริมกิจกรรมการเรียนรู้รูปแบบนี้อยู่เป็นประจำทุกปี และทุกระยะตามความสนใจของผู้ต้องการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้แบบเข้มข้นเช่นนี้จะช่วยพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และยังยืน

4.7 รูปแบบวิถีปัจเจกภาวะเป็นฐานการเรียนรู้ ในทางพุทธศาสนาถือว่าการปฏิบัติและการบรรลุธรรมผลเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล ไม่มีใครทำให้ใครได้และเมื่อทำแล้วก็จะรับผลนั่นเอง ดังนั้นการปฏิบัติธรรมจึงเป็นเรื่องของ “ปัจเจกุตฺต เวทิตฺตฺโพ ญญนฺติ ผู้รู้ก็รู้ได้เฉพาะตน” ดังนั้นนอกจากรูปแบบการเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่น ทางโรงเรียนควรส่งเสริมให้นักเรียนสร้างกระบวนการเรียนรู้วิถีกายและวิถีจิตตนเอง และประเมินตนเองด้วยตนเอง โดยใช้แบบบันทึกประจำวันหรือการอธิษฐานธรรม วิธีเช่นนี้เป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้นักเรียนเรียนรู้จากตนเอง และควรมีสถานการณ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์การปฏิบัติระหว่างเพื่อนในชั้นเรียน หรือในชมรม หรือจัดกิจกรรมเฉพาะที่เชิญผู้ปกครองเข้ามามีส่วนร่วมด้วย รูปแบบนี้นั้นเน้นความมีอิสระ ไม่มีเงื่อนไขเรื่องเวลา สถานที่ และกิจกรรม เป็นตัวกำกับ ตามหลักที่ว่า “ธรรมเป็นอกาลิโกคือรู้ได้ไม่จำกัดกาล”

4.8 รูปแบบวิถีการทำงานและอาชีพเป็นฐานการเรียนรู้ ควรมีการบูรณาการวิถีพุทธเข้าไปในวิถีการทำงานและการฝึกปฏิบัติในวิชาชีพต่าง ๆ ด้วย นับตั้งแต่การรู้จักกำหนดสัปดาห์การทำงาน หรือฝึกจิตให้มี “เครื่องอยู่” การนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้อย่างมีเจตนา และเข้าใจในคุณค่าและความหมาย เช่น กระบวนการเรียนรู้ระบบสหกรณ์ ระบบประชาธิปไตยในโรงเรียนเป็น

ต้น รูปแบบการเรียนรู้แบบนี้สามารถใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการเตรียมความพร้อมสำหรับการเข้าสู่ชีวิตแห่งการทำงาน และการเผชิญสถานการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างชาญฉลาดและมั่นคง

4.9 รูปแบบวิถีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นฐานการเรียนรู้ วิถีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมี 3 สถานะ ได้แก่ สถานะแห่งผู้มีอุปการคุณ สถานะแห่งเรียนรู้ธรรมและสถานะแห่งการเป็นแหล่งเสปบริเวณอันสัปปายะ เพื่อการเจริญธรรม การจัดกระบวนการให้ผู้เรียนได้หยั่งเห็นถึงวิถีธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้ง 3 สถานะดังกล่าวจะช่วยขัดเกลาอุปนิสัยจิตใจเด็กให้เป็นผู้มีความรักความกตัญญูธรรมชาติ และปลูกฝังอุปนิสัยการรู้จักประมาณการเสปบริเวณและการบำเพ็ญทางจิตในที่อันสงบสงัด ซึ่งจะนำไปสู่การเป็นผู้ลดละเลิก จากกิเลส อบายมุขได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

4.10 รูปแบบวิถีค่ายคุณธรรมเป็นฐานการเรียนรู้

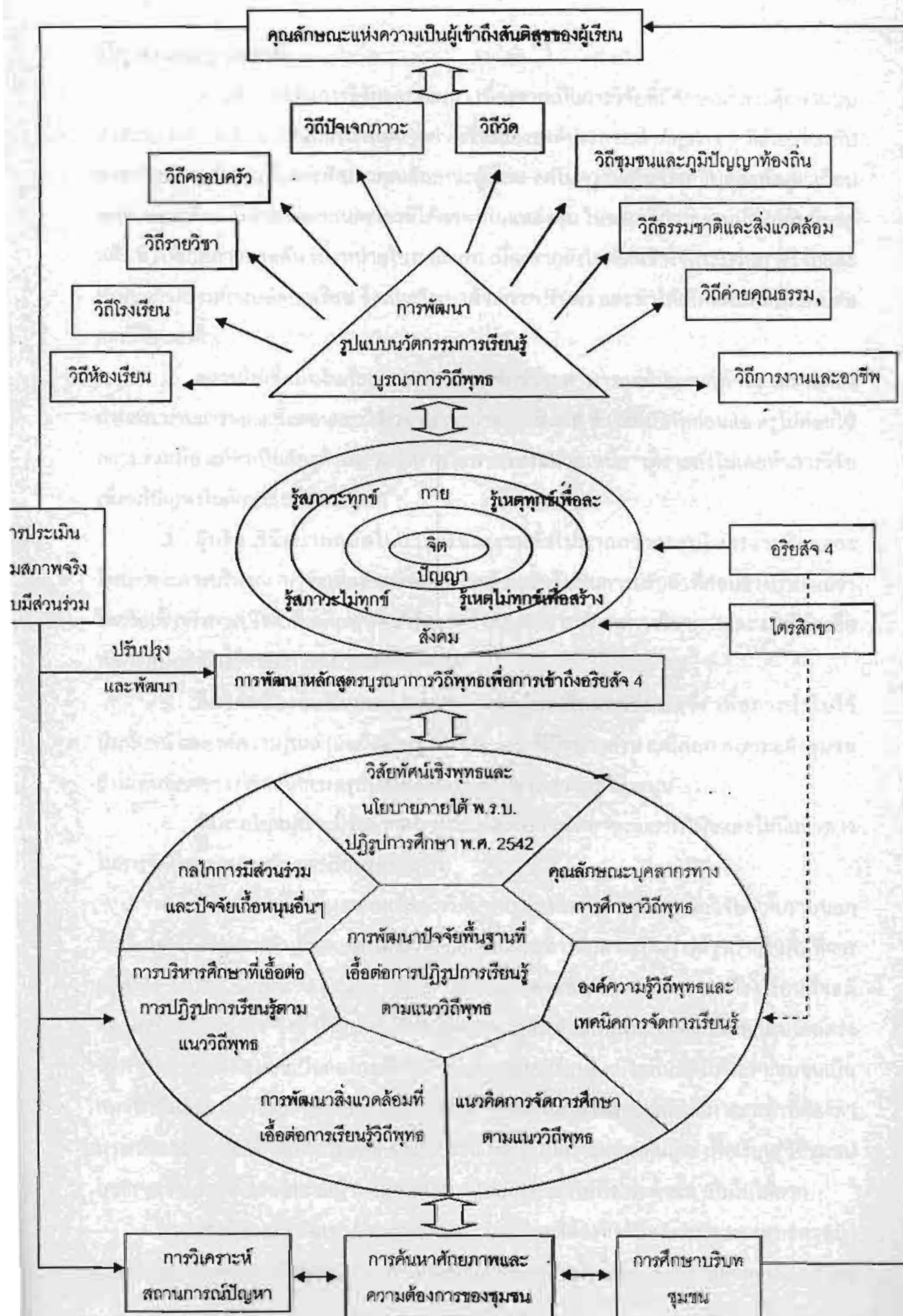
วิถีค่ายคุณธรรมเป็นการจำลองหรือย่อส่วนระบบการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันเป็นฐานการเรียนรู้อย่างมีวัตถุประสงค์จำเพาะ จึงถือว่าเป็นกลไกที่ประสิทธิภาพในการพัฒนาคุณธรรม จากการที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาวิถีค่ายคุณธรรมเวียงกาหลงที่ได้จัดอบรมคณะบุคลากรทางการศึกษาทั้ง 3 พื้นที่ และอบรมนักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าล้านกับโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน ซึ่งผู้เข้ารับการอบรมทั้ง 3 กลุ่ม ยืนยันว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่มีผลอย่างสำคัญต่อการพัฒนาจิตใจ การเปลี่ยนแปลงวิถีคิด จิตสำนึกและมโนธรรม ตลอดจนพฤติกรรม ทั้งในระหว่างอยู่ในค่ายและหลังจากออกค่ายมาแล้ว จึงนับว่าเป็นวิถีค่ายที่มีประสิทธิภาพในการนำคนเข้าสู่วิถีพุทธ จากข้อพิจารณาดังกล่าวผู้วิจัยจึงขอเสนอว่ารูปแบบวิถีค่ายคุณธรรมที่เหมาะสมนั้น ควรมีคุณสมบัติตามหลักวิถีพุทธด้านสัปปายะอย่างน้อย 4 ประการ คือ สัปปายะบุคคล ได้แก่ คณะสงฆ์หรือแม่ชีและผู้ฝึกอบรมที่จะเป็นวิทยากรกระบวนการในค่ายคุณธรรม มีกาย วาจา สงบสำรวม และสุขุมเยือกเย็น อ่อนโยนมีเมตตาธรรม เป็นต้นแบบทางธรรมแก่ผู้เข้าอบรมได้ดี สัปปายะธรรม ได้แก่ เนื้อหาของหลักสูตรการอบรม รวมทั้งองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เชื้อให้เกิดการเรียนรู้วิถีพุทธหรือวิถีธรรม มีการบรรยายธรรมที่เข้าใจได้ง่าย มีวิถีปฏิบัติธรรมที่ถูกต้องก่อให้เกิดพลังการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีกระบวนการเรียนรู้ที่กลมกลืนกับวิถีชีวิตที่เป็นจริง สัปปายะสถานที่ ได้แก่ อาณาบริเวณและสิ่งแวดล้อมที่สะอาด สงบ ร่มรื่น เหมาะแก่การบำเพ็ญทางจิต มีเครื่องอำนวยความสะดวกแก่การดำรงชีวิตพอประมาณ สัปปายะอาหาร ได้แก่ คุณลักษณะของอาหารที่ไม่เพียงแต่จะเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิตและสุขภาพ แต่ควรเป็นอาหารที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ธรรมในวิถีการบริโภค รวมทั้งก่อให้เกิดพลังบุญจากการได้บริโภคอาหารนั้นด้วย เป็นต้น อย่างไรก็ตามโดยทั่วไปแล้ว วิถีค่ายคุณธรรมมักเป็นวิถีแห่งกระบวนการเรียนรู้ที่เข้มข้นและต่อเนื่อง หากดำเนินการได้เหมาะสมจะก่อให้เกิดความผ่อนคลายและสงบเย็นเป็นสุข และก่อให้เกิดพลังจิตที่มีประสิทธิภาพ แต่หากดำเนินการไม่เหมาะสมก็อาจทำให้เกิดสภาวะที่ทำให้เบื่อหน่ายท้อแท้และขาดกำลังใจ จนกระทั่งทำให้เกิดทัศนคติเชิงลบต่อวิถีค่ายคุณธรรมได้

รูปแบบนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธดังกล่าวเป็นปัจจัยภายนอกที่จะเสริมให้เกิดความสะดวกในการขัดเกลาจิตใจเป็นหลัก ดังนั้น การเรียนรู้ที่แท้จริงจึงเป็นการเรียนรู้จากรูปร่างกายและฐานจิต ซึ่งเป็นสมบัติเฉพาะของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ ดังที่พระสุปฏิปันโนกล่าวว่า “พระธรรมแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ์ ชี้ไปในกายนี้ ชี้ไปในใจนี้ ต้องเอาสมบัติของเจ้าพ่อเจ้าแม่เป็นที่ตั้ง เป็นฐานของศีล ของทาน ของภาวนา เอาสมบัติอันนี้เป็นที่ตั้งของปัญญา เพื่อทำลายอกุศลกรรม คือความโลภ ความโกรธ ความหลง” อย่างไรก็ตาม การเรียนรู้ยังมีอีกหลายระดับ ในระดับเบื้องต้นนั้นควรเน้นให้ผู้เรียนคำนึงถึงหลักสำคัญประการหนึ่งว่าการเริ่มต้นเรียนรู้ด้วยศรัทธาที่ถูกต้อง และโดยการตั้งเจตนาไปในทางที่ถูกที่ควรก่อนการลงมือปฏิบัติย่อมมีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อการบันดาผลที่นอกเหนือไปจากการเรียนรู้ หรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางดี นั่นคือการสะสมอำนาจแห่งบุญเพื่อเป็นกำลังหนุนนำไปสู่การปฏิบัติบำเพ็ญให้เกิดผลขั้นสูงต่อไป

และสิ่งสำคัญที่สุดคือการเรียนรู้วิถีพุทธนั้นไม่ว่าจะในหมู่ชนระดับใด มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการกลั่นกรองผู้รู้ชัด รู้ตรงในหลักธรรมโดยเฉพาะต้องผ่านการปฏิบัติฝึกฝนมาอย่างดีแล้ว เป็นผู้ชี้แนะแนวทาง หากไม่เช่นนั้นจะทำให้ผิดพลาดจากเป้าหมายที่ควรจะเป็นและทำให้การปฏิรูปการเรียนรู้นั้น ๆ ไม่ประสบความสำเร็จ ซึ่งอาจมีที่มาจากเหตุแห่งความไม่ถึงพร้อมด้วยสัมปทา 3 ดังนี้ (พระเทพกัฏฐ เทสรังสี . 2543 : หน้า 535)

1. ผู้สอนไม่เข้าใจแก่นธรรม และไม่มีอุบายสอนให้คนอื่นเข้าใจในธรรมนั้นด้วย
2. ผู้รับฟังไม่ตั้งใจแน่วแน่ให้เข้าถึงภูมิธรรมพอที่จะรับฟังคำสอนนั้นได้ ทั้งยังมีความเห็นผิดเพี้ยนเป็นทุนอยู่
3. คำสอนที่เขานามาสอนนั้นเป็นของปลอม

รูปแบบการปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชน สรุปได้ดังภาพประกอบต่อไปนี้

ภาพแสดงรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธที่เหมาะสมกับชุมชนลุ่มแม่น้ำลาว

ปัญหาและอุปสรรค

1. ด้านทัศนคติต่อการวิจัยและพัฒนา เนื่องจากการวิจัยที่มีลักษณะการศึกษาแบบองค์รวม (holistic) มุ่งให้เกิดการพัฒนาอย่างเชื่อมโยงองค์ประกอบสำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การปฏิรูปการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียน แต่ในความเป็นจริงกลับต้องพัฒนาเกือบ ทุกส่วนและต้องเร่งทำตามกำหนดเวลาที่ได้ตกลงกับแหล่งทุน ในขณะที่ภาระงานปกติก็ล้นมืออยู่ แล้ว ทำให้เกิดภาวะกดดัน เบื่อหน่ายในระยะแรก เนื่องจากยังไม่ค่อยเข้าใจกระบวนการวิจัยและ พัฒนากิจกรรมการถอดบทเรียน จึงเป็นปัญหาด้านการปรับตัว และทำให้เกิดทัศนคติเป็นลบต่อ การวิจัยแนวนี้

2. ความไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของการวิจัยว่าจะสามารถแก้ปัญหาได้จริง เพราะต้อง ผ่านกระบวนการหลายขั้นตอนและใช้เวลานานกว่าที่จะเห็นผล ทำให้ทีมวิจัยอ่อนแอ ครุไม่ค่อยให้ ความร่วมมือ แต่จำเป็นต้องทำเพราะเป็น “นโยบายของหน่วยเหนือ” เพราะยังไม่เคยทำการวิจัย เพื่อแก้ปัญหาในลักษณะนี้มาก่อน

3. ผู้บริหารมีความถนัดในการบริหารงานทั่วไปมากกว่าการบริหารงานวิชาการ โดยเฉพาะการบริหารงานวิจัยเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ ดังนั้นจึงเป็นการปรับตัวที่ค่อนข้างยาก แม้ว่า โดยข้อเท็จจริงการบริหารการศึกษาต้องให้ความสำคัญต่อการบริหารทางวิชาการและงานวิจัยเพื่อ พัฒนาประสิทธิภาพของการจัดการศึกษาก็ตาม

4. ทีมวิจัยท้องถิ่นยังขาดกระบวนการสรุปบทเรียนอย่างจริงจัง เพื่อการนำไปใช้ ประโยชน์ แต่องค์ความรู้เหล่านั้นฝังลึกอยู่ มีการนำมาใช้เป็นบางส่วน แต่โดยภาพรวมแล้วชุมชน ยังไม่สัมผัสต่อการใช้กลไกการสรุปบทเรียนเพื่อพัฒนาองค์ความรู้เชิงระบบ

5. วัดภายในหมู่บ้านมีข้อจำกัดในด้านบุคลากรการรักษาศรัทธาธรรมวินัยและไม่มีแนวทาง ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้พุทธธรรม

6. มีช่องว่างระหว่างความเป็นนักวิจัยจากภายนอกและชุมชน นักวิจัยจากภายนอก ก็เกร็งและเกรงว่าการดำเนินการตามกระบวนการวิจัยจะทำให้กลายเป็นการก้าวร้าวในพื้นที่การ ปฏิบัติงานปกติ ซึ่งเป็น “สถานที่ราชการ” ในขณะที่ทางพื้นที่โดยเฉพาะบางโรงเรียนก็จะมี ความรู้สึกเช่นนั้นจริง จึงทำให้ไม่กล้าที่จะไปสร้างปฏิสัมพันธ์กับสมาชิกทีมวิจัยทุกคนโดยตรง นอกจากอาศัยเวทีชุมชนเป็นกลไกหลักในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แม้ในพื้นที่ที่มีตัวแทนชุมชนเป็น สมาชิกทีมวิจัย ก็ทำให้นักวิจัยสร้างปฏิสัมพันธ์ได้จำกัดเช่นกัน เพราะทุกคนมีภาระหน้าที่ต้องทำ มาหากิน จะพบกันได้ก็เฉพาะในเวทีกิจกรรม ส่วนการเข้าไปสร้างความคุ้นเคย เพื่อเรียนรู้วิถีชุมชน โดยการเข้าไปขอพักอาศัยตามบ้านอย่างที่นักมานุษยวิทยาทั่วไปพึงกระทำนั้น เป็นไปได้ยาก

7. การวิจัยและพัฒนาด้านคุณลักษณะบุคลากรที่ต้องอิงกับหลักสูตรทางพุทธศาสนา เป็นเรื่องละเอียดอ่อน เห็นผลรูปธรรมช้า ต้องมีระยะเวลาที่เหมาะสมจึงจะทำให้คำตอบใจหายวิจัย

ชัดเจน การมีข้อจำกัดด้านระยะเวลาของแหล่งทุนจึงไม่สอดคล้องกับธรรมชาติของกระบวนการวิจัยและพัฒนาแนวนี้

8. การวิจัย และพัฒนาเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการที่เรียกร้องความอดทน ความเพียรพยายามและความมุ่งมั่นอย่างสูง สำหรับผู้เริ่มต้นเรียนรู้ใหม่ อาจเกิดความท้อถอยเบื่อหน่าย

9. การวิจัยร่วมกับคนหมู่มาก ทำให้นักวิจัยจากภายนอกมีความกังวลสูง ต้องระมัดระวังทุกด้าน โดยเฉพาะจะต้องไม่ชี้นำทางความคิดจนบางครั้งทำให้การดำเนินเวทีประชุมหย่อนประสิทธิภาพ แต่ก็ทำให้ได้บทเรียนที่ต้องพัฒนากลไกการตั้งคำถามที่หลากหลายลักษณะ ในที่สุดวิธีนี้ก็จะสร้างความภาคภูมิใจแก่ชุมชน เพราะเขาเป็นผู้รู้ดีที่สุด เขาก็จะสามารถคิดและตอบโจทย์ได้เอง

10. ความขัดแย้งในชุมชน ค่านิยมดั้งเดิมในชุมชนที่ไม่สอดคล้องกับการพัฒนาและการเข้าไปอยู่ “หว่างงา” ของคู่กรณี ทำให้การเคลื่อนตัวของกระบวนการมีอุปสรรค หรือสามารถดำเนินการได้ไม่เต็มที่

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยรูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาวครั้งนี้ มีข้อเสนอแนะ 3 ด้าน ได้แก่ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ และข้อเสนอแนะเชิงพัฒนา ดังต่อไปนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาและพุทธศาสนาควรร่วมมือกันสนับสนุนให้นโยบาย 1 เขตการศึกษา 1 สถานปฏิบัติธรรมวิถีพุทธ ที่มีพระภิกษุและแนวปฏิบัติถูกต้องตรงตามหลักธรรมวินัยอย่างแท้จริง

1.2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและควบคุมดูแลคณะสงฆ์ ควรดำเนินการปฏิรูปวัดและพระให้มีการปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยที่ถูกต้อง ชัด ตรง และจริง โดยร่วมมือกับชุมชนในพื้นที่อุปถัมภ์ บำรุงวัดนั้น ๆ เพื่อให้สามารถทำหน้าที่เกื้อกูลชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยเฉพาะในด้านการจัดการด้านการศึกษา

1.3 พัฒนาคณะสงฆ์ทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการอบรมพระวิทยากร ทั้งที่สังกัดในสถาบันการศึกษาของพระสงฆ์และที่สังกัดวัดทั่วไป ควรมีนโยบายส่งเสริมการให้พระเถรวิทยากรกระบวนการวิถีพุทธปฏิบัติธรรมกับฆราวาสอย่างเข้มข้น มีการตรวจสอบวินัยสงฆ์และจริยวัตรอย่างเข้มงวด มีการพิจารณาอย่างมีขั้นตอนก่อนการอนุญาตให้พระสงฆ์ที่มีจริยาเบี่ยงเบนทางเพศเป็นวิทยากรวิถีพุทธ

1.4 กระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานสนับสนุนการวิจัย ควรสนับสนุนให้โรงเรียนวิถิพุทธใช้กระบวนการวิจัยเป็นเครื่องมือในการปฏิรูปการเรียนรู้

1.5 ฝ่ายรับผิดชอบดูแลงานด้านโรงเรียนวิถิพุทธควรมีการตรวจสอบความถูกต้อง แม่นตรงของสาระและแนวคิดที่เผยแพร่ไปยังโรงเรียนวิถิพุทธ และที่อื่น ๆ เพื่อป้องกันการเข้าใจคลาดเคลื่อนต่อหลักพุทธธรรม

2. ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

ควรมีการศึกษาวิจัยในด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น ดังนี้

2.1 ด้านการพัฒนาศาสนาการศึกษาภายในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาวทั้งพื้นที่เดิมและขยายพื้นที่ใหม่ เพื่อศึกษาระดับความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์การเรียนรู้วิถิพุทธ กับคุณภาพชีวิต และประสิทธิภาพการจัดการเรียนการสอนตามแนววิถิพุทธ

2.2 ด้านแหล่งเรียนรู้ท้องถิ่น ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาวยังคงมีภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นหลายแขนงที่มีระบบคุณค่าเอื้อต่อการพัฒนาคุณลักษณะผู้เรียนและเป็นเครื่องมือสร้างความสงบสุขภายในชุมชน จึงควรมีการศึกษาวิจัยการนำภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่นแขนงต่าง ๆ มาใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านคุณลักษณะผู้เรียน โดยบูรณาการเข้ากับหลักสูตรปกติ และเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน

2.3 ด้านคุณลักษณะผู้เรียน การพัฒนาคนที่ได้ผลดีที่สุดคือ การให้คนพัฒนาตัวเองด้วยตัวเอง ซึ่งสอดคล้องกับหลักการศึกษาตามแนววิถิพุทธ ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาวิจัยการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ที่เอื้อให้ผู้เรียนสามารถสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาคุณลักษณะด้วยตนเอง โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว ซึ่งมีสถาบันพุทธศาสนาท้องถิ่นที่เข้มแข็งและมีคุณภาพในด้านการพัฒนาชุมชนตามแนววิถิพุทธที่ชัดเจนถูกต้องอยู่แล้ว ย่อมเป็นปัจจัยเงื่อนไขสนับสนุนการศึกษาดังกล่าวได้ด้วยดี

2.4 ชุมชนเครือข่ายวิถิพุทธครั้งนี้ควรร่วมมือกันจัดทำโครงการวิจัยด้านวิถิพุทธในระดับลึกและขยายแนวกว้างออกไปอีกตามความสนใจและความจำเป็น เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งเชิงระบบ และความยั่งยืน

2.5 หน่วยการจัดการศึกษาท้องถิ่นในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว ควรสร้างความร่วมมือกันในการจัดทำโครงการวิจัยแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนววิถิพุทธที่สามารถสร้างความเชื่อมต่อกระบวนการจัดการเรียนรู้ตามแนววิถิพุทธทั้งสองระดับ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน และฝังลึกจนเป็นวิถีชีวิตที่มีคุณภาพแห่งความสะอาด สว่าง สงบสุขในผู้เรียนทุกระดับก่อนจะส่งต่อไปยังระดับอุดมศึกษาหรือการเผชิญชีวิตการทำงานอาชีพต่อไป

2.6 กระบวนการเรียนรู้รูปแบบวิถิพุทธค้ำคุณธรรมนับเป็นรูปแบบการเรียนรู้ที่ส่งผลต่อการรับรู้ของผู้เข้ารับการอบรมอย่างสูง ทั้งในระดับนักเรียนและผู้ปกครอง ซึ่งควรมีการวิจัยรูปแบบ

การจัดการเรียนรู้วิถีค่ายคุณธรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่ลาว เพื่อนำองค์ความรู้ไปขยายผลในพื้นที่อื่น ๆ รวมทั้งการพัฒนาวิทยากรกระบวนการวิถีพุทธให้เพิ่มจำนวนมากขึ้น

3. ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

3.1 ชุมชนดงป่าล้าน มีจุดเด่นในด้านภูมิทัศน์ที่ประกอบด้วยป่าเขา แม่น้ำ และทุ่งนา ในโรงเรียนก็มีลานธรรม มีป่าชุมชนอยู่ด้านหลัง มีพระพุทธรูปโมกข์อยู่หน้าอาคารเรียนบริเวณสนาม เคารพธงชาติ เป็นต้น หากชุมชนจะร่วมกันพัฒนาสภาพแวดล้อมเหล่านี้ให้เอื้อต่อการเรียนรู้ด้าน ศิลป สมาธิ ปัญญาต่อไป ก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการพัฒนาเยาวชน ทั้งนี้หน่วยปกครอง ท้องถิ่นคือ อบต. เวียงกาหลง ควรพิจารณากำหนดเป็นนโยบายให้การสนับสนุนอย่างชัดเจน

หลังจากการโครงการวิจัยสิ้นสุดลง ชุมชนดงป่าล้านได้เกิดความตระหนักตื่นตัวในการ เฝ้าระวังดูแลเยาวชนลูกหลานและสิ่งแวดลอมในชุมชนมากขึ้นอยู่แล้ว นับเป็นจุดแข็งที่สำคัญ สำหรับการพัฒนาชุมชนให้เป็นเมืองน่าอยู่ หรือเป็นเมืองศิลปเมืองธรรม ที่ปลอดอบายมุข และ ปลอดภัยจากสารเคมีเกษตรต่อไป โดยอาจจะจัดตั้งคณะทำงานพัฒนาชุมชนขึ้นเป็นกลุ่ม เฉพาะกิจแล้วใช้กระบวนการวิจัยและพัฒนาเป็นกลไกการพัฒนาต่อไป

นอกจากนี้ฝ่ายผู้บริหารโรงเรียนซึ่งเคยอำนวยความสะดวกให้คณะครูประจำชั้น ป.4 - ป.5 - ป.6 จัดทำโครงการวิจัยการปฏิรูปการเรียนรู้มาแล้ว ก็ควรมีนโยบายพัฒนาในระดับโรงเรียน โดยผู้บริหารเป็นผู้นำการพัฒนาพร้อมกับชุมชนโดยตรง

3.2 ชุมชนแม่ชะจาน มีลักษณะโดดเด่นหลายประการเช่นเดียวกัน ประการแรกเป็น ชุมชนกึ่งเมือง ประชาชนคุ้นชินกับกระบวนการสื่อสารในระบบสมัยใหม่ พ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนมี ความตื่นตัวในด้านการจัดการศึกษาให้บุตรหลาน โดยเฉพาะแนวทางวิถีพุทธของโรงเรียน ซึ่งได้รับการ ยอมรับ และชื่นชมยินดีจากผู้ปกครองค่อนข้างสูง ควรจะมีการสร้างระบบการสื่อสารรณรงค์ ร่วมกับทางพระและวัดในชุมชน ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมวิถีพุทธกันอย่างจริงจังในรูปลักษณะ ต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับวิถีท้องถิ่น เพื่อการเรียนรู้วิถีพุทธที่ยั่งยืน

ในด้านการขยายผล ทางโรงเรียนมีนโยบายพัฒนาวิถีพุทธทั้งโรงเรียนโดยดำเนิน โครงการวิจัยเพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้ตามหลักพุทธธรรมมาอย่างมีประสิทธิภาพ จึงควรมีการ ขยายผลต่อไปโดยการพัฒนานวัตกรรมการเรียนรู้เพื่อเป็นกลไกการปฏิรูปการเรียนรู้ต่อไปอย่าง กว้างขวางผ่านวิถีชีวิตรูปแบบต่าง ๆ ภายใต้การประสานความร่วมมือร่วมใจกับฝ่ายที่เกี่ยวข้อง และควรผลิตสื่อแสดงผลการดำเนินการปฏิรูปการเรียนรู้ครั้งนี้เพื่อขยายผลไปยังชุมชนอื่น ๆ ต่อไป

นอกจากนี้คุณลักษณะเฉพาะที่โดดเด่นอีกประการหนึ่งของโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน คือการมีผู้บริหารที่มีระบบการบริหารด้วยหลักพรหมวิหาร 4 และให้เสรีภาพทางวิชาการแก่ บุคลากรในสังกัด ส่วนคณะครูอาจารย์ก็เป็นผู้เชี่ยวชาญในวิชาชีพ เป็นส่วนใหญ่ ได้รับเกียรติคุณ

ด้านต่าง ๆ มากมาย ดังนั้น จึงควรมีการบริหารให้เกิดการสนับสนุนการพัฒนาศักยภาพเหล่านั้น เพื่อสร้างสรรค์นวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธโดยผ่านมิติหรือวิถีอื่น ๆ ต่อไปอีก ทั้งนี้โดย คณะครูอาจารย์อาจจะเริ่มต้นการวิจัย การพัฒนาคุณลักษณะของความเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ เพื่อสร้างกระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพต่อไป

3.3 ชุมชนสันมะเค็ด คุณลักษณะที่โดดเด่นของชุมชนสันมะเค็ดเคยมีมายาวนาน โดยเฉพาะในด้านองค์ความรู้เกี่ยวกับนวัตกรรมการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นกระบวนการที่มี ประสิทธิภาพในการสร้างกลไกการมีส่วนร่วมกับชุมชนจนสามารถพัฒนาป่าชุมชนให้เป็นพื้นที่ สาธารณะในระบบการอนุรักษ์ของคณะกรรมการชุมชนได้ แสดงถึงประสิทธิภาพของนวัตกรรม และปฏิสัมพันธ์อันเข้มแข็งระหว่างโรงเรียนกับชุมชน จากการสังเกตการณ์ร่วมในกิจกรรมการ ปฏิรูปการเรียนรู้ของสันมะเค็ดด้วยตนเองมาโดยตลอด ผู้วิจัยยังเห็นว่าชุมชนยังมีศักยภาพอยู่ อย่างน้อยก็แกนนำชุมชน ซึ่งประกอบด้วยผู้นำฝ่ายต่าง ๆ ปราชญ์ชาวบ้านและผู้สูงอายุที่เป็น คณะทำงานในที่วิจัย หลายท่านผ่านการบวชเรียนในพุทธศาสนาและมีบทบาทในการทำนุบำรุง พุทธศาสนามานาน มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมอันเป็นประโยชน์ต่อการปฏิรูปการศึกษา แนวพุทธ ผู้นำชุมชนบางคนเคยมีประสบการณ์การปฏิบัติธรรมมาก่อน กล่าวโดยรวมก็คือทีมวิจัย ฝ่ายตัวแทนชุมชนของสันมะเค็ดมีศักยภาพสูง ซึ่งเห็นได้จากเวทีระดมสมองและการสนทนาเชิงลึก และการสัมภาษณ์ แต่เป็นที่น่าสนใจว่าศักยภาพเหล่านี้ขาดการประสานสร้างโอกาสให้ชุมชน นำออกมาใช้ทั้งนี้เพราะหัวหน้าโครงการวิจัยไม่ได้สร้างความต่อเนื่องในการสร้างกลไกการมีส่วนร่วม ทั้ง ๆ ที่ฝ่ายชุมชนรอคอยและพร้อมที่จะให้การสนับสนุน ดังนั้นชุมชนสันมะเค็ดจึงควร พัฒนากลไกการมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อดึงศักยภาพเดิม ๆ กลับคืนมาสู่เวทีการปฏิรูปการ เรียนรู้กันต่อไป

ในด้านการบริหารจัดการโครงการ เนื่องจากผู้บริหารมีภารกิจการศึกษาต่อซึ่งมี ผลกระทบต่อกระบวนการปฏิรูปการศึกษา ในกรณีเช่นนี้ การพัฒนากลไกการบริหารในลักษณะ การกระจายอำนาจความรับผิดชอบให้ฝ่ายบุคลากรในสังกัดและทีมวิจัยฝ่ายชุมชนดำเนินการ อย่างชัดเจน จะช่วยให้สามารถรักษาประสิทธิภาพของงานได้อย่างต่อเนื่อง แต่อย่างไรก็ตามมีการ สะท้อนทัศนะต่อระบบบริหารและผู้บริหารไปในทางพัฒนาสร้างสรรค์ขึ้นกว่าเดิมโดยเฉพาะทำที่ที่ สุขุมเยือกเย็นและทรงพรหมวิหาร 4

ในด้านการพัฒนาคุณภาพของนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธชุมชนสันมะเค็ด สามารถนำผลผลิตจากกระบวนการวิจัยไปปรับเข้าสู่แผนปกติได้บางนวัตกรรม โดยเฉพาะ นวัตกรรมที่โดดเด่นได้แก่ การให้นักเรียนสวมชุดขาวไปโรงเรียนวันพระ และไปเรียนหลักธรรม วิถีพุทธในวัดสันมะเค็ด ซึ่งทำให้ทางวัดปรับตัวรองรับการปฏิรูปการเรียนรู้โดยการจัดหาทุน ทำโครงการสอนธรรมเยาวชนขึ้น ข้อเสนอแนะก็คือทางวัด โรงเรียน และพ่อแม่ผู้ปกครอง

ควรขยายผลจุดเด่นของนวัตกรรมนี้โดยการมีส่วนร่วมพัฒนาหลักสูตร การการเรียนรู้และ
กิจกรรมการเรียนรู้เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงขึ้น โดยเน้นความสมดุลของเนื้อหาที่มีทั้งปริยัติ
และปฏิบัติ ตามแนวไตรสิกขาที่แท้จริง มีการวัดและประเมินผลทั้งก่อน ระหว่างและหลังกิจกรรม
ตลอดจนสร้างกิจกรรมเสริมอื่น ๆ ที่สนับสนุนกระบวนการชุดชาวนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะนำไป
เชื่อมโยงกับกิจกรรมเข้าพรรษาที่สันมะเค็ดเคยส่งเสริมให้นักเรียนเข้าร่วมสวดมนต์ฟังธรรม
ในวันพระตอนหัวค่ำ และหากจะให้มีความก้าวหน้าสูงขึ้นอีกควรมีการประสานกับพระวิทยากร
ฝ่ายวิปัสสนาธุระที่ปฏิบัติตรงแล้วมาให้การอบรมเป็นครั้งคราว เป็นต้น

มีครูบางคนเกิดเรียนรู้และการปรับตัวทางกาย จิต ปัญญา จนปวารณาตนเป็น
พุทธมามกะเต็มรูปแบบ บางคนได้รับเกียรติคุณ และนำประสบการณ์นี้ไปใช้ในชีวิตครอบครัวและ
การเรียนการสอน ผู้บริหารควรให้การส่งเสริมสนับสนุนให้ครูดังกล่าวทำการวิจัยเฉพาะชั้นเรียน
อย่างเข้มข้นต่อไปร่วมกับพ่อแม่ผู้ปกครองนักเรียนเพื่อพัฒนาองค์ความรู้ด้านนวัตกรรมการเรียนรู้
ตามแนววิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง

บทเรียนของนักวิจัย: บทส่งท้าย

1. บทเรียนจากบทบาทของนักวิจัยที่เลี้ยง และมุมมองของนักวิจัยท้องถิ่น

บทบาทของผู้วิจัยในฐานะหัวหน้าโครงการแกนกลางต้องทำหน้าที่ผสมผสานกันหลาย
บทบาท ทั้งการเป็นพี่เลี้ยงหรือผู้ให้คำปรึกษา การเป็นนักวิจัยผู้ศึกษาเรียนรู้จากชุมชน การเป็นผู้
ประสานงานและประสานความคิด เป็นผู้คอยกระตุ้นหนุนเสริมให้ชุมชนค้นพบศักยภาพและ
ภาคภูมิใจในตนเอง และในที่สุดต้องทำหน้าที่เป็นผู้ประเมิน (กลาย ๆ) ร่วมกับชุมชน ดังนั้นจึงต้อง
เป็นผู้ที่ชัดเจนในประเด็นศึกษา มีความเจียวัดต่อการจับองค์ความรู้และการทำความเข้าใจต่อ
กระบวนการขับเคลื่อนการปฏิรูปการศึกษาของชุมชน มีใจกว้าง เป็นกลาง ๆ ต่อปรากฏการณ์
ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งด้านบวกด้านลบ และมีจิตใจมั่นคง อดทนอดกลั้น เมตตาอาทร กล้าตัดสินใจ
อ่อนน้อมและเคารพเชื่อมั่นในศักดิ์ศรี และศักยภาพของชุมชน เหนืออื่นใดต้องมีอุดมคติมุ่งมั่นใน
การพัฒนาสังคม

อย่างไรก็ตามผู้วิจัยขอรวบรวมความคิดเห็นสะท้อนกลับของชุมชนต่อบทบาทของผู้วิจัย
เพื่อเป็นข้อศึกษาโดยไม่ต้องกลั่นกรอง ข้อความดังนี้

เสียงสะท้อนจากชุมชนดงป่าसान

“ช่วยสร้างความมั่นใจในตนเอง”

“ทำงานแบบเคียงบ่าเคียงไหล่”

"มีการติดตามงานต่อเนื่อง ทำให้เกิดความเบื่อหน่าย"

"ช่วยประสานแหล่งทุนวิจัย"

"ช่วยจุดประกายให้คิดและกล้าแสดงออกด้วยการใช้คำถาม ทำให้ผญามันแตก" (ผญา : ปัญญา)

"ช่วยกระตุ้นความคิด"

เสียงสะท้อนจากชุมชนแม่ชะจาน

"มีคุณสมบัติเฉพาะตัวที่เป็นคนอ่อนน้อม ไม่ให้ร้าย เป็นครูที่คอยจ้ำจี้จ้ำไช ทำให้กาย (เบื่อหน่าย) แต่ในที่สุดก็รู้ว่าดี จำเป็นต้องทำแบบนี้"

"ให้อิสระในการตัดสินใจ"

"ให้ Concept ได้ รู้จริงทั้งกระบวนการและแนวคิดด้านพุทธศาสนา"

"แนะนำแหล่งเรียนรู้ที่เป็นประโยชน์ ช่วยประสานงานและสถานที่ศึกษาดูงาน"

"ร่วมศึกษาเคียงบ่าเคียงไหล่" เป็นตัวอย่างการทำวิจัย ทำให้กระบวนการขับเคลื่อนดำเนินไปได้ราบรื่น เหมือนเติมน้ำมันหล่อลื่นและน้ำมันเชื้อเพลิง"

"ช่วยให้ได้เรียนรู้กระบวนการวิจัย เกิดความมั่นใจจนอยากทำด้วยตนเอง"

"ช่วยให้ได้ประเด็นสนทนนโยบาย สพร."

"มีการกำกับติดตามอย่างมุ่งมั่น พยายามแบบกัดไม่ปล่อย"

"การติดตามกำกับยังไม่ทั่วถึง มีการเจาะจงเป็นรายคน มักจะเน้นระดับแกนนำมากเกินไป ทำให้เพื่อนร่วมงานไม่เข้าใจและไม่ให้ความร่วมมือ"

"ช่วยกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติอย่างจริงจัง"

"ช่วยเชื่อมโยงแหล่งทุนให้สามารถดำเนินการได้"

"เอาจุดบกพร่องของที่ 1 ไปบอกอีกที่ 1 ทำให้เกิดการเปรียบเทียบ ทำให้รู้สึกน้อยเนื้อต่ำใจ ทำให้ภาพพจน์ (ผู้วิจัย) ต่ำลง เช่นการยกตัวอย่างว่า ดงป่าสักมีการใช้วัฒนธรรมประเพณีเป็นแหล่งเรียนรู้แบบนี้ ควรเสนอแนะในที่ประชุม"

เสียงสะท้อนจากสันมะเค็ด

"มีแนวทางในการพัฒนาที่มั่งคั่งถื่น ให้ความช่วยเหลือ กระตุ้นให้กำลังใจ สนับสนุนให้ปฏิบัติจริง"

"การตรวจแก้แผนวิจัย ช่วยให้เห็นกระบวนการที่ต้องร้อยรัดกันทุกขั้นตอน"

"เอาใจใส่อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทำให้งานเดิน"

“ให้ความรู้ ให้การอบรมเชิงปฏิบัติการ โดยนำวิทยากรเก่ง ๆ มาให้ความรู้ทั้งคนตาบอดทั้งนักวิชาการ ผู้รู้ผู้มีประสบการณ์ที่หลากหลาย”

“แรก ๆ เคยเคลือบแคลงสงสัย ว่านักวิจัยมาเพื่อจุดประสงค์อะไร เรียนด็อกเตอร์หรือเปล่า สงสัยเชิงผลประโยชน์ ต่อมาเข้าใจว่าลงมาช่วยอย่างจริงจัง เพราะเป็นคนตรง ถ้ารับได้ก็รับ ไม่ได้ก็จบเลย ไม่มีการตามใจหรือเอาอกเอาใจ บางคนก็สงสัยว่าเคยหัวรุนแรงเอียงซ้ายเป็นคอมมิวนิสต์ แล้วทำไมหันมาทางพุทธ”

“เป็นคนมีอุดมการณ์มุ่งมั่นสู่ความสำเร็จ เด็กเค็งเค็งคิ่น (เด็กต้นค่อนคิ่น) ก็ยังมาทำงาน ไม่กลัวฝนตกฟ้าร้องก็ยังมาทั้ง ๆ ที่เป็นผู้หญิง”

“เป็นครูภาษาไทย แต่มีความรู้ทางพุทธศาสนา เป็นคนมีภูมิความรู้ทำให้เกิดความศรัทธาในเรื่องที่ทำ พุทธอะไรก็รู้หมด มีการดึงวิทยากรมาเสริม”

“เคยสงสัยว่าเป็นถึงอาจารย์มหาวิทยาลัย ทำไมมาคลุกคลีกับเรา ต่อมาก็เข้าใจว่ามาช่วยพัฒนาคน ถ้าสอนเราได้ 1 คน ก็จะสอนคนได้อีกมาก”

“เป็นโอกาสได้สัมผัสกับนักวิชาการระดับมหาวิทยาลัย มข. ยังไม่มาเลย”

“วิจารณ์ด้วยข้อมูล และเหตุผล คนก็เลยยอมรับ เขาความจริงมาว่า ทั้งทางบวกทางลบ”

“มีการยกตัวอย่างประกอบ ใช้คำถามให้คิดหาแนวทางหาคำตอบ แล้วปล่อยให้ทำเอง”

“ช่วยประทับประคองให้อยู่ในกรอบ มีกรอบ รักษากรอบของชุมชนที่ชุมชนจะทำ”

“การเข้าหาคนแบบไม่เป็นเจ้านาย มีวิธีการให้ข้อมูลแบบนักวิชาการ ไม่บอก แต่ใช้คำถามกระตุ้นให้คิด เมื่อตอบได้ก็รู้สึกภูมิใจ คือ...ถ้าคุณอยากได้อะไรคุณต้องค้นหา ต้องมีข้อมูลแล้วคุณถึงจะเห็นในสิ่งที่จะทำ”

“มีท่าทีแรงด่วน ทำให้ไม่ทันตั้งตัว ไม่ได้นัดหมายล่วงหน้า ทำให้ฮึดอัด ถ้าได้ทำจะไม่กลัว ถ้าไม่ได้ทำจะกลัว บ่ม้วน”

“เป็นคนทั้งนิมนวล ทั้งแข็ง”

“ใช้ภาษาสูง ภาษาวิชาการ ไม่ค่อยเข้าใจ”

2. บทเรียนจากประสบการณ์การวิจัย

2.1 การวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เป็นกระบวนการสร้างองค์ความรู้ในท่ามกลางการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่แตกต่าง หลากหลาย และยิ่งเป็นการวิจัยแนวพุทธที่ตะตองในเรื่องคุณลักษณะความเป็นมนุษย์ซึ่งมีความละเอียดอ่อนทุกระดับ ก็ยังเป็นเรื่องที่นักวิจัยต้องใช้ศักยภาพอย่างสูงในทุก ๆ ด้าน นักวิจัยต้องมีความพร้อมในด้านบุคลิกภาพในการเผชิญสถานการณ์การวิจัยทั้งที่อยู่ในกรอบงานและนอกเหนือความคาดหมาย

1.2 การวางแผนที่รอบคอบ และมีขั้นตอนชัดเจนย่อมเป็นที่เล็งที่ดีในการออกปฏิบัติการวิจัยภาคสนาม

1.3 การวิจัยและพัฒนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการสืบเสาะและสร้างสรรค์องค์ความรู้จากประสบการณ์ที่เคลื่อนไหวมีชีวิตไปสู่แนวคิดเชิงนามธรรม ต้องมีการกลั่นกรองหลายชั้นหลายชั้น โดยเฉพาะเป็นงานเชิงสังเคราะห์ จึงเป็นงานต้องใช้เวลาสำหรับความสูงอมทางความคิด เพื่อให้เกิดการหยั่งรู้ จากข้อมูลดิบที่กระจัดกระจายและมากมายเป็นทะเลข้อมูล กว่าจะกลั่นเค้นเป็นองค์ความรู้เล็ก ๆ ที่ตอบออกมาจากปากจากใจตัวเองได้ก็ต้องอดทนและมุ่งมั่นอย่างสูง ภาวะบีบคั้นเร่งเร้าด้วยกรอบเกณฑ์ระยะเวลาเป็นความทุกข์อย่างยิ่งของนักวิจัยในแนวคิดวิญญาน แต่ก็เป็น “ทุกข์” เพื่อถึง “ธรรม” ในวันหนึ่ง การทำงานวิจัยด้านปฏิรูปการศึกษาตามแนววิถีพุทธจึงเป็นการวิจัยเพื่อการปฏิรูปจิตวิญญาณของนักวิจัยด้วย

1.4 นักวิจัยต้องรู้จักการรอคอยว่าเหตุที่เพาะหว่านลงไป ย่อมปรากฏผลขณะใดขณะหนึ่ง ขณะเดียวกันต้องรู้จักแยกแยะ ระหว่างปรากฏการณ์กับเนื้อแท้ ไม่เช่นนั้นก็อาจทำให้การตีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนได้

1.5 การวิจัยชุมชน คือ “ธรรมวิจัย” การเรียนรู้ชุมชน คือการเรียนรู้ตนเอง ทุกมิติของการขับเคลื่อนล้วนเป็นธรรมที่ขัดเกลาตัวเองได้ทุกเมื่อ ถ้านักวิจัยรู้จักเรียนรู้ ก็จะเรียนรู้กฎเกณฑ์การปฏิบัติธรรมที่จะต้องประจักษ์ให้ได้ว่าทุกสิ่งมีเกิด มีดับ อยู่เช่นนั้น เช่นเดียวกับกิเลสเกิดได้ก็ดับได้ แต่เราต้องเรียนรู้วิธีที่จะดับด้วยตัวเราเอง รู้ทัน 1 กิเลส ดับได้ 1 กิเลส รู้ทัน 1 ตัณหา ดับได้ 1 ตัณหา รู้ทันหลายกิเลส หลายตัณหา ดับได้หลายกิเลสหลายตัณหา รู้ทันตลอดสายจึงดับได้ตลอดสาย ถ้าพลาดพลั้งก็กลับมาพิจารณาใหม่ เริ่มต้นเรียนรู้ใหม่ ซ้ำระขัดเกลาใหม่จนกว่าจะเหลือสูญ

1.6 การวิจัยครั้งนี้ได้ทำหน้าที่ในการกระตุ้นประชาสังคม ให้สามารถพัฒนาองค์ความรู้หรือศาสตร์ในการพัฒนาตนเอง และสมาชิกฐานเยาว์ของสังคมได้ด้วยตนเอง หลังจากได้สูญเสียอำนาจที่เคยมีมาในอดีตไปแล้ว ทำให้ประชาสังคมเหล่านี้เกิดความเชื่อมั่นและตระหนักในศักดิ์ศรีและศักยภาพของตนเอง ซึ่งน่าจะเป็นตัวอย่างที่ส่งผลต่ออนาคตแห่งสังคมการเรียนรู้ของพื้นที่นี้ต่อไป

1.7 สิ่งสุดท้ายที่นักวิจัยจะได้จากชุมชน คือ ความอิ่มสุข เมื่อเห็นความเติบโตทางจิตวิญญาณและความสุขเกษมของพวกเขาก็จะขยายวงรัศมีแผ่กว้างไปอีกไม่รู้จบบนเส้นทางแห่งวิถีพุทธที่พวกเขาได้ค้นพบด้วยพลังศรัทธาของเขาเอง พลังศรัทธาที่ก่อปรึ้นด้วยองค์ภาพพแห่งอำนาจท้องถิ่นหน่วยต่าง ๆ ที่สองทางให้แก่กัน โดยเฉพาะสถาบันพุทธศาสนาที่ได้กลับมาทำหน้าที่ผู้นำ

ทางจิตวิญญาณให้ผองชนอีกวาระหนึ่ง ในขณะที่นักวิจัยก็จะเป็นเพียงกรวดทรายเม็ดเล็ก ๆ ที่
ทอดลมตัวเองอยู่ภายใต้เส้นทางอันเรืองรองนั้น

บรรณานุกรม

กระทรวงศึกษาธิการ . พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 พร้อมกฎหมายกระทรวงที่เกี่ยวข้องและพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ.2545.

กระทรวงศึกษาธิการ. 2544 . หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544 . พิมพ์ครั้งที่ 3 . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.

คณะกรรมการการปฏิรูปการเรียนรู้ . 2543 . ปฏิรูปการเรียนรู้ : ผู้เรียนสำคัญที่สุด . กรุงเทพฯ : สำนักคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.

ชัยวุฒิ คมประดิษฐ์ . 2539 . รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อใช้ในการสร้างเสริมวินัยของนักเรียนโรงเรียนคลองวิทยา จังหวัดแพร่ . วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิจัยและสถิติการศึกษา . เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อึ้ง บัวศรี ในอรรถัย มูลคำ . 2544 . พิมพ์ครั้งที่ 8 . การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เล่ม 1 . กรุงเทพฯ : ดวงกลมสมัย.

ประกาภักดิ์ นิยม และคณะ (2545) . กระบวนการจัดการเรียนรู้ตามนัยพุทธธรรม

นางพรรณ ไชยประเสริฐ และคณะ, 2548. รูปแบบการเรียนรู้วัฒนธรรมวิถีพุทธ เพื่อการพัฒนาคุณธรรมของนักเรียนโรงเรียนบ้านคงป้าส่วน ตำบลเวียงกาหลง อำเภอยางป่าเป้า จังหวัดเชียงราย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สำนักงานภาค0 .

(ไตรสิกขา) ของคณะครูและนักเรียนโรงเรียนรุ่งอรุณ.

พระจิตติชัย มาตยวงศ์ . การพัฒนารูปแบบกระบวนการฝึกอบรมตามโครงการจริยธรรมเยาวชน ในจังหวัดเชียงใหม่.

พระเดชฯ รัฐเดช . 4 มิถุนายน 2549 . บทธรรมสากัจจา ที่วัดทุ่งแก้วธรรมาราม ต.แม่เจดีย์ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย"

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) . พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) . 2539 . ปฏิรูปการศึกษา : การสร้างสรรค์ภูมิปัญญา . กรุงเทพฯ : อมรินทร์บุคเซ็นเตอร์ จำกัด.

พระมัน ภูริทัตโต . 2543 "ทาน ศีล ภาวนา" ใน จิตตภาวนา : มรดกธรรมล้ำค่าทางพุทธศาสนา . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์ . หน้า 107-111.

พระแหวน สุจิณฺโณ . "วินัยและศีลคือการนำความชั่วออก" ใน จิตตภาวนา : มรดกธรรมล้ำค่าทางพุทธศาสนา . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์.

- พุทธทาสภิกขุ . 2530 . **สันติภาพของโลก** . สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
- _____ . 2531 . **อานาปานสติ กุญแจไขความลับของชีวิต** . กรุงเทพฯ : กองทุนวัฒนธรรม
กลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรม.
- _____ . 2542 . **นิพพาน** . ธรรมทานมูลนิธิ องค์การฟื้นฟูพระพุทธศาสนา มูลนิธิเผยแพร่
ชีวิตประเสริฐ ธรรมบูชา , สำนักพิมพ์การพิมพ์พระนคร : กรุงเทพฯ.
- _____ . **ตามรอยพระอรหันต์** . พิมพ์ครั้งที่ 7 . (2541) . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- _____ . 2545 . **อิตถีปัจจัยดา** . สำนักพิมพ์อรุณวิทยา : กรุงเทพฯ.
- มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย , มหาวิทยาลัย . **โรงเรียนวิสุทธิพุทธ** . พิมพ์ครั้งที่ 2 . โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย : กรุงเทพฯ , 2547.
- มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ . พิมพ์ครั้งที่ 16 . **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับ
ประชาชน** . พิมพ์ครั้งที่ 16 . กรุงเทพฯ : สถิติการพิมพ์.
- ราชวรณีน , พระ . 2526 . พิมพ์ครั้งที่ 5 . **พุทธธรรม : กฎธรรมชาติและคุณค่าชีวิต** . กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์สุภาพใจ.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส . **นวโกวาท** . พิมพ์ครั้งที่ 79/2544 .
กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2544.
- สมเด็จพระญาณสังวร , สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก , 2543 . **บุญเป็นหลักใหญ่
ของโลก** . โดย ธรรมสภา (รวบรวมและเรียบเรียง) กรุงเทพฯ : ธรรมสภาและสถาบัน
บันลือธรรม.
- สมศักดิ์ ภู่วิภาดาธรรม . 2544 . พิมพ์ครั้งที่ 2 . **การศึกษาริเริ่มเป็นศูนย์กลางและการ
ประเมินตามสภาพจริง** . เชียงใหม่ : The Knowledge Center.
- สิทธิรัฐ ประทุมนิติสาร . 2544 . **การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม : แนวคิดและ
แนวปฏิบัติ** . กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- สุเชาว์ พลอยชุม . **สารานุกรมพุทธศาสนาประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณ
เจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**.
- สุธน จินดารัตน์ . 2548 . **การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอนและกิจกรรมพัฒนา
ผู้เรียน เพื่อสร้างเสริมวินัยของนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่จาง**.
- สุมน อมรวิวัฒน์ . 2542 . **การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ : ทักษะกระบวนการ
เผชิญสถานการณ์** . กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สุภางค์ จันทวานิช . 2545 . **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ** . พิมพ์ครั้งที่ 10 . กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรัฐ ศิลปะอนันต์ . 2543 . กระบวนการปฏิรูปโรงเรียนที่มีคุณภาพ . กรุงเทพฯ . องค์การค้ำ
ของ ครูสภา.

อมรวิทย์ นาคกรทรรพ . 2544 . ปฏิรูปการศึกษาไทย... ในมุมมองประชาชน . กรุงเทพฯ : สำนักงาน
การปฏิรูปการศึกษา (สปศ.) . องค์การมหาชนเฉพาะกิจ.

เอกวิทย์ ณ กลาง . 2544 . ภาพรวมภูมิปัญญาไทย . พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ : มูลนิธิปัญญา.

ภาคผนวก

ภาพกระบวนการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษาลุ่มน้ำแม่ลาว
และการพัฒนาหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้ตามแนววิถีพุทธ

แผนการอบรมของคณะสงฆ์ที่มหาวิทยาลัยจาก
ค่ายคุณธรรมพระยอดขุนพล ศูนย์พัฒนาศีลธรรม
เวียงกาหลง : เป็นหลักสูตรการอบรมที่ได้จาก
กระบวนการ "3 ประสาน" ระหว่างคณะสงฆ์กับ
ทีมบุคลากรทางการศึกษาจากชุมชนดงป่าล้าน
แม่ชะจาน และสันมะเค็ด : เป็นปรากฏการณ์แรก
ของการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นในพื้นที่ลุ่มน้ำ
แม่ลาว

...สาธุ! ข้าวของข้าพเจ้า ชาวเหมือนดอกบัว ยกขึ้น
ทูนหัว ตักบาตรพระสงฆ์ จิตใจจำนงมุ่งตรง...
ถึงพระนิพพาน...บุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธ
ลุ่มน้ำแม่ลาว ในบรรยากาศตักบาตรตอนเช้า ณ
ค่ายคุณธรรมเวียงกาหลง : กระบวนการพัฒนา
คุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษาที่พึงประสงค์

ผู้วิจัยในเวทีสะท้อนคิดในค่ายคุณธรรมเพื่อร่วม
ศึกษาวิจัยและพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทาง
การศึกษาวิถีพุทธ ณ ค่ายคุณธรรมพระยอดขุนพล
เวียงกาหลง ...วิถีการทำงานกับทีมวิจัยท้องถิ่น...
ถึงจะแขนหักข้อหักบ้างก็ไม่เป็นไร

ทีมบุคลากรทางการศึกษาวิถีพุทธ กำลังรับฟังการ
บรรยายจากวิทยากรในเวทีอบรมแนวทางการ
สร้างหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้
วิถีพุทธ

ครูนารีจากโรงเรียนโปงนภ สานิตการใช้สื่อ
การสอนคุณธรรม เรื่อง ศิลป์ จากหญิงสาวสวย
ก็กลายเป็นอสุรกายเมื่อละเมิดศีลห้า

พระสงฆ์ คือ บุคลากรต้นแบบวิถีพุทธ คือ ผู้นำ
ทางจิตวิญญาณ คือ ผู้ชี้ทางสู่ความดับทุกข์

สื่อประกอบการบรรยายของพระอาจารย์สุธีร์ สุธีโร
ในการอบรมแนวทางการจัดหลักสูตรและเทคนิค
การสอนตามแนววิถีพุทธ

ภาพบรรยากาศการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาวินัยนักเรียน
โรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน

คุณครูศรีธรรมาโอบกอดบุตรสาวด้วยหัวใจปีติตื่นต้น
ซาบซึ้งในพระคุณแม่ที่แม่ชีอำไพกำลังบรรยาย
ลึกซึ้งในกิจกรรมร้อยสายใจธรรมสัมพันธ์ผู้ปกครอง
(ค่ายครอบครัววิถีพุทธที่ดำเนินการอบรมโดย
คณะสงฆ์และนักบวชสตรีจากค่ายคุณธรรม
เวียงกาหลง)

ถวายต้นเงินเป็นพุทธบูชา และทำนุบำรุงพระ
ศาสนา การเรียนรู้วิถีพุทธจากการปฏิบัติจริงของ
ขบวนนักเรียนโรงเรียนอนุบาลแม่ชะจาน
ในกิจกรรมประสานสัมพันธ์วัฒนธรรมท้องถิ่น
...วิถีพุทธ คือ วิถีแห่งการสร้างสมบุญสู่พระ
นิพพาน...

คุณแม่คุณลูกต่างซาบซึ้งและสำนึกผิด กราบขอ
ขมาแม่พระของลูก ที่ได้เคยล่วงเกินกันมา...
ลูกจำ...แม่ให้อภัย ต่อไปเราจะรักเมตตาต่อกันให้
มากขึ้นอีก

วินัยไม่ใช่ข้ายหันขวาหัน...แต่วินัยคือจิตที่มี
ระเบียบ และการกระทำที่ไม่เบียดเบียนใคร...

สับปรีสังเสวะ...คบท่านผู้ประพฤติชอบด้วยกาย
วาทา ใจ ...เจริญแน่นอน!

ผู้วิจัยกับผู้อำนวยการโรงเรียนแม่ชะจาน ณ เวที
ผู้ปกครองนักเรียน.. เคียงบ่าเคียงไหล่เพื่อวิถึพุทธ..

ภาพบรรยากาศการเรียนรู้การเรียนรู้วิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรม
นักเรียนโรงเรียนบ้านสันมะเค็ด

พี่ ๆ ชั้นประถม 4-5-6 กำลังฝึกทำสมาธิภาวนาใน
วิหารวัดสันมะเค็ด ...วิถีพุทธอยู่ในลมหายใจนี้...

นักเรียนโรงเรียนสันมะเค็ด แต่งชุดขาวเดินจงกรม
ไปฟังพระสอนธรรมในวัด ทุกวันพฤหัสบดี เป็น
ประจำ...วิถีพุทธก็อยู่ในจังหวะเท้าที่ก้าวเดินนี้...

เด็กดี ต้องมีหน้าที่ รู้กาล รู้สถาน รู้ตน รู้บุคคล
รู้ประชุมชน รู้เหตุ รู้ผล ...สู่การเป็นสัตบุรุษ...

หนู ๆ ก็มีหน้าที่เรียนรู้การฝึกสติ ฝึกวินัยด้วย
เช่นกัน

ค่ายคุณธรรมคณะชั้นประถม ในความดูแลของ
คณะพระธรรมทูตอำเภอเวียงป่าเป้า ร่วมกับคุณครู
ณ วัดสันมะเค็ด

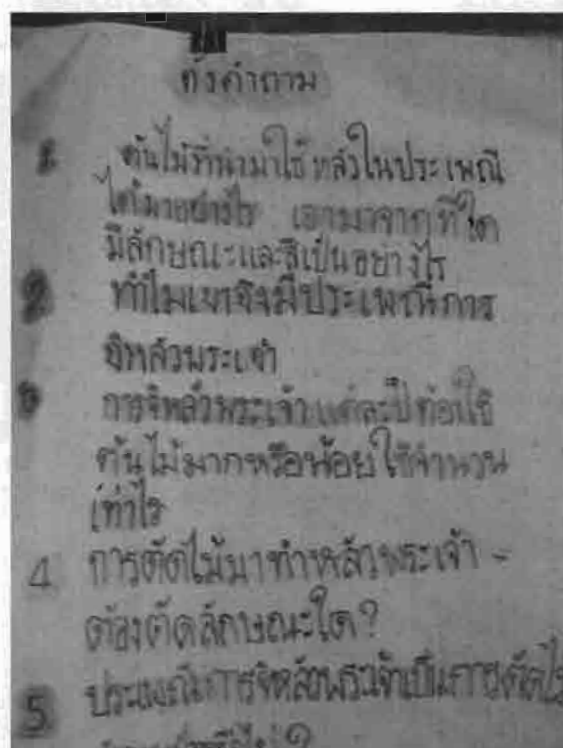
เด็กๆ ในวิถีพุทธ เรียนรู้อย่างมีความสุขอยู่รอบๆ
คุณครูอย่างอบอุ่น...วิถีพุทธก็อยู่ในหัวใจและ
รอยยิ้มของหนูนี้ไง...

ภาพบรรยากาศการปฏิบัติการเรียนรู้วิถีพุทธเพื่อพัฒนาคุณธรรม
นักเรียนโรงเรียนบ้านดงป่าसान

แสงเทียนจุดแสงธรรมส่องสว่างกลางใจ เชื่อม
สายใยรักเมตตาในกิจกรรม "พระคุณแม่" จาก
ค่ายครอบครัววิถีพุทธดงป่าसान

กระบวนการเรียนรู้ด้วยวิธีการวางแผนการสืบค้น
ข้อมูล ก่อนการเข้าร่วมกิจกรรมของนักเรียน
โรงเรียนดงป่าसान

แม่ชีอำไพจากสำนักสงฆ์พุทธาศรี กำลังอบรม
มารยาทชาวพุทธให้กับนักเรียนโรงเรียนบ้าน
ดงป่าसान

ค่ายครอบครัววิถีพุทธของดงป่าसान อำนวยการ
ฝึกอบรมโดย ท่านพระครูเดชา ฐิตเตโช และทีม
วิทยากรค่ายคุณธรรมพระยอดขุนพล เวียงกาหลง

พ่อแม่ผู้ปกครองและนักเรียนโรงเรียนบ้าน
ดงป่าसान ในค่ายครอบครัววิถีพุทธ : ศีล สมาธิ
ปัญญา ทาน ศีล ภาวนา

ท่านพระครูเดชฯ ลือต๊ะโต และคณะพระวิทยากร
จากค่ายคุณธรรมพระยอดขุนพลเวียงกาหลง
ศูนย์พัฒนาศีลธรรมเวียงกาหลง ...สอนทั้งครู
สอนทั้งพ่อแม่ และยังต้องตามมาสอนลูกศิษย์และ
ลูกพ่อแม่ด้วย... นี่คือนิเวศธรรมของผู้นำทาง
จิตวิญญาณ

กำหนดการ
อบรมเชิงปฏิบัติการวิสุทธิ
วันที่ 11 – 15 ตุลาคม 2547
ณ ค่ายพัฒนาคณธรรม (พระยอดขุนพลเวียงกาหลง)
ศูนย์พัฒนาศิลธรรมเวียงกาหลง ต.เวียงกาหลง อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย

วันที่ 1/11 ตุลาคม 2547

- 07.00 น. เข้าที่พัก
- 08.00 น. ลงทะเบียน
- 08.30 น. พิธีเปิดค่าย
- 09.00 น. ปฐมนิเทศ
- หลักสูตรค่าย
 - ระเบียบการปฏิบัติตนในค่าย
 - มารยาทชาวพุทธ
- 09.30 น. อาหารว่าง
- 09.45 น. ปวารณาตนเป็นเนกขัมมบุคคล
- 10.00 น. ธรรมโอวาท : การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องตามหลักวิสุทธิ
- 10.30 น. เลียบค่ายสัปดาห์ 4
1. สัปดาห์บุคคล
 2. สัปดาห์สถานที่
 3. สัปดาห์ธรรม
 4. สัปดาห์อาหาร
- 11.30 น. รับประทานอาหารกลางวันอย่างมีสติ
- ดำเนินงานอย่างมีสติ
 - พักผ่อนอิริยาบถอย่างมีสติ
- 13.00 น. ธรรมโอวาท : แก่พุทธศาสตร์
- 14.00 น. สวดมนต์ อาณาปานสติภาวนา และแผ่เมตตา
- 15.00 น. ดื่มน้ำปานะ
- 15.15 น. การถวายสักการะแด่ผู้ทรงคุณอันประเสริฐในพระพุทธศาสนา
- 16.00 น. ฝึกการเดินอย่างมีสติ
- 17.00 น. กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ : กวาดวัดกวาดใจ-ล้างส้วมล้างใจ

- 17.30 น. ตีมน้ำปานะ
- 17.45 น. ขำระกายอย่างมีสติ
- 19.15 น. สวดมนต์ภาวนาและสดับพระสังฆธรรม : อานิสงส์การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา
- 20.30 น. รายการธรรมสาส์น
- 21.30 น. ทบทวนศีลโครัควญธรรม
- 22.00 น. นอนอย่างมีสติ

วันที่ 2/12 ตุลาคม 2547

- 04.00 น. ตื่นนอน
- 04.30 น. สวดมนต์ในวัพระ ทำสมาธิอานาปานสติภาวนา
- 05.30 น. เดิน : วิถีแห่งสติ
- 06.00 น. ธรรมรับอรุณ : ทศบารมี
- 07.00 น. เตรียมตักบาตร
- 07.15 น. ตักบาตร
- 08.00 น. รับประทานอาหารเช้าอย่างมีสติ
- 10.00 น. ธรรมโอวาท : การชำระใจด้วย สติปัฏฐาน 4
- 10.30 น. ฝึกสติปัฏฐาน 4 ตามอัธยาศัย
- 11.30 น. รับประทานอาหารกลางวันอย่างมีสติ
- 13.00 น. ฝึกสติปัฏฐาน 4 ตามอัธยาศัย
- 17.00 น. กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ : กวาดวัดกวาดใจ ล้างส้วมล้างใจ
- 17.30 น. ตีมน้ำปานะ
- 17.45 น. ขำระกายอย่างมีสติ
- 19.15 น. สวดมนต์ภาวนาและสดับพระสังฆธรรม : สมรวาสนธรรม และธรรมคุ้มครองโลก
- 20.15 น. เดิน : วิถีแห่งสติ
- 21.30 น. ทบทวนศีลโครัควญธรรม
- 22.00 น. นอนอย่างมีสติ

วันที่ 3/13 ตุลาคม

- 04.00 น. ตื่นนอน
- 04.30 น. สวดมนต์ไหว้พระ ทำสมาธิอานาปานสติภาวนา
- 05.30 น. การงาน : วิถีแห่งสติ
- 06.00 น. ธรรมรับอรุณ : อธิปไตย 4
- 07.00 น. เตรียมตักบาตร
- 07.15 น. ตักบาตร
- 08.00 น. รับประทานอาหารเช้าอย่างมีสติ
- 10.00 น. ฝึกสติปัฏฐาน 4 ตามอัธยาศัย
- 11.30 น. รับประทานอาหารกลางวันอย่างมีสติ
- 13.00 น. ศึกษาสัมมาอาชีวะ ณ วัดป่าอุดมธรรม
- 17.00 น. กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ : กวาดวัดกวาดใจ ล้างส้วมล้างใจ
- 17.30 น. ดื่มน้ำปานะ
- 17.45 น. ชำระกายอย่างมีสติ
- 19.15 น. สวดมนต์ภาวนาและสดับพระสังฆธรรม : รู้ทันตน (จิต) รู้ทันโลก (วัตถุ)
- 20.15 น. รายการธรรมสภาจักษา
- 21.30 น. ทบทวนศีลโคร่ครวญธรรม
- 22.00 น. นอนอย่างมีสติ

วันที่ 5/15 ตุลาคม 2547

- 04.00 น. ตื่นนอน
- 04.30 น. สวดมนต์ไหว้พระ ทำสมาธิอานาปานสติภาวนา
- 05.30 น. การงาน : วิถีแห่งสติ
- 06.00 น. ธรรมรับอรุณ : อริยบุคคล 4 กับสังประโยชน์ 10
- 07.00 น. เตรียมตักบาตร
- 07.15 น. ตักบาตร
- 08.00 น. รับประทานอาหารเช้าอย่างมีสติ
- 09.00 น. สะท้อนประสบการณ์บำเพ็ญตนตามหลักไตรสิกขา
- 11.00 น. รับประทานอาหารกลางวันอย่างมีสติ
- 13.00 น. สะท้อนประสบการณ์บำเพ็ญตนตามหลักไตรสิกขา (ต่อ)
- 14.00 น. แลกเปลี่ยนประสบการณ์การดำเนินชีวิตตามแนววิถีพุทธ

- 16.00 น. ธรรมโอวาท : ไตรสรณคัมภีร์ : ที่พึ่งอันเกษม
16.30 น. พิธีปิดการอบรม

สิ่งที่ต้องเตรียม

4. ชุดขาวและเสื้อผ้าที่จะใส่เพียงพอตลอดการอบรม 5 วัน
5. มุ้งนอน หรือมุ้งครอบ
6. ของใช้ส่วนตัวประจำวัน
7. งบนำสิ่งของมีค่าเข้าค่าย
8. ปิดโทรศัพท์ขณะเข้ากัมมัฏฐาน
9. เตรียมยาประจำตัว

กำหนดการอบรม
แนวทางการสร้างหลักสูตรและนวัตกรรมการเรียนรู้วิถีพุทธ
โดย
โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบการปฏิรูปการศึกษาท้องถิ่นตามแนววิถีพุทธ
ชุมชนลุ่มน้ำแม่ลาว อำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย
สนับสนุนโดย
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เพื่อท้องถิ่นภาคเหนือ
ศูนย์ประสานงาน สก. ราชภัฏเชียงใหม่
ศูนย์พัฒนาศิลปกรรมเชิงkahong และมูลนิธิธรรมนาถ

วันจันทร์ที่ 18 ตุลาคม 2547

08.00 – 08.30 น.	ลงทะเบียน
08.30 – 09.00 น.	พิธีเปิดการอบรม
09.00 – 10.00 น.	ปาฐกถาธรรม ศิล สมาธิ ปัญญา : วิถีสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยพระครูสมุห์เดชา รุติเตโช เจ้าอาวาสวัดทุ่งแก้วธรรมาราม
10.00 – 10.15 น.	พักรับประทานอาหารว่าง
10.15 – 11.15 น.	พุทธวิถีการจัดการธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดย ดร.วสันต์ จอมภักดี มูลนิธิธรรมนาถ
11.15 – 12.00 น.	พุทธวิถีกับการเยียวยา สุขภาวะ ทางใจ โดย รศ. ดร.พยอม อยู่สวัสดิ์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
12.00 – 13.00 น.	พักรับประทานอาหารกลางวัน
13.00 – 14.00 น.	อริยประเพณีในวิถีพุทธล้านนา โดย พระอาจารย์ศิริ ศิริกาญจน์ ศูนย์พัฒนาศิลปกรรมเชิงkahong และคณะวิทยากรจากชมรมมรอาวาสธรรม
14.00 – 14.15 น.	พักรับประทานอาหารว่าง
14.15 – 16.15 น.	พุทธศิลป์เพื่อพุทธบูชา โดย พระครูสมุห์เดชา รุติเตโช เจ้าอาวาสวัดทุ่งแก้วธรรมาราม จิตรกรรมและประติมากรรม เพื่อพุทธบูชา โดย อาจารย์พงษ์พรรณ เรือนนันทชัย ศิลปินอิสระ คีตศิลป์และนาฏลีลา เพื่อพุทธบูชา

โดย อาจารย์ธิปิกร แก้วมา สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตภาค
พายัพ

อาจารย์ฉัตรณรงค์ รัตนวงศ์ สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์

16.15 – 17.30 น. เวทีสะท้อนคิด

วันอังคารที่ 19 ตุลาคม 2547

- 07.30 – 08.00 น. ลงทะเบียน
- 08.00 – 09.15 น. วิทยุทธในวิถีชีวิต : ความกลมกลืนระหว่างโลกกับธรรม
โดย สว.เดือนใจ ดีเทศน์
- 09.15 – 10.30 น. เรียนรู้วิทยุทธผ่านนิทานธรรม
โดย พระอาจารย์เทพพิทักษ์ วิริโย ค่ายคุณธรรมยอดขุนพลและคณะ
- 10.30 – 10.45 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 10.45 – 12.00 น. Service Learning
โดย อร.เฟิร์ล วัฒนากุล มหาวิทยาลัยพายัพ
- 12.30 – 13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00 – 14.00 น. การจัดการศึกษาวิทยุทธตามแนวคิดดี แบร์ สคูล สไตล์
โดย ครูใหญ่ลดาดี วนวิทย์
- 14.00 – 14.15 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 14.15 – 15.15 น. การจัดกิจกรรมการเรียนรู้วิทยุทธแบบ Sompong Style
โดย พระอาจารย์ สุธีร์ สุธีโร วัดป่าอุดมธรรม
- 15.15 – 16.00 น. เวทีสะท้อนคิด
- 16.00 – 16.30 น. พิธีปิดการอบรม

หมายเหตุ : ในงานมีการแสดงนิทรรศการด้านการจัดสิ่งแวดล้อมและลุ่มน้ำของมูลนิธิธรรมนาถ
นิทรรศการจัดการเรียนการสอนวิชาพุทธศาสนาของครูต้นแบบ และการแสดง
นิทรรศการพุทธศิลป์เพื่อพุทธบูชา ตลอดจนการแสดงดนตรี และนาฏลีลา ทั้งหมด
แลเดียว

ที่ ๐๑ / ๒๕๔๑

ค่ายพัฒนาคุณธรรม

เลขที่ ๘๓ หมู่ ๕ ต. เวียงกาหลง

อ.เวียงป่าเป้า จ. เชียงราย

โครงการค่ายพัฒนาคุณธรรม

(พระยอดขุนพลเวียงกาหลง)

วันที่ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๑

เรื่อง อนุญาตให้เข้าร่วมสังฆกรรม / อบรมทีมวิจัยวิถีพุทธ

เจริญพร คุณมาลี ไพรสน

ตามที่ คุณมาลี ไพรสน ทำหนังสือขออนุญาตสังฆกรรมร่วมทีมวิจัยวิถีพุทธ ตาม
หนังสือของมหาวิทยาลัยพายัพ เลขที่ มพย. ๐๒๐/๑๑/๑๖๘ ลงวันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๔๑ ย่อม
เห็นว่าวัตถุประสงค์ของทีมวิจัยฯ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของ โครงการค่ายพัฒนาคุณธรรม ที่
ต้องการให้ค่ายฯ เป็นสถาบันวิจัยศึกษาพัฒนาชีวิต โดยนำหลักธรรมคำสอนและรูปแบบวิถีพุทธ ไป
สร้างบุคลากรทางพระพุทธศาสนา จนเข้าใจและเข้าถึงปรัชญา - **สามัคคีมีสัจจะ เสียสละเพื่อ
ส่วนรวม** - เพื่อให้เป็นภูมิคุ้มกันขั้นพื้นฐานไว้แก่วิถีพุทธแห่งๆ แก่ตนเองและสังคม เป็นต้นแบบ
องค์กรคุณธรรม เพื่อที่จะได้มีบุคลากรที่ดี มีศรัทธาเข้มแข็ง มั่นคง แน่วแน่ในความดีงาม สมารถ
อุปถัมภ์ชูส่งแก่พระมหากษัตริย์ และบำรุงรักษาประเทศชาติ สืบอายุพระพุทธศาสนา ความ
ร่มเย็นเป็นสุข

ทางคณะสงฆ์ เห็นว่าท่านจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม จึงมีมติให้ท่าน มาลี ไพรสน
เข้าร่วมสังฆกรรม อบรมทีมวิจัยวิถีพุทธ ได้ตามวันและเวลาที่ขอมติดังกล่าว ขออนุมัติ

เจริญพร

พระครูสมุห์ดชา สุตเตโช

ฝ่ายดำเนินการค่ายพัฒนาคุณธรรม

เมื่อข้าพเจ้าเข้าสู่วิถีพุทธผ่านกระบวนการวิจัยฯ

ข้าพเจ้าจำได้ว่าในวินาทีแรกที่ ผอ. พุดเกี่ยวกับการเข้าร่วมโครงการวิถีพุทธ และในที่ชุมชนมีมติว่า โรงเรียนเราควรเข้าร่วม เพราะเป็นโครงการที่ทางหน่วยงานต้นสังกัดของเราก็จะต้องลงสู่โรงเรียนอยู่แล้ว ซึ่งตอนนั้นครูทุกคนในโรงเรียนก็ไม่มีใครให้ความกระจ่างได้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธเป็นอย่างไร? เราต้องทำอะไรบ้าง? จะต้องไปเรียนที่วัดตลอดหรือไม่? และจะต้องเน้นการเรียนการสอนสาระ ศิลธรรม อย่างนั้นหรือ? และสาระอื่น ๆ ละ จะมีเวลาสอนทันหรือ? คำถามเหล่านี้มันมีอยู่ในใจของข้าพเจ้าและมีความรู้สึกวิตกกังวล แต่อีกใจหนึ่งก็อยากรู้และคิดว่ามันต้องเป็นสิ่งที่ดีแน่ มีเช่นนั้นทางหน่วยงานต้นสังกัดคงไม่นำมาให้ทำ

แต่เมื่อเข้ามาสัมผัสในช่วงของการพัฒนาครู โดยการเข้าค่ายคุณธรรม การศึกษาดูงาน การศึกษาเอกสาร และจากการระดมความคิดร่วมกับทีมงานทำวิจัย รวมถึงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับโรงเรียนกับโรงเรียนที่ร่วมโครงการ ก็กระจ่างว่า “วิถีพุทธ” เป็นกิจกรรมที่เราทำอยู่เดิมนั่นเอง แต่จะเป็นการทำที่ต้องคำนึงถึงคุณธรรมในการปฏิบัติตนกับคนหรือสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้น

ข้าพเจ้ามีความประทับใจในช่วงพัฒนาครูโดยการเข้าค่ายคุณธรรมที่ศูนย์ปฏิบัติธรรมเวียงกาหลง เพราะมีโอกาสดำเนินการตามหลักธรรมจริง ๆ และสถานที่อบรมก็มีสภาพที่เอื้อต่อการปฏิบัติทั้งเป็นแบบอย่างให้เราได้ซึมซับได้ เช่น ความสงบของสถานที่ของพระ แม่ขาวและบุคคลที่อาศัยอยู่ในสถานปฏิบัติธรรมนี้

จากการได้พัฒนาจิตใจ เพื่อค้นหา หลักธรรมในการดำรงชีวิต อย่างไม่ประมาท และมีความสุข ซึ่งเมื่อนำมาทบทวนดูแล้ว มันก็คือ หลักธรรม ศีล สมาธิและปัญญา ซึ่งข้าพเจ้าคิดว่า “ศีล” ก็คือ การทำดีทั้งด้าน กาย วาจา และใจ ซึ่งข้าพเจ้าได้นำศีล มาสำรวจตนเอง พบว่าข้าพเจ้าควรปรับปรุงในเรื่องการใช้วาจาเพราะเดิมข้าพเจ้าจะเป็นคนพูดตรงเกินไป คิดอย่างไรก็พูดออกไปอย่างนั้น โดยลืมนึกถึงความรู้สึกของผู้ฟัง หรือพูดแล้วจะเกิดผลเสียต่อตนเอง

จึงตั้งใจไว้ว่า ต่อไปถ้าเราจะพูดอะไร เราต้องหยุดไว้ก่อน แล้วปรับปรุงคำพูดให้เป็นปิยวาจา เพื่อให้ผู้ฟังเมื่อฟังแล้วเขาสบายใจ มีความรู้สึกที่ดีต่อเรา

“สมาธิ” คือความสงบ เยือกเย็น ในความรู้สึก เมื่อข้าพเจ้าได้ฝึกการสงบจิตใจของตนเอง โดยการ “นั่งสมาธิ” และ “เดินสมาธิ” แล้ว พบว่าเมื่อใจเราสงบ ทำให้เกิดความอึดเอิบและเบิกบานในจิตใจ ส่งผลให้เราทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความมั่นใจ สบายใจ จากความรู้สึกตรงนี้ทำให้ข้าพเจ้าทราบว่า ความอึดเอิบ เบิกบานตรงนี้ไม่ใช่การที่เราดีใจแล้วหัวเราะหรือยิ้ม แต่มันมีความรู้สึกที่ลึกเข้าไปข้างในมากกว่า ข้าพเจ้าคิดว่าความเบิกบานตรงนี้ส่งผลถึงรูปกายภายนอกด้วยโดยข้าพเจ้าสังเกตได้จาก พระอาจารย์ และ แม่ขาว ในสถานปฏิบัติธรรมท่านจะมีผิวพรรณ

"ปัญญา" เป็นความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ อย่างรอบด้าน ทั้งด้านดีและด้านร้าย ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต เป็นความรอบคอบในการที่จะดำเนินชีวิต ตามคำที่ว่า "ไม่ควรประมาท" นั่นเอง

ข้าพเจ้าไม่อาจยืนยันว่าสิ่งที่ข้าพเจ้ารู้สึกหรือคิดนี้เป็นสิ่งที่ผิดหรือถูก แต่ข้าพเจ้าบอกได้ว่า เมื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตของตนเองมันทำให้ใจของข้าพเจ้ามีความสบาย ไม่ต้องเครียดกับการดำเนินชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือการอยู่ร่วมกับครอบครัว สังคมรอบข้าง มันใช้หลักการเดียวเหมือนกันหมด มันเป็นการปฏิบัติตนที่อยู่ในการปฏิบัติธรรม ส่งผลดีต่อตนเองและบุคคลกับสิ่งต่าง ๆ รอบด้าน

ในการนี้ข้าพเจ้าต้องขอขอบพระคุณผู้ที่เกี่ยวข้องที่ทำให้เราได้พบกับสิ่งดี ๆ ในการดำเนินชีวิต คือ

1. ท่านอาจารย์มาลี ไพรสน ซึ่งท่านเป็นผู้คอยกระตุ้นให้เราได้คิดและเชื่อมโยงความรู้ต่าง ๆ ให้หลอมกันเป็นเนื้อเดียว
2. ท่าน ผอ. ชูชาติ ชัยศรี เป็นผู้คอยติดตามการดำเนินงาน สนับสนุนอำนวยความสะดวกทุกด้าน เพื่อให้ครูได้รับการเรียนรู้เพื่อพัฒนาระดับจิตใจ ยกระดับการดำเนินงาน
3. ทีมงานวิจัยทุกท่านที่เป็นแนวร่วมในการเรียนรู้สู่ชีวิตร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้ในทุก ๆ สถานการณ์อย่างจริงจังและจริงใจ
4. พระอาจารย์ และแม่ขาว ที่ศูนย์ปฏิบัติธรรมเวียงกาหลงที่อุทิศ ทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อจะหล่อหลอมครู เพื่อไปเป็นแม่พิมพ์ที่ดีที่จะหล่อหลอมเยาวชนของชาติให้เป็น "คนดี" เพื่อนำพาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

ท้ายนี้ข้าพเจ้าคิดว่า "วิถีพุทธ" ที่ข้าพเจ้ากังขานั้นแท้จริงก็คือ สิ่งที่อยู่ในหลวงท่านได้มีพระดำรัสไว้ว่า

"ครองตน ครองคน ครองงาน" นั่นเอง

นางอัจฉรา สุอินดีะ

ครูชำนาญการ โรงเรียนบ้านสันมะเค็ดฯ

โครงการวิจัยวิถีพุทธกับชีวิตใหม่ของครูปฐมวัย

แนวการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของครูผู้สอนในโรงเรียนวิถีพุทธนั้น ครูต้องเป็นตัวอย่างที่ดีให้กับเด็กนักเรียนในลักษณะ “สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เห็น” อย่างสม่ำเสมอและเป็นกัลยาณมิตรกับผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อุดหนุน อดกลั้น และสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

จากหลักการที่กล่าวมาข้างพเจ้า นางสุปราณี สุนทรรัตนา ตำแหน่ง วิทยฐานะชำนาญการ โรงเรียนบ้านสันมะเค็ดสันชีเหล็กห้วยผาพัฒนา เป็นครูประจำชั้นอนุบาล 1 ได้นำมาใช้กับนักเรียนในระดับชั้นอนุบาล 1 อายุ 4 ปี เป็นช่วงที่สำคัญที่สุดของคนเรา ทั้งนี้เพราะเป็นช่วงที่พัฒนาทุกด้านเป็นไปอย่างรวดเร็ว เด็กในวัยนี้จะเกิดการเรียนรู้ได้มากที่สุดในชีวิต ซึ่งเป็นวัยที่ต้องได้รับการพัฒนาที่ดีทั้ง 4 ด้าน ด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ จิตใจ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา ทุกกิจกรรมที่จัดตามแผนประสบการณ์การเรียนรู้ตามหลักสูตรปฐมวัย พุทธศักราช 2546 คุณธรรมเป็นสื่อในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้นักเรียนมีความสนใจ และสามารถนำไปใช้ในสังคม การอยู่ร่วมกัน (ห้องเรียน) ของตนเองได้ นอกจากนั้นหลังจากนั่งสมาธิข้าพเจ้าได้นำคำคล้องจอง “เด็กดีต้องมีศีล 5” มาให้นักเรียนท่องจำทุกวันอย่างสม่ำเสมอ ผลที่ได้นักเรียนสามารถไปท่องให้คุณพ่อ คุณแม่ฟังที่บ้านได้ และบอกให้ท่านปฏิบัติตามศีล 5 ด้วย

ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ตามแผนการจัดประสบการณ์ข้าพเจ้านำไปเสนองานเพื่อขอรับรางวัลครูต้นแบบสาขาปฐมวัยในปีการศึกษา 2547 และปีการศึกษา 2548 ในระดับเขตพื้นที่การศึกษาเชียงราย เขต 2 ปรากฏว่าข้าพเจ้าได้รับรางวัลเป็นครูต้นแบบสาขาปฐมวัยทั้ง 2 ปีการศึกษา เป็นผลให้ข้าพเจ้ามีความภูมิใจเป็นอย่างมากที่ข้าพเจ้าได้รับรางวัลในครั้งนี้

ทุกวันนี้ชีวิตส่วนตัวของข้าพเจ้าได้เปลี่ยนไปจากเดิมเพราะได้เรียนรู้วิถีพุทธจากกระบวนการอบรมพัฒนาคุณลักษณะบุคลากรทางการศึกษา ข้าพเจ้าได้รับประสบการณ์ที่มีคุณค่าหลายประการ โดยเฉพาะจากการได้ฟังประสบการณ์ชีวิตที่ครองธรรมของผู้พิการทางศาสนาคนหนึ่ง ที่ได้รับเชิญมาเป็นวิทยากร ข้าพเจ้าประทับใจมากที่ได้เรียนรู้วิถีพุทธผ่านชีวิตคนตาบอดที่มีความเคร่งครัดในการรักษาศีลรักษารธรรม ประสบการณ์การเรียนรู้เหล่านี้จากค่ายคุณธรรม เวียงกาหลง 5 วัน ทำให้ข้าพเจ้าสามารถเปลี่ยนแปลงการเลือกทางชีวิตเข้าสู่วิถีเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรินหลวง

ชีวิตของข้าพเจ้า “เบา” ลงอย่างมาก เพราะวิถีพุทธได้ชี้ทางแก่ข้าพเจ้า ซึ่งมีผลดีทั้งต่อตัวข้าพเจ้า ครอบครัว และชีวิตการเป็นครู

สุปราณี สุนทรรัตนา